

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**SAVAŞTEPE YÖRESİ YÖRÜK AĞIZLARININ İNCELENMESİ VE
TÜRKÇE'NİN GELİŞİP ZENGİNLEŞMESİNE KATKILARI**

İSMAİL TEOMAN GÜNEŞ

**İZMİR
2009**

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**SAVAŞTEPE YÖRESİ YÖRÜK AĞIZLARININ İNCELENMESİ VE
TÜRKÇE'NİN GELİŞİP ZENGİNLEŞMESİNE KATKILARI**

İSMAİL TEOMAN GÜNEŞ

**DANIŞMAN
PROF. DR. ŞERİF ALİ BOZKAPLAN**

**İZMİR
2009**

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “*Savaştepe Yöresi Yörük Ağızlarının İncelenmesi ve Türkçe'nin Gelişip Zenginleşmesine Katkıları*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21.5.2009

İsmail Teoman GÜNEŞ

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	ii-xv
Özet	xvi
Abstract.....	xvii
Önsöz.....	xviii-xx
Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri.....	xxi-xxii
Kullanılan Kısaltmalar.....	xxiii
I. Giriş.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
1.2. Problem Cümlesi.....	1
1.3. Alt Problemler.....	1-2
1.4. Sayılılar.....	2
1.5. Sınırlılıklar	2
1.6. Tanımlar.....	2
2. İlgili Yayınlar ve Araştırmalar.....	3-5
3. Yöntem.....	6
3.1. Araştırmanın modeli.....	6
3.2. Evren ve Örneklem.....	6
3.3. Verilerin Toplanması.....	6
3.4. Veri Çözümlemesi.....	6
Savaştepe İlçesinin Tarihi ve Etnik Yapısı.....	7
1. Savaştepe İlçesinin Tarihi.....	7-10
2. Savaştepe İlçesinin Etnik Yapısı.....	11-12
2.1. Yörük Boylarının Savaştepe İlçesindeki Dağılımı.....	13
3. Savaştepe İlçesinin Fiziki Coğrafyası.....	14
3.1. Balıkesir İli Siyasi Haritası.....	15
3.2. Savaştepe İlçesi Siyasi Haritası.....	16
3.3. Savaştepe İlçesi Fiziki Haritası.....	17
SES BİLGİSİ.....	18
Sesler.....	18
1. Ünlüler.....	18
1.1. Ünlü Türleri.....	18

1.1.1. á.....	18
1.1.2. â.....	19
1.1.3. ä.....	19
1.1.4. è.....	20
1.1.5. í.....	21
1.1.6. ò.....	21
1.1.7. ú.....	22
1.1.8. ą.....	22
1.1.9. ę.....	22
1.1.10. ĩ.....	23
1.1.11. ĵ.....	23
1.2. Uzun Ünlüler.....	24-26
1.2.1. Birincil Ünlü Uzunlukları.....	26
1.2.2. Hece Kaynaşması İle Oluşmuş Uzun Ünlüler.....	26
1.2.2.1. -k(>g-),-g,-ğ- ünsüzlerinin erimesi ile.....	26
1.2.2.2. r ünsüzünün erimesi ile.....	27
1.2.2.3. h ünsüzünün erimesi ile.....	28
1.2.2.4. n / ŋ ünsüzünün erimesi ile.....	28
1.2.2.5. v ünsüzünün erimesi ile.....	28
1.2.2.6. y ünsüzünün erimesi ile.....	28
1.2.3. Ünsüz Düşmesi İle Oluşmuş Uzun Ünlüler.....	28
1.2.3.1. -f ünsüzünün düşmesi ile.....	28
1.2.3.2. -ğ ünsüzünün düşmesi ile.....	29
1.2.3.3. -h ünsüzünün düşmesi ile.....	29
1.2.3.4. -k ünsüzünün düşmesi ile.....	29
1.2.3.5. -l ünsüzünün düşmesi ile.....	29
1.2.3.6. -n ünsüzünün düşmesi ile.....	30
1.2.3.7. -r-, -r ünsüzünün düşmesi ile.....	30
1.2.3.8. -v ünsüzünün düşmesi ile.....	30
1.2.3.9. -y-, -y ünsüzünün düşmesi ile.....	30
1.2.3.10. -z ünsüzünün düşmesi ile.....	31
1.2.4. Çift Ünlülerin Kaynaşması İle Oluşmuş Uzun Ünlüler.....	31
1.2.5. İkiz Ünlüler.....	32
1.2.6. Yabancı Kelimelerde Uzunluk.....	32-34

1.2.6.1. Yabancı Kelimelerde Çift Ünlülerin Kaynaşması İle Oluşmuş Uzun Ünlüler.....	34
1.2.6.1.1. Hece Kaynaşması İle Oluşmuş Uzun Ünlüler.....	34
1.2.6.1.2. Ünsüz Erimesi İle Oluşmuş Uzun Ünlüler.....	34
1.2.6.1.2.1. ğ erimesi ile.....	35
1.2.6.1.2.2. h erimesi ile.....	35
1.2.6.1.3. Ünsüz Düşmesi İle Oluşmuş Uzun Ünlüler.....	35
1.2.6.1.3.1. h düşmesi ile.....	35
1.2.6.1.3.2. r düşmesi ile.....	35
1.2.6.1.3.3. y düşmesi ile.....	35
1.3. Kısa Ünlüler.....	36
1.3.1. a.....	37
1.3.2. e.....	37
1.3.3. i.....	37
1.3.4. ü.....	37
2. Ünsüzler.....	38
2.1. Ünsüz Türleri.....	38
2.1.1. Ton bakımından ünsüzler.....	40
2.1.1.1. Tonlu (ötümlü) ünsüzler.....	40
2.1.1.2. Tonsuz Ünsüzler.....	40
2.1.1.2.1. Karşılıklı ünsüzler.....	40
2.1.1.2.2. Karşılıksız ünsüzler.....	41
2.1.1.2.2.1. Tonsuz karşılığı olmayan ünsüzler.....	41
2.1.1.2.2.2. Tonlu karşılığı olmayan ünsüzler.....	42
2.1.2. Boğumlanma noktası bakımından ünsüzler.....	42
2.1.2.1. Dudak Ünsüzleri.....	42
2.1.2.2. Diş-dudak ünsüzleri.....	43
2.1.2.3. Diş eti ünsüzleri.....	43
2.1.2.4. Diş eti ardı ünsüzleri.....	44
2.1.2.5. Ön, orta ve art damak ünsüzleri.....	44
2.1.2.6. Gırtlak Ünsüzü.....	45
2.1.2.3. Ses yolu bakımından ünsüzler.....	45

2.1.2.3.1. Kapantlı ses yolunda oluşan ünsüzler.....	45
2.1.2.3.2. Açık ses yolunda oluşan ünsüzler.....	45
2.1.2.3.2.1. Dar ses yolunda oluşanlar.....	46
2.1.2.3.2.2. Geniş ses yolunda oluşanlar.....	46
2.1.3. Hava yolu bakımından ünsüzler.....	46
2.1.3.1. Ağız ünsüzü.....	46
2.1.3.2. Burun ünsüzü.....	47
Ünlü Değişimleri.....	48
I. Ünlü Uyumları.....	48
1. Büyük Ünlü Uyumu.....	48
1.1. Kök ve Tabanlarda.....	49
1.1.1. Yazı Dilimize Göre Büyük Ünlü Uyumunun İleri Olduğu Durumlar.....	49
1.1.1.1. İlerleyici Benzetme Yolu İle.....	49
1.1.1.2. Gerileyici Benzetme Yolu İle.....	49
1.1.1.3. İki Yönlü Benzetme.....	50
1.1.1.4. Ek ve Edatlarda.....	50
1.1.2. Yazı Dilimize Göre Büyük Ünlü Uyumunun Bozulduğu Durumlar.....	50
1.1.2.1. Kök ve Tabanlarda.....	50
1.1.2.2. Eklerde.....	50
2. Küçük Ünlü Uyumu.....	51
2.1. Küçük Ünlü Uyumunun İleri Olduğu Durumlar.....	52
2.1.1. İlerleyici Benzetme Yolu İle.....	52
2.1.2. Gerileyici Benzetme Yolu İle.....	52
2.2. Küçük Ünlü Uyumunun Bozulduğu Durumlar.....	52
II. Ünlü Türemeleri.....	52
1. Başta Ünlü Türemesi.....	53
2. İçte Ünlü Türemesi.....	53
3. Sonda Ünlü Türemesi.....	53
III. Ünlü Düşmesi.....	53
1. Başta Ünlü Düşmesi.....	53
2. İçte Ünlü Düşmesi.....	54
3. Sonda Ünlü Düşmesi.....	54

IV. Ünlü Değişimleri.....	55
1. Dudaklaşma (Yuvarlaklaşma).....	55
2. Kaynaşma (Krasis).....	55
3. Daralma.....	56
3.1. Başta Daralma.....	56
3.2. Ortada Daralma.....	56
3.3. Sonda Daralma.....	57
4. Genişleme.....	57
5. Düzleşme.....	58
6. Kalınlaşma.....	58
V. Eskiçil Şekillerin Saklandığı Örnekler.....	58-59
Ünsüz Değişimleri.....	60
I. Ötümlüleşme.....	60
1. Kelime Başında Ötümlüleşme.....	60
1.1. ğ- < k-.....	60
1.2. d- / T- < t-.....	60
1.3. b- / P- < p-.....	61
2. Kelime İçinde Ötümlüleşme.....	61
2.1. ğ<k.....	61
2.2. d- / T- < t-.....	61
2.3. -v- < -h-.....	61
3. Kelime Sonunda Ötümlüleşme.....	62
3.1. c < ç.....	62
3.2. ğ<k.....	62
4. Ekleşme Sırasında Ötümlüleşme.....	62
4.1. -k- < -ğ- / -ğ-.....	62
4.2. -p- < -b- -P-.....	62
4.3. -ç- < -c-.....	62
4.4. -d- < -t-.....	62
5. Kelime Ulanmaları Sonucu Ötümlüleşme.....	63
5.1. -c < -ç.....	63
5.2. -d / -T < -t.....	63

5.3. -ğ < -k.....	63
5.4. -P < -b.....	64
6. Ötümlü Olarak Getirilen Ekler.....	64
6.1. t- < d- / T.....	64
VI. Ötümsüzleşme.....	64
1.Kelime Başında Ötümsüzleşme.....	64
1.1. k- / K- < g-.....	64
1.2. p- / P- < b-	64
1.3. t- / T- < d-	65
2. Kelime İçinde Ötümsüzleşme.....	65
2.1. t- / T- < d-	65
2.2. -v- / -F- < -f-.....	65
3. Kelime Sonunda Ötümsüzleşme.....	66
3.1. -v / -F < -f.....	66
4. Ünlüyle Başlayan Bir Ek Gelince Ötümsüzleşme.....	66
4.1. -ğ < -k.....	66
5. İlerleyici Benzetme.....	66
5.1. -pç- < -pc-.....	66
VII. Ünsüz Kaybolmaları.....	66
1. Erime.....	67
1.1. ğ.....	67-68
1.2. h.....	68
1.3. y.....	68-70
1.4. r.....	70-73
1.5. l.....	73
1.6. n.....	73
1.7. z.....	74
2. Büzülme ve Derilme.....	74
2.1. ğ.....	74-75
2.2. h.....	76-77
2.3. y.....	77-78
2.4. r.....	78-79

VIII. Ünsüz Benzetmeleri.....	80
1.Ek Alma Durumunda Oluşan Benzetme.....	80
1.1. İlerleyici Benzetme.....	80
1.2. Gerileyici Benzetme.....	81
2. Kelimelerin Ulanması Sonucunda Oluşan Benzetmeler.....	81
2.1. İlerleyici Benzetme.....	81
2.2. Gerileyici Benzetme.....	81
3. Ünlü – Ünsüz Benzetmesi.....	82
3.1. Dudaksıllaşma.....	83
3.2. Sızıcılaşma.....	83
4. Ünsüz-Ünsüz Benzetmesi.....	84
4.1. İlerleyici Benzetme.....	84
4.2. Gerileyici Benzetme.....	84
IX. Eklerde ve Edatlarda Ünsüz Türemesi.....	84
1. -n < -Ø.....	84
X. Ünsüz Düşmesi.....	85
1. Kök ve Tabanlarda Tek Bir Ünsüzün Düşmesi.....	85
1.1. Başta Ünsüz Düşmesi.....	85
1.2. İçte Ünsüz Düşmesi.....	85-87
1.3. Sonda Ünsüz Düşmesi.....	87-88
2. Kök ve Tabanlarda Grup Düşmesi.....	88-89
3. Eklerde Ünsüz Düşmesi.....	89
3.1. -Ø < -n.....	89
3.2. -Ø < -r.....	89
XI.Ünsüz Alternansı.....	89
XII. İkizleşme.....	90
XIII. Eskiçil Şekillerin Saklandığı Örnekler.....	91
XIV. Ünsüz Türemeleri.....	92
1. Başta Ünsüz Türemesi.....	92
2. İçte Ünsüz Türemesi.....	92
3. Sonda Ünsüz Türemesi.....	92

XV. Ünsüz Tekleşmesi.....	93
XVI. Başkalaşma.....	93
XVII. Göçüşme (Metathese).....	94
1. Yandaş Göçüşme.....	94
2. Uzak Göçüşme.....	94
XVIII. Karakteristik Olmayan Ünsüz Değişmeleri.....	95
1. Kelime Başındaki Ünsüz Değişmeleri.....	95
2. Kelime İçindeki Ünsüz Değişmeleri.....	95
3. Kelime Sonundaki Ünsüz Değişmeleri.....	96
ŞEKİL BİLGİSİ.....	97
I. Ekler.....	97
1. Çokluk Eki.....	97
2. İyelik Ekleri.....	98-99
3. Hal Ekleri.....	100-101
3.1. Yalın Hal (Nominative).....	101-102
3.2. İlgı Hali (Tamlayan durumu - Genitive).....	102-103
3.3. Yapma Hali (Belirtme durumu - Accusative).....	103-104
3.4. Yaklaşma Hali (Yönelme durumu - Dative).....	104-105
3.5. Bulunma Hali (Kalma durumu - Locative).....	105-106
3.6. Ayrılma Hali (Çıkma durumu - Ablative).....	106
3.7. Vasıta Hali (Araç durumu - Instrumental).....	107-108
3.8. Eşitlik Hali (Eccative).....	108-109
3.9. Yön gösterme Hali.....	109-113
FİİL ÇEKİMİ.....	114
I. Basit Çekimler.....	114
1. Görülen Geçmiş Zaman.....	114-117
2. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	114-117
3. Şimdiki Zaman.....	120-123
3.1. Şimdiki Zaman İçin Kullanılan Diğer Yapılar.....	123-124
4. Gelecek Zaman.....	124-127
5. Geniş Zaman.....	128-131
5.1 Geniş Zamanın Olumsuz Çekimi.....	131-132

II. Tasarlama Kipleri.....	133
1. Şart Kipi.....	134-136
2. Emir – İstek Kipi.....	136-137
III. Birleşik Çekimler.....	138-139
1.Hikaye.....	139
1.1. Görülen Geçmiş Zamanın Hikayesi.....	139-140
1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi.....	140
1.3. Şimdiki Zamanın Hikayesi.....	141-142
1.4. Gelecek Zamanın Hikayesi.....	143
1.5. Geniş Zamanın Hikayesi.....	143-146
1.5.1. Geniş Zamanın Hikayesinin Olumsuz Çekimi.....	146-147
2. Rivayet.....	147
2.2.Şimdiki Zamanın Rivayeti.....	148
2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti.....	149
2.4. Geniş Zamanın Rivayeti.....	149
3.Şart.....	150
3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı.....	150-151
3.2. Duyulan Geçmiş Zamanın Şartı.....	151
3.3.Şimdiki Zamanın Şartı.....	151-152
3.4. Gelecek Zamanın Şartı.....	152-153
3.5. Geniş Zamanın Şartı.....	153-154
IV. Katmerli çekim.....	154
1. Şimdiki Zamanın Rivayetinin Hikayesi.....	155
2. Şimdiki Zamanın Rivayetinin Rivayeti.....	155
V. EK-FİİLİN ÇEKİMİ.....	156
1. Görülen Geçmiş Zaman.....	156-157
2. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	158-159
3. Geniş Zaman.....	159-161
4. Şart.....	161-162
5. Birleşik Çekim.....	162
5.1. Rivayet.....	162
GÖREV DEĞİŞTİRİCİ EKLER.....	163

I. Fiilimsiler.....	163
1. Mastar Ekleri.....	163-165
2. Sıfat – Fiil Ekleri.....	165-170
3. Zarf – Fiil Ekleri.....	170-175
3.1. Birleşik Zarf – Fiil Ekleri.....	175-183
II. Çatı Ekleri.....	183
1. Oldurgan – Ettirgen.....	184-189
2. İşteş.....	189-190
3. Edilgen – Dönüştürücü.....	190-191
III. İlgî Eki.....	191
KELİME YAPICI EKLER.....	192
I. İsimden İsim Yapan Ekler.....	192
1. +an.....	192
2. +şer.....	192
3. +CA.....	193
4. +cak.....	193
5. +cāz.....	193
6. +ÇI₄.....	194
7. +ÇI₂k.....	195
8. +DAkI₂.....	195
9. +daş.....	196
10. +gil.....	196
11. +ık.....	196
12. +il.....	196
13. +ır.....	197
14. +alak.....	197
15. +lama.....	197
16. +II₄.....	198
17. +II₄k.....	199
18. +ımsı.....	199
19. +inci.....	200
20. +sI₃z.....	200

21. +sizlik.....	201
22. +tı.....	201
II. Fiilden İsim Türeten Ekler.....	201
1. -acak.....	202
2. -Ak.....	202
3. -AmAç / -mAç.....	202
4. -enek.....	203
5. -ce.....	203
6. -ç.....	203
7. -gA.....	203
8. -geç.....	204
9. -gan.....	204
10. -GI ₂	204
11. -I ₃	204
12. -ıcl.....	205
13. -(I ₃)k.....	205
14. -I ₄ m.....	205
15. -I ₂ ş.....	206
16. -mA.....	206
17. -mece.....	207
18. -mAk.....	207
19. -mezlik.....	207
20. -(I ₂)n.....	208
21. -tu.....	208
III. İsimden Fiil Türeten Ekler.....	208
1. +A-.....	209
2. +al-.....	209
3. +en-.....	210
4. +ar-.....	210
5. +Aş-.....	210
6. +et-.....	210-211
7. +ı-.....	211

8. +ük-	211
9. +kür-	211
10. +l-	212
11. +lA-	212
12. +len-	212
13. +laş-	213
14. +ümse-	213
15. +ür-	213
16. +re-	213
17. +sa-	214
IV. Fiilden Fiil Türeten Ekler	214
1. -k-	215
2. -mA-	215
3. -mAIA-	215
4. -(I ₃)n-	215-216
KELİME ÇEŞİTLERİ	217
I. İsimler	217
1. İsim Çekimi	217
1.1. Çokluk	217
1.2. İyelik	218
1.3. Hal	218
1.4. Tamlama	219
1.4.1. Belirtisiz İsim Tamlaması	219
1.4.2. Belirtili isim Tamlaması	220
1.4.3. Zincirleme İsim Tamlaması	220
2. İsim Yapımı	220
2.1. İsimden İsim Yapımı	220-221
2.2. Fiilden İsim Yapımı	221
II. Sıfatlar	222
1. Vasıflandırma Sıfatları	222
2. Belirsizlik Sıfatları	223
3. Soru Sıfatları	223

4. Belirtme Sıfatları.....	223
4.1.İşaret Sıfatları.....	223-224
5. Sayı Sıfatları.....	224
5.1.. Asıl Sayı Sıfatları.....	224-225
5.2. Sıralama Sayı Sıfatları.....	225
5.3. Üleştirme Sayı Sıfatları.....	225
Zamirler.....	225-226
1. Kişi Zamirleri.....	226-239
2. İşaret Zamirleri.....	229-230
III. Zarflar.....	230-231
1. Yer – Yön Zarfları.....	231
2. Zaman Zarfları.....	231-232
3. Niteleme ve Durum Zarfları.....	232-233
4. Azlık – Çokluk Zarfları.....	233
Görev Değiştirici Eklerle Zarf Yapımı.....	233
1. Zarf – Fiil Ekleri İle Zarf yapımı.....	234
1.1. Asıl Zarf – Fiil Ekleri.....	234
1.2. Birleşik Zarf – Fiil Ekleri.....	234
III. Edatlar.....	235
1. Ünlem Edatları.....	235
1.2. Ünlemler.....	235
1.3. Ünleme Edatları.....	235
2. Seslenme Edatları.....	236
2.1. Sorma Edatları.....	236
3. Gösterme Edatları.....	236
4. Cevap Edatları.....	237
5. Bağlama Edatları.....	237
5.1. Sıralama Edatları.....	237
5.2. Denkleştirme Edatları.....	238
5.3. Cümle Başı Edatları.....	238
6. Son Çekim Edatları.....	238-239
IV. Fiiler.....	239

1. Fiillerde Zaman.....	239
2. Fiillerde Kip.....	239
3. Fiillerde Çatı.....	239
4. Fiillerde Olumsuzluk.....	239
5. Birleşik Fiiller.....	240
5.1. İsim + Fiil Yapısında Olanlar.....	240-242
5.2. Fiil + Fiil Yapısında Olanlar.....	242
5.3. Tezlik Fiili.....	243
5.4. Süreklilik Fiili.....	243-244
5.5. Yaklaşıklık Fiili.....	244
CÜMLE BİLGİSİ.....	245
I. Yüklem Türüne ve Anlamına Göre Cümleler.....	245
1. Fiil Cümlesi.....	245
1.1. Olumlu Fiil Cümlesi.....	245-246
1.2. Olumsuz Fiil Cümlesi.....	246
1.2.1. -mA- İle Yapılanlar.....	246
1.2.2. ne..... ne..... İle Yapılanlar.....	246
1.2.3. mI İle Yapılanlar.....	246
1.2.4-dik + iyelik yok.....	247
2. İsim Cümlesi.....	247
2.1. Olumlu İsim Cümlesi.....	247-248
2.2. Olumsuz İsim Cümlesi.....	248
3. Soru Cümlesi.....	248
3.1. Soru eki -mI ile kurulan soru cümleleri.....	248
3.2. Soru kelimeleri ile kurulan soru cümleleri.....	249
II. Yüklemine Göre Cümleler.....	249
1. Kurallı Fiil Cümlesi.....	249
2. Kurallı İsim Cümlesi.....	249
3. Devrik Cümle.....	250
3.1. Devrik Fiil Cümlesi.....	250
3.2. Devrik İsim Cümlesi.....	250
Sonuç.....	251-256

Savaştepe Yöresi Yörük Ağzlarının İncelenmesinin Türkçe'nin

Zenginleşmesine ve Türk Dili Eğitime Katkıları.....	257-258
Kaynakça.....	259-269
Metinler.....	270-396
Sözlük.....	397-408

ÖZET

Savaştepe Yöresi Yörük Ağızlarının İncelenmesi ve Türkçe'nin Gelişip Zenginleşmesine Katkıları

Savaştepe İlçesi ve köylerinde derlemeler esas alınarak, anılan yörenin ağız özellikleri ve söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

“Giriş”te Balıkesir ve Savaştepe bölgesinin tarihi ana hatları ile anlatılıp, bölgenin etnik yapısı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

I. Bölümde, -Ses Bilgisi- yörenin ses varlığı ve bunlarla ilgili ses olayları,

II. Bölümde, -Şekil bilgisi- yörede yapım ekleri ile isim ve fiil çekim eklerinin, kelime çeşitlerinin (isim, sıfat, zamir, zarf, edat, fiil) kullanılış şekilleri incelenmiş,

III. Bölümde, Savaştepe İlçesi ve köylerinden derlenen metinler sunulmuş, bu metinlerden istifade edilerek yörenin söz varlığını ortaya koymak amacıyla bir sözlük oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: Anadolu ve Rumeli Ağızları, Savaştepe Ağzı, Ağızlar

ABSTRACT

The characteristics of dialect and vocabularies of Savaştepe and its villages were studied, which were based on the compilations in Savaştepe and its villages.

In the introduction, the history of Balıkesir and Savaştepe and its ethnic were mainly introduced.

In the first chapter, Phonetics- the characteristics of vowels and consonants in these area, (changment of vowels and consonants, vowel harmony, gradations of vowels and consonants, prothesis, derivations of consonants, assimilation, consraction, metathes etc.)

In the second chapter, Morphology- using of the suffixes in Savaştepe and its villages, and the varies of vocabularies (noun, pronouns, adjectives, adverbs, conjoctions, vebs etc.) were studied.

In the third chapter, the texts compiled from Savaştepe and its villages were presented, and a dictionary was composed in order to present the vocabularies used especially in these area by benefetting from the texts compiled from Savaştepe and its villages and not recorded speaking.

Key stractures: Dialects of Anatolia and Rumeli, Savaştepe dialect, Dialets

ÖNSÖZ

Günümüzde dünya üzerinde 3000-3500 değişik dilin konuşulduğu düşünülmektedir. Dünya dilleri üzerinde yetkili bilginlerin işbirliğiyle hazırlanan *Les langues du monde* adlı yapıtta (1952 basımı, s. XXIX) kesin bir sayı belirtmenin olanaksızlığına değinilmekte, 2500-3500 kadar dilin varlığından söz edilmektedir. A. Dilaçar (Dil, Diller ve Dilcilik, s.70), İkinci Dünya Savaşından önce yapılan bir sayıma göre lehçeler bir yana bırakılırsa dünyada yaşamış ve yaşayan dillerin sayısının 2796 olduğunu bildirir. Britannica Ansiklopedisi (1964 basımı, 13., 701) bu sayıyı 2500-5000, Americana Ansiklopedisi ise (16., 724) 3000-4000 olarak gösterir. Bugün kimi yazarlar da bu sayıyı 5000'e çıkarıyorlar.¹

Dünyada dillerin sayısı, kimi kaynaklarda 3000, kimi kaynaklarda 6000 olarak gösterilmektedir. Bu farklılığın sebebi lehçelerin de ayrı bir dil kabul edilmesidir. 6000 dil olduğu varsayılsa bile, her geçen hafta bir doğal dil yok olmaktadır. Konuşan kişisi belli bölgelerle sınırlı olan, yazılı edebiyat geliştirememiş, ticarete kullanılmayan ya da alt kültür dili haline gelmiş diller bu hızlı yok oluşta öne geçmektedir. Tehlike çanları, köklü bir geçmişe sahip, gelişmiş bir yazılı edebiyatı olan, binlerce yıllık tarihlerinde büyük eserler bırakmış diller için de çalmaktadır.

Dünya dillerinin hızlı yok oluşu, sanayi devrimi ile başlamıştır. Sanayi devriminin, ulaşımı ve iletişimi yaygınlaştırmasıyla, ticaretin binlerce yıllık kuralları değişmiştir. Sanayi devriminden önce okyanus ötesinden gelen hammaddeyle yapılacak üretim, sadece bir hayalken, buharlı makinelerin ulaşım araçlarında kullanılmasıyla bu üretim tarzı olağan bir hale gelmiştir. Ulaşımın gelişimi farklı dilleri konuşan insanları bir araya getirmektedir. Küçük bir köy haline gelmiş dünyada, bu global ekonominin dışında kalmış diller yok olmaya mahkumdur. Yok oluşu, yaygınlaşan iletişim araçları; radyo, televizyon, gazete, bilgisayar da hızlandırmaktadır.

¹ Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil, TDK Yay. Ankara, 2007, s. 101

Türkçe gibi büyük diller yok olma tehdidi altında olmasa da Türkçenin lehçe ve ağızları tehlike altındadır. Savaştepe ağızı, özgün yapısını günümüze kadar koruyabilmesine rağmen , bu yerel ağız da gitgide standart Türkçeye yaklaşmaktadır. Bu yüzden ülkemizde ağız çalışmaları daha fazla geç kalınmadan tamamlanmalıdır.

Ulaşımın yerel ağızların yok olmasındaki hızlandırıcı etkisi Savaştepe’de açıkça görülmektedir. Demiryolu hattı üzerindeki köylerde ağız, standart Türkçeye yaklaşmaktadır. Demiryolu hattı üzerinde olan kişilerin ürettiklerini il merkezinde ve komşu ilçe merkezlerinde satmak için sık sık köylerinin dışına çıkması ağız özelliklerini kaybetmelerine sebep olmuştur. Mevsimlik işler için köy dışına çıkanlar da standart Türkçeye yakın bir ağızla konuşmaktadırlar.

Bu çalışmanın hazırlanmasında kullanılan yöntemler ve teknikler ön araştırma, derleme, metinleri yazıya geçirme ve incelemedir.

Derleme yapılacak köylere gidilmeden önce köyün hangi yöruk aşiretine ait olduğu, tarihi, kendine has özellikleri araştırılmıştır. Köyde kaynak kişi olabilecek kişiler aranmıştır. Kaynak kişilerin, yaşlı insanlar olmasına özen gösterilmiştir. Gençlerin çoğunun, standart Türkçe konuştuğu yörede göç sebebiyle yaşlı nüfusun fazla olması nispeten işimizi kolaylaştırmıştır. Yaşlı insanlarla konuşmanın kendine has bir takım zorlukları bulunmaktadır. Dişlerin dökülmesi karşılaştığımız en önemli sorun olmuştur. Kaynak kişiler ön dişleri sağlam olanlar arasından seçilmiştir. Felçli olanlar da çalışmanın dışında bırakılmıştır. Fazla köy dışına çıkmadıkları için ağız özellikleri daha iyi koruyan bayanlar öncelikle kaynak kişi olarak seçilmeye çalışılmıştır.

Kaynak kişilerin ses kayıt cihazına kaydedilen konuşmaları yazıya geçirilirken kullanılan transkripsiyon işaretlerinin belirlenmesinde, Zeynep Korkmaz’ın “Nevşehir Yöresi Ağızları” çalışmasından, Mukim Sağır’ın “Ağız Çalışmalarında Çeviriyazı” çalışmasından, Muharrem Öçalan’ın “Sakarya İli Ağızları” çalışmasından yararlanılmıştır. Sonra bu metinlerin ses ve şekil bilgisi incelemesine geçilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, haritada gözükmeyen ve tabelasız köy yollarında bana yol gösteren, kaynak kişileri bulmamda eşsiz yardımları dokunan babam Ahmet Güneş'e, bu çalışmaya başlamam için gereken cesareti vererek Türk dili için çalışma hevesimi bir tutkuya dönüştüren hem de çalışma süresince değerli yardımlarını asla esirgemeyen, desteğine ve güvenine her zaman ihtiyaç duyduğum hocam Prof. Dr. şerif Ali Bozkaplan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Teoman Güneş

Mayıs, 2009

Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

ā : uzun a

ē : uzun e

ī : uzun ı

î : uzun i

ū : uzun u

û : uzun ü

ō : uzun o

ô : uzun ö

ą : kaybolmak üzere olan a

ę : kaybolmak üzere olan e

ĩ : kaybolmak üzere olan ı

î : kaybolmak üzere olan i

á : e'ye yaklaşan a

â : ı'ya yaklaşan a

ä : açık e

è : i'ye yaklaşan e

í : ı'ya yaklaşan i

ó : u'ya yaklaşan o

ú : ü'ye yaklaşan u

ǵ : ötümlüleşmeye başlamış k

K : ötümsüzleşmeye başlamış g

ķ : art damak k

ħ : kaybolmak üzere olan h

ř : kaybolmak üzere olan r

ņ : kaybolmak üzere olan n

ļ : kaybolmak üzere olan l

ņġ : nazal g

F : f-v arası ses

P : p-b arası ses

T : t-d arası ses

ʌ : s-z arası ses

ž : z-j arası ses

‘ : düşen sesi gösterir

∅ : şekil bilgisinde olmayan eki gösterir

+ : şekil bilgisinde isimlerle bağlanmayı gösterir

- : şekil bilgisinde fiillerle bağlanmayı gösterir

() : şekil bilgisinde, o sesin, kelimenin son sesine göre bazan görülüp bazan görülmediğini belirtir.

Kullanılan Kısaltmalar

age: Adı geçen eser

agm: Adı geçen makale

Ar. : Arapça

bağ. : Bağlaç

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

ev. : Çeviren

DLT: Divan-ı Lugat-it Türk

EAT : Eski Anadolu Türkçesi

ed : Editörler

ET : Eski Türkçe

f. : Fiil

haz. : Hazırlayan

is. : İsim

s. : Sayfa

S. : Sayı

sf. : Sıfat

ST : Standart Türkçe

TDAV : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

TDK : Türk Dil Kurumu

nl. : nlem

vb. : Ve bunun gibi

yay. : Yayını

zf. : Zarf

zm : Zamir

I. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada Savaştepe İlçesi ağızları incelenecektir. Savaştepe İlçesi ağızlarının ses bilgisi ve şekil bilgisi incelenecek, standart Türkçe ile karşılaştırması yapılacaktır. Standart Türkçe ile karşılaştırması yapıldıktan sonra, çıkan sonuçların dil eğitimine hangi yönden katkısının olacağı açıklanacaktır.

1.2. Problem Cümlesi

Savaştepe İlçesi ağızlarının standart Türkçe ile benzer veya farklı yönleri nelerdir?

1.3. Alt Problemler

1.3.1. Savaştepe İlçesi ağızlarının ünlülerinin özellikleri nelerdir?

1.3.2. Savaştepe İlçesi ağızlarının ünsüzlerinin özellikleri nelerdir?

1.3.3. Savaştepe İlçesi ağızlarında ses uyumlarının özellikleri nelerdir?

1.3.4. Savaştepe İlçesi ağızlarında standart Türkçeye benzeyen veya farklı olan hangi ses olayları görülür?

1.3.5. Şekil bilgisi olarak Savaştepe İlçesi ağızlarının standart Türkçe ile benzeyen veya farklılaşan yönleri nelerdir?

1.3.6. Savaştepe İlçesi ağızlarında standart Türkçede bulunmayan hangi sözler vardır?

1.3.7. Savaştepe İlçesi ağızlarının farklı yönlerinin ortaya konmasının dil eğitime katkıları neler olabilir?

1.4. Sayıtlar

Bu çalışmada Savaştepe İlçesi ağızlarının standart Türkçeden farklı yönlerinin olduğu kabul edilmektedir. Ses bilgisi olarak, batı Türkçesinin geçirdiği karakteristik değişimlerin görülmediği ya da daha ileri olduğu durumlarla karşılaşılabilecektir. Şekil bilgisi olarak da yörenin kendine has birtakım özellikleri barındırdığı bilinmektedir. Türk dili öğretimine buradan çıkan bulgularla katkı yapılabilecektir.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışmada sadece Savaştepe İlçesi ağızları incelenecektir. Savaştepe İlçesi merkezi ile köylerinin ağız özellikleri ortaya çıkarılacaktır. Dil bilgisi olarak da ses bilgisi ve şekil bilgisi incelenecektir.

1.6. Tanımlar

1.6.1. Ağız: Bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri.

1.6.2 Ses bilgisi: Bir dilin seslerini; oluşumları, boğumlanma özellikleri, kelimelerdeki sıralanışları, yüklendikleri görevler ve uğradıkları türlü değişimler açısından inceleyen gramer dalı.

1.6.3. Şekil bilgisi: Bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konularını inceleyen gramer dalı.

2. İlgili Yayınlar ve Araştırmalar

Akar Ali, **Muğla ve Yöresi Ağzlarında Şimdiki Zaman Biçimleri**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2001

Altun Mustafa, **Dilbilgisi Kaynaklarına Göre Türkçenin Ünlü ve Ünsüzleri**, Sakarya Üniv. Çalışma Taslağı, 2008

Aydın Mehmet, **Aybastı Ağzı**, TDK Yay., Ankara, 2002

Beşirli Hayati-Erdal İbrahim, **Osmanlıdan Cumhuriyete Yörükler ve Türkmenler**, Phoenix Yay., Ankara, 2008

Beşirli Hayati-Erdal İbrahim, **Anadolu'da Yörükler**, Phoenix Yay., Ankara, 2007

Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, TDK Yay., Ankara, 2004

Buran Ahmet, **Anadolu Ağzlarında İsim çekim (Hal) Ekleri**, TDK Yay., Ankara, 1996

Bülbül Gülfiye, **Balıkesir Bigadiç Ağzı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Balıkesir, 2007

Caferoğlu Ahmet, **Anadolu ve Rumeli Ağzlarında Ünlü Değişmeleri**, TDAY Belleten, 1964

Caferoğlu Ahmet, **Kuzeydoğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ankara, 1994

Caferoğlu Ahmet, **Anadolu Ağzlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ankara, 1994

Caferoğlu Ahmet, **Orta Anadolu Ağzlarından Derlemeler**, TDK Yay., Ankara,

1995

Coşkun Volkan, **Türkçenin Ses Bilgisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık**, İstanbul, 2008

Coşkun Volkan, **Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler**, TDAY Belleten, 1999,
C I-II, S. 42

Coşkun Volkan, **Standart Türkçedeki Ünsüzlerin Akustik Özellikleri ve Görüntüleriyle Boğumlanma Yerleri Bakımından Sınıflandırılması**, TDAY Belleten, [2003] 2001, C: I-II, S: 44

Demir Necati, **Ordu İli ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 2001

Demiray Erdinç, **Kepsut İlçesi ve Yöresi Ağızları Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2003, Niğde Üniv. Sosyal Bilimler Enst.

Düzenleyen Cem Dilçin, **Yeni Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara, 1983

Erdem Mehmet Dursun, **Anadolu Ağızlarında Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine**,
International Periodical For the Languages, Literature and
History of Turkish or Turkic, Volume 3/3 Spring 2008

Eren Emin, **Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1997

Gemalmaz Efrasiyap, **Erzurum İli Ağızları**, TDK Yay, Ankara, 1995

Gülseren Cemil , **Malatya ili Ağızları**, T.D.K. Yay., Ankara, 2000

Gülsevin Gürer, **Uşak İli Ağızları**, T.D.K Yay., Ankara, 2002

Günşen Ahmet, **Kırşehir ve Yöresi Ağızları**, T.D.K. Yay., Ankara, 2000

Kalay Emin, **Edirne İli Ağzlarında Şimdiki Zaman Çekimi**, TDAY Belleten,
Ankara, 2003

Kalay Emin, **Edirne İli Ağzları**, TDK Yay., Ankara, 1998

Karahan Leyla, **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, T.D.K. Yay., Ankara, 1996

Korkmaz Zeynep, **Nevşehir ve Yöresi Ağzları**, T.D.K Yay., Ankara, 1994

Korkmaz Zeynep, **Bartın ve Yöresi Ağzları**, TDK Yay., Ankara, 1994

Korkmaz Zeynep, **Batı Anadolu Ağzlarında Asli Vokal Uzunlukları Hakkında**,
TDAY Belleten, 1953

Mutlu Hüseyin Kahraman, **Balıkesir İli Ağzları Yayınlanmamış Doktora Tezi**,
Ankara, 2008

Öçalan Muharrem, **Yayınlanmamış Sakarya İli Ağzları Doktora Tezi**, Kayseri,
2004

Özdemir Bülent, Yağcı Zübeyde Güneş, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balıkesir**,
Yeditepe Yay., İstanbul, 2007

Sağır Mukim, **Anadolu Ağzlarında Ünlüler**, TDAY Belleten, 1995

Sağır Mukim, **Anadolu Ağzlarında Ünsüzler**, TDAY Belleten, 1995

Sağır Mukim, **Erzincan ve Yöresi Ağzları**, TDK Yay., Ankara, 1995

Seyirci Musa, **Ege Bölgesi Yörükleri**, Derin Yay., İstanbul, 2003

Üstüner Ahad, **Anadolu Ağzlarında Sıfat-Fiil Ekleri**, T.D.K. Yayınları, Ankara,
2000

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın modeli

Savaştepe ilçesi ağızları çalışmasında derleme yöntemi kullanılmıştır. İlçe ve köylerinde kaynak kişilerle görüşülmüş ve toplanan ses kayıtları yazıya aktarılarak inceleme yapılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada evren Savaştepe İlçesi ve köyleridir. İlçenin 48 köyüne de gidilmiş bu köylerde toplam 64 kişiyle konuşulmuştur. Kişilerin bölge ağızını karakteristik olarak konuşan kişiler olmasına özen gösterilmiştir. Derlenen metinlerden uygun olan 43 tanesi incelemeye alınmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması

Veriler, ilçe merkezine ve köylere gidilerek ses kayıt cihazıyla toplanmış ve yazıya geçirilmiştir.

3.4. Veri Çözümlemesi

Toplanan ses kayıtları, transkripsiyon alfabetiyle yazıya aktarılmış, aktarılan metinlerdeki kelimeler fişlenmiştir. Bu fişler sınıflandırılmış, konu başlıklarına göre sınıflandırılan malzeme örneklendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise verilerin standart Türkçe ile korelasyonuna bakılmıştır.

Savaştepe İlçesinin Tarihi ve Etnik Yapısı

1. Savaştepe İlçesinin Tarihi

Marmara bölgesinin güneyinde yer alan Savaştepe ilçesinin batısında İvrindi, Doğusunda Bigadiç, Güneyinde Soma ilçeleri bulunmaktadır. İlçenin kuzeyi bağlı olduğu il olan Balıkesir ile çevrilidir.

Savaştepe yöresi, tarih devirlerinin başlangıcından beri büyük öneme sahiptir. Bu durumun en önemli sebebi, ilçenin Marmara ile Ege'yi birbirine bağlayan yolların üzerinde olmasıdır.

M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda bölge kuzey ve güney arasında bir yol güzergâhı olarak önem kazanır. Böylelikle ticaret kervanlarının uğrak noktası olmuştur. İlçenin bugün kurulduğu yerin 2 km kadar doğusunda Halkapınar denilen KERASAI/KERASA adında kent bir kurulmuştur.²

M.Ö. 5. ve 4. yüzyılda Persler, tüm Anadolu'yu olduğu gibi Savaştepe'yi de hâkimiyetleri altına alırlar. 200 yılı aşkın bir süre Pers egemenliğinde kaldıktan sonra Helenistik dönemin güçlü devletlerinden olan Bergama Krallığının hâkimiyeti görülür. Bergama kralı 3. Attos'un ölümünden sonra krallığın, M.Ö. 133 yılında Roma İmparatorluğuna bağışlanmasıyla, uzun yıllar Savaştepe yöresi Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır. M.S. 395 yılında imparatorluğun doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasıyla Savaştepe, Doğu Roma İmparatorluğu toprakları içinde kalır. Diğer adı Bizans İmparatorluğu olan bu devletin hâkimiyeti 1330 tarihine kadar sürmüştür.

² <http://www.savastepemuftulugu.gov.tr/ilcemiz.htm>. (20.04.2009)

Bölgenin Müslüman kuvvetlerle tanışması ilk defa Türkler sayesinde olmamış, Emeviler döneminde gerçekleşen İstanbul kuşatmalarında Araplar, bu bölgelere ilk defa akında bulunmuşlardır. Araplar, İstanbul kuşatmasından dönerken Mizya'nın Sizik (Kizyakos -Kapıdağ bölgesi-) beldesini ele geçirip (675) yağmalamış ve 7 yıl burada kalmışlardır. Yaklaşık 36 yıl sonra, 718 yılında İstanbul'u ikinci defa kuşatmış, bu sefer de Bergama ve Edremit yörelerini zaptederek yağmalamışlardır.³

Türklerin Anadolu'ya akınları 1048 Pasinler Savaşı ile hız kazanmış, 1071 Malazgirt Savaşından sonra ise yurt edinme faaliyetleri hızlanmış ve zayıf Bizans kuvvetleri karşısında ilerleyen Türk kuvvetleri kısa sürede Ege ve Marmara denizine ulaşmışlardır.

1076'da Sizik (Kizyakos) ve Aydıncık, 1080 tarihinde de Çanakkale ve havalisi Süleyman Şah tarafından ele geçirilmiştir. 1081'de Ulubat gölü kıyısında yapılan savaşta Bizans kuvvetleri yok edilmiş ve Manyas ve Sizik'te Selçuklu hakimiyeti devam etmiştir. 1085'te Süleyman Şah doğuda savaşırken, emirlerinden İlhan Bey kısa bir süre önce Selçukluların elinden çıkmış bulunan Sizik, Apollonia, Poimanenon (Eski Manyas) ve Edincik taraflarını geri aldı. 1086'da Süleyman Şah ölünce, Vezir Ebu'l-Kasım ayaklanan ve bağımsızlık ilân eden diğer beyleri bastırıp birleştirdi. Sizik'i (Kizyakos) üs seçerek, Bizans ile mücadeleye devam etti. 1090'da Misya'yı yurt tutmaya çalışan Türkmenler üzerine Bizans imparatoru bir ordu yollamış ve Apollonia'yı kuşatmışlardır. Olayı öğrenen Türkmenler yardıma gelince Bizans ordusu büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bir yıl sonra daha güçlü bir ordu ile gelen Bizaslılar, bu defa önce Sizik ardından da Apollonia'yı ele geçirmiştir.⁴

1092'de EbuT-Kasım'ın kardeşi İlgazi İznik'te baş kaldırınca, Süleyman Şahın oğlu I. Kılıçarslan onu yener ve burayı başkent yapar. Ardından da Marmara kıyılarında Edremit'e kadar olan yerleri ve Midilli Adası ile bazı adaları fetheder.

³ Erdinç Demiray, Kepsut İlçesi ve Yöresi Ağızları Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, Niğde Üniv. Sosyal Bilimler Enst. s. 1

⁴ Erdinç Demiray, a.g.m, s. 2

I. Haçlı Seferinden sonra bu bölgeler kaybedilir ve bu toprakları ele geçiren Bizans bütün Türkmenleri katleder. Haçlı etkisinin zayıflaması üzerine Türkmenler bu bölgelere tekrar akın etmeye başladılarsa da ele geçirmek uzun bir zaman almıştır.

1175 tarihinde Eskişehir ovasında toplanan 100.000 çadır Türkmen; Denizli, Bergama, Kuria, Mysia ve Edremit bölgelerine dağılmışlardır.

Moğolların Anadolu'ya doğru ilerlemesi üzerine birçok Türkmen beyi Batı Anadolu'ya doğru göç etmiştir. Buralarda Bizans'a karşı akınlar yaparak sınırlarını genişletmişlerdir. Beylikler, Köseadağ Savaşı sonrasında Selçuklu otoritesinin zayıflamasını fırsat bilerek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Orhan Bey, Karesi (Balıkesir)'yi ilhak ettikten sonra burayı oğlu Süleyman Şaha tımar olarak vermiştir. Bu şekilde Karesi sancağı Osmanlı Devletinin ilk şehzade sancağı olmuştur. Daha sonra I. Murat'ın oğlu Yakup Bey de bu sancağa çıkan şehzadelerden biri olmuş, hatta I. Kosova Savaşı'na Karesi Sancakbeyi olarak katılmıştır.

Osmanlı Devleti, varlığına son verdiği beylik topraklarını, sınırlarını aynen muhafaza ederek sancak adı altında merkeze bağlamıştır. Karesi Beyliğinin ilhakından sonra da sancak haline getirilirken, diğer fethedilen topraklarda da bu hususa genelde riayet edildiği gözlemlenmektedir.⁵

Karesi Sancağı 1816 yılından önce Anadolu Vilâyetinden ayrılmış, Hüdavendigâr ve Kocaeli sancaklarının birleştirilmesiyle oluşan yeni sancağa bağlanmış ve valinin tayin ettiği mütesellim tarafından yönetilmiştir. Bu durum 1840 yılına kadar devam etmiştir.

1843 tarihinde Karesi ve Manisa birleştirilerek ayrı bir vilâyet yapılmıştır. Valiliğine de Hacı İbrahim Saim Paşa tayin kılınmıştır. Bu dönemde merkez Manisa olduğu için Balıkesir sancak kaymakamlığı tarafından idare ediliyordu. Karesi daha

⁵ Erdinç Demiray, a.g.m, s. 2

sonra tekrar Hüdavendigâr vilâyetine bağlı bir sancak olmuş, 1881 tarihinde ise Biga sancağı ilhak olunarak Karesi Vilâyeti oluşturulmuştur. 1888 tarihinde Karesi tekrar Hüdavendigâr vilâyetine bağlı bir sancak olmuştur. 1910 yılında Hüdavendigâr Vilâyetinden ayrılarak müstakil hale gelmiştir. Cumhuriyetle beraber 1923 yılında tüm sancaklar vilâyet yapılmıştır.⁶

Balıkesir vilâyetinin günümüzde 18 kazası bulunmaktadır. Kazalar şunlardır; Ayvalık, Balya, Bandırma, Bigadiç, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Gümeç. Gönen, Havran, İvrindi, Kepsut, Manyas, Marmara, Savaştepe, Sındırgı, Susurluk.

Savaştepe ilçesi Kurtuluş Savaşı döneminde düşmana karşı kahramanca mücadele veren bir ilçemizdir. Büyük kahramanlık örneği gösteren belde halkını onurlandırmak için, Atatürk'ün teklifi ile TBMM tarafından 10 EKİM 1934 tarihinde eski adı Giresun olan beldeye SAVAŞTEPE adı uygun görülmüştür. 10 Ekim 1934 tarihinden sonra 20 yıl bucak örgütü olarak kalır. 4 MART 1954 tarihinde çıkarılan yasa ile 1 HAZİRAN 1954 de SAVAŞTEPE ilçe merkezi haline gelir.⁷

⁶ <http://www.savastepemuftulugu.gov.tr/ilcemiz.htm>. (20.04.2009)

⁷ <http://www.savastepemuftulugu.gov.tr/ilcemiz.htm>. (20.04.2009)

2. Savaştepe İlçesinin Etnik Yapısı

Türkler, Anadolu'ya Malazgirt Savaşı'ndan önce de girmişlerdir. Bu girişler, büyük kitleler halinde olmamıştır, büyük kitlelerin Anadolu'ya girişi Malazgirt Zaferi'nden sonradır. Türkler, Bizanslılar tarafından boşaltılmış topraklara kolayca girdiler ve belli başlı bir mukavemetle karşılaşmadan yerleştiler. Çok kısa zamanda güçlü kumandanlar tarafından kurulan beylikler Anadolu'nun batı uçlarına kadar dayandı.

Anadolu'ya ilk gelenler büyük küteller halinde Oğuz boylarından Yıva'lar oldu. Yıva'ları büyük dalgalar halinde Afşar, Begdili, Kınık, Döğer ve Çepni'ler izledi. Daha sonra da Moğol önünden kaçan Yazır ve Karluk'lar Anadolu'ya girdiler. Anadolu Selçuklu Devleti kurulduktan sonra Oğuz aşiretleri Anadolu'nun batı kıyılarına doğru ilerleyerek "Uç Beyliklerini" kurdular.

Germiyanlı beyi Yakup Bey önderliğindeki Türkmen oymakları başlarında Danişmend Gazi soyundan geldiği için hürmet gösterilen Kalemşah (Kalembey) ve oğlu Karesi Bey'le birlikte Mysia'ya geldiler ve hemen Kyzikos ve kıyıdağı birkaç müstahkem mevki hariç bütün bölgeyi işgal ettiler Karasi Bey ile birlikte gelen Türkmenler buralara doluşup Bizanslıların boşalttığı araziye yerleştiler.⁸

Orhan Bey, 1334'de Karesi beyliğini topraklarına kattıktan sonra Karesi arazisindeki Türkler Rumeli'nin fethi ile görevlendirildiler. Rumeli'nin fethinden itibaren, Karesi'deki henüz yerleşmemiş aşiretler Rumeli'ne geçirilerek "Fatihler" olarak Osmanlı ülkesinin Avrupa yakasını Türkleştirdiler.

Konar göçer aşiretlerin göç yolları üzerindeki yerleşik halka, yerleşik halkın toprak, ürün ve hayvanlarına sık sık zarar vermeleri, sık sık eşkıyalık yapmaları ya da eşkıya ile birleşmeleri, bazen de kendi aralarında kavga etmeleri ve bu durumun

⁸ Erdinç Demiray ,a.g.m, s. 3

Anadolu'da topyekûn karışıklıklar yaratması, devleti bunlara karşı bir iskân politikası uygulamaya zorladı.

Yörük Aşiretlerinden gelen şikâyetler 1687-1689 yıllarında gittikçe fazlalaşınca 1691 yılı başından itibaren çıkarılan bir dizi hüküm, ferman ve hüccetle Türk aşiretleri göçleri bıraktırılarak ziraatle geçinmeleri için iskân edildiler.

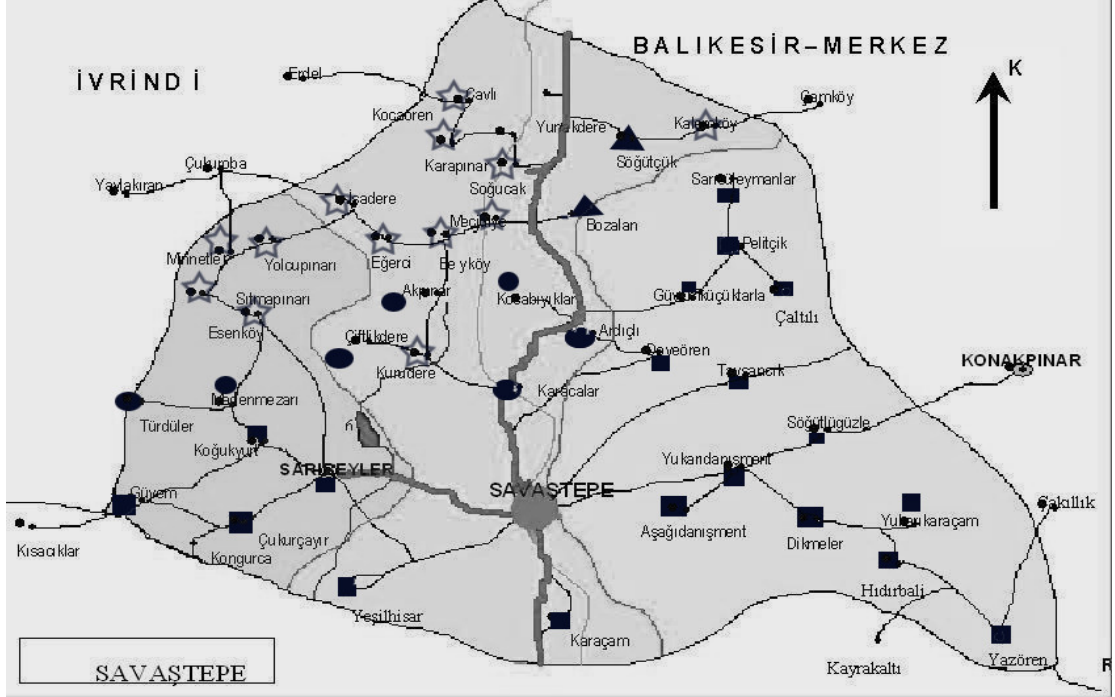
1691'deki iskân harekâtından önce Balıkesir yöresinde görülen Yörük ve Türkmenler şunlardır: Aykırılar, Sakarlar, Kaçlar, Libniler, Kürürler, Doğancılar, Kara Ahmet Cemaati, Söğütlü Yörükleri ,Oğlakçılar, Barutçular, Karahalil Cemaati, Kaşıkçılar, Okçılar, Avcılar, Monamıklar, Uzuncalar, Hallaçlar, Divaneler, Yeğenler, Köseler, Tolgarlar, Büyük Eş, Kelemente, Boynu Yoğunlar, Kansızlar, Karacalar, Çakırlar, Gökmusa, Kavalcılar, Kalgallar, Boynu Uzunlar, Bozguşlar, Veletler, Kubaşlar, Kocaraklar, Likvanıklere bağlı Hacılar, Akbaşlar, Kızıl Koyunlu ve Mir oymakları, Kara Keçililerden Hacı Bayram, Akçe İnlı, Akkoyunlu, Var sak oymakları.⁹

Savaştepe İlçesinde şu anda, yoğunlukla üç yörük boyu bulunmaktadır. Bu boylar, Karakeçili, Kılaz ve Kubaş Yörükleridir.

⁹ Erdinç Demiray, a.g.m, s. 4

2.1. Yörük Boylarının Savaştepe İlçesindeki Dağılımı

Şekil 1

● : Kubaş Boyu

■ : Kılaz Boyu

★ : Karakeçili Yürüğü

▲ : Hardal Boyu

3. Savaştepe İlçesinin Fiziki Coğrafyası

Marmara bölgesinin güneyinde yer alan Savaştepe ilçesinin batısında İvrindi, Doğusunda Bigadiç, Güneyinde Soma ilçeleri bulunmaktadır. İlçenin kuzeyi bağlı olduğu il olan Balıkesir ile çevrilidir.

Yaklaşık olarak 430 km² lik bir yüz ölçümüne sahiptir. Çok engebeli bir araziye sahip olan ilçenin rakımı 253 metredir. Topraklarından 6 küçük dere geçmektedir. İlçenin en dağlık bölümü doğusu ve kuzeyidir. Bu dağlık bölgelerde yabani at ve büyük, küçük baş hayvanlar yaşamaktadır. Batı da Türkmen tepesi bulunur (712 metre). İlçenin en verimli toprakları güney batısında yer alır (Sarıbeyler ve Yeşilhisar ovaları). Bu topraklar Sarıbeyler Barajından sulanmaktadır.

Savaştepe, Marmara ve Ege bölgesinin iklimi altındadır. İlçede yazları kurak ve sıcak, kışları soğuk ve yağışlı geçer. Ortalama, yıllık 700–800 mm yağış almaktadır. Bitki örtüsü fakirdir. Genel bitki örtüsü makidir. İlçenin verimli ormanları doğusu ve güneyinde yer almaktadır. İlçede çok çeşitli bitki türleri bulunmakla beraber çam ve meşe ağaçları çoğunluktadır.

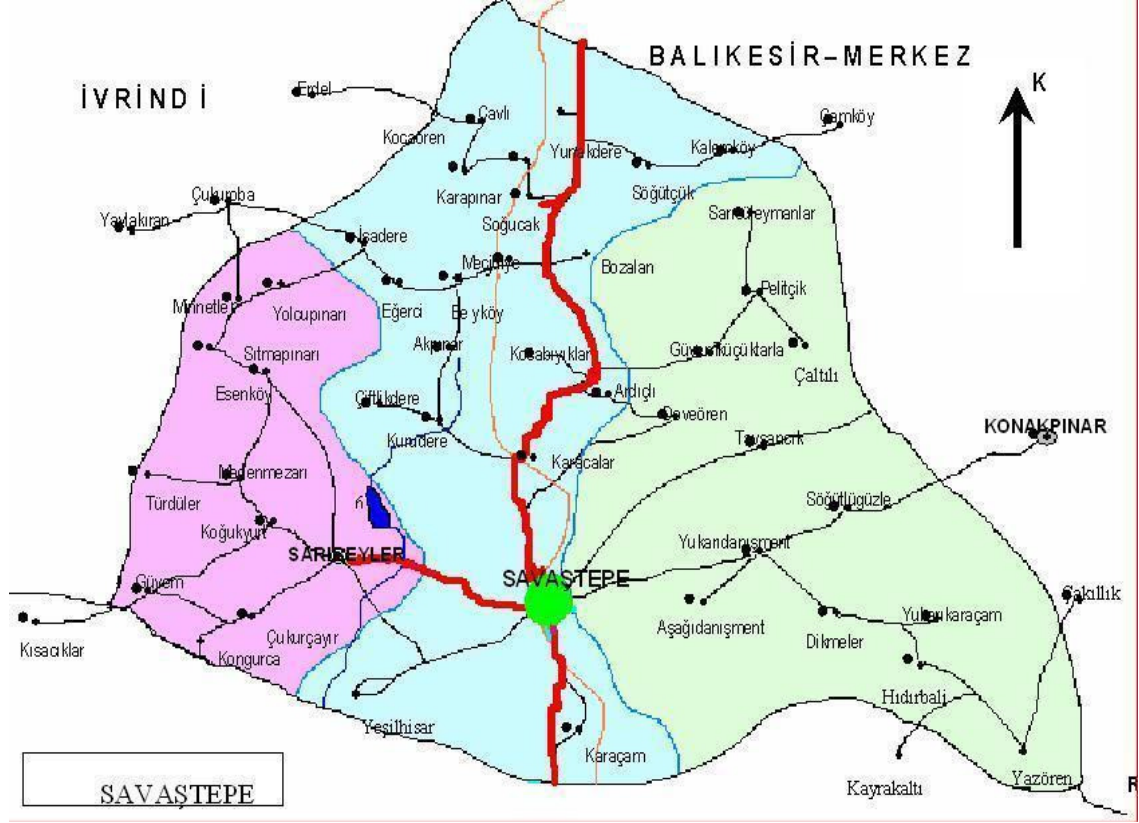
3.1. Balıkesir İli Siyasi Haritası

Şekil 2

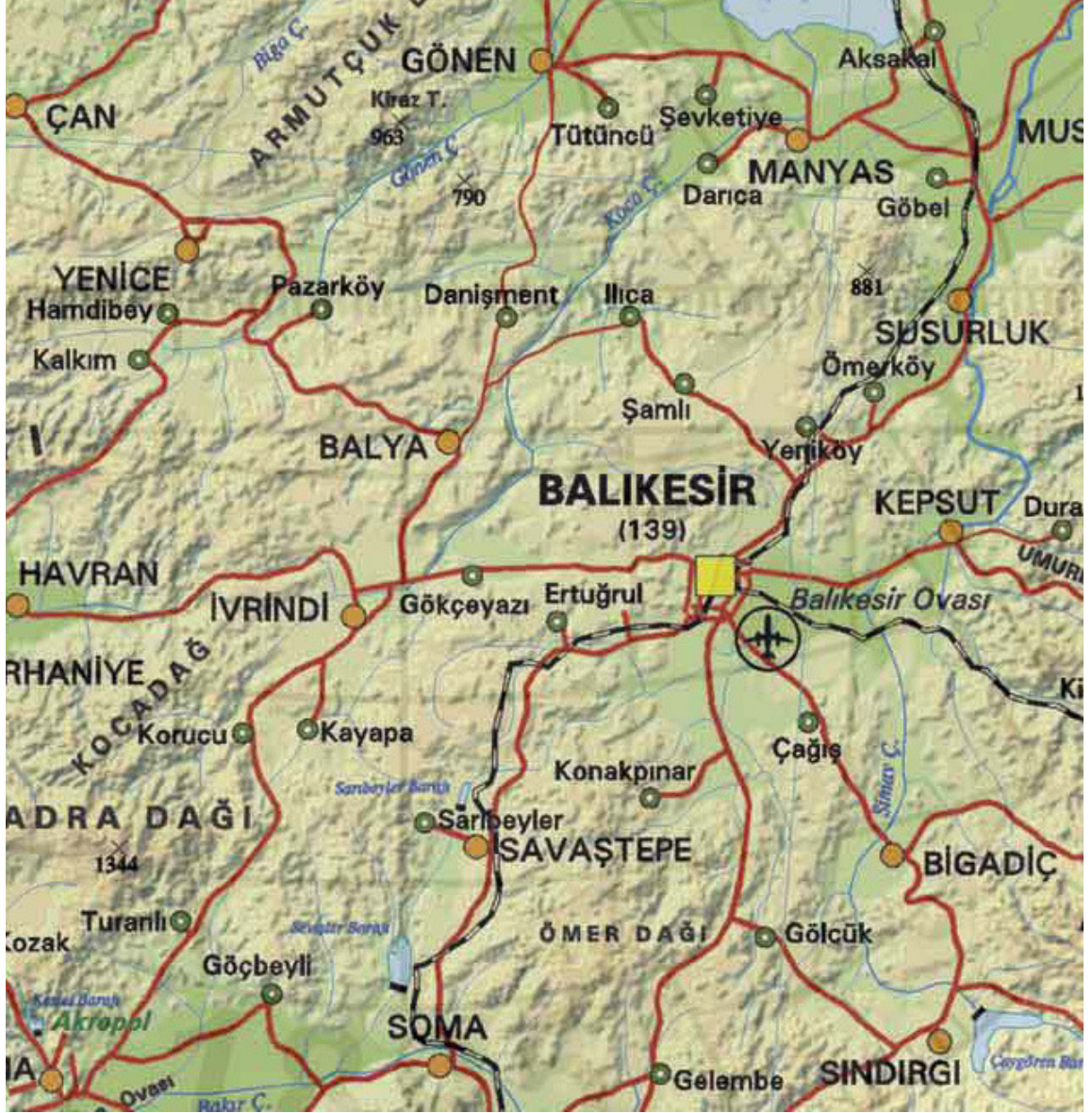
3.2. Savaştepe İlçesi Siyasi Haritası

Şekil 3

3.3. Savaştepe İlçesi Fiziki Haritası

Şekil 4

SES BİLGİSİ

SESLER

1. ÜNLÜLER

1.1. ÜNLÜ TÜRLERİ

Standart Türkçedeki a, e, ı, i, u, ü, o, ö temel ünlülerinin dışında, Savaştepe Yöresi Yörük Ağızlarında, fonemik değeri olmayan ünlüler de bulunmaktadır. Bunların başında diğer Anadolu ağızlarında da görülen é (kapalı e) ve ä (açık e) fonemlerinin dışında yöre ağzının yapısına uygun olarak oluşmuş ünlüler de bulunmaktadır. Bu ünlüler standart Türkçedeki ünlülerin boğumlama noktalarının değişmesi sonucu oluşmuştur. Boğumlama noktasının değişimine, komşu seslerle etkileşime girme ve derleme yapılan kişinin konuşma özellikleri sebep olmaktadır. Savaştepe ağzında standart Türkçeden farklı olarak tesbit edebildiğimiz ünlüler şunlardır:

ā ē ī î ū û ō ô ą ę ĭ ĵ á â ä é í ó ú

Bu ünlülerin boğumlama yerleri temel ünlülerle karşılaştırıldığında şu şekildedir.

1.1.1. á : Düz-geniş yarı kalın, bir orta damak ünlüsüdür. (a/e) arası bir boğumlama gösterir. Ağızdan çıkışı sırasında dil hafifçe geriye çekik durumdadır. Türkçe ve yabancı kelimelerdeki ince a'yı belirtmek için, ünlü uyumlarının, inceltici seslerin etkisi ile oluşmuş bir ünlüdür.¹⁰

anám (1- 7)

ayşámí (1- 4)

bilmeyiñkíná (1- 11)

¹⁰ Mukim Sağır, Anadolu Ağızlarında Ünlüler, TDAY Belleten, 1995, s. 378

1.1.2. â: a ile ı arası, çene bakımından a'ya daha yakın yerde boğumlanan, daralmış, düz yarı geniş, kalın, bulanık, yanındaki ünlüler üzerinde daraltma etkisi gösteren ünsüzler ile, kendinden önceki ya da sonraki hecelerin dar ünlülerinin etkisi ile oluşmuş¹¹ kapalı bir a sesidir.¹²

arkâdan (1- 29)

amma (1- 21)

bacâklarına (4- 62)

burâda (1- 66)

buydâydan (1- 42)

cumây (2- 7)

olmâdı (1- 22)

orâya (1- 45)

parâlarımı (4- 40)

sâvaştēpiye (2- 44)

tarlâ (1- 60)

1.1.3. ä : Açık bir e sesidir. Dilimizde yarı açık ve ondan biraz daha açık diyebileceğimiz e türleri vardır. Genel olarak dilimizde e ünlüleri yarı açıktır.¹³ Bu değişme daha çok ön ve iç seste meydana gelir. Son seste r ünsüzünün düşürüldüğü kelimelerde, düşen ünsüzün önünde de bu değişme görülür. ä ünlüsü, e'ye göre daha geride boğumlanan bir ünsüzdür.¹⁴ “y, ş, ç” ünsüzlerinin daraltıcı ve inceltici etkisine

¹¹ Mukim Sağır, a.g.m, s. 378-379

¹² Ahmet Günşen, Kırşehir ve Yöresi Ağızları, T.D.K. Yay., Ankara, 2000, s. 17

¹³ Nevin Selen, Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi, TDK Yayınları, Ankara, 1979, s. 37

¹⁴ Leyla Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, T.D.K. Yay., Ankara, 1996, s. 117

uğrayarak da gelişebilir. Daha fazla doğu illeri ile sahil boyu ağızlarında kesin ve yaygındır.¹⁵

äller (2- 51)

ämmä (1- 55)

ärkeklē (1- 23)

ärkekläř (1- 24)

bän (1- 17)

binärdik (1- 28)

dädänġle (1- 60)

gäldiġimde (1- 66)

gälini (3- 6)

güzälce (4- 8)

iläçbärli (3- 11)

käçä (4- 62)

kändi (3- 12)

önġdän (1- 28)

yärde (3- 7)

1.1.4. è : Kapalı e ünlüsü Anadolu ağızlarında geniş yer tutmaktadır. Boğumlanma noktası i ve e ünlüleri arasında bulunan kapalı bir e sesidir. Ön ya da iç seslerde olmak üzere hep kök hecede bulunur. Türkçe kelimelerde çoklukla i>e değişimi ile ve Eski Türkçedeki i sesinin tarihi gelişme seyri içinde gösterdiği genişleme eğilimine uyarak è'ye dönmesi ile oluşmuştur.¹⁶

déliġi (1- 44)

ëkimiz (1- 60)

év (3- 9)

¹⁵ Ahmet Caferoġlu, Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Ünlü Deġişmeleri, TDAY Belleten, 1964, s. 6

¹⁶ Zeynep Korkmaz, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 34

1.1.5. í : Düz, dar, yarı kalın “ı / i” arası “i” ünlüsüdür. Söylenişinde ağız ı’ya göre biraz daha açık, onun için de yarı kapalı bir sestir. Orta damağın i’ye yakın bir noktasında, ön damak sınırında oymaklanır.¹⁷ ı ile i arasında incelmış i’ye yakın (palatale) ı’dır.¹⁸

ayşámí (1- 4)

bilmeyiñgkíná (1- 11)

díye (1- 4)

olmayí (1- 51)

olmazkína (1- 56)

oynayılar (1- 6)

savírî (2- 5)

varídı (1- 11)

1.1.6. ǒ : Bu ünlü “u” ile “o” arasında, daha çok o’ya yaklaşan bir yerde oynaklanır. Dil hafifçe geriye çekik durumdadır. Kökü “bu” zamiri olan kelimelerde daha sık rastlanır.¹⁹ Ünlüsünün, ilk hecedeki boğumlama noktası o ve u ünlüleri arasında bulunan dar bir o türüdür.²⁰ Bir iki istisnası dışında, daima daraltma etkisi yapan ünsüzlerin yanında bulunur.

çóvallādan (4- 58)

getiriyólar (2- 64)

óğlak (1- 44)

ómzuna (4- 53)

¹⁷ Mukim Sağır, a.g.m, s. 382-383

¹⁸ Cemil Gülseren , Malatya ili Ağızları, T.D.K. Yay., Ankara, 2000, s. 43

¹⁹ Mukim Sağır, a.g.m, s. 385

²⁰ Zeynep Korkmaz, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, T.D.K Yay., Ankara, 1994, s.30

ónnar (2- 4)
órda (2- 62)
nohót (1- 33)
tórbayı (4- 54)
yapıyöz (4- 58)
yók (3- 15)

1.1.7. ú : Yuvarlak, dar, yarı kalın, “u” ile “ü” arası bir ünlüdür. ü’ye kaçan, ince bir “u” olarak da tanımlanabilir. Geri çıkaklı “u” ünlüsü ile ön çıkaklı “ü” ünlüsü arasındaki orta damak bölgesinde, dil sırtının orta damağın ön sırtına yükselmesi ile boğumlanan incelmış bir “u” ya da kalınlaşmış bir “ü” ünlüsüdür. Kalınlaşması yanlardaki damak ünsüzlerinin etkisine bağlı, kapalı bir ünlüdür.²¹

mümkún (1- 6)

1.1.8. ą : Enerjisi azalan a ünlüsüdür.

ąhali (1- 46)
ąorba (1- 34)
ąayınąnamda (3- 5)
sonąa (1- 84)

1.1.9. ę : Enerjisi azalan e ünlüsüdür.

ęade (1- 42)
içte (1- 23)
ôle (2- 4)

²¹ Mukim Sağır, a.g.m, s. 386

önünde (1- 42)

Tene (1- 28)

1.1.10. ĩ : Kaybolmak üzere olan ı sesidir.²²

akıla (2- 6)

aynı (3- 18)

başlarımızı (1- 28)

çıkırık (1- 123)

etirafına (4- 13)

ğarıla (1- 22)

ğaynınam (3- 4)

oynarıdı (1- 1)

oynarlarıdı (1- 24)

varıdı (1- 21)

yapmazlarıdı (1- 34)

yarısı (1- 51)

1.1.11. ĩ : Kaybolmak üzere olan i sesi.

beriket (2- 72)

birini (1- 66)

giderleşidi (1- 29)

giyerđiđiđ (1- 11)

sosiyetik (2- 14)

terzilere (4- 61)

valide (2- 48)

²² Gürer Gülsevin, Uşak İli Ağzları, T.D.K Yay., Ankara, 2002, s.14

1.2. UZUN ÜNLÜLER

Türkçede aslı uzun ünlü olup olmadığı Türkologlarca etraflıca tartışılmış, varlığını kabul edenler olduğu gibi kabul etmeyenler de olmuştur. Anadolu ağızları katiyen dikkati çekmemiş ve etnik unsurlardan da Orta-Asya menşesine bağlanabilen bu sahada, bu tip unsurların bulunabileceği hatıra gelmemiştir.²³

Köktürkçedeki vokal uzunluklarının varlığı, yazıtların çözümünden çok kısa bir süre sonra fark edilmişti. Ancak aradan geçen yıllar içinde, zaman zaman vokal uzunluklarına temas eden, hatta bazan, doğrudan doğruya bu konuya tahsis edilen etüdler yapılmasına rağmen Ligeti'ye kadar, bunların özel bir değeri olabileceği hatıra gelmemiş, böyle olunca da, artık çok geride kalan, ilk tesbitler unutulup gitmiştir. Uygurcaya ait uzunluklar ise daha ilk yıllardan itibaren biliniyordu.²⁴

Bütün bu yapılan çalışmalar ve araştırmalar neticesinde, Türkçede uzun ünlülerin varlığını kabullenme noktasında epeyce mesafe alınmıştır.²⁵ Birçok çağdaş Türk lehçesinde (Türkmen²⁶, Hakas²⁷, Sibirya Tatar²⁸, Kırgız²⁹) de uzun ünlüler varlığını sürdürmektedir.³⁰

Aslı uzunluklar konusu üzerinde yapılan araştırmalarda, Anadolu bölgesinde gelişmiş olan Oğuz Türkçesi, aynı koldan gelen Orta – Asya Türkmencesinin aksine, genellikle “uzun ünlüleri bulunmayan bir lehçe türü olarak gösterilmiştir. Bu konuda

²³ Zeynep Korkmaz, Batı Anadolu Ağızlarında Asli Vokal Uzunlukları Hakkında, TDAY Belleten, 1953, s. 199

²⁴ Osman Nedim Tuna, Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller, TDAY Belleten, 1960, s. 213-282

²⁵ Mehmet Dursun Erdem, Anadolu Ağızlarında Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/3 Spring 2008

²⁶ Geniş bilgi için bkz., Özcan Tabaklar, Türkmen Türkçesinde Ünlülerin Uzun Okunmasını Gerektiren Durumlar ve Eklerdeki Uzun Ünlüler, TDAY Belleten, 1994, s. 145-155

²⁷ Geniş bilgi için bkz., Gülsüm Killi, Hakas Türkçesindeki Ünlü Uzunlukları ve Oluşma Şartları Üzerine, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Kasım 2004, Mak. 4, s. 42-54

²⁸ Geniş bilgi için bkz., Ercan Alkaya, Sibirya Tatar Türkçesindeki Uzun Ünlüler Üzerine Bir Değerlendirme, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/4 Spring 2008

²⁹ Geniş bilgi için bkz., Cıldız Alimova, Kırgız Türkçesinde Aslı Ünlü Uzunlukları, Türkoloji Araştırmaları Voluma 2/2 Spring 2007

³⁰ Geniş bilgi için bkz., Osman Nedim Tuna, Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller, TDAY Belleten, 1960, s. 213-282

yalnız Prof. L. Liget'nin Türkçede Uzun Vokaller adlı makalesinde yer alan birkaç Selçuk Türkçesi örneğini istisna edebiliriz. Uzun ünlüleri ve uzun ünlülerden çıktığı kabul edilen ikiz ünlüleri (diphthong) bol olan Türkmence ile, aynı etnik koldan gelen Anadolu Oğuzcasının, genel deyimini ile Osmanlıcanın tarihi devirleri ve yaşayan Anadolu ağızları da dahil olmak üzere bütünü ile birlikte kısa ünlülü bir Türk dili kolu olarak gösterilmesi, Türkmence ile olan etnik bağlantısı bakımından ilim mantığına da aykırı düşmekte ve araştırılmaya muhtaç bulunmakta idi.³¹

Eski Anadolu Türkçesinde ünlülerin uzunluklarının devam ediyor olması muhtemeldir. Aruz vezninde görülen imâle de bunun bir kanıtıdır. Bilindiği üzere imale, aruz vezninde açık olan bir hecenin kapalı olarak değerlendirilmesi demektir. Türkçenin aruza uydurulması bahsinde Arapça ve Farsçanın bu yönde var olan peşin üstünlüğünü bir parça olsun telafi edebilmek için Türk şairleri Eski Türkçeden beri varlığı bilinen asli ünlü uzunluklarından istifadeyi hem gerekli hem de faydalı bir yol olarak görmüşlerdir. Hakikaten bir nevi Arapça ve Farsçanın ahengine göre şekillenmiş olan aruz vezninin, Türkçede işletilebilmesi için mevcut dillerdeki argümanlarının yeni dilde de var olması gerekirdi. İşe bu pencereden bakınca imale gerektiren pek çok divan şiiri örneğinde aslında var olan aslî ünlü uzunluklarının Türkçe kökenli sözlerde çalıştırılmamış veya gözden uzak tutulmuş olduğu görülür. Öncelikle belirtilmesi gereken bir husus da aruzu kullanan divan şairlerinin Türkçeyi bugünün Türkçe konuşurlarından iyi bildikleri gerçeğidir. Hal böyle olunca - ister sistematik olmaktan çıkmış olsun isterse hâlâ sistematikliğini devam ettiriyor olsun – ünlü uzunluğu Türkçenin aruza uydurulmasında hatırı sayılır önemli bir kolaylık sağlamıştır.– İlk edebî manzum ürünlerimizden Köktürk abidelerinde, Uygur metinlerinde ve daha sonra DLT'de çoklukla hece vezninin kullanılmış olması, Türkçenin tabiatında olmayan aruzun Türkçeye yerleştirilmesi ancak onun Türkçeye uydurulmasıyla mümkün olabilirdi. Dolayısıyla imale gibi görünen aslî uzun ünlüler, aruzda Türkçeye büyük bir manevra kabiliyeti kazandırmıştır. Bu eksikliği veya engeli gören divan şairlerinin Türkçenin geçmişinden getirmiş olduğu böyle bir özelliği göz ardı etmeleri düşünülemezdi.³²

³¹ Zeynep Korkmaz, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK Yay., Ankara, 2005, s. 445-446

³² Şerif Ali Bozkaplan, Aruz ve Ünlü Uzunluğu, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara, 20-25 Ekim 2008., s. 2-3

Halen Anadolu ağızlarında görülen ünlü uzunluklarının, bazı kelimelerdeki aslı uzunlukların dışında, çeşitli ses olaylarının kaynaklandığı bilinmektedir. Hatta bu gelişmenin, Türkçeye yabancı dillerden (özellikle Arapça ve Farsça'dan) geçmiş kelimelerdeki uzun ünlülerin giderek kısalması suretiyle devam ettiği, kısalmanın kullanım sıklığına göre bazı kelimelerde sona erdiği ve bunların kısalmış şekilleriyle yazı diline de yerleştikleri görülmektedir.³³

1.2.1. Birincil Ünlü Uzunlukları

Savaştepe ağızında da hem Eski Türkçeden gelen hem de hece kaynaşması, ünsüz düşmesi, hem de çift ünlülerin kaynaşması ile oluşmuş uzun ünlüler bulunmaktadır. Savaştepe ağızında bulabildiğimiz birincil uzun ünlüler şunlardır:

îti (29- 44)

ōcān (29- 65)

1.2.2. Hece Kaynaşması İle Oluşmuş Uzun Ünlüler

İç seslerde ünlüler arasında bulunan k, g, ğ, y, nġ, v, h ünsüzleri zamanla eriyip kaybolduklarında, bu ünsüzlerden her birinin hecesi içinde bulunan ünlü, kendinden önceki hece ünlüsü ile kaynaşarak uzun bir ünlü oluşturur. Ünlü uzamasına sebep olan hece kaynaşması olayında, iki ya da daha fazla hecenin kaynaşıp birleşmesi bahis konusu olduğundan, bu olay sonunda ilgili kelimelerin hece sayısında da bir eksilme olur.³⁴

1.2.2.1. -k(>-g-),-g-,-ğ- ünsüzlerinin erimesi ile

³³ Musa Duman, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri, T.D.K. Yay., Ankara, 1995, s. 203-204

³⁴ Zeynep Korkmaz, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, T.D.K Yay., Ankara, 1994, s. 37

ā (17- 53)
ācı (17- 53)
bālanır (24- 3)
bā-rīsın (17- 21)
çā-rīsın (17- 21)
çīrdım (29- 51)
dēldir (16- 42)
dikildîn (32- 8)
dūnneri (16- 24)
ekmē (19- 3)
eşîne (32- 3)
ğabū (17- 35)
itçē (29- 60)
kepîni (16- 31)
keşğē (16- 41)
māzalādan (20- 36)
olmadī (16- 47)
sīrı (16- 49)
vermedî (16- 52)

1.2.2.2. r ünsüzünün erimesi ile

anlatçaklām (17- 85)
dişlēm (31- 26)
doldurüz (21- 20)
etlēni (16- 35)
mezarlān (25- 11)
Pidelēni (19- 4)
paspaslān (33- 17)
Tutucēn (32- 6)
yimeklēnden (17- 41)

1.2.2.3. h ünsüzünün erimesi ile

dā (16- 43)

1.2.2.4. n / ŋ ünsüzünün erimesi ile

sōra (16- 33)

1.2.2.5. v ünsüzünün erimesi ile

dōlür (20- 3)

1.2.2.6. y ünsüzünün erimesi ile

bakmācek (17- 3)

burā (20- 40)

gōrmē (24- 11)

olmā (17- 28)

orā (20- 36)

oturmācan (32- 3)

şorē (17- 45)

tarlā (29- 17)

1.2.3. Ünsüz Düşmesi İle Oluşmuş Uzun Ünlüler

İç seste bir ünlüden sonra bulunan -h-, -k-, -l-, -n-, -r-, -s-, -v-, -y- ünsüzleri düştükleri ya da eriyerek kayboldukları zaman, kendilerinden önceki ünlüleri uzatırlar. Son sesteki -r de düştükten sonra ünlü uzamasına sebep olmaktadır.

1.2.3.1. -f- ünsüzünün düşmesi ile

sōra (43- 30) < sofra

1.2.3.2. -ğ- ünsüzünün düşmesi ile

āriyomuş (34- 18)

dālar (18- 11)

dēnek (25- 11)

dōru (29- 63)

ēlence (16- 7)

kazdālı (33- 19)

ōrendik (31- 25)

ōlan (16- 13)

sā (40- 3)

sālık (16- 54)

ūramaz (39- 3)

1.2.3.3. -h- ünsüzünün düşmesi ile

ġāvaltı (20- 15)

1.2.3.4. -k- ünsüzünün düşmesi ile

āşamın (19- 9)

çōçası (17- 8)

ēşi (19- 9)

gōrecēsın (33- 19)

nōl-cēdi (27- 9)

1.2.3.5. -l- ünsüzünün düşmesi ile

ġāktı (27- 3)

ġākmıyomuş (34- 19)

gēmiş (17- 45)

māzemesini (16- 33)

yānız (26- 3)

1.2.3.6. -n- ünsüzünün düşmesi ile

îsannarı (43- 64)

1.2.3.7. -r-, -r ünsüzünün düşmesi ile

ayırī (16- 34)

bā-rīsın (17- 21)

burılāda (31- 44)

çā-rīsın (17- 21)

dôt (36- 17)

dū (31- 9)

duyādım (17- 82)

édēdi (32- 3)

hazırlāsın (19- 10)

kadā (16- 47)

oyunnā (16- 8)

sorā (34- 12)

vā (16- 3)

vēmek (32- 17)

yaşlılā (16- 3)

1.2.3.8. -v- ünsüzünün düşmesi ile

dômüş (17- 55)

sēmezdi (29- 6)

1.2.3.9. -y-, -y ünsüzünün düşmesi ile

bārak (17- 46)

bişē (26- 10)
bôle (16- 13)
gîmiş (29- 57)
ġō-muşlā (17- 78)
hāvancılıklān (17- 8)
kô (6- 7)
nēmiş (33- 18)
nēse (17- 85)
ôle (16- 17)
pēnire (39- 27)
sābalēin (19- 9)
sôlerlerdi (17- 66)
şē (16- 51)
zētine (28- 30)

1.2.3.10. -z ünsüzünün düşmesi ile

ġī (39- 32) < kız

1.2.4. Çift Ünlülerin Kaynaşması İle Oluşmuş Uzun Ünlüler

Türkçenin yapısı ayrı boğumlanmalı iki ünlünün yan yana bulunmasına elverişli olmadığından, ünlü ile biten kelimelere ünlü ile başlayan ekler getirildiğinde, araya bir koruyucu ünsüzün girmesi, bilindiği gibi genel bir kural durumundadır. Bunun dışında, son ve ön sesleri birer ünlü olan iki kelime yan yana gelir ve konuşmada aradaki tabîî duraklama kalkarsa, bu durumda koruyucu ünsüz almamış olan ve düşen ünlülerden biri kendi etkisini geride kalan ünlüye yükleterek onu uzatır.³⁵

nōlcēdi (27- 9)

nōldu (29- 60)

³⁵ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 38

1.2.5. İkiz Ünlüler

Yalın ya da ekler ile genişletilmiş kelimelerin iç seslerinde ve ünlüler arasında bulunan y, v, ğ, h ünsüzleri eriyip kaybolduklarında, bunların iki tarafında bulunan ve ayrı hecelere ait iken aradaki ünsüzün kaybolması ile yan yana gelmiş olan ünlüler, tek bir nefes baskısı altında birleşerek ikiz ünlüleri oluştururlar.³⁶

böük (17- 47)

deil (16- 25)

dieri (24- 6)

diildir (22- 8)

düünner (16- 22)

karaisardan (17- 81)

kôün (29- 19)

ii (20- 13)

maallelede (17- 9)

muabbetli (16- 23)

nōut (21- 16)

souk (22- 10)

şeirde (16- 25)

şeini (30- 17)

yana (29- 33)

1.2.6. Yabancı Kelimelerde Uzunluk

ādem (31- 17)

ādetleri (21- 6)

allāhü (31- 12)

āsayişi (38- 7)

binā-lān (22- 3)

cevābımın (31- 35)

³⁶ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 44

dāmat (23- 10)
dāvıt (31- 18)
dīnim (31- 30)
dovā (27- 9) < du'ā
ēsa (31- 19)
eşğıyālġ (17- 70)
evelā (25- 6)
ġalūbelādan (31- 34)
ġurānı (31- 12)
hālā (43- 90)
hāli (23- 16)
hārun (31- 18)
hāvızları (31- 25)
ıbrāhim (31- 17)
ıkrāmı (38- 21)
innā (33- 3)
ısmāil (31- 17)
ıslām (31- 32)
ışğāl (17- 45)
ıtıkaTım (31- 32)
kābeyi (31- 31)
kitābım (31- 31)
lāzım (34- 7)
mesilā (22- 15)
mūsa (31- 18)
nāsıpmış (18- 3)
nebīdir (31- 20)
nūt (31- 17)
rabbikellezī (31- 26)
rutūbet (22- 16)
salavatullahı (31- 19)

sālih (31- 17)
sūdi (18- 4)
tecāvüz (43- 82)
vācipTur (31- 13)
vāliniz (22- 18)
vesāit-lē (22- 24)
velîdir (31- 20)
yāhya (31- 17)
yākıb (31- 17)
yāne (17- 65)
zāten (32- 10)
zekeryā (31- 18)

1.2.6.1. Yabancı Kelimelerde Çift Ünlülerin Kaynaşması İle Oluşmuş Uzun Ünlüler

Yazı dili yolu ile Arapçadan girmiş olan ve hecelerinden birinin başında ξ ünsüzü bulunan kelimelerde de, bu ünsüz kendinden sonraki ünlü ile kaynaşarak bir uzun ünlüye döner. Çünkü hece başı ξ 'ları Türkçede boğumlanma bakımından bir ünlü değerindedir.³⁷

1.2.6.1.1. Hece Kaynaşması İle Oluşmuş Uzun Ünlüler

îtilaf (31- 20)

1.2.6.1.2. Ünsüz Erimesi İle Oluşmuş Uzun Ünlüler

³⁷ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 39

1.2.6.1.2.1. ğ erimesi ile

kāt (34- 30) < kaġıt

1.2.6.1.2.2. h erimesi ile

ibrām (35- 19)

rād (22- 32)

māmut (43- 52)

mālle (22- 38)

sābı (21- 26)

1.2.6.1.3. Ünsüz Düşmesi İle Oluşmuş Uzun Ünlüler

1.2.6.1.3.1. h düşmesi ile

āmet (39- 13)

bāşış (24- 3)

sāibi (16- 51)

tēlikeli (43- 84)

zāmetle (18- 6)

1.2.6.1.3.2. r düşmesi ile

sefē (17- 74)

1.2.6.1.3.3. y düşmesi ile

gāri (17- 64)

sēretmeye (16- 24)

sēre (19- 9)

zēneb (39- 13)

1.3. Kısa Ünlüler

Kısa ünlüler, normal uzunluktaki ünlülerin boğumlama sürelerinden daha kısa sürede boğumlanan ünlülerdir.³⁸

Kısalma olayı büyük bir çoklukla i, ı (u, ü) gibi az sesli, dayanıksız dar ünlülerde kendini gösterir. Öteki ünlülerdeki kısalma oranı pek azdır ve gittikçe aydınlatılacak olan özel durumlara bağlıdır.³⁹ Yalın ya da ekler ile uzatılmış üç yahut daha çok heceli kelimelerin iç seslerinde r, l, m, n, y, z, s, ş gibi akıcı veya sızıcı sürekli ünsüzler yanında ve açık hecede bulunan dayanıksız ı, i, u, ü ünlüleri kolayca kısalırlar. Bu ünlülerin kısalmasında bir önceki hecenin açık olmasının etkisi de büyüktür.⁴⁰ Dar ünlülerin genişlediği durumlarda da genişleyen ünlü tam bir genişlemeye uğramak yerine bir ara ünlü niteliği kazanmakta ve kısa olarak söylenmektedir.⁴¹ Bir kelimenin son ses ünlüsü ile, ondan sonra gelen kelimenin ön ses ünlüsünün konuşmada bağlantılı (liaison) ya da bağlantısız (ancak iki kelime arasında tabii duraklamanın olmadığı yerlerde) olarak yan yana gelmesi ile beliren çift ünlülü durumlarda, bu ünlülerden biri ya düşer ya kısalır. Çünkü, Türkçede ve özellikle ağızlarda, özgür boğumlanmalı iki ünlü yan yana bulunmaz. Ünlü kısalması o ünlüde düşme evresine yaklaşmayı gösterir. Kısalma olayı, yanındakine oranla daha dar ve dolayısıyla daha az sesli olan ünlüdedir.⁴² Yöre ağızlarındaki kısa ünlüler şunlardır:

ą ę ĭ ĩ

³⁸ Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 147

³⁹ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 39-40

⁴⁰ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 41

⁴¹ Muharrem Öçalın, a.g.m., s. 86

⁴² Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 40

1.3.1. 

-y-, -l-, -m-, -ŝ-, -ç- seslerinin inceltici etkisi, vurgu ve söyleyiş özellikleri gibi çeşitli sebeplerle normal ünlüsü kısalan a ünlüsüdür.

yaŝıl (16- 3)

1.3.2. 

işte (16- 36)

1.3.3. 

 ünlüsü bilindiği gibi ünlülerimiz arasında boğumlanma süresi en az olan arka damak ünlüsüdür. Bu sebeple en kısa söylenen ve düşme eğilimi en fazla olan ünlümüzdür.  ünlüsü ise boğumlanma süresi daha da kısalmış bir ünlüyü ifade eder. Gülensoy, “ Orta hece düşmesine uğrayabilecek açık ve kapalı hecelerde l, m, n, r, s, ŝ, y, z gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler, yanlarında bulunan a, e, , i, u ünlülerini bir önceki hecenin açık olmasından dolayı kısaltırlar” demektedir.⁴³

kırk (16- 42)

pıla (16- 41)

1.3.4. 

etkilcek (16- 49)

⁴³ Muharrem Öçalan, a.g.m., s. 88

2. ÜNSÜZLER

2.1. ÜNSÜZ TÜRLERİ

Ünsüzler genellikle ses yolunun bir noktada kapanması, veya daralması sonucunda çıkan seslerdir. Gırtlaktan gelen hava birlikte bir ün getirsin, veya getirmesin sesdeşler (ünsüzler) aslında boğumlanma noktalarından gelen hışırtı, veya patlamanın mahsulü sayılırlar. Çünkü onlara renklerini veren bu gürültüdür.⁴⁴

Yeni Türkçede 21 sesdeş (ünsüz) vardır.

b c ç d f g ğ h j k l m n p r s ş t v yz

Savaştepe ağzında, yazı dilimizdeki 21 ünsüzün dışında, fonemik değeri olmayan ünsüzler de bulunmaktadır. Tesbit edebildiğimiz ünsüzler şunlardır.

ğ : Sert damak ünsüzlerinden patlayıcı, tonlu g bazı durumlarda sert damak patlayıcı tonsuz k'ye eğilim gösterse de tam bir tonsuzlaşmaya uğramamaktadır. Bu durumda kulağa k-g arası bir ses gelmektedir.⁴⁵

K : Yumuşak damak ünsüzlerinden sızıcı, tonlu g bazı durumlarda yumuşak damak tonsuzu k'ya bir eğilim gösterse de tam bir tonsuzlaşmaya uğramamaktadır. Bu durumda kulağa k-g arası bir ses gelir.⁴⁶

ķ : k'nın çıkış bölgesinden daha geride boğumlanan, tonsuz, patlayıcı bir gırtlak ünsüzüdür. Daha kalın ve arkada boğumlanması sesin ayırıcı ünsüzüdür.⁴⁷

ħ : Kaybolmak üzere olan h

⁴⁴ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, T.D.K Yayınları, Ankara, 2007, s. 40

⁴⁵ Mukim Sağır, a.g.m., s. 397

⁴⁶ Mukim Sağır, a.g.m., s. 397

⁴⁷ Mukim Sağır, a.g.m., s. 400

ř : Kaybolmak üzere olan r

ņ: Kaybolmak üzere olan n

ļ : Kaybolmak üzere olan l

ņġ : Art damak genzel tonlu n

F : Genel olarak f'ye yaklaşacak şekilde telaffuz edilen v ünsüzüdür.

P : Yarı tonlu b-p arası ünsüz, patlamasını kaybetmiş olduğu içib b'ye yakın bir p olarak görülür. Katı – patlamalı – tonlu bir çift dudak ünsüzü olan p ile yine katı – patlamalı fakat tonsuz çift dudak ünsüzü olan p aynı anda art arda boğumlanabilmektedir.⁴⁸ p ünsüzüne yönelik ancak b'ye yakın bir sesle duyulan bu ünsüze yöre ağzında sıkça rastlanmaktadır.

T : Katı patlamalı, tonlu, asıl, dış ünsüzü olan d ile katı, patlamalı, tonsuz asıl dış ünsüzü t arasında boğumlanan, t'ye yönelik d ünsüzüdür.⁴⁹

ɹ : Benzeşme nitelikli, s-z arası boğumlanan, yarı tonlu sızıcı bir ünsüzdür.

ž : Genel olarak j'ye yaklaşacak şekilde telaffuz edilen z ünsüzüdür.

Hava akımı, titreşen telleri arasındaki yolculuğunu tamamlar tamamlamaz, tonlu hava akımı özelliğini kazanır. Bütün ünlü ve tonlu ünsüzlerin oluşumu esnasında ses telleri, ortalama olarak erkeklerde saniyede 100 defa, kadınlarda saniyede 200 defa, çocuklarda ise saniyede 400 defa titreşir. Bu bakımdan ünlüler ve tonlu ünsüzler, oluşum safhalarının yutağa kadar olan bölümlerinde, hep aynı niteliğe, yani sadece tonluluk niteliğine sahiptirler. Yutağa kadar sadece tonlu olan ünlüler ve ünsüzler, küçük dilin sevkettiği yolda, başka bir takım nitelikler daha kazanır ve böylelikle farklılaşmaya başlarlar. Standart Türkçedeki ve Savaştepe ağzındaki ünsüzleri dört ana başlık altında sınıflandırılabiliriz.⁵⁰

⁴⁸ Mukim Sağır, a.g.m., s. 392

⁴⁹ Mukim Sağır, a.g.m., s. 394

⁵⁰ Volkan Coşkun, Türkçenin Ses Bilgisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 63

- Ton bakımından ünsüzler
- Boğumlanma noktası bakımından ünsüzler
- Ses yolu bakımından ünsüzler
- Hava yolu bakımından ünsüzler

2.1.1. Ton bakımından ünsüzler

Ton bakımından ünsüzler, tonlu ve tonsuz olmak üzere ikiye ayrılırlar.

2.1.1.1. Tonlu (ötümlü) ünsüzler

Ses tellerinin titreşimiyle nitelenen ünsüz ses birimlerine denir.⁵¹ Tonlu ünsüzlerde, tıpkı ünlülerdeki gibi ses telleri titreşir, yani bu ünsüzler, tonlarını ses tellerinden alırlar. Yöre ağzındaki tonlu ünsüzler şunlardır.

b c d g ğ j l l̇ m n ɳ ŋ r ř v y z ž

2.1.1.2. Tonsuz Ünsüzler

Tonsuz ünsüzlerde ünsüzler titreşmez. Bunlar seslerini çarpma ve sürtünmeden alırlar. Yöre ağzındaki tonsuz ünsüzler şunlardır.

ç f F h ħ k k̇ K p P s ṡ t T

⁵¹ Nühket Güz, Sesler ve Kurallar, Der Yayınları, İstanbul, 1992, s. 85

2.1.1.2.1. Karşılıklı ünsüzler

Tonsuz ünsüzlerin, tonlu ünsüzler arasında birer karşılığı vardır. Bu tür ünsüzlere karşılıklı ünsüzler denir. Bu karşılıklı durum, onların boğumlanma noktalarının aynı olmasındandır.⁵² Savaştepe ağzında ise bu karşılıklı ünsüzlerin ara sesleri de bulunmaktadır.

Tonlu ünsüz	Savaştepe ağzı	Tonsuz ünsüz
b	P	p
c		ç
d	T	t
g	ğ	k
v	F	f
z	z	s
j	ž	ş

2.1.1.2.2. Karşılıksız ünsüzler

Karşılıklı ünsüzler dışında kalan tonlu ve tonsuz ünsüzlere karşılıksız ünsüzler denir. Karşılıksız ünsüzler iki bölüme ayrılır.

2.1.1.2.2.1. Tonsuz karşılığı olmayan ünsüzler

Bunlar, boğumlanma noktası bakımından tonsuz karşılığı olmayan tonlu ünsüzlerdir. Bu ünsüzler m, n, ŋ, ŋg, l, l̥, r, ř, y ünsüzleridir.

⁵² Volkan Coşkun, a.g.e., , s. 64

2.1.1.2.2. Tonlu karşılığı olmayan ünsüzler

Boğumlanma noktası bakımından tonlu karşılığı olmayan bu tonsuz ünsüzler, h, ħ ünsüzleridir. Larenks daralma ünsüzü olan h'nin Türkçede en çok ötümsüz olanlarına rastlanır.⁵³

2.1.2. Boğumlanma noktası bakımından ünsüzler

Boğumlanma noktası bakımından ünsüzler çeşitli gruplara ayrılırlar. Bu grupların boğumlanma noktaları, gırtlaktan dudaklara kadar uzanan boğaz ve ağız yolunun çeşitli yerlerinde bulunur. Bu noktalarda başta dil olmak üzere, ünsüzlerin oluşumunda görev alan organlar birbirlerine yaklaşır veya değerkler. Ünsüzler, önden arkaya doğru, boğumlanma noktalarına göre aşağıdaki gibi sıralanırlar.⁵⁴

2.1.2.1. Dudak Ünsüzleri

Yöre ağızındaki dudak ünsüzleri b, P, p, m ünsüzleridir. Bu ünsüzlerin oluşumu esnasında alt çene yardımıyla hareket edebilen alt dudak, üst dudağa bitişir ve gelen hava akımı b ve p seslerini oluşturabilmek için, dudakları bir patlamayla açar. m ünsüzünde ise hava akımı küçük dil yardımıyla kısmen burun yoluna sevk edildiğinden, b, P, p ünsüzlerindeki gibi bir patlama hissedilmez ve akciğerlerden gelen hava burun yolundan geçtiği için, m ünsüzü burun sesi özelliğine sahip olur. b, P ve m ünsüzlerinin oluşumları esnasında ses telleri titreşir ve bu titreşim, akciğerlerden gelen hava akımına tonlu ünsüz özelliğini kazandırır. p, P ünsüzlerinde ise ses telleri birleşmez ve dolayısıyla ses telleri titreşmez, bu sebeple hava akımı ton kazanmadan ayrık olan ses tellerinin arasından geçip gider. Bu bakımdan p ünsüzü tonsuz bir ünsüzdür.⁵⁵

b, P, m, p ünsüzleri, dudak-dudak, yani çift dudak ünsüzleridir.

⁵³ Orhan Gura, Türkçe Fonetik Test, Ege Üniv. Mat., Tıp Fakültesi Yayın No 67, 1967, s. 33

⁵⁴ Volkan Coşkun, Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler, TDAY Belleten, 1999, C I-II, S. 42, s. 48

⁵⁵ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 67

2.1.2.2. Diş-dudak ünsüzleri

Yöre ağızında diş-dudak ünsüzleri f, F, v ünsüzleridir. Bu ünsüzlerin oluşumu esnasında, alt çene sayesinde aşağı yukarı hareket edebilen ve bir boğumlanma organı olan alt dudak, hareketsiz haldeki üst ön kesici dişlere temas eder ve bu esnada akciğerlerden gelen hava akımı, boğumlanma yeri olan diş ile boğumlanma organı olan alt dudağın arasından sürtünerek geçer ve bu sürtünme sonunda f, F, v ünsüzleri oluşur. Bunlardan f ünsüzü tonsuz, v ünsüzü tonlu, F ünsüzü ise ikisinin arasındaki geçiş sesidir.⁵⁶

2.1.2.3. Diş eti ünsüzleri

Dişin ortalama 1/3'lük bölümü, etin dışında; 2/3'lük bölümü ise etin içindedir. Dişin et içindeki bölümü kök ve boyun olmak üzere iki bölümden meydana gelir. Dişin içteki bölümünü saran diş etlerine yukarıdan aşağıya doğru serbest diş eti ve bağlı diş etleri adı verilir. Dişin yaklaşık, 1/3'lük kök bölümü, bağlı diş etleriyle; kök boynu olarak adlandırılan üst bölümü ise, serbest diş etleriyle sarılmıştır. Fonetikte diş etleriyle sarılı dişin kök boynu, yani orta bölümü, diş eti bölgesi olarak adlandırılır.⁵⁷ Yöre ağızındaki diş eti ünsüzleri:

d T l l̥ n ɲ r ʃ s ɾ t z dir.

n ünsüzünün oluşumu esnasında, küçük dil, ağız yolunu kapatırken, aynı anda da burun yolunu açar ve dil ucu, üst diş etine temas eder. Tonlu hava, burundan çıktığı için, bu ünsüze burun ünsüzü denir. n ünsüzü, üst diş eti-dil ucu, yani bir diş eti-dil ucu ünsüzüdür. l ünsüzü, bir diş eti ünsüzüdür. l ünsüzünün ünlülerle birlikte kullanımında, dilin ucu diş etine temas eder ve sonra, ünlünün niteliğine göre, dilin önü, ortası veya arkası kabarr. Spektro'da, kalın ünlülerle birlikte kullanılan l'nin oluşturucularına nazaran birbirine oldukça yakındır. Bu ünsüzlerin oluşumunda dilin ucu, üst diş etlerine iyice temas ettiği için, tonlu hava akımı, dilin yanlarındaki

⁵⁶ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 67-68

⁵⁷ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 68

boşluktan geçer; bu sebeple, bu ünsüzlere yan ünsüzler adı da verilir. Bu ünsüzler, üst diş eti-dil ucu, yani diş eti-dil ucu ünsüzleridir.⁵⁸

2.1.2.4. Diş eti ardı ünsüzleri

Bütün dişin diş kökü adı verilen 1/3'lük bölümünü saran bağlı diş etlerinin paralelindeki damak örtüsüyle kaplanmış kısma, diş eti ardı bölgesi adı verilir. Bu bölüm, diş eti bitimiyle ön damak başlangıcı arasında yer alır.⁵⁹

Diş eti ardı ünsüzleri c ç j ş ž ünsüzleridir. Bu ünsüzlerin oluşumları esnasında, diş eti ardı bölgesiyle dilin önü birbirlerine iyice temas ederler. Gelen hava akımı bu kapantıyı bir zorlamayla açtığı için, bir patlama hissedilir; bu sebeple, bu ünsüzlere patlayıcı ünsüzler de denir.⁶⁰

2.1.2.5. Ön, orta ve art damak ünsüzleri

Ön damak ünsüzleri; y, k, ğ, g ünsüzleridir. y ünsüzünün oluşumunda dilin ortası, ön damağa yaklaşır. y ünsüzünün oluşturucu değerleri, i ünlüsüne çok yakındır; bu sebeple, bu ünlü yarı ünlü sayılır.⁶¹ Bazı sesler vardır ki, çıkarılışı ünlü denemeyecek kadar ağız kanalında daralmaya ama ünsüz denemeyecek kadar belirgin olmayan bir kapanma, sürtünme, sızma vs.'ye yol açar. Bu tür seslere yarı ünlü denir. Bu tür sesler bir çok dilde görülür. Dillerde görülen başlıca yarı ünlüler latin alfabesinde j w y h harfleri ile karşılanan seslerdir.⁶²

⁵⁸ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 69

⁵⁹ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 71

⁶⁰ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 72

⁶¹ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 72

⁶² N. Engin Uzun, Dilbilgisinin Temel Kavramları, İstanbul, 2004, s. 39

2.1.2.6. Gırtlak Ünsüzü

Yöre ağızında gırtlak ünsüzleri h ħ dir. Bu ünsüzün oluşumu esnasında akciğerlerden gelen hava akımı, yarı açık ile açık arasında bir konumda olan ses tellerinin iç çeperlerine sürtünür ve bu sürtünme sonucunda h ünsüzü oluşur.⁶³

2.1.2.3. Ses yolu bakımından ünsüzler

Ses yolu bakımından ünsüzler ikiye ayrılırlar.

2.1.2.3.1. Kapantılı ses yolunda oluşan ünsüzler

Bu ünsüzlerin boğumlanmaları sırasında harekete geçen organlar, ses yolunu tamamıyla kapatarak hiçbir geçit bırakmazlar. Hava bu kapantıyı bir patlama ile açar. Onun için bu ünsüzlere patlayıcı ünsüz denir. Bu patlama tonlu ünsüzlerde az olurken, tonsuzlarda daha çok hissedilir.⁶⁴ Yöre ağızında bu gruba giren ünsüzler şunlardır.

b P c ç d T g ğ k p t

2.1.2.3.2. Açık ses yolunda oluşan ünsüzler

Bu ünsüzlerin boğumlanmaları esnasında, hava yolundaki geçit, daralır veya genişler. Bu sesler, ister dar ses yolunda, ister geniş ses yolunda oluşsun, ses yolu açıkken oluşan ünsüzlerin önünde kısıtlayıcı bir engel bulunmaz.⁶⁵

Ses yolu açıkken oluşan ünsüzler de kendi aralarında ikiye ayrılırlar.

⁶³ Volkan Coşkun, Standart Türkçedeki Ünsüzlerin Akustik Özellikleri ve Görüntüleriyle Boğumlanma Yerleri Bakımından Sınıflandırılması, TDAY Belleten, [2003] 2001, C: I-II, S: 44, s. 68

⁶⁴ Volkan Coşkun, Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler, TDAY Belleten, 1999, C:I-II, S:42, s.49

⁶⁵ Volkan Coşkun, a.g.m., s.50

2.1.2.3.2.1. Dar ses yolunda oluşanlar

Bu ünsüzlerin boğumlanmaları esnasında; hava ses organları arasındaki yoldan sızarak geçer. Bu sebeple, bu ünsüzlere sızıcı ünsüzler denir.⁶⁶ Yöre ağzında şu ünsüzler bulunmaktadır.

f F h ħ j ž s ʁ ř v z

2.1.2.3.2.2. Geniş ses yolunda oluşanlar

Bu ünsüzlerin boğumlanması esnasında; hava ses organları arasındaki yoldan rahatlıkla geçer. Ses yolundan rahatlıkla geçen bu ünsüzlere akıcı ünsüzler denir.⁶⁷ Yöre ağzındaki ünsüzler şunlardır.

l l̥ m n ɳ r ř y

2.1.3. Hava yolu bakımından ünsüzler

Hava yolu bakımından ünsüzler ikiye ayrılır.

2.1.3.1. Ağız ünsüzü

Bu ünsüzlerin boğumlanması esnasında, hava akımı ağız yolundan geçtiğı için bu ünsüzlere ağız ünsüzü denmiştir.⁶⁸ Yöre ağzındaki ağız ünsüzleri şunlardır.

b P c ç d T f F g ğ h ħ j ž l l̥ k k̥ p r ř s ʁ t v y z

⁶⁶ Volkan Coşkun, a.g.m., s.50

⁶⁷ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 76

⁶⁸ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 76

2.1.3.2. Burun ünsüzü

Kısmen akıcı fonemler arasında mütalaa edilebilecek olan bu fonemler bir kapanma ile bir daralma veya açılmanın birleşmesinden teşekkül eder. Kapanma ağız boşluğunda, daralma veya açılma da genizde veya burun boşluğunda vukua gelir. Bu arada damak perdesi boğaz civarından ayrılıp dil sırtının üstüne doğru alçalır. Bu suretle nefes ya geniz ile yutak arasında hasıl olan geçitten burun yoluyla yahut aynı zamanda hem bu yol ile burundan, hem de ağızdan çıkar. Tınlama daha ziyade burunda vukua geldiğinden dolayı bunlar burun veya geniz fonemleri adını alırlar. Bununla beraber ağız kanalı tınlaması da buna katılır. Bu fonemler, kapanmanın vukua geldiği yere göre, başlıca üç çeşide ayrılır. m (çift dudak = bilabial), n(diş = dantal), ŋ̃ (damak = guttural)⁶⁹ Birçok yöre ağızında bulunan ŋ̃ sesi bazı dilciler tarafından Standart Türkçenin dilbilgisi kitaplarına da alınmıştır.⁷⁰

⁶⁹ Necip Üçok, Genel Fonetik, Multilingual Yay., İstanbul, 2007, s.65

⁷⁰ Mustafa Altun, Dilbilgisi Kaynaklarına Göre Türkçenin Ünlü ve Ünsüzleri, Sakarya Üniv. Çalışma Taslağı, 2008, s.7

ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

KARAKTERİSTİK OLANLAR

I. Ünlü Uyumları

1. Büyük Ünlü Uyumu

Vokaller malum olduğu üzere ön dil ve arka dil vokalleri diye ikiye ayrılır. İşte dilimiz ve fino-ugriyen grubu da dahil olduğu halde birçok dillerde kök içindeki vokal ile ekteki vokal, hatta bir kelimenin birbirini takip eden hecelerinin vokalleri arasında bir nevi benzeşme hüküm sürer ki, bu vokal benzeşmesi veya vokal ahengi adı verilir. Vokal uyumunu da tüm ve yarı olmak üzere ikiye ayırmak gerekir. Öndeki vokal sonradan gelen vokali tam benzeştirmişse, yani her ikisinin de tınlama rengi eşit olmuşsa, orada tüm vokal uyumu vardır. Çünkü benzeşme sadece ikisinin de ön veya arka dil vokali olmasından ibaretse yarı vokal uyumu mevcuttur; zira benzeşme sadece oynaklanma yeri bakımından vukua gelmiştir, tınlama rengi gibi öğeler benzeşmiştir. Mesela bul- dan bul-ur tüm uyum; halbuki gel- den gel-ir, dön- den dön-dür yarı uyumdur.⁷¹

İncelik-kalınlık uyumudur. Türçe bir sözcüğün ilk sesleminde kalın ünlü bulunuyorsa sonraki bütün seslemlerinde kalın ünlü, ilk sesleminde ince ünlü bulunuyorsa, sonraki bütün seslemlerinde ince ünlü bulunur. Bu uyum kuralına göre, bir sözcüğün ilk sesleminde a, ı, o, u ünlülerinden biri varsa sonraki seslemde a, ı, u ünlülerinden biri gelecektir. Yine bir sözcüğün ilk sesleminde e, i, ö, ü ünlülerinden biri varsa sonraki seslemde e, i, ü ünlülerinden biri gelecektir. (o, ö yalnızca ilk seslemde bulunur.)⁷²

Türk Dilinin genel özelliği olarak kalınlık – incelik uyumu Savaştepe ağzında da oldukça ilerlemiştir.

⁷¹ Necip Üçok, a.g.e., s.189

⁷² Muhittin Bilgin, Anlamdan Anlatıma Türkçemiz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2002, s. 85

1.1. Kök ve Tabanlarda

1.1.1. Yazı Dilimize Göre Büyük Ünlü Uyumunun İleri Olduğu Durumlar

1.1.1.1. İlerleyici Benzetme Yolu İle

Benzeştiren fonem benzeşen fonemden önce geldiği tektirde benzeşme (benzetme) ilerleyici adını alır.⁷³

ayşámí (1- 4)

fileñ (1- 22)

ğalmadı kı (7- 28)

ğardaş (1- 90)

habarım (10- 70)

hazirenin (11- 17)

lujmandakı (12- 123)

saatı (4- 27)

1.1.1.2. Gerileyici Benzetme Yolu İle

Benzeştiren fonem benzeşen fonemden sonra gelirse benzeşme (benzetme) gerileyici adını alır.⁷⁴

capanelikte (6- 13)

dene (5- 42)

haman (11- 16)

insanına (4- 11)

lara (5- 21)

nışanlı (12- 91)

pıra^ı (11- 20)

⁷³ Necip Üçok, a.g.e., s. 172

⁷⁴ Necip Üçok, a.g.e., s. 173

tebi (11- 18)

1.1.1.3. İki Yönlü Benzetme

barabā (3- 2)

1.1.1.4. Ek ve Edatlarda

-ken

durukana (3- 142)

1.1.2. Yazı Dilimize Göre Büyük Ünlü Uyumunun Bozulduğu Durumlar

1.1.2.1. Kök ve Tabanlarda

buydēy (2- 45)

cumey (2- 2)

dizgı (9- 8)

faket (12- 124)

hakġet (12- 109)

nēra (12- 108)

orē (8- 16)

parkeyi (12- 103)

zamenimizda (7- 13)

1.1.2.2. Eklerde

-cek < -cak

kaldırceksin (5- 52)

olcek (11- 3)

-lä < -la

huşafıylä (2- 31)

-dı < -di

tikiliydı (4- 60)

yaptırılıydı (4- 62)

-(i)y < -(ı)y

ğaliy (5- 13)

-yi < -yı

tutmayı (5- 13)

2. Küçük Ünlü Uyumu

Türkçede ünlüler çene açısının büyüklüğüne göre kapalı (geniş), açık (dar); dudak biçimine göre ise düz ve yuvarlak şeklinde sınıflandırılmaktadır.⁷⁵

Türkçe bir kelimedede düz (a, e, ı, i) ünlülerden sonra düz; yuvarlak (o, ö, u, ü) ünlülerden sonra ya dar – yuvarlak (u,ü) veya düz – geniş (a, e) ünlülerin bulunmasıdır. Bölge ağızı düzleşme eğilimindedir.

⁷⁵ Oytun Türk, Ömer Şayli, Sumru Özsoy, Levent Arslan, Türkçe’de Ünlülerin Formant Analizi, s.1

2.1. Küçük Ünlü Uyumunun İleri Olduğu Durumlar

2.1.1. İlerleyici Benzetme Yolu İle

çapıt (4- 50)

davılcılā (4- 31)

ğavıriyız (1- 109)

hamırı (1- 103)

omızına (4- 54)

olmuyı (5- 27)

pamık (1- 125)

2.1.2. Gerileyici Benzetme Yolu İle

bırası (5- 3)

cımartesi (4- 33)

çıvallā (4- 53)

2.2. Küçük Ünlü Uyumunun Bozulduğu Durumlar

almuydu (4- 56)

bitmaz (12- 97)

bubamgilin (1- 65)

yapuyılā (5- 76)

II. Ünlü Türemeleri

Kelimenin aslında olmayan bir ünlünün türemesi hadisesidir. Türkçenin ses düzeni, sözcük başında, ünsüz yığılmasına olanak vermez. Sözcük başında ünsüz yığılması daha çok Batı dillerinde görülen bir özelliktir. Bu tür sözcükler, Türkçede kullanılırken, bir ünlüyle, ön ses ya da iç ses türemesi yapılarak söylenişe

uydurulur.⁷⁶ Anadolu ağızlarında karakteristik olarak r ve l ile başlayan alıntı kelimelerin başına i,ı,u,ü veya e ünlüsü getirilir.⁷⁷

1. Başta Ünlü Türemesi

ileçbēřlīn (5- 10)

ilazım (4- 57)

ıramazanda (1- 109)

ırandıman (11- 19)

2. İçte Ünlü Türemesi

çıkırık (1- 123)

etīrafı (5- 62)

lojumanda (12- 122)

masīraF (7- 28)

sekışen (10- 34)

tırakyanın (3- 147)

3. Sonda Ünlü Türemesi

durkana (3- 6)

metīre (5- 41)

III. Ünlü Düşmesi

1. Başta Ünlü Düşmesi

Ø < h

afta

⁷⁶ Muhittin Bilgin, Anlamdan Anlatıma Türkçemiz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2002, s. 97

⁷⁷ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 57

2. İçte Ünlü Düşmesi

Son seslemlerinde dar ünlü bulunan organ ya da akrabalık adları, ünlüyle başlayan bir ekle karşılaşınca, son seslemlerindeki dar ünlüyü düşürme eğilimindedir. İyelik eki alan organ, akrabalık adlarında dar ünlünün düşmesi kesindir. Öteki ekler ise her zaman dar ünlüyü düşürmez.⁷⁸

boynu (1- 66)

burda (3- 21)

burlara (11- 3)

dēnek (7- 33)

ğaynīnam (3- 7)

ğaynıtam (3- 7)

orda (12- 66)

yapabilceklere (4- 15)

3. Sonda Ünlü Düşmesi

ğur_üzüm (12- 46)

koşsu (12- 50)

⁷⁸ Muhittin Bilgin, a.g.e., s. 94

IV. Ünlü Değişimleri

1. Dudaklaşma (Yuvarlaklaşma)

Bazı kelimelerde bazı seslerin tesiriyle düz vokallerin yuvarlaklaşması hadisesidir. Gerçekten dudak ve dudak – diş konsonantları bazı kelimelerde düz vokalleri yuvarlaklaştırırlar.⁷⁹

musaFirimiz (10- 31)

2. Kaynaşma (Krais)

Savaştepe ağzında görülen bir başka ses olayı da kaynaşmadır. Çoğunlukla sözcük birleşiminde görülen bu olay, ayrı seslemlerdeki iki ünlünün ya da bir tek ünlünün ya da kimi ağızlarda ikiz ünlü biçiminde, bir tek ünlüde toplanması olarak tanımlanabilir.⁸⁰

Özellikle birleşik fiillerle (et-, eyle-, ol- gibi) birlikte bu olay görülür.⁸¹ Kaynaşma bugüne değin, birçok dilbilgisi yapıtında seslem yitimiyle eşdeğerde tutulmuştur. Ünlüyle biten bir sözcük, ünlüyle başlayan bir başka sözcükle kaynaşırken, sondaki ve baştaki ünlüler, bir tek ünlüde toplanır. Oysa seslem yitiminde bir seslemin tümüyle yitmesi söz konusudur. Ortaya çıkan yeni sözcük, yeni bir kavramı taşır duruma girer.⁸²

nāpçan (10- 67)

nāptısa (13- 116)

niden (12- 76)

nolcek (1- 16)

⁷⁹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 54

⁸⁰ Doğan Aksan başkanlığında hazırlayanlar, Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam-Neval Pirali, Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, T.D.K Yayınları, Ankara, 1978, s.58

⁸¹ Gürer Gülsevin, “Uşak İli Ağızları”, T.D.K Yayınları, Ankara 2002, s.29

⁸² Doğan Aksan başkanlığında hazırlayanlar, Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam-Neval Pirali, Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, T.D.K Yayınları, Ankara, 1978, s.58

3. Daralma

Daralma, geniş ünlüden dar ünlüye geçiş olayıdır.⁸³

3.1. Başta Daralma

bırda (3- 24)

bışka (10- 14)

diriz (1- 108)

ėvimi (3- 9)

ımdan (10- 17)

mivsimi (2- 31)

nilē (7- 25)

urda (4- 22)

yıtmasın (3- 7)

yidi (8- 3)

3.2. Ortada Daralma

alıcak (12- 52)

buçık (8- 19)

gelividi (3- 11)

gelicek (4- 11)

hir (4- 41)

metire (5- 41)

oynanıyodu (2- 20)

omızına (4- 54)

olıcak (5- 25)

önciden (4- 38)

⁸³ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 49

3.3. Sonda Daralma

çavış (3- 8)

çocuk (8- 25)

davıl (4- 24)

gelividi (3- 11)

gidiyıduk (3- 18)

köyizdir (8- 7)

kurı (2- 32)

onı (4- 8)⁸⁴

patatéz (4- 3)

paydus (4- 26)

satı (4- 18)

yavrım (3- 34)

4. Genişleme

Genişleme, dar ünlülerin genişlemesi hadisesidir. Ünlülerin genişlemesi esnasında, damak ile dil arasındaki mesafe, dar ünlülerin oluşum mesafesine nazaran daha fazla olur. Genişleme yoluyla benzeşmede, kelimelerdeki geniş bir ünlü, dar ünlüyü kendisine benzetir. Tek heceli kelimelerdeki ses değişikliklerinin temelinde, dönemin seslerle ilgili tercihi yatmaktadır. Değişimlerde ayrı ayrı kelimelerdeki seslerin birbirlerini etkilemeleri söz konusudur. Aynı durum, iki ve daha çok heceli kelimelerin birinci, seyrek olarak ikinci heceleri için de geçerlidir. Dönemin özelliği gereği, ayrı ayrı kelimelerdeki sesler birbirlerini etkileyerek benzeşmektedirler. Değişim, her kelimedede aynı anda olmamakta, aynı dönem içinde belirli bir zaman diliminde yayılarak olmaktadır. Bir bakıma benzer ses değişikliklerinin, zincirleme olarak meydana geldiği söylenebilir.⁸⁵

dovamız (3- 32)

⁸⁴ Standart Türkçede ona şeklinde söylenmesi gereken kelime, onı biçiminde söylenmiştir.

⁸⁵ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 50

doldorduk (3- 12)⁸⁶

dövletin (12- 123)

dözeş (3- 18)

hadırilezde (12- 87)

şo (3- 13)

5. Düzleşme

Düzleşme, yuvarlak ünlülerin yerine düz ünlülerin geçmesi hadisesidir. Günümüz Türkçesinde düzlük – yuvarlaklık uyumunun gerçekleşmesi, çok kesin kurallar sağlar. Bu kurallar sayesinde, günümüz Türkçesinde, düzlük – yuvarlaklık uyumuna sahip olmayan eski Türkçe kelimelerin hemen hemen hepsi uyumlu hale getirilmiştir.⁸⁷

ēle (9- 23)

eteki (12- 100)

6. Kalınlaşma

İnce ünlülerin yerini kalın ünlülere bırakmalarına kalınlaşma denir. Bu hadise, kalınlık – incelik uyumu bulunmayan kelimelerde gerçekleşir. Kalınlaşma yoluyla benzeşmede kelimedeki kalın bir ünlü, ince ünlüyü kendisine benzetir.⁸⁸

baş (12- 54)

V. Eskiçil Şekillerin Saklandığı Örnekler

bēř (4- 17)

dirler (12- 90)⁸⁹

⁸⁶ Bu kelimedeki genişleme ilerleyici benzetme yoluyla olmuştur.

⁸⁷ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 50

⁸⁸ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 54

⁸⁹ Menakıb-ı Mevlana, Lokmanî Dede, Haz. Halil Ersoylu, TDK Yayınları, Ankara, 2001, s. 808

ışçacık (12- 100)⁹⁰
içün (2- 14)⁹¹
idē (12- 54)⁹²
nene (10- 9)
onı (4- 16)
Ton (20- 24)
verüşdük (10- 18)
yidi (12- 59)⁹³
yil (12- 75)⁹⁴
yirine (3- 27)
yimeklik (12- 43)⁹⁵
yokarı (4- 64)
yörüyelek (3- 81)
yalıngız (11- 19)

⁹⁰ Yunus Emre Divanı, Yunus Emre, Haz. Mustafa Tatcı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 539

⁹¹ Katip Çelebi, Mizan'ül-Hakk Fi İhtiyari'l-Ehakk, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 312

⁹² Yusuf u Zeliha, Şeyyad Hamza, İnceleme Osman Yıldız, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s.418

⁹³ Kitab-ı Gunya, İmam Kazî, İnceleme Muzaffer Akkuş, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 918

⁹⁴ Atabetü'l Hakayık, Edib Ahmed Yükneki, Haz. Reşid Rahmeti Arat, TDK Yayınları, Ankara 2006, s. LXXIV

⁹⁵ Uygurca Altun Yaruk, İnceleme Ceval Kaya, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s.808

ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

I. Ötümlüleşme

Ünsüzler zaman içinde yakın veya uzak komşu ünsüzlerle ton bakımından benzeşebilirler. Değişen ünsüzler, ton bakımından karşılıklı ünsüzlerdir.⁹⁶

1. Kelime Başında Ötümlüleşme

1.1. ğ- < k-

ğadan (4- 17)

ğar (1- 21)

ğarîlâ (1- 22)

ğarıştı (2- 5)

ğalnlık (4- 16)

ğazanın (4- 17)

ğaymıkam (3- 6)

ğıyında (3- 6)

ğıvamına (4- 18)

ğoyun (4- 10)

ğuzum (3- 2)

1.2. d- / T- < t-

dakarlâdı (9- 31)

Taş (10- 16)

Takısını (4- 26)

Tel (10- 6)

dene (5- 42)

dutuyoz (4- 8)

⁹⁶ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 93

Tutuşçanı (12- 103)

Tuzu (5- 10)

1.3. b- / P- < p-

Pazaş (5- 37)

Pişirî (4- 14)

2. Kelime İçinde Ötümlüleşme

2.1. ğ<k

bağalım (12- 6)

bağırğöyde (8- 25)

başğa (8- 6)

deliğanlı (7- 35)

esği (7- 4)

keşğē (4- 11)

iği (1- 65)

2.2. d- / T- < t-

akTarcak (12- 77)

ałTmıř (12- 6)

saden (4- 20)

üsTüne (10- 17)

2.3. -v- < -h-

yavut (12- 40)

3. Kelime Sonunda Ötümlüleşme

3.1. c < ç

üc (12- 59)

3.2. ğ < k

ırğ (8- 3)

4. Ekleşme Sırasında Ötümlüleşme

4.1. -k- < -ğ- / -ğ-

bağam (14- 32)

çoğaldı (14- 17)

4.2. -p- < -b- -P-

yaPamam (7- 45)

4.3. -ç- < -c-

ucunu (1- 104)

4.4. -d- < -t-

annadalım (12- 37)

5. Kelime Ulanmaları Sonucu Ötümlüleşme

5.1. -c < -ç

avıc_üzüm (12- 48)

5.2. -d / -T < -t

allaḥ rāmeT_eylesin (13- 126)

dörd_ucunu (1- 104)

5.3. -ġ < -k

bārtmaġ_için (12- 30)

böyüġ_ölum (3- 59)

çoġ_ayrı (12- 84)

ekmeġ_atādık (12- 32)

gevreġ_aşı (1- 108)

ġalabalıġ_oluş (4- 18)

řanlıġ_olsun (12- 32)

teġ_arāba (12- 30)

yaşaġ_etti (5- 6)

yoġ_a (12- 49)

yörüġ_ala (5- 77)

yörüġ_olarak (8- 4)

5.4. -P < -b

nāsiP_ oldu (2- 72)

6. Ötümlü Olarak Getirilen Ekler

6.1. t- < d- / T

bırakTım (3- 73)

satTı (3- 92)

yapTım (3- 9)

VI. Ötümsüzleşme

Yakın veya uzak komşu ünsüzlerin etkisiyle, tonlu ünsüzlerin yerlerini, karşılıkları olan tonsuz ünsüzlere bırakması hadisesidir.⁹⁷

1.Kelime Başında Ötümsüzleşme

1.1. k- / K- < g-

ķaribānsin (7- 29)

Küreş (7- 32)

1.2. p- / P- < b-

pıra⁹⁷ (11- 20)

Pindim (12- 118)

Pi (7- 47)

⁹⁷ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 94

Pütün (12- 48)

1.3. t- / T- < d-

Ta (9- 11)

Tā (11- 28)

Tātım (12- 119)

Te (9- 30)

Teva (12- 52)

Turūdunu (10- 8)

2. Kelime İçinde Ötümsüzleşme

2.1. t- / T- < d-

urTan (9- 11)

yeTi (11- 18)

2.2. -v- / -F- < -f-

çiFti (12- 18)

haFta (12- 16)

kaFamıza (9- 21)

kıyaFet (10- 3)

misaFir (4- 32)

mesaFe (8- 19)

turaFı (8- 18)

Teva (12- 52)

yıFka (10- 53)

3. Kelime Sonunda Ötümsüzleşme

3.1. -v / -F < -f

masıraF (7- 28)

4. Ünlüyle Başlayan Bir Ek Gelince Ötümsüzleşme

4.1. -ğ < -k

çokaldı (14- 17)

5. İlerleyici Benzetme

5.1. -pç- < -pc-

yapçaksa (12- 46)

yapçaz (12- 38)

VII. Ünsüz Kaybolmaları

Bu ağzın karakteristik özelliği olarak “ğ, h, v, y, r, l” sesleri, yanlarındaki ünlülerin açık olması sebebiyle kaybolmaktadır. Düşme olduktan sonra ünlü ya uzar ya da ikizleşir. Ünlünün uzamadığı örnekler de bulunmaktadır.

Bu tip düşmelerin dışında sıradan düşmeler de görülür.

1. Erime

Ünlüden sonraki ünsüz, ünlünün açıklığı sebebi ile kaybolur. Kaybolurken de ünlüyü uzatır.

1.1. ğ

ā < aġ

ālařırdık (9- 10)

bā (12- 112)

bālařdıġ (5- 42)

dādan (4- 12)

sā (12- 18)

sāda (3- 18)

sāol (10- 27)

sālaydıġ (11- 3)

yāla (5- 67)

yāř (3- 109)

yāmır (3- 109)

ē < eġ

dēnek (7- 33)

ēleniřirlē (4- 38)

ī < iġ

tī (12- 26)

ō < oğ

ōlan (3- 4)

ōlum (10- 6)

1.2. h

ā < ah

sabā (7- 3)

kütāya (12- 64)

ē < eh

mēmeT (13- 133)

1.3. y

ā < ay

bāram (12- 16)

ē < ey

bēgir (3- 15)

bişî (10- 46)

bôlêdi (5- 40)

ēle (9- 23)

gēim (11- 27)

şē (3- 17)

zētīn (8- 12)

ō < oy

ġōvemezdik (10- 43)

ōnācak (10- 43)

ô < öy

kôde (3- 21)

ôle (3- 17)

sôlese (3- 14)

şôle (2- 19)

ô < öv

dômē (12- 53)

î < iy

ġîdirmeyiz (10- 25)

i < iy

askeridim (12- 64)

î < y

yîcek (10- 62)

î < yi

eî (12- 13)

î (10- 72)

ü < ey

sülüman (11- 3)

1.4. r

ā < ar

bakā (3- 20)

çalalḷādın (1- 4)

dakarlādı (9- 31)

ḡadā (10- 20)

ḡorlādı (9- 31)

koşādık (12- 65)

sarādın (10- 14)

vādır (5- 8)

vā (3- 20)

yapādık (12- 88)

yazılā (10- 20)

a < ar

baraba (3- 52)

ē < er

ärkeklē (1- 23)
birē (12- 114)
binēlē (12- 87)
beklēsin (12- 76)
dirlēdi (9- 32)
dē (4- 37)
edēdin (10- 19)
hēkezin (6- 19)
örtēdik (10- 19)
sayivē (8- 30)

î < er´

çekîsin (12- 27)
delîsin (12- 26)
dikîdik (12- 24)
girî (10- 43)
vîmedilē (10- 41)

ı < ir

ğalmıdı (5- 39)
varı (3- 139)

î < ir

aktarîdik (12- 66)
alîmiş (3- 104)
çıkarîdik (12- 24)
yatılıdı (5- 39)

i < ir

bi (1- 35)

bişey (12- 3)

î < ir

âğrilîdi (4- 51)

bilîsin (11- 26)

bindirîdik (10- 24)

gelî (4- 25)

Piştirî (4- 14)

verî (4- 16)

ō < or

ğōkuyo (3- 106)

sō (12- 6)

ū < ur

būda (5- 39)

doyurūduk (10- 65)

dūdū (3- 10)

nōlū (10- 65)

olūdu (10- 20)

sokulūdu (12- 93)

uydurūduk (10- 19)

û < ür

götüdülē (3- 46)

götürûlēdi (10- 7)

ø < h

capanelikte (6- 13)

1.5. l

ā < al

āmiş (3- 83)

ē < el

gēmiş(3- 84)

ı < il

nası (2- 49)

ō < ol

ōsun (10- 71)

1.6. n

ō < on

sōrā (12- 92)

1.7. z

ā < az

olmā (10- 31)

2. Büzülme ve Derilme

İki ünlü arasındaki ünsüzün, ünlülerin açıklığı sebebi ile, ünlüler ile birlikte büzülüp tek bir uzun ünlü haline gelmesidir.⁹⁸

2.1. ğ

ā < aġa

āçlarınġ (3- 14)

uçā (12- 118)

ā < aġı

aşşā (14- 41)

āzı (3- 14)

bacānın (3- 110)

bārişî (9- 8)

çanā (3- 102)

⁹⁸ Gürer GÜLSEVİN, a.g.e., s. 51

dāndan (11- 3)
dātılır (9- 20)
dāldı (9- 28)
dālmırdı (10- 45)
nacān (7- 23)
tabā (10- 14)
toplācā (10- 61)

âı < ağı

aşşā (4- 64)

ē < eğı

ävlāncēm (12- 19)
börē (10- 53)
dērmenleri (5- 8)
dēl (12- 29)
dēşiklik (8- 6)
ekmē (10- 40)
ētime (12- 133)
keşğē (2- 30)
yicē (5- 17)

ē < eğe

ēr (12- 45)

ei < eğı

deil (2- 53)

î < eği

dîl (10- 67)

ı < iğı

sōnacım (12- 43)

ī < iğı

attīn (5- 27)

çıktīmız (12- 51)

çırışalak (9- 9)

sīnma (8- 32)

sīr (5- 3)

yaptīmızları (12- 17)

î < iğı

askerlîm (8- 26)

bildîmiz (12- 47)

dedîm (9- 16)

delîni (12- 26)

diktîn (12- 26)

gēdînden (3- 76)

genişlî (11- 20)

vîmedî (10- 65)

yetişTîmde (11- 4)

yükseklînde (5- 41)

ou < oğu

dōup (6- 3)

ū < uǧu

ǧodūn (10- 15)

ǧoštūmuz (12- 31)

oldū(5- 6)

ūr (10- 64)

û < üǧü

büyûmüz (7- 25)

dûn (12- 55)

yörû (11- 3)

2.2. h

ā < aha

dā (4- 48)

mālleyi (12- 124)

mezbāda (12- 23)

sāsı (5- 6)

sabā (10- 40)

ā < ahi

sābı (7- 25)

ē < ehi

şērdeki (4- 26)

î < ihi

tārî (12- 39)

ua < uha

muabbet (6- 23)

2.3. y

ā < aya

almā (10- 26)

burā (9- 24)

ōnācak (10- 43)

oynācak (10- 44)

tóplamā (5- 28)

toplācādin (10- 60)

urā (9- 22)

yapmā (10- 7)

ē < aya

burē (7- 27)

orē (8- 16)

şurē (12- 84)

ē < eye

beklēcek (12- 78)

dômē (12- 53)

minārē (12- 109)

nerē (10- 36)

ē < eyi

dēverir (8- 6)

gälmen (3- 106)

gidem (10- 8)

güvē (10- 43)

sabahlēn (8- 16)

e < ye

die (4- 21)

2.4. r

ā < arı

arkalāna (9 -23)

başlāna (9- 31)

ğarılān (9- 23)

sırımlānı (12- 27)

yokādan (12- 69)

ē < eri

dillēmiz (9- 16)

günnēmiz (9- 28)

şēlēnde (3- 31)

VIII. Ünsüz Benzetmeleri

Ünlü ve ünsüzlerin birbirlerine kendi özelliklerini geçirmesiyle oluşan ses olayıdır. Uzak ya da komşu ünsüzlerin, ağız yolu, burun yolu, tonluluk, tonsuzluk, patlayıcılık, sızıcılık, akıcılık, boğumlanma yerleri gibi bakımlardan birbirlerine benzer duruma gelmeleridir.⁹⁹

1.Ek Alma Durumunda Oluşan Benzetme

1.1. İlerleyici Benzetme

nn < nl

(+LAr)

bilenneri (4- 9)

bunnara (1- 90)

dünneri (9- 16)

günnēmiz (9- 28)

gelennē (9- 30)

gälinnän (10- 6)

insannādan (10- 47)

odunnarı (4- 12)

onnarı (4- 13)

zamannarı (4- 39)

⁹⁹ Volkan Coşkun, a.g.e., s. 93

(+LA)

arabasınnan (12- 11)

gôzünnen (3- 27)

samannan (7- 29)

unna (4- 25)

mn < ml

(+LA)

adamnan (3- 20)

1.2. Gerileyici Benzetme

ll < rl

çalalġādın (1- 4)

ss < rs

vëssin (10- 27)

ss < zs

atmassak (5- 27)

göndermessen (2- 49)

ıslanmassın (12- 96)

idemessin (2- 49)

olmassın (12- 101)

virmesse (10- 65)

nd < md

şindi (2- 55)

2. Kelimelerin Ulanması Sonucunda Oluşan Benzetmeler

2.1. İlerleyici Benzetme

n_n < n_l

bin nira (5- 13)

2.2. Gerileyici Benzetme

P_b < p-b

heP burası (6- 3)

3. Ünlü – Ünsüz Benzetmesi

Ünlülerin kendi niteliklerini ünsüzlere geçirmesine denmektedir. Ünlüler kendi niteliklerini ünsüzlere geçirmektedirler. Kelime başındaki “k” ve “t” seslerinin ötümlüleşip “g” ve “d” olmaları aslında bir ünlü-ünsüz benzetmesidir. Ancak, o gelişme çok yaygın ve karakteristiktir.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Gürer Gülsevin, a.g.e., s.61

3.1. Dudaksıllaşma

Dudak (yuvarlak) ünlülerinin yanındaki ünsüzlerin dudaklılaşmasıdır. Buradaki $g > v$ değişmesi sadece “dudak ünlülerinin” yanında oluşmasına rağmen, hem tarihi hem de yaşayan Kıpçak lehçelerinde diğer ünlülerin yanında da gerçekleşmektedir.¹⁰¹

$v < g / ğ$

döverlerding̃ (1- 43)

sovan (1- 108)

$v < y$

kövünden (2- 23)

3.2. Sızıcılaşma

Patlayıcı ünsüzler, yerlerini zaman içinde sızıcı ünsüzlere bırakabilirler. Bu ses olayında, açıklık bakımından benzeşme söz konusudur. Bunun sebebi, en az çaba sarf etme kanunu gereği, engelsiz söyleyiş isteği ve komşu seslerin etkisidir.¹⁰²

$-ş < -ç$

bigadeşli (10- 38)¹⁰³

genşl̃e (4- 25)

¹⁰¹ Gürer Gülsevin, a.g.e., s.61

¹⁰² Volkan Coşkun, a.g.e., s. 96

¹⁰³ Balıkesir’in Bigadiç İlçesi

saraşlı (3- 89)

üş (7- 13)

4. Ünsüz-Ünsüz Benzetmesi

4.1. İlerleyici Benzetme

-şç- < -şc-

aşçek (5- 55)

koşçamız (12- 32)

-nn- < -nl-

annattım (10- 62)

annadın (12- 41)

4.2. Gerileyici Benzetme

-nn- < -ln-

yannız (12- 52)

IX. Eklerde ve Edatlarda Ünsüz Türemesi

1. -n < -∅

-din < -di

oynağadın (1- 4)

-kin < -ki

evvelkinl n (1- 51)

kin (12- 49)

-LAn < -LA

arp l n (7- 29)

atl l n (7- 22)

atnan (9- 30)

bulgurnan (1- 105)

 arıklan (12- 19)

 an nan (10- 18)

davıllan (10- 34)

etlen (4- 10)

kayınl lan (10- 37)

ipl l n (4- 50)

paramızlan (12- 23)

samannan (7- 29)

X.  ns z D şmesi

1. K k ve Tabanlarda Tek Bir  ns z n D şmesi

1.1. Başta  ns z D şmesi

 rmanın (3- 14)

1.2. İ te  ns z D şmesi

 - < -h

me'şurdur (10- 53)

mu'tar (10- 63)

Ø- < -k

a'şam (6- 20)

Ø- < -l

anadın (12- 17)

ga'ktı (9- 24)

Ø- < -n

i'san (10- 31)

Ø- < -p

i'tal (6- 14)

-Ø < -r

ta'lada (13- 41)

-Ø < -y

die (4- 21)

-Ø < -z

acık (13- 84)

1.3. Sonda Ünsüz Düşmesi

-Ø < -k

anca (2- 45)

-Ø < -l

nası (12- 75)

-Ø < -n

satı (4- 18)

-Ø < -t

üs (7- 8)

-Ø < -z

ökü'leri (12- 65)

2. Kök ve Tabanlarda Grup Düşmesi

Bir ünlü ve ünsüzün söyleyişten kalkmasıdır.

-Ø < -di

şim (8- 20) < şimdi

-Ø < -ir

get'dim (12- 10) < getirdim

göt'dülē (3- 48) < götürdüler

-Ø < -on

pantol (4- 62) < pantolon

3. Eklerde Ünsüz Düşmesi

3.1. -Ø < -n

-ke > -ken

derke (2- 52)

kariştirirka (2- 57)

3.2. -Ø < -r

-yo > -yor

bitiyo (5- 35)

bilmiyom (5- 52)

diyoz (5- 52)

gidiyo (5- 21)

XI.Ünsüz Alternansı

b ≈ g

muşamga (12- 99)¹⁰⁴

d ≈ c

şimci (4- 58)

r ≈ l

bārīşalak (9- 9)

bilader (7- 25)

gali (3- 37)

ileçbēřlîn (5- 10)

r ≈ n

kadan (1- 116)

r ≈ s

vēssin (10- 27)

¹⁰⁴ Ar. muşamma > muşamba, ağızsıllaşma yoluyla aykırılışmaya uğramıştır.

s ≈ c

cigara (12- 101)

z ≈ s

saden (4- 20)

XII. İkizleşme

-bb < -b

sabbā (7- 32)

-çç < -ç

güççük (3-4)

-kk < -k

ikki (11- 14)

-şş < -ş

aşşāda (4- 21)

äşşāk (4- 56)

kuşşak (1- 11)

XIII. Eskicil Şekillerin Saklandığı Örnekler

k- = k-

kiîdim (1- 84)¹⁰⁵

-nġ = -nġ

äşşänġe (4- 56)

bakarınġ (10- 39)

evinġ (1- 66)

seninġ (10- 32)

yalınġız (11- 19)

t- = t-

tevirîş (3- 16)¹⁰⁶

tikiliydı (4- 60)¹⁰⁷

tönülür (4- 26)¹⁰⁸

¹⁰⁵ Tuncer Gülensoy, Köken Bilgisi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, cilt I, s. 372

¹⁰⁶ Uygurca Altun Yaruk, Haz. Ceval Kaya, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s.703

¹⁰⁷ Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig, Haz. Reşid Rahmeti Arat, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s.1244

¹⁰⁸ Kaşgarlı Mahmud, DLT, Haz. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006, cilt IV, s.645

XIV. Ünsüz Türemeleri

1. Başta Ünsüz Türemesi

-h < -Ø

Ünlüyle başlayan kelimelerin başlarına, çoklukla anlam kaybına ya da değişmesine yol açmadan uygun bir ünsüz getirilebilmektedir.¹⁰⁹

hambardan (29- 67)

hüç (5- 37)

2. İçte Ünsüz Türemesi

-y < -Ø

duruyyō (1- 12)

3. Sonda Ünsüz Türemesi

-k < -Ø

şimdik (4- 63)

¹⁰⁹ Efrasiyap Gemalmaz, Türkçenin Fonemler Düzeni ve Bu Fonemler Düzeninin İşleyişi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1980, s. 16

-n < -Ø

bilen (12- 101)

-y < -Ø

cumey (2- 7)

XV. Ünsüz Tekleşmesi

n < nn

anadın (12- 17)

l < ll

hadırilezde (12- 87)

v < vv

evellerden (1- 23)

XVI. Başkalaşma

-g < -b

muşamga (12- 99)

XVII. Göçüşme (Metathese)

Metatez aslında sonra gelecek bir oynaklanmanın (boğumlanma) daha önce telaffuz edilmesinden ibarettir. Aktarımın temel sebebi, hece veya kelimelere daha rahat bir şekil vermek yahut telaffuzu kolaylaştırmak endişesidir.¹¹⁰ Metatez Türkçe kelimelerde ve yabancı kelimelerde meydana gelir. Genellikle komşu iki sesi etkiler.¹¹¹

1. Yandaş Göçüşme

Birbirine bitişik olan iki fonemden ikincisinin birinci yerine geçmesi demektir. Her türlü aktarımda olduğu gibi, burada da – hatta burada belki daha bariz bir şekilde – peşinlik hadisesi kendini hissettirir. Çünkü bir oynaklanma ötekinden daha önceye geçmekte ve aslında birinci olarak vukua gelmesi gereken oynaklanma ondan sonra bırakılmaktadır.¹¹²

fasıyle (1- 32)

habrine (39- 10)

2. Uzak Göçüşme

Bu çeşit fonem aktarımlarında bir fonem – ki bu konsondur – bazen birkaç oynaklanmayı atlayarak daha önce oynaklanması gereken başka bir fonemin yerine geçip, onu kendi yerine atar.¹¹³

¹¹⁰ Necip Üçok, a.g.e., s. 202

¹¹¹ Jean Deny, çev. Oytun Şahin, Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1995, s. 66

¹¹² Necip Üçok, a.g.e., s. 202

¹¹³ Necip Üçok, a.g.e., s. 203

n-y < y-n

dināyet (18- 3)

XVIII. Karakteristik Olmayan Ünsüz Değişmeleri

1. Kelime Başındaki Ünsüz Değişmeleri

c- < ç-

cizme (2- 65)

ç- < c-

çamisin (1- 42)

çeket (4- 60)

ş- < h-

hindi (12- 92)

s- < z-

satı (7- 25)

pıra^z (11- 20)

2. Kelime İçindeki Ünsüz Değişmeleri

-c < -z

accık (3- 28)

-l < -r

iläçbärli (3- 11)

3. Kelime Sonundaki Ünsüz Değişmeleri

-h < -g

orh (1- 51)

-ž < -ç

üž (8- 25)

hiž (7- 36)

-z < -s

hēkezin (6- 19)

patatéz (4- 3)

ŞEKİL BİLGİSİ

I. EKLER

1. Çokluk Eki

+lAr

İsimler kullanılış sahasına adet bakımından çeşitli şekillerde çıkarlar. İsimler nesnelere karşılayan dil birlikleridir. Bu karşılayış yalnız nesnenin kendisini ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda sayısını da gösterir. Üçlük ancak iptidai dillerde vardır. Bugün ikilik bile medeni ve büyük dillerin ancak bazılarında görülür. Belli başlı dillerin büyük bir kısmında sadece teklik ve belirsiz çokluk ifade edilir. Türkçe de bunlar arasındadır. Bu dillerde belirli çokluk olmadığı için belirsiz çokluğa yalnız çokluk demek kafidir. Demek ki Türkçede yalnız teklik ve çokluk vardır. Bunlardan da teklik eksiz, çokluk eklidir. Türkçede isim kök ve gövdeleri teklik ifade ederler. Çokluk ifade etmeleri için kök ve gövdelere çokluk eki getirilir. Demek ki Türkçede kök ve gövdelerin çekimsiz olan normal şekilleri teklik ifade ederler. Bunların çokluk ifade etmesi için çokluk eki almak suretiyle çekimli şekle sokulması gerekir. O halde Türkçede sayı kategorisinde görülen ek çokluk ekidir. Yani ismin bir çekim şekli çokluk ifade eder ve bu şeklin çekim eki çokluk ekidir.¹¹⁴ Türkiye Türkçesinde genellikle çokluk yapan bu ek, Eski Türkçe döneminde “grup, kategori, sınıf” yapma görevinde kullanılmıştır.¹¹⁵ Bölge ağızlarında her iki görevde de kullanılmaktadır. +lAr şekli kullanıldığı gibi ses hadiseleri sonucu değişen şekilleri de kullanılmaktadır.

¹¹⁴ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 128

¹¹⁵ Güner Gülsevin, a.g.e., s.81

Biçimbirimleri:

+ **lar:** ğuyumcular (3- 89)

+ **ler:** eveller (1-23)

+ **lā:** ğarılā (1- 1)

+ **lē:** gōneklē (3- 31)

+ **lal:** çalaļlal (1- 16)

+ **lār:** ārkeklār (1- 23)

+ **lēr:** gālinlēr (2- 14)

+ **ner:** bilenner(4- 9)

+ **nā:** ğoyunnā (2- 2)

+ **nē:** düğünnēde

2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri nesne ve kavramların bir başka nesne veya kavrama ait olduğunu gösterir. Şahıs ve işaret zamirleri gibi kimi zamirler dışında ad soylu bütün kelimelere gelebilirler. İyelik eki almış kelimeler, isim tamlamalarında tamlanan ögeyi oluştururlar. Ancak kimi durumlarda kalıplaşma olmuştur ve tamlayan öge olmadan kullanılır.¹¹⁶ Şekil olarak, “s” ünsüzünün bazı durumlarda muhafaza edildiği görülmektedir.

¹¹⁶ Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 183

1.tk.	$+(I_4)m/\widehat{ng}$
2.tk.	$+(I_4)n/\widehat{ng}$
3.tk.	$+(s)I_4(n)/\widehat{ng}$
1.çk.	$+(I_4)m(I_4)z$
2.çk.	$+(I_4)n(I_4)z$
3.çk.	$+lArI_4$

1. t.k. ölüm (10-13)

2. t.k. başın (10-5)

dādānglē (1-60)

3. t.k. esğisi (7-7)

ayşámí (1-4)

birisi (1-45)

sabağmı (7-14)

askerlí (8- 24)

1. ç.k. dillēmiz (9-16)

2. ç.k. -

3. ç.k. yèngeleri

zamannarı (4- 39)

düğünneri (1- 16)

3.Hal Ekleri

İsmin başka bir kelimeyle ilgi kurmak üzere aldığı eke, hal eki (adın durum eki); başka bir kelime ile ilgi kurmak üzere, ismin yalın (eksiz) olarak veya ek olarak bulunduğu duruma isim hali (ad durumu) denir. Dünyanın bir çok dilinde hal kategorisi mevcuttur. Bu konu ilk defa Aristo'nun "Poetika"sında eski Yunanca için söz konusu edilmiştir. Türk, Rus, Alman, Gürcü, Arap vb. bir çok dünya dilinde hal kategorisi vardır. Fransızca ve Farsça gibi hal kategorisi bulunmayan dillerde ise, hal eklerinin işlevini bazı ön ekler veya kelimenin değişik dizilmeleriyle meydana gelen gramer şekilleri karşılar. Türk dilinin bir çok meselsi gibi isim halleri ve hal ekleri konusunda da bir birlik sağlanmış değildir. hallerin sayısı ve termonolojisinde bile henüz bir birlik yoktur. K. Lobimov "çekim" terimini incelerken, bütün terimler gibi bunların da tek anlamlı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Oysa gramer kitaplarımızda "isim çekimi" için çok farklı ve değişik terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Eski Türkçeden günümüze kadar, gerek tarihi ve gerekse yaşayan şive ve ağızlar üzerinde yapılan çalışmaların çoğunda hal eklerinin sayısı ve termonolojisi farklıdır. Bu konuda Türk türkologlar arasında birlik bulunmadığı gibi, Türk dili üzerinde çalışan yabancılar arasında da birlik yoktur. Dolayısıyla üzerinde ittifak edilecek noktaların belirlenmesi gerekir. Eski Türkçe ile bazı tarihi şivelerde hal eklerinin sayısının bu günkü türkiye Türkçesinden farklı olması normaldir. Ancak onların da kendi içinde bir birlik göstermeleri gerekir. Söz konusu edilen eserlerde "isim hali" olarak kabul edilen ortak şekiller şunlardır. 1- Yalın hal (nominatif) 2- Belirtme hali (akkuzatif) 3- Yönelme hali (datif) 4- Bulunma hali (lokatif) 5- Çıkma hali (ablatif) Bu sayıyı fazla gösteren bütün diğer eserlerde de ilgi hali (genitif) yer aldığı için, bunu da genel ittifakın içine alabiliriz. Bu durumda hal eklerinin çoğunlukla kabul edilen sayısı altı olmaktadır.1- Yalın hal (nominatif) 2- Belirtme hali (akkuzatif) 3- Yönelme hali (datif) 4- Bulunma hali (lokatif) 5- Çıkma hali

(ablatif) 6- Tamlama hali (genitive) Bu hallerin dışında, daha fazla sayıda hal ve hal ekine yer veren eserler, genellikle, Eski Türkçedeki halleri dikkate almakta ve onların kalıplaşmış veya başka işlevler kazanmış şekillerini hal eki olarak değerlendirmektedirler. Yukarıda belirtilen altı şekle ek olarak, söz konusu ilim adamları tarafından belirlenen hallerin yoğunlaştığı rakam ise dokuzdur. Buna göre üzerinde ittifak edilen isim hallerinin üst sınırını dokuz hal olarak kabul etmek mümkündür. Bunlar; 1- Yalın hal (nominatif) 2- Belirtme hali (akkuzatif) 3- Yönelme hali (datif) 4- Bulunma hali (lokatif) 5- Çıkma hali (ablatif) 6- Tamlama hali (genitive) 7- Vasıta hali 8- Eşitlik hali 9- Yön gösterme hali¹¹⁷ İsmi halleri, ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Hal ekleri ismi kendisine tabi olmayan, kendisinin tabi olduğu unsurlarla münasebete giren eklerdir. Bu ekler ismi isimlere, edatlara ve bilhassa fiillere bağlayarak bir çok münasebetler kurarlar ve münasebetlerden bir çok isim, edat ve fiil grupları ile cümleler doğar. Türkçede isimlerin, ifade ettikleri münasebetlere göre şu halleri vardır.¹¹⁸

3.1. Yalın Hal (Nominative)

Yalın hal isimlerin başka unsurlara bağlı olmayan şekilleridir. Yalın haldeki bir isim, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiç bir münasebet ifade etmez. Türkçede yalın hal eksizdir. Kelimelerin kök ve gövdelerinden başka, çokluk ve iyelik eki almış şekiller de yalın halde bulunurlar. Anadolu ağızlarında yalın hal genel Türkçeden farklı değildir.¹¹⁹

būday (18- 21)

fırın (19- 12)

ğazan (17- 34)

göj (16- 3)

gün (16- 7)

¹¹⁷ Ahmet Buran, Anadolu Ağızlarında İsim çekim (Hal) Ekleri, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 17-21

¹¹⁸ Tuncer Gülensoy, Türkçe El Kitabı, Akçağ, Ankara, 2000, s. 386

¹¹⁹ Ahmet Buran, Anadolu Ağızlarında İsim çekim (Hal) Ekleri, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 37

hazır (16- 57)
memleket (18- 10)
önemli (17- 40)
sālık (16- 54)
şindi (17- 4)

3.2. İlgi Hali (Tamlayan durumu - Genitive)

+(n)I₄n / +(n)I₄nġ

Hal eklerinin temel fonksiyonu, ismi içinde bulunduğu duruma göre fiile bağlamaktır. Ancak tamlama (genitive) halinin böyle bir özelliği yoktur. Bu hal ismi isme bağlayarak tamlama kurar. Sadece “olmak” fiili ve bildirme ekleriyle yüklem (predicat) olarak kullanıldığında ismi fiile bağlar. Tamlama hali, biri ekli diğeri eksiz olmak üzere iki şekilde bulunur. Eksiz tamlama halinin şekil olarak herhangi bir belirtisi, yani eki yoktur. Belirtisiz isim tamlaması kurar ve cümlede kendisinden sonra gelen iyelik eki almış kelimeyle bir birlik oluşturur.¹²⁰

İsmin başka bir isimle ilişki kurduğunu, kendisinden sonra gelen bir isimle tamlama oluşturduğunu gösteren haldir. İlgi hali eki isme, belirtme, sahiplik, mensubiyet, ilgi vb. anlam kazandıran bir ektir.¹²¹

Biçimbirimleri:

çırpının (21- 6)
çorbanın (21- 16)
ġazanın (4- 17)
gelinin (20- 25)
kôlünün (21- 3)
köün (19- 18)

¹²⁰ Ahmet Buran, a.g.m. , s. 61-62

¹²¹ Leyla Karahan, Yükleme (accusative), İlgi (genitive) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler, 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996, s. 7

önünün (3- 124)

şehirdekinin (4- 42)

têzemizin (3- 3)

yāstācın (19- 13)

3.3. Yapma Hali (Belirtme durumu - Accusative)

+(y)I₃

Cümle içinde fiilin doğrudan tesir ettiği isim belirtme (accusative) halinde bulunur. Karşıladığı hareket doğrudan bir isme tesir eden fiiller, geçişli fiillerdir. Belirtme hali, ismi kendisine tesir eden geçişli fiile bağlayan haldir. Bu hal bazan eksiz (cam kır-), çoğu zaman da ekli (cam+ı kır-) olur. Belirtme hali eki, ET’de +ğ, +g, +ığ, +ıg, +uğ, +üğ iyelik eklerinden sonra +n, işaret ve şahıs zamirlerinden sonra ise, +nı, +ni şeklindedir. +nI biçimi daha sonraları normal isim tabanlarında da kullanılmıştır. EAT döneminde bir yandan – seyrek de olsa – eski şekiller devam ederken diğer yandan da Oğuz Türkçesinin kendine has özelliği olan +ı, +i şekilleri ortaya çıkmıştır. TT’de belirtme hali ekinin şekilleri +I, +U ekleridir. Anadolu ağızlarında asıl belirtme hali eklerinin şekilleri TT’de olduğu gibidir. Ancak bu temel seslerin değişik söylenişinden ortaya çıkmış, az-çok farklı fonetik özelliklere sahip şekiller de vardır. Bu arada iyelik üçüncü şahıstan sonra belirtme hali ekinin +n (veya +Ø) biçiminde kullanılması Anadolu ağızları ile ET arasındaki bağı gösterir.¹²² İsme bir belirlilik kazandırır; o ismi kendinden sonraki fiile bağlar ve o fiilin etkisi altında bulunduğunu gösterir.¹²³

Biçimbirimleri:

basmayı (5- 43)

¹²² Ahmet Buran, a.g.e., s. 99

¹²³ Haydar Ediskun, Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 111

buydayı (21- 17)

déveyi

ısıyı (22- 16)

parayı (24- 4)

suyu (1- 107)

yazmayı (26- 13)

3.4. Yaklaşma Hali (Yönelme durumu - Dative)

+(y) A

Yönelme hali iş, hareket ve nesnenin yönünü, varacağı son noktayı belirtir. Fiilin hareketinin yöneldiği ve kendisine yaklaşılan nesne, cümlede yönelme halinde bulunur. Yönelme hali eki, ET’de ayygın biçimiyle +ka, +ke, +ğa, +ge, iyeliklerinde sonra +na, +ne ve son sesi k ünsüzü olan isimlerle kitabelerdeki bazı yer adlarında +a, +e şeklindedir. EAT’de, ek başlarındaki –g- seslerinin düşmesi sebebiyle ek, +a, +e şeklini almıştır. TT’de de EAT’de olduğu gibi ünsüzle biten kelimelerde +A, ünlü ile biten kelimelerde +(y)A, iyelik ekleri ve işaret zamirlerinde ise, +(n)A şeklinde kullanılmaktadır.¹²⁴

Bu hal ismin kendisine yaklaşma ifade eden fiillerle münasebette olduğunu gösteren haldir. Bu hal daima ekli olup eki de datif (yaklaşma) ekidir. Demek ki datif eki de ismi fiile bağlayan bir ektir.¹²⁵

Biçimbirimleri:

anasına (26- 32)

ele (26- 34)

ğızına (28- 3)

ğoluna (26- 40)

¹²⁴ Ahmet Buran, a.g.e., s. 134

¹²⁵ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 228

gübreye (5- 26)
içine (12- 93)
kınaya (26- 35)
kütahyaya (12- 118)
pazara (12- 40)
yabana (29- 3)

3.5. Bulunma Hali (Kalma durumu - Locative)

+DA

Bulunma hali iş, hareket, şahıs ve eşyanın yerini bildirir. Bu, bulunma halinin temel fonksiyonudur. bunun yanında bulunma hali ekinin daha değişik fonksiyonları da vardır. Bunların başında, zaman, iş, şekil-tarz, durum, karşılaştırma, kesir, miktar, kısım, vasıf, parça ... vs. gelir. Zaman ifadesi özellikle belirgin fonksiyonlardan biri olduğu için, bazı şivelerde (Türkmen, Tatar, Uygur) “yer-zaman” hali olarak adlandırılmıştır.¹²⁶

Fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren durumdur. İlgili ada +DA eki getirilerek karşılanır. Bu ek çeşitli kullanılış biçimleri dolayısıyla adı fiile zamanda bildirme, zarf tümleci oluşturma, içinde bulunma, aracı olma; yaş, miktar, derece bildirme vb.görev ve ifadelerle de bağlar.¹²⁷

Biçimbirimleri:

bucakta (10- 71)
camide (31- 7)
capanelikte (6- 13)
evde (29- 5)
islâmiyette (32- 10)

¹²⁶ Ahmet Buran, a.g.e., s. 177

¹²⁷ Zeynep KORKMAZ, “Türkiye Türkçesi Grameri”, T.D.K. Yayınları, Ankara 2007, s.24

övendenede (29- 42)
tarafında (29- 20)
ucunda (29- 39)
yaşında (1- 7)
yèrde (5- 27)

3.6. Ayrılma Hali (Çıkma durumu - Ablative)

+DAn

Eklendiği adda, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumudur. Bu durumda, fiilin hareketi çıkma durumundaki addan dışarıya doğru yönelmiştir.+DAn ekiyle karşılanır. Bu durum çeşitli kullanılış biçim ve özellikleri dolayısıyla, eklendiği adı fiile sebep, sonuç, zaman bildirme, adın yapıldığı maddeyi gösterme, bir bütünü veya bütünün parçasını oluşturma, yer ve yön gösterme, edat grupları oluşturma, karşılaştırma, eş veya zıt anlamlı ilişkiler kurma gibi çeşitli işlevler ile de kullanılır.¹²⁸

Biçimbirimleri:

âskiden (5- 3)
ğulakTan (3- 53)
konuşmalardan (8- 7)
kôden (34- 18)
nazardan (34- 9)
PişirdikTen (4- 14)
sabâtan (5- 55)
tavadan (33- 30)
tüliden (33- 14)
yimekten (2- 31)

¹²⁸ Zeynep KORKMAZ, a.g.e., s.25

3.7. Vasıta Hali (Araç durumu - İnrümental)

+(I₄)n , +IA(n) / +nA(n)

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisi vasıtası ile, kendisinin iştirakı ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için isim vasıta halinde bulunur. Vasıta hali eki, ET’de +n’dır. EAT’de asıl ek, +n olmakla birlikte +la, +birle, +IIA (<ile) şekilleri de kullanılmıştır. TT’de +n vasıta hali eki, artık kalıplaşmış olarak belli bazı kelimelerde varlığını devam ettirmektedir. Ancak, kalıplaşmış ve kelime gövdesinin bir parçası durumuna girmiş olan bu ek, bir nevi zarf yapma fonksiyonundadır.¹²⁹

Adın belirlediği varlık veya nesnenin fiildeki harekette “aracı” olarak kullanıldığını yahut “birliktelik” bildirdiğini gösteren durumudur. Bu durum için Eski Türkçeden beri, dilin doğu ve batıdaki kollarında kullanılmış olan +(I)n/+(U)n eki, bugün Türkiye Türkçesinde artık yerini yaz-ın, kış-ın, güz-ün, ilkin gibi kalıplaşmış bazı zarflara bırakan ölü bir ek durumundadır. Bu ekin yerini bugün ile edatından ekleşmiş olan +(y)IA eki almıştır.¹³⁰

Biçimbirimleri:

āşamın (19- 9)

şimdin (20- 4)

yayan (28- 38)

yazın (3- 141)

Yazı dilimizde olduğu gibi “ile” edatı vasıta hali olarak şu şekillerde kullanılmaktadır.

arabasınnan (12- 10)

arabayla (23- 3)

¹²⁹ Ahmet Buran, a.g.e., s. 235

¹³⁰ Zeynep KORKMAZ, a.g.e., s.25

bēgirnen (9- 30)
bulgurnan (1- 105)
çarıklan (13- 19)
çomakla (3- 145)
dādānġle (1- 60)
dēveyle (2- 44)
elimizlen (13- 66)
ġazmalan (22- 8)
ġızınla (3- 60)
malcıylan (12- 105)
otubüslen (20- 36)
sabahleyin (12- 49)
sıraylan (21- 11)
sıraynan (21- 5)
sivrisinnen (22- 9)
telle (26- 13)

3.8. Eşitlik Hali (Ecvative)

+CA

Tmeml vazifesi eşitlik, gibilik, kadarlık, ve benzerlik bildirmek olan bu ek, ET’de +ÇA şeklinde sadece tonsuz üsüzle kullanılmakta idi. Batı Türkçe’nin ilk devirlerinde de yalnız +ÇA biçimi kullanılan eşitlik hali ekinin Osmanlı Türkçesi içinde daha çok tonsuz şekliyle kullnıldığı görülmektedir. Azeri Türkçesi ile diğer Doğu Türk şivelerinde ekin yalnız +çA’lı şekli kullnılmaktadır. TT’de ise, ekin tonlu (+çA) ve tonsuz (+cA) biçimleri, ünlü ve üsüz uyumları doğrultusunda kurallı olarak mevcudiyetini devam ettirmektedir.¹³¹

¹³¹ Ahmet Buran, a.g.e., s. 266

Bu durum, eklendiği ad ile fiil veya cümlenin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan farklı niteliklerdeki eşitlik ilişkisi kurma durumudur. Eki +CA 'dır. Bu ek zamanla bir yapım ekine dönüştüğü için, ad çekiminde kullanılışı hayli sınırlanmıştır. Başlıca işlevleri nitelemede (vasıfta) eşitlik, benzerlik, miktar ve büyüklükte eşitlik, göreceli eşitlik ve karşılaştırma göstermektedir.¹³²

TT'de ünlü-ünsüz uyumuna uyarak +cA, +çA biçimindedir. Bugün bu ekin fonksiyonunu gibi, göre, kadar... vb. edatlar üstlenmektedir. Ekli biçimleri de yapım eki özelliği kazanarak kalıplaşmış ve zarf durumuna geçmişlerdir.¹³³

Biçimbiirmleri:

demince (29- 24)

ortanca (3- 24)

3.9. Yön gösterme Hali

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi yönünde yapıldığını göstermek için isim yön gösterme haline girer. Bu halin ekleri yön ekleridir. Şu halde yön ekleri fiilin cereyan ettiği yönü gösterir. Yön ekleri aslında ismi fiile bağlayan eklerdendir. Buldukları kelime zarf olarak kullanılır.¹³⁴

Yön gösterme hali ekleri, daha çok yer ve yön ile ilgili yer ve zaman isimlerine gelerek fiilin yönünü belirtirler. Ancak, günümüzde kalıplaşmış olarak sınırlı sayıdaki birkaç kelimedede görülen bu ekler, çekim eki olma fonksiyonunun kaybetmiş ve kelimenin gövdesi ile kaynaşmışlardır. Genel Türkçede yön gösterme hali ekinin bu fonksiyonunu, yönelme hali eki (dative) ve doğru, karşı, taraf, yan ... vb. edatlar yerine getirmektedir.¹³⁵

¹³² Zeynep KORKMAZ, a.g.e., s.25

¹³³ Gülsel Sev, Tarihi Türk lehçelerinde Hal Ekleri, Akçağ Yay., Ankara, 2007, s. 505

¹³⁴ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 241

¹³⁵ Ahmet Buran, a.g.e., s. 286

Türkiye Türkçesinde ve yöre ağzında yön gösterme hali ekleri üç farklı kökten gelmektedir.

-ArI₂

Türkçenin tarihi devirlerinde kullanışlı bir ek olmasına rağmen bugünkü Türk şivelerinde ancak kalıplaşmış şekilleri ile kullanılmaktadır. Ekin normal şekli -ğaru, -gerü olup, tarihi ve coğrafi şartlar dolayısıyla, bazı fonetik değişimler göstermiştir.

Bu değişimleri :

-ğaru >-karu ; >-kan -ğaru >-ğarı -ğaru > -aru; >-arı -gerü>

-kerü>-keri -gerü>-geri -gerü>-erü>-eri¹³⁶

şeklinde gösterebiliriz. Orhun yazıtlarında normal şekli ile kullanıldığı görülür. Uygur metinlerinde ğ, k ve g, k sesleri ekseriya ayırt edilmemekle beraber, bu metinler üzerinde çabşan W. Radlof, L Malov, P. Pelliot, W. Bang, R. Rahmeti Arat, À. von Le Coq, A. von Gabain ve F. K W. Muller gibi türkologların eserlerini nazarı itibara alarak -ğaru, -gerü, ekleri yanında -karu, -kerü eklerinin de bulunduğunu ileri sürebiliriz. Bu ekte sadasızlaşmayı bir kaideye bağlamak güçtür. Msl. muhtelif uygur metinlerinde (M, III. 5 - 3, PP. 33 - 7 v.b.) İçgerü sözü yanında (T.T. III. 12 - 84)te içkerü sözü mevcuttur. Mamafih -karu, -kerü şekilleri daha o devirde kalıplaşmaya başlamış olan sözlerde kullanılmıştır. Herhangi bir isme eklenen -ğaru, -gerü ekleri Uygur metinlerinde asla -karu, -kerü olmamış, sadece mekân zarflarına eklenen bu eklerin -karu, -kerü olduğu görülmüştür. Esasen mekân zarflarında, kendilerine bağlanan cihet eklerini kalıplaştırma temayülü vardır. Nitekim içre, taşra sözlerindeki -ra, -re ekleri de daha uygurlar devrinde kalıplaşmağa başlamıştır (bk. -a, -ae bahsi) Diğer taraftan bu ekin XIII. asırda cenup Türkçesinde (Oğuz şivesinde) -aru, -erü şekline girdiğini görüyoruz (çünkü bu şive ek başındaki -ğ, -g seslerini düşürür). Zamanla vokal ahengi tesiriyle de -arı, -eri şekli meydana geliyor ki bu daha ziyade son devirlerin hususiyetidir. Güney Türkçesinin dışında kalan şiveler ise tarihi devirlerde -ğaru, -karu, -gerü, -kerü şekillerini kullanmışlar; son devirde de vokal

¹³⁶ Suzan Duran, Türkçede Cihet ve Mekan Gösteren Ek ve Sözcükler, TDAY Belleten, 1956, s. 3

ahengi temayülüne uyarak -garı, geri, karı, keri şekillerini benimsemişlerdir. Bu bölüme giren -ğaru, -gerü ekine, gerek tarihî devirlerde gerekse son yüzyıl Türk şivelerinde sık sık tesadüf edilir. Fakat, sadece mekân zarflarında bulunup bağlandıkları sözlerle kaynaşarak bir isim tabanı mahiyetini alması dolayısıyla bu eki bilhassa bugünkü şiveler için canlı bir ek olarak kabul etmemek zorundayız. Msl. taşkaru sözünün bugün dışarı, dışarıya, dışarıda, dışarıdan, dışarının, taşkartm, taşkardan şekilleri vardır ki -ğaru, -gerü eki burada "taş, tış, dış" sözü ile tamamiyle kaynaşmış iyelik ve tasrif ekleri almıştır. (Bu şekiller için taşğaru bahsine. Hattâ bu ek bazan o kadar kalıplaşmıştır ki, bağlandıkları kelimenin mânasını da göze çarpar bir şekilde değiştirmemiştir. Msl. *evin içerisi ile dışarıyı aynı renktedir*, cümlesi ile *evin içi ile dışı aynı renktedir*, cümlesi eşit anlamdadır. Aynı zamanda bu cümlelerdeki *içerisi* sözü ile *ichi* sözü arasında hiçbir mâna farkı görülmez. Bugün, ölü ek nazarı ile baktığımız -ğaru, -gefü eklerinin yerini işgal eden başka bir directif eki de mevcut değildir. Zira directif eki olarak tanıdığımız -ru, -rü, -ra, -re ekleri de bugün için canlı birer ek sayılamazlar. Bu ekler -ğaru, -gerü'ye nazaran daha sonraki yüzyıllara kadar canlılığını muhafaza ettiği halde yavaş yavaş ortadan kaybolmuş ve bugün ölü bir ek sayılmıştır. Türkçede kullanılan bu iki çeşit directif eki de ortadan kalkınca bu eklerin yerini -a doğru, -a karşı, -a kadar, -a değin, -den yana v.b. edatları işgal etmiştir.¹³⁷

Biçimbirimleri:

dışarıda (1- 123)

dışarda (2- 19)

içersine (2- 51)

+rA

Türkçenin tarihî devirlerinde ve bilhassa Orhun âbideleri ile eski Osmanlı metinlerinde kullanılmış olan -ru, -rü, -ra, -re ekleri eldeki vesikalara göre bugünkü

¹³⁷ Suzan Duran, a.g.m., s. 4-6

Türk şivelerinde ancak kalıplaşmış şekilleri görülen direktiv (cihet) ekleridir. Bu eklerin dördü de normal şekillerdir. Kalın sözlerde -ru, -ra, ince sözlerde -rü, -re kullanılır. Kalın sözlerden hangilerine -ru hangilerine -ra yine ince sözlerden hangilerine -rü yahut hangilerine -re eklendiği bir kaide halinde gösterilemez. Daima karışık olarak kullanılmışlardır. A. von Gabain, Alttürkische Grammatik 186 da "-ru, -rü, -ra, -re" eklerinin kullanıldığı nadir mefhumlar, Türkçede böyle bir direktiv ekinin kabul edilmesi için bize hak vermemektedir. Moğolcanın Ordos lehçesinde -ru, -rü, -ra, -re direktiv ekleri vardır. Belki de Türkçenin nadir olarak kullandığı bu ekler böyle bir uzak akraba dilden alınmıştır. Bazı kelimelerde de belki bir fiilin faktitiv halinin gerundium şeklidir. Meselâ taşra <taş-ı-ra gibi. Fakat diğer taraftan (Özbekische Grammatik 221) isimli eserinde ise -ru, -rü, -ra, -re ekinin Moğolcada çok az kullanılan bir cihet eki olduğunu kaydetmiştir. Şimdi, buna göre bu -ru, -rü, -ra, -re eklerinin Moğolcadan geçme bir ek olduğunu şüphe ile karşılayabiliriz. Zira Moğol dilinde dahi az kullanılan bir ek nasıl olur da komşu diller üzerinde de tesirini gösterebilir? A. Von Gabain'in ikinci izahı bize cihet eklerinin menşei hakkında daha esaslı bir delil gösterir kanaatindeyim. Burada misal olarak gösterdiği taşra < taş-ı-r-a sözüne birkaç misal daha ilâve ederek onun fikrini teyit etmiş olacağız. Meselâ önire<ön-ü-r-e, tegre < eg-i-r-e, kirü < ki-r-ü v.b. Buna göre taşra, önre v.b. büyük bir ihtimalle birer gerundium - fiil olarak kabul edebiliriz. Belki de bu -r faktitiv eki ile -e gerundium eki yanyana kullanıla kullanıla ayrı bir ek zannedilmiş ve herhangi bir sözün sonuna getirilerek o söze de direktivlik anlamı verdirilmiş dolayısıyla bu ek de bir isim tasrif eki olarak tanınmıştır. Mamafih bu faraziyeleri nazarı itibare almadan -ru, -rü, -ra, -re ekini şimdilik başlı başına bir cihet eki olarak incelemek daha doğru bir yol olur kanaatindeyim. -ru, -rü, -ra, -re cihet eklerinden son ikisi tarih boyunca hiçbir fonetik değişmeye uğramamış, ilk ikisi ise son devirlerde -r1, -ri > -ru>-r1, -rü>-ri olmuştur. Bunun sebebi Türkçenin son devirlerdeki vokal ahengi (yuvarlak vokallerin düzleşmesi) temayülüdür.¹³⁸

Biçimbirimleri:

sōna (4- 2)

¹³⁸ Suzan Duran, a.g.m., , s. 12-18

Zamir + ara

Türkçenin gerek tarihî devirlerinde gerek bugünkü şivelerinde kullanılan çok işlek bir kelimedir. Tarihî devirler ve coğrafi sahalar bu sözü hiçbir fonetik değişmeğe uğratmamış, daima *ara* olarak kalmıştır. Asıl anlamı *orta*, *iç*, *ara* olmakla beraber mecazi olarak bilhassa Çağatay ve Osmanlı türkçesinde *esnasında* anlamında zaman mefhumu olarak da kullanılmıştır. Ara sözü daha ilk vesikalarda kalıplaşmış olarak görüldüğü için bunu tam bir tahlile tabi tutmak güçtür. Mamafih gerek şekli gerek anlamı gözönünde tutulacak olursa bünyesine bir -ra cihet ekinin karıştığı hissedilir. Belki de türkçenin en eski devirlerinde bu sözde bir ses düşmesi vaki olmuştur.¹³⁹

Biçimbirimleri:

buralı (1- 70)

ure (12- 100)

urā (9- 22)

urē (12- 100)

burılaşda (2- 42)

ordan (1- 131)

¹³⁹ Suzan Duran, a.g.m., s. 19

FİİL ÇEKİMİ

I.BASİT ÇEKİMLER

ZAMANLAR

1. Görülen Geçmiş Zaman

-DL₄

Bu kip geçmişteki olayları anlatmak için kullanılır. Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından görülen geçmiş zaman ifade eder. Yani bu ek hareketin görülen geçmiş zamanda ortaya çıktığını haber veren bir şekil ve zaman ekidir. Bu ekin ifade ettiği zamana görülen geçmiş zaman dememizin sebebi hareketin geçmiş zamanda, konuşanın gözü önünde yapılmış olmasıdır. Bu gözü önünde sözünü tabii, dar manasıyla alamamak lazımdır. Konuşanın gözü önünde demek konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde demektir. Yani geçmişte olan bir hareket bizim önümüzde olmuşsa o hareketi ifade için görülen geçmiş zaman ekini kullanırız. Görülen geçmiş zaman eki hareket bakımından ise hareketin olup bittiğini bildirir. Şu halde bu ek geçmişte göz önünde olup biten bir hareketi bildirmek için kullanılan bir şekil ve zaman ekidir.¹⁴⁰

1. teklik

(-DL_{4m})

büyüdüm (6- 3)

¹⁴⁰ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 298

bırakTım (3- 73)
durdum (6- 12)
geldim (6- 12)
gittim (3- 11)
ğoşktum (10- 71)
oldum (6- 10)
süşdüm (12- 19)
yandım (1- 4)
yaptım (7- 13)

2. teklik

(-DI₄n/ng)

bālardınġ (10- 16)
dürēdin (10- 13)
ğordunġ (10- 14)
gördün (3- 120)
sarādın (10- 14)

3. teklik

(-DI₄)

asılırdı (3- 29)
bırakTı (1- 95)
böyüdü (7- 3)
duşdu (3- 91)
etti (5- 5)
ğarıştı (2- 5)
geldi (6- 13)

götürüldü (2- 11)

kalktı (2- 24)

oldu (2- 47)

1. çokluk

(-DI₄k)

çıkTık (3- 25)

durduk (2- 50)

geldik (3- 2)

gördük (2- 68)

gittik (3- 44)

koştuk (7- 24)

olduk (2- 73)

sürdük (3- 12)

taktık (2- 60)

yaptık (1- 21)

2. çokluk

(-dİngız)

sorucādİngız (10- 27)

3. çokluk

(-DI₂IA(r), -IA(r)dI₂)

bakıtmyolaşdı (2- 24)

bindirîlêdi (11- 14)
dakarlâdı (9- 31)
dokutmadılar (4- 49)
gelirlêdi (10- 34)
giderlêdi (9- 11)
götüdülê (3- 44)
götürülêdi (10- 35)
yaparlâdı (9- 11)
yaptıriylêdi (4- 63)

2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

-(I₄)mİ₃ş

Konuşan kişinin tanık olmadığı ya da sonradan fark ettiği durumları anlatmak için kullanılır. Şekil olarak bildirme, zaman olarak görülmeyen, öğrenilen geçmiş zamanı anlatır. Yani bu ek görülmeyen geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman ekidir. Görülmeyen geçmiş zamanda yapılan hareket demek geçmişte olan ve konuşanın, o hareketi bildirenin önünde cereyan etmeyen hareket demektir. Konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde vuku bulmamıştır. Konuşan onu sonradan duymuş, öğrenmiş veya onun sonradan farkına varmıştır. Demek ki geçmişte yapılmış olan ve yapıldığı anda görmediğimiz, bilmediğimiz bir hareketi anlatmak, bildirmek için öğrenilen geçmiş zaman ekine baş vururuz. Bu noktaya çok dikkat etmek lazımdır. Görülen geçmiş zamanla öğrenilen geçmiş zaman arasındaki tek fark bu vukuunda görülen, idrak edilen – görülmeyen, idrak edilmeyen farkıdır.¹⁴¹

¹⁴¹ Muharrem Ergin, a.g.e s. 300

Biçimbirimleri:

1. teklik

(-mişim)

gitmiştim (2- 48)

2. teklik

(-miş(s)in/nġ)

geçirmişinġ (11- 9)

geymişsin (13- 92)

3. teklik

(-(u)mI₃ş)

āmış (3- 82)

çıkāmış (3- 94)

dimiş (3- 80)

gēmış (3- 82)

getimiş (3- 98)

gitmiş (3- 79)

haşlanmış (1- 103)

olmuş (10- 46)

variyumuş (12- 140)

vurulmuş (13- 117)

yazılmış (3- 63)

2. çokluk

(-mişiniz)

çekiymişiniz (12- 134)

3. çokluk

(-mİ₂şlA(r))

asmışlar (15- 215)

atmışlā (17- 64)

başlamışlā (17- 46)

çekmişlē (17- 46)

çevirmişlē (17- 62)

demişlē (12- 132)

dimişler (17- 62)

deşmişler (15- 218)

etmişlē (17- 45)

girmişlē (17- 48)

saklanmışlar (17- 48)

sôleyivemişlē (12- 132)

yapmışlar (15- 215)

3. Şimdiki Zaman

-(I₄)yo(r) / -(I₄)y(r)(I₄)

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren kiptir.¹⁴² Şimdiki zaman eki –yor Osmanlı Türkçesi içinde ortaya çıkar: *alayor*. Tahminen 19. asırda ortadaki ünlü daralır: *alıyor*.¹⁴³ Standart Türkçede tek bir biçiminin olmasına rağmen, Savaştepe ağzında çeşitli allamorfları yaşamaktadır. Allamorflar, Muğla ağzı¹⁴⁴, Uşak ağzı¹⁴⁵, Edirne Ağzı¹⁴⁶, sınırlarımız dışından ise Gagavuz Türkçesi¹⁴⁷ ile benzerlik göstermektedir.¹⁴⁸

Biçimbirimleri:

1. teklik

(-yom, -y(r)I₃m)

bakıyum (12- 139)

biliyım (1- 4)

bilmiyom (4- 48)

görüyom (5- 76)

yapiyım (1- 117)

¹⁴² Zeynep Korkmaz, a.g.e, s. 610

¹⁴³ Ahmet B. Ercilasun, Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 463

¹⁴⁴ Ali Akar, Muğla ve Yöresi Ağzlarında Şimdiki Zaman Biçimleri, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2001, 4, 1-10

¹⁴⁵ Gürer Gülsevin, a.g.e s. 101

¹⁴⁶ Emin Kalay, Edirne İli Ağzlarında Şimdiki Zaman Çekimi, TDAY Belleten, Ankara, 2003, s.42

¹⁴⁷ Nevzat Özkan, Editör Ahmet B. Ercilasun, Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 123

¹⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Vahit Türk, Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri, TDAY Belleten, Ankara, 1996, s. 291-340

2. teklik

(-yo(r)(s)(u)n/ñġ , -yI₃n/ñġ)

alıyosunġ (2- 51)

bakayınġ (3- 50)

biliyin (11- 6)

çeviriyorsun (2- 56)

doyuruyon (10- 60)

geliyin (3- 50)

gidiym (3- 146)

ğuruyun (12- 75)

seriyosunġ (2- 57)

soriym (9- 6)

yapiym (1- 42)

3. teklik

(-yo(r), -y(I₃))

çaliy (4- 37)

eriyi (5- 67)

ğaliyu (2- 63)

geliyu (3- 143)

gidiy (5- 38)

görünüyo (3- 77)

oliy (6- 20)

oluyu (6- 21)

oluyoş (2- 34)

oluyo (2- 57)

olmuyı (5- 27)
oynayı (7- 46)
saçılıyo (3- 77)
yatıyu (3- 144)

1. çokluk

(-yoz, -yI₄(r)(I₄)z)

biliyüz (5- 7)
diyiz (12- 38)
doyuriy (5- 38)
dutuyoz (4- 8)
ediyuz (2- 6)
getiriyız (4- 7)
görüyüz (4- 64)
gülüyoz (2- 7)
istiyuz (12- 38)
oluyoz (8- 18)
taşıyuruz (8- 17)
yapmıyız (13- 64)

2. çokluk

(-yonuz)

dalaşıyonuz (3- 138)

3. çokluk

(-yolar, -y(ı)lA(r))

bakıtmyolaşdı (2- 24)

getiriyólar (2- 64)

bulıylar (2- 63)

gidiyeler (2- 63)

oliylē (9- 8)

oynayılā (9- 29)

yapiyleş (1- 33)

yaptriylēdi (4- 63)

3.1. Şimdiki Zaman İçin Kullanılan Diğer Yapılar

-makta

Şimdiki zaman ifadesinde hala, bir ata mirası olarak –mada / -mede , -makta / -mekte Şekilleri kullanılmaktadır.¹⁴⁹

Biçimbirimleri:

durmakta (3- 151)

¹⁴⁹ Vahit Türk, a.g.m s. 309

4. Gelecek Zaman

-(A/I₄)CA(K)

Fiilin anlattığı işin şimdiki zamandan sonraki bir zamana ait olduğunu gösteren kiptir.¹⁵⁰ Başlangıçta kip ekinden çok sıfat-fiil eki göreviyle kullanılan –AcAk eki, zamanla, gelecek zaman kavramıyla kip eki olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵¹ Geniş zaman eklerinin bildirdiği gelecek zaman ihtimalî bir gelecek zaman, şimdiki zaman ekinin bildirdiği gelecek zaman çok yakın, daha doğrusu şimdiki zamanla birleşmiş bir gelecek zamandır. Asıl gelecek zaman eklerinin bildirdiği gelecek zaman ise niyetli, istekli, belirli bir gelecek zamandır. Bu gelecek zamanda ihtimal değil, kesinlik vardır. Hareketin olabileceği değil, olacağı bildirilir. Öte yandan bu gelecek zaman şimdiki zamana karışmış bir gelecek zaman değil, şimdiki zamandan sonra başlayan tam ve açık bir gelecek zamandır. Şimdiki zaman eki ile ifade edilen gelecek zaman yakın ve kısadır, fazla uzaklara gitmez ve hareket şimdi başlamış gibi çok kesin bir oluş ifadesi taşır. Gelecek zaman eki ile ifade edilen gelecek zaman ise şimdiki zamandan sonraki bütün zamanı içine alan geniş, tam bir gelecek zamandır ve hareket başlamış gibi bir çok kesinlik değil, istekli, belirli bir gelecek zaman hareketi kesinliği ifade eder. Kısacası, geniş zaman eklerinin karşıladığı gelecek zaman geniş zaman ifadesi içinde bir gelecek zaman, şimdiki zaman ekinin karşıladığı gelecek zaman şimdiki zaman ifadesi içinde bir gelecek zaman, gelecek zaman eklerinin karşıladığı gelecek zaman ise tam bir gelecek zaman ifadesi taşıyan asıl gelecek zamandır.¹⁵²

¹⁵⁰ Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, T.D.K. Yayınları, Ankara, 2007, s.97

¹⁵¹ Ahad Üstüner, Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri, T.D.K. Yayınları, Ankara, 2000, s. 31

¹⁵² Muharrem Ergin, a.g.e s. 302

Biçimbirimleri:

1. teklik

(-(a/I₄)CAm)

alıcām (12- 133)

bakçām (2- 21)

çalışācām (2- 69)

eṭçem (13- 59)

ğaçıcam (2- 49)

gēdicem (2- 50)

götücem (29- 70)

ğullanacām (2- 67)

viricem (3- 33)

2. teklik

(-(A/I₂)CA(k)(sI₂n/ñg)

almācan (32- 12)

bakıcan (2- 49)

bırakmācēñg (32- 4)

çıkāçaksın (12- 98)

durcen (28- 35)

götücen (29- 71)

ğurcalamēceñg (32- 3)

inanıcen (34- 34)

kaldırceksiñg (5- 52)

nāpçan (10- 67)

oturmācan (32- 3)
oturmēcēng (32- 3)
Takincen (34- 32)
toplēcen (32- 6)
virceksiŋg (17- 72)
viricēn (3- 33)
vurcan (41- 25)
yapıcaŋg (26- 41)
yicen (29- 10)

3. teklik

(-(A/I₃)CAk)

alıcak (12- 52)
aşçek (5- 55)
beklēcek (12- 78)
gelcek (11-18)
gelicek (4- 11)
gidecek (2- 45)
kesiļcèk (1- 44)
nolcak (3- 65)
olcek (11- 3)
olacak (20- 27)
olıcak (5- 25)
olucak (10- 25)
yakışıcak (10- 14)
yapabilceklere (4- 15)
yapçaksa (12- 46)

1. okluk

(-I₂)CAz)

alcez (43- 65)

aşırcez (5- 54)

ğoycaz (19- 3)

ölcez (35- 30)

yapçaz (12- 38)

vācez (28- 17)

vericez (12- 125)

3. okluk

(-CAklA(r))

alcekler (38- 9)

alcaklā (17- 65)

5. Geniş Zaman

-A/I(r)

Geçmiş, şimdiki zamanı ve geleceği kapsayabilen bir kiptir. Alışkanlıklar, kurallar, yargılar, kanunlar, atasözleri bu kiple ifade edilir. Geniş zaman, adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır. Geniş zaman eklerinin asıl fonksiyonu bu “her zaman”ı ifade etmektedir. Bu her zaman ifadesine dayanılarak geniş zaman ekleri çeşitli zamanlar için kullanılır. Geniş zamanda başlayıp şimdiki zamanda devam eden, böylece daimilik vasfını kazanmış olan hareketler için bu fiil zamanı kullanıldığı gibi, gelecek zamanda olacak veya yapılacak hareketler için de bu çekime başvurulabilir. Geniş zaman eklerinin karşıladıkları geniş zamanla ilgili bir vasıfları da kesinlik ifade etmemeleridir. Diğer zaman ekleri hareketin gösterdikleri zaman içinde kesin olarak ortaya çıktığını ve çıkacağını bildirirler. Geçmiş zaman eklerinde bu kesinlik yoktur. Hareket geniş bir zamana bağlanmış olduğu için kesin değildir. Bu hareket hep olan veya olacak olan hareket değil, aynı zamanda olabilen veya olabilecek olan bir harekettir. Demek ki geniş zaman eklerinde ihtimal ifadesi de vardır. Bu bilhassa gelecek zaman kullanımında açıkça görülür. Geniş zaman ekleri ile anlatılan gelecek zaman kesin gelecek zaman değil, ihtimalî gelecek zamandır. Geniş zaman eklerinin kesin gelecek zaman değil, ihtimalî gelecek zamandır. Geniş zaman eklerinin kesin bildirme yerine böyle ihtimal ifade etmeleri geniş zaman çekimini bildirme kipleri arasında tasarlama kiplerine yaklaşan bir kip durumuna sokar.¹⁵³

¹⁵³ Muharrem Ergin, a.g.e s. 292

Biçimbirimleri:

1. teklik

(-arım)

bakarım (3- 140)

2. teklik

(-(I₂)(r)sI₃n/n̂g)

ateşleşsin (5- 62)

bilşsin (11- 26)

ğorsunġ (12- 86)

uraşsrsn (13- 59)

vurşsun (5- 62)

yrsn (13- 78)

3. teklik

(-A/I₄(r))

aktarşdık (12- 66)

çārılır (4- 20)

dürēdin (10- 13)

eder (5- 56)

gelş (13- 43)

gelir (4- 21)

götürřlēdi (10- 7)

kurulur (2- 3)

olurdu (6- 23)
örülür (13- 23)
savîrî (2- 5)
Takādık (10- 22)
yapar (2- 31)

1. çokluk

(-(A/I₄)rI₃z)

doyururuz (10- 31)
ideriz (11- 16)
indirîz (5- 54)
keseriz (1- 103)
gitirîriz (1- 104)
ġonuşuruz (8- 6)
gösteririz (3- 122)
yaparız (4- 12)
yazarız (1- 103)

2. çokluk

(-asın/ñġız)

hazırlāsınġız (19- 9)

3. çokluk

(-(A/I₂)(r)IA(r))

alrlā (4- 16)

dirler (12- 90)
döverleşdiğ (1- 43)
gidēlē (4- 40)
giderleşidi (1- 29)
oynarlarıdı (1- 24)
Piřirilēdi (1- 33)
verirlerdiğ (1- 44)
yapaşlarıdı (1- 34)
yaparlardığ (1- 43)
yaparlarđın (1- 5)

5.1 Geniş Zamanın Olumsuz Çekimi

-mA(z/s)

Geniş zaman eki $-(A/I)r$ olumsuz çekimde $-z / -s$ ekinde görülür. Birinci teklik kişi çekiminde ise $-z$ eki düşer.

Biçimbirimleri:

1. teklik

(-mAm)

hatırlamam (7- 13)
bilmem kine (1- 90)

2. teklik

(-mA(z/s)sI₂n)

bakamazsın (2- 49)

ıslanmassın (12- 96)

idemessin (2- 49)

3. teklik

(-mA(z/s))

aļmazdı (7- 8)

ğövemezdik (10- 43)

1. çokluk

(-mAyI₄z)

gîdirmeyiz (10- 25)

3. çokluk

(-mAzIA(r))

yapmazlarıdı (1- 34)

II.TASARLAMA KİPLERİ

Dilek-şart, istek, gereklilik ve emir kipleriyle çekimlenmiş eylemlerde, kip eklerinin zaman eki olmaktan çok şekil eki olmalarına rağmen hareketin yapıldığı zamanı anlamak mümkündür. Bu kip eklerinden değil; eylemin kendinde zaman kavramı oluşundan kaynaklanmaktadır.¹⁵⁴ Bir işin, oluşun, kılışın gerçekleşmesi için zaman ve hareketi yapan, olmazsa olmaz bir koşuldur. Bu nedenle ister eylem kökü, ister eylem gövdesi, isterse birleşik eylem tabanı olsun, tüm eylemler, içlerinde bir zaman kavramı taşırlar ve edilgenlik eki almamış tüm eylemler etkendir. Ne var ki, eylem tabanlarında zaman da, kişi de soyuttur. İşte eylemlerin aldıkları zaman / kip + kişi eklerinin temel görevleri; eylemde zaten var olan zaman ve kişiyi bir derece somutlaştırmaktadır. Cümlede bulunan zaman bildiren yapılar da, zaman / kip eklerinin bildirdikleri bir ölçüde somut olan zamanı iyice belirginleştirmek için görev alırlar. Yargısız eylemlerin bile zamanından söz etmek kadar doğal bir durum yoktur. Dilek kiplerinde zaman kavramının olmayışı, bu çekimdeki eylemlerde zaman kavramının olmadığı anlamına gelmemektedir. Dil birimleri adlandırılırken ilişki kurdukları diğer dil birimlerinden destek alınır. Çünkü en küçüğünden en büyüğüne hiçbir dil birimi iletişimde tek başına kullanılmaz. Her dil birimi gücünü, varlık nedenini başka bir dil birimine borçludur. Bu nedenle, kurdukları cümlelerde zaman ifade eden sözcükler / sözcük öbekleri olsun olmasın dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemler, gelecek zamanı işaret ederler. Bunlara geçmiş zaman kavramını ancak hikaye ve rivayet ekleriyle ifade edebiliriz.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Kerime Üstünova, Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi, Uludağ Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi (2005/2) S.9, s.10

¹⁵⁵ Kerime Üstünova, a.g.m, s. 682

1. Şart Kipi

-sA

-sa biçimbirimleri söylem yönelimli bir bir kipleme yapılandırma; yani özne dışı bir etmenin ağırlığı ya da etkisi söz konusu olmaktadır.¹⁵⁶ Bir oluş ve kılışı şarta veya dilek, istek ve niyete bağlayan bir tasarlama kipidir. Şart bildirme görevi ile kurulan öteki tasarlama kiplerinden ayrılan yanı, yalnız başına bir yargı taşımaması ve ancak temel cümledeki yargının gerçekleşmesini şarta bağlayan bir yardımcı, bir tamlayıcı öge niteliği taşımasıdır. Bu tamlayıcı öge veya cümle parçası bir yargı bildirmediği için de temel cümlenin zarfı durumundadır. Ancak, belirtmek gerekir ki, bugün Türkiye Türkçesinde –sA eki ile kurulan bu kip aynı zamanda dilek, istek ve niyet de bildirmektedir. Bu bakımdan, iyelik kökenli şahıs ekleri alarak çekime giren dilek-şart kipi 1-şart, 2-dilek, istek, niyet bildirme gibi iki yönlü ve birbirinden farklı iki temel görev yüklenmiştir. Bu nedenle, bazı gramerler bu kipi yalnızca şart kipi terimi ile karşıladıkları halde, bazı gramerler bizim de benimsediğimiz şekilde bu kipi şart-dilek veya dilek-şart kipi diye adlandırılmışlardır. Dilek-şart kipi, kullanımda şart görevi yüklendiğinde bir yargı bildirmediği halde, dilek görevi ile kullanıldığında, dileğe bağlı tam bir yargı bildirmektedir.¹⁵⁷

Biçimbirimleri:

1. teklik

(-sAm)

aliysem (7- 37)

çıksam (13- 99)

desem (2- 53)

gitsem (12- 143)

tanışsam (2- 74)

¹⁵⁶ Ahmet Kocaman, Kip Olgusu, TDAY Belleten, 1971, s. 84

¹⁵⁷ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 677

2. teklik

(-sAn)

atsan (5- 12)

gēsen (3- 121)

götüsen (12- 98)

istēsen (6- 22)

sorusān (2- 68)

yaptriysan (7- 3)

3. teklik

(-sA)

aşamazsa (5- 53)

aşırabilîse (12- 52)

aşırîsa (5- 44)

düşse (12- 101)

gerekîse (5- 72)

olūsa (7- 4)

oluşsa (4- 26)

sevēse (10- 49)

sôlese (3- 14)

virmesse (10- 65)

yapçaksa (12- 46)

1. çokluk

(-sak)

atmassak (5- 27)

2. çokluk

(-sAnI₂z)

yakınsanız (11- 17)

derseniz (7- 37)

3. çokluk

(-larsa)

yapmışlarsa (15- 215)

2. Emir – İstek Kipi¹⁵⁸

Türk dilinde, aynı ek emir ve isteğin her derecesini ve tarzını bildirmektedir. Örnek olarak verilegelen –Ø ek (otur-Ø , gel-Ø , affet-Ø , gibi) söyleyenin ve muhatabın durumuna göre, istenilen fiilin gerçekleşmesi için gereken zaman ve müsamahaya göre değişik fonksiyonlar yüklenebilir.¹⁵⁹

Biçimbirimleri:

1.teklik

(-A/I₂m -A/I₂yI₂m -ayınġ)

annadem (13- 89)

¹⁵⁸ Bu adlandırmada kullanılan kaynaklar için bkz., Ahmet B. Ercilasun, Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1995, s. 61-62
Gürer Gülsevin, Eski Türkiye Türkçesinde “İstek Kipi” Üzerine, İlmî Araştırmalar, Cilt XIII. İstanbul 2002, s.35-50

¹⁵⁹ Gürer GÜLSEVİN, a.g.e, s.115

bağam (13- 131)

bakam (10- 9)

bilem (1- 17)

bıleyim (2- 7)

çıkam (12- 99)

diyem (10- 48)

gelem (13- 92)

goyim (3- 78)

bakayınđ (3- 50)

yapiyım (1- 117)

2. teklik

(- Ø)

bağ (3- 122)

geti (14- 42)

kurut (2- 53)

3. teklik

(-sI₃n/nđ)

düşēsınđ (3- 27)

olsun (7- 4)

veşsin (2- 73)

yatsın (3- 7)

1. çokluk

(-alm)

bakalım (2- 53)

yazdıralım (34- 20)

2. çokluk

(-iñg)

geliñg (11- 17)

kesiñg (3- 101)

Pişıriñg (3- 100)

III. BİRLEŞİK ÇEKİMLER

Çekimli fiiller, taşıdıkları kip sayısına göre basit kipli veya basit zamanlı fiiller ve birleşik kipli veya birleşik zamanlı fiiller olmak üzere başlıca iki gruba ayrılır. Basit kipli fiiller, yapılarında şekil ve zaman kavramı taşıyan tek tip bulunan fiillerdir. Birleşik kipli fiillerde ise, birden fazla kip eki vardır. Bunlar genellikle iki kipten oluşmuştur. Üç kipten oluşan katmerli birleşik zamanlı fiiller çok seyrekdir. Birleşik kipli fiiller, içinde birden fazla kip eki bulunan fiiller olarak tanımlanabilir. Yalnız şahıs eklerinin yeri bakımından, belirli eklere özgü olmak üzere kurala aykırı bazı yapılar da söz konusudur. Birçok kipten birinci, ikinci ve üçüncü şahıs teklik çekimleri ile, birinci ve ikinci şahıs çokluk çekimlerinde, şahıs ekleri genellikle hikaye, rivayet ve şart eklerinden sonra, yani en sonda bulunur. Bunun tipik bir istisnası, görülen geçmiş zaman kipinin hikaye çekimindedir. Kuralı bozan ve yaygınlık gösteren bir diğer şahıs eki de birleşik kipli fiillerin üçüncü şahıs çokluk

çekimlerinde yer alan –lAr ekidir. Bu ek hikaye, rivayet ve şart birleşik çekimlerinde genellikle kip eki ile hikaye eki arasında yer almıştır.¹⁶⁰

1.HİKAYE

Birleşik çekimin hikaye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda cereyan etmiş olduğunu bildirir. Bu çekim konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikaye etmek için, anlatmak için kullanacağı fiil şeklidir. Asıl fiil kipleri ile i- fiilinin görülen geçmiş zamanının veya ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile ortaya çıkar. Emir dışındaki bütün kiplerin hikaye şekli vardır.¹⁶¹

1.1. Görülen Geçmiş Zamanın Hikayesi

-DI eki alarak geçmiş zamanda gerçekleşmiş bulunan ve tarz bildiren bir oluş ve kılışın yine geçmiş zamana aktarılarak anlatılmasıdır. Kalıp olarak, tarz bildirme görevindeki görülen geçmiş zaman eki ile hikaye etme görevindeki görülen geçmiş zaman eki ile hikaye etme görevindeki ikinci ve asıl geçmiş zaman eki bir araya gelmiştir. Bu birleşik kip, çekimde iyelik kökenli şahıs ekleri alır.¹⁶²

-dI₃ydI₂

Allamorfları:

1. teklik kişi

(-dıydım)

aldıydım (26- 26)

doldurmıydım (1- 76)

¹⁶⁰ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 677

¹⁶¹ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 322

¹⁶² Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 734

3. teklik kişi

(-diydi)

gezdiydi (14- 42)

1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

Konuşan kişinin öğrenilen geçmiş zamanla ilgili bir eylemi, şimdi kesinlikle hikaye etme, anlatma biçimidir.¹⁶³

-mI₂řDI₂

Allamorfları:

1. teklik

(-miştim)

gitmiştim (2- 48)

1. çokluk

(-mI₄řDI₄k)

yatırmıştık (16- 53)

¹⁶³ Haydar Ediskun, Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 196

1.3. Şimdiki Zamanın Hikayesi

İçinde bulunulan zamanda sürmekte olan bir oluş ve kılışı geçmişe aktararak anlatan birleşik kiptir.¹⁶⁴

-(I₃)y(I₃)dI₃ / -(I₂)yodu

Biçimbirimleri:

2. teklik

(-(I₂)y(i)dI_{2n})

alıydın (4- 54)

ardılıydın (4- 56)

gidiydın (4- 54)

gidiydin (4- 55)

3. teklik

(-(I₃)y(I₂)dI₃ , -(i)yodu)

alınıydı (20- 26)

başlayıdı (7- 2)

deniydı (4- 50)

dokuyıdu (4- 49)

dokunıydu (4- 60)

dohunuliydı (4- 50)

dokunuluydu (4- 53)

geliydi (4- 57)

kesiliydu (4- 51)

¹⁶⁴ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 738

oluyudu (2- 19)
yakılıyodu (2- 4)
yapılıyodu (2- 4)
yapiydi (1- 94)

1. çokluk

(-(I₄)y(I₂)dI₂k, -iyoduk)

bakıtmyoduk (2- 24)
bekliyuduk (5- 26)
bilemiyduk (4- 49)
gidiyıduk (3- 28)
sālaydık (11- 2)
yapıydık (12- 37)

3. çokluk

(-(I₂)ylA(r)dI₂ , -(I₂)yola(r)dı)

bakıtmyolaşdı (2- 24)
diktiriylēdi (4- 62)
dolařtırıyolādı (17- 21)
dolaylādı (20- 25)
soruyolādı (35- 12)
yaptrıylēdi (4- 63)

1.4. Gelecek Zamanın Hikayesi

İlerde gerçekleşecek olan bir oluş ve kılışı geçmişe aktararak bildiren yani geçmişte gelecek niteliği taşıyan bir birleşik kiptir.¹⁶⁵

-ucādı

Biçimbirimleri:

2. teklik

(-ucādın)

sorucādın (10- 27)

1.5. Geniş Zamanın Hikayesi

Geçmişten geleceğe uzanmış geniş bir zaman kesitinde gerçekleşeceğini bildiren bir oluş ve kılışı, geçmiş zamana aktararak gerçekleşeceğini bildiren birleşik kiptir.¹⁶⁶

-(A/I₂)(r)dI₄

Biçimbirimleri:

1. teklik

(-ādım)

¹⁶⁵ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 740

¹⁶⁶ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 742

duyādım (17- 82)
yapādım (17- 85)

2. teklik

(-(a/I₂)(r)dI₂n)

alı'dın (1- 45)
ğalırdın (1- 47)
gelliirdin (1- 45)
oynaırdın (1- 46)
toplaniırdın (1- 46)

3. teklik

(-(A/I₂)(r)dI₃(nġ))

alınırdı (20- 28)
asılırdı (3- 29)
binililiırdı (2- 10)
giyerıdııġ (1- 11)
dizēdi (3- 30)
olūdu (1- 129)
oynarıdı (1- 1)
oynaıdııġ (1- 7)
sokaıdı (3- 114)
yapaıdııġ (1- 23)

1. çokluk

(-(A/I₄)(r)dI₄k)

ayırdık (3- 67)

binärdik (1- 28)

çaldırıldık (5- 33)

çalışıldık (1- 60)

çalâdık (5- 34)

çapalâdık (24- 22)

dokurduk (1- 122)

dökeşdik (1- 107)

dövdürüdük (7- 5)

duyâdık (17- 84)

düveşdik (1- 42)

ekeşdik (1- 60)

Pişirîdik (1- 106)

yapardık (1- 28)

yirdik (1- 108)

2. çokluk

(-ādınġız)

sarmalâdınġız (20- 24)

3. çokluk

(-(A/I₂)rlA(r)dI₂(nġ))

çalağardı (1- 1)

çalallādınġ (1- 4)
düveşleridi (1- 42)
ġarřılardınġ (1- 7)
giderleşidi (1- 29)
oynarlarıdı (1- 24)
oynarlardınġ (1- 23)
tıknalardı (9- 20)
verirlerdinġ (1- 44)
yaparlarđınġ (1- 5)
yapaşlardı (1- 24)
yapařlādı (1- 99)

1.5.1. Geniş Zamanın Hikayesinin Olumsuz Çekimi

-mAz(ĩ)dI₂

Biçimbirimleri:

3. teklik

(-mazdI₂)

aşmazdı (7- 8)
yapmazlarıdı (1- 34)

1. çokluk

(-mAzdI₂k)

bilmezdik (1- 99)

ğōvemezdik (10- 43)

sormazdık (20- 41)

3. çokluk

(-mAzdI₂IA(r), -mAzIA(r)dI₂)

yapmazlarıdı (1- 34)

2. RİVAYET

Bu şekil asıl fiil kiplerine i- fiilinin öğrenilen geçmiş zamanın getirilmesi ile yapılan birleşik çekimdir. Bu çekim i- fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı ile yapılmakla beraber “i-“ fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı burada zaman ifade etmez. i-miş şeklinin burada vazifesi zaman bildirmek değil, bir nakil, bir anlatma, bir sonradan farkına varış ifade etmektir. öğrenilen geçmiş zaman bir cephesi ile anlatılan geçmiş zamandır, naklî mazidir. İşte -miş, -miş eki burada öğrenilen geçmiş zamanın sadece anlatma, başkasından nakil ve sonradan farkına varma fonksiyonu ile vazife görür. Zaman eki değil, anlatma eki, nakil eki durumunda bulunur. Asıl fiil kipinin gösterdiği hareketi rivayet eder. Bu birleşik çekime rivayet adı verilmesi de bundandır.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 322

2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Eklendiği fiile, konuşanın, dinleyen veya adı geçene inanmadığı anlamını veren bir çekimdir.

-mişmiş

Biçimbirimleri:

3. teklik

(-mişmiş)

çavışmışmış (3- 112)

2.2.Şimdiki Zamanın Rivayeti

-(I₂)yomış

Konuşan kimsenin bir eylemi, şimdiki zamanda habersiz olarak ya da başkasından işitmiş gibi, geçmiş zamanda, habersiz olarak ya da başkasından işitmiş gibi anlatma biçimidir.¹⁶⁸

Biçimbirimleri:

3. çokluk

(-(I)yolāmış)

geliyolāmış (35- 11)

¹⁶⁸ Haydar Ediskun, a.g.e, s. 200

ğoyuyolāmiş (37- 13)

soruyolāmiş (35- 12)

2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

-cēmiş

Konuşan kimsenin bir eylemi yapmaya niyetli ya da zorunlu oluşu yanında, gelecek zamanda o eylemi yapması gerekeceğinin, geçmiş zamanda o eylemi yapmış olması gerektiğinin rivayet edildiği anlatma biçimidir.¹⁶⁹

Biçimbirimleri:

3. teklik

(-cēmiş)

sorulcēmiş (31- 37)

2.4. Geniş Zamanın Rivayeti

-īmiş

Konuşan kimsenin bir eylemi, her zaman, farkında olmayarak ya da başkasından işitmiş gibi yapar olduğunu anlatma biçimidir.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Haydar Ediskun, a.g.e, s. 202

¹⁷⁰ Haydar Ediskun, a.g.e, s. 203

Biçimbirimleri:

3. teklik

(-îmiş)

yapılmış (24- 7)

3.ŞART

Birleşik zamanlı fiillerin şartı, kip eki almış bir esas fiile, i- ek-fiilin şart kipinin getirilmesi ile oluşturulur. Bu birleşik kip, kendi yapısındaki şarta bağlı bu oluş ve kılışı cümledeki asıl fiile ilişkili kılarak asıl fiilin tamamlayıcıları görevini yüklenir. Dilimizde pek bol kullanılan şarta bağlı birleşik kipler, iyelik kökenli şahıs ekleri ile çekime girerler. Emir, şart ve istek kiplerinin şartlı birleşik çekimi yoktur.¹⁷¹

3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

-DI(y)sa

Gerçekleştiği kesin olarak görülen veya bilinen bir oluş ve kılışı şarta bağlayan bir birleşik kip türüdür.¹⁷²

Biçimbirimleri:

3. teklik kişi

(-tı(y)sa)

¹⁷¹ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 764

¹⁷² Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 765

nāptısa (13- 116)

2. çokluk kişi

(-dıysanız)

susadıysanız (19- 21)

3.2. Duyulan Geçmiş Zamanın Şartı

(-mışsa)

Bu birleşik kip, duyuma dayanan ve sonradan fark edilen bir oluş ve kılışın, şarta bağlanmış bir biçimidir.¹⁷³

Biçimbirimleri:

yapmışsa (24- 24)

3.3.Şimdiki Zamanın Şartı

-(I₂)ysA

İçinde bulunduğu zamanda gerçekleşmekte olan bir oluş ve kılışı şarta bağlayan bir birleşik kiptir.¹⁷⁴

¹⁷³ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 768

¹⁷⁴ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 769

Biçimbirimleri:

1. teklik kişi

(-iysem)

aliysem (7- 37)

2. teklik kişi

(-iysan)

yaptıriysan (7- 3)

3. çokluk kişi

(-iyolāsa)

yapıyolāsa (16- 25)

3.4. Gelecek Zamanın Şartı

-çaksa

Gelecek zaman eki eki ile şart ekinin birleşmesiyle oluşmuş bir zamandır.

Biçimbirimleri:

3. teklik kişi

(-aksa)

yapçaksa (12- 46)

3.5. Geniş Zamanın Şartı

Geniş bir zaman kesiminde gerçekleşen oluş ve kılışları Şarta bağlayan birleşik kiptir.¹⁷⁵

(-I₃rsA)

Biçimbirimleri:

1. teklik kişi

(-ırsam)

tanışırsam (2- 74)

2. teklik kişi

(-rsAn)

ataşsan (5- 27)

dersen (2- 70)

¹⁷⁵ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 771

3. teklik kişi

(-I₃(r)sA)

oluşsa (4- 26)

ařırīsa (5- 43)

gerekīse (5- 72)

olūsa (7- 4)

2. okluk kişi

(-rseniz)

derseniz (7- 37)

IV. Katmerli ekim

Katmerli birleşik çekim asıl fiil kipine i- fiilin iki şeklinin arka arkaya getirilmesi ile ortaya çıkan çekimdir. Birleşik çekimde asıl fiil kipine i- fiili getirilmektedir. Katmerli birleşik çekim ise buna i- fiilin bir şekli daha eklenmek suretiyle yapılır. Yani katmerli çekim birleşik çekimlerin yeni bir birleşik çekimidir.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 328

1. Şimdiki Zamanın Rivayetinin Hikayesi

(-yulāmiştı, -yolāmiştı)

Biçimbirimleri:

3. Çokluk kişi

(-yI4AmIştI, -yolAmIştı)

diziyulāmiştı (22- 31)

kuruyolāmiştı (22- 35)

2. Şimdiki Zamanın Rivayetinin Rivayeti

(-yolāmişmiş)

Biçimbirimleri:

3. Çokluk kişi

(-yolāmişmiş)

götürüyolāmişmiş (24- 8)

V. EK-FİİLİN ÇEKİMİ

Divanü Lugat-it-Türk’de olmak anlamına gelen ermek mastarına rastlıyoruz. Bu mastarın, çağlar boyunca, yetişmek, gelişmek, olgunlaşmak, erişmek, dokunmak, isabet etmek, ulaşmak, mevcut olmak gibi anlamlarda kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Ermek mastarı, öteden beri, tek başına kullanılmamış; yapım ekleriyle başka kelimeler de türetmemiştir. Ama, başka kelimelerle birlikte kullanılageldiği için, onları fiilleştirmiş ve böylece kendi anlamı da az çok belirlemiştir.¹⁷⁷ Dilimizde kökü erimiş, yalnız çekim ekleri halinde kalmış bir fiil vardır ki anlamca bir durum fiilidir, bir halde bulunuşu anlatır.¹⁷⁸ Eski Türkçedeki er- “olmak” yardımcı fiilinin er- > ir- > i- değişimi ile ekleşmiş olan biçimidir. Bugün bu fiili her ne kadar i- (imek) diye adlandırıyor isek de fiilin tek başına bir anlamı yoktur. Asıl fiillerde olduğu gibi yalnız başına i- biçimiyle kullanılmaz ve yapım ekleri ile genişletilemez. Dolayısıyla fiilden bir ad ya da fiil gövdesi oluşturması mümkün değildir. i- ek-fiilinin dildeki görevi, ad soylu kelimeleri fiil durumuna getirmek ve basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturmaktır.¹⁷⁹

1. Görülen Geçmiş Zaman

-(y/I₃)dI₂

i- ek-fiilinin görülen geçmiş zaman kipi (hikaye), fiile, şahıs ekleri ile genişletilmiş –DI geçmiş zaman ekinin eklenmesi ile oluşturulur. Şekil ve zaman ekinden sonra gelen şahıs ekleri iyelik kökenlidir.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Haydar Ediskun, a.g.e, s. 187

¹⁷⁸ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, T.D.K Yayınları, Ankara, 2007, s. 474

¹⁷⁹ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 702

¹⁸⁰ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 706

Biçimbirimleri:

1. teklik

(-y/ī)dım

yaşındaydım (2- 48)

müimmatçīdım (6- 13)

3. teklik

(-y/I₂)dI₄

akıllıdı (29- 5)

başkanıydı (43- 73)

davıllıdı (24- 16)

ğıtlıkdı (39- 29)

ğızıydı (43- 40)

īdı (17- 85)

kısımdaydı (2- 42)

ōlandadı (3- 45)

ordadı (29- 68)

siṅgırlıdı (29- 5)

udu (1- 65)

usdalarıdı (30- 3)

vādı (3- 25)

varıdı (2- 3)

me'şurdu (13- 34)

1. çokluk

(-y)dık)

vādık (18- 5)
yanındaydık (8- 31)

1.2. Olumsuz Çekimi

Olumsuz çekimi değildi (deildi) + kişi şeklinde yapılır.

değildi (7- 14)

2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

i- fiilinin duyulan geçmiş zaman kipi (rivayet) de i- fiiline –mIş zaman ekinin ve zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesi ile oluşturulur. Görülen geçmiş zaman kipinde olduğu gibi bu kipte de ad soylu kelimelerle zaman eki arasında kalan i- fiili genellikle eriyip kaybolmuştur.¹⁸¹

-(I)mIş

Biçimbirimleri:

3. teklik

(-mIş)

ayımış (13- 102)
başkanımış (17- 79)
çobanımış (35- 13)
hastamış (13- 114)

¹⁸¹ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 710

nāsipmiş (18- 3)
nişanlımış (39- 10)
vāmiş (13- 106)
yanındamış (43- 21)

3. çokluk

(-mişlê)

göçebemişlê (22- 34)

2.1. Olumsuz Çekim

Olumsuz çekimi değilmiş (deilmış) + kişi şeklinde yapılır.

3. Geniş Zaman

Bu kip, Eski Türkçedeki er-ür-men, er-ür-sen vb. geniş zaman çekimindeki er-yardımcı fiili ile geniş zaman gösteren –ür ekinin birbiriyle kaynaşarak eriyip kaybolması ve çekimde şahıs gösteren –men, -sen zamirleinin de birer ek kalıntısı halinde devamı ile oluşmuştur. Bugün birinci ve ikinci şahıs teklik ve çokluk çekimlerinde adları fiilleştiren ekler, eski çekimli fiillerdeki eklerin kalıntısı olan zamir kökenli eklerdir. i- fiilinin geniş zamanının üçüncü şahıs çekimlerinde başka bir ek kullanılır. Bu ek de yine Eski Türkçedeki tur- yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden tur-ur > dur-ur > -Dİr değişimine uğramış –Dİr ve –DİrlAr (-dur-ur-lar < -tur-ur-lar) ekleridir. Geniş zaman kipi aynı zamanda şimdiki zaman kavramını da içine aldığından bu eklerin yardımcı fiil kanalı ile adlarla birleşen çekimi, aynı

zamanda Şimdiki zamanı karşılayan birer bildirme eki niteliğindedir. Bundan dolayı adlara gelen kişi ekleri bildirme ekleri diye adlandırılmıştır.¹⁸²

+(y)I₂ / +dI₂r

Biçimbirimleri:

1. teklik

(+ım)

tanıkım (2- 11)

2. teklik

(+sin)

kimsin (10- 3)

3. teklik

(+dI₂r)

babasıdır (43- 50)

ğurandadır (36- 12)

haladır (2- 14)

imtāndadır (36- 11)

karpuzdur (4- 57)

nazarıdır (33- 31)

sabırlıdır (29- 57)

vādır (16- 31)

¹⁸² Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 703

vardır (1- 123)

1. çokluk

(+(y)I₂z)

adamız (5- 4)

kôdeyiz (8- 3)

2. çokluk

(+siniz)

teskereciniz (12- 135)

3.1. Olumsuz Çekim

Olumsuz çekimi değil (deil) + kişi şeklinde yapılır.

deil (12- 144)

4. Şart

-(y)sA

Biçimbirimleri:

3. Teklik kişi

(-(y)sA)

hayırısı (40- 6)

ġalabaysa (24- 6)

vāsa (21- 5)

5. Birleşik Çekim

5.1. Rivayet

(-mışmış)

3. Teklik kişi

(-mışmış)

atçıymışmış (43- 128)

urdaymışmış (43- 24)

vāmıřmıř (43- 28)

varmışmış (41- 7)

GÖREV DEĞİŞTİRİCİ EKLER

I. Fiilimsiler

1.Mastar Ekleri

İsim-fiiller şekil bakımından fiilin hususi şekilleri, fonksiyon bakımından da isim karakteri gösteren ve isim gibi muamele gören kelimelerdir. İsim – fiiller, fiillerin geçici hareket isimlerini teşkil eden kelimelerdir. İsim-fiiller zaman ifadesi taşımakla fiile yaklaşırlar, ancak çekimli fiillerde görülen kip, zaman ve şahıs gibi özellikleri taşımazlar. İsim-fiiller, zaman ve hareket gibi fiilin iki esas ifadesini taşımaktadırlar. Zaman ifadesi onları çekimli fiillere, hareket ifadesi de onları zarf-fiillere yaklaştırır. Bu sebeptendir ki bazı isim-fiiller nihai fiil, bazıları da bulunma (locatif) ve eşitlik (equatif) hali ile zarf-fiil olarak kullanılmaktadırlar. İsim-fiiller isimler gibi kullanılıp isimler gibi hal, iyelik ve çokluk eki alıp edatlara bağlanabilirler. Bir ismin sıfatı olabilirler. Fiillerin kullanılış sahasına çıkmaları için şekil ve zaman ekleri ile kip ve zamana, şahıs ekleriyle de şahsa bağlanmaları gerekir. İsim-fiillerin kullanılış sahasına çıkmaları için kip, zaman ve şahsa bağlanmaları gerekmez. İsim-fiillerin iyelik ekleriyle bir şahsa bağlanmaları halinde bile bu bağlanış, fiillerin bağlanışından farklıdır. Fiiller şahsa hüküm ifadesiyle bağlandıkları halde, isim-fiiller şahsa aidiyet ifadesiyle bağlanırlar. İsim-fiilleri zarf fiillerden ayıran önemli bir fark da, zarf-fiillerin şahsa bağlanamamalarıdır.¹⁸³

-mA

-mA adfiilleri –mAk fiillerinden gelmekte olup, Yeni Türkçede onlardan daha yaygın bir yer kazanmışlar, kullanılışça farklılaşmışlardır. Bu sebeple hafif mastar adını da alırlar.¹⁸⁴

¹⁸³ Kemal Eraslan, Türkçede İsim-Fiiller, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 121

¹⁸⁴ Tahsin Banguoğlu, a.g.e, s. 420

Biçimbirimleri:

aydınlanma (2- 4)

dayanışma (16- 58)

dohuma (1- 124)

dökme (34- 3)

ğavırma (3- 104)

kesme (22- 4)

olmā (17- 28)

oynamalar (23- 15)

pişirmeyi (4- 9)

sēretmeye (16- 24)

sıralama (22- 3)

ūraşmā (17- 3)

yazma (20- 25)

yime (4- 18)

-mAk

Fiil kök ve gövdeleri, cümlenin öteki öğeleri ile olan ilişkilerini şekil, zaman, kişi ve sayı ekleri alarak ve çekime girerek sağladıkları için, kök ve gövdelerin karşıladıkları soyut hareketler, ancak fiil kök ve gövdelerine getirilen –mAk- ad-fiil eki ile karşılanır. Böylece

–mAk eki, fiildeki soyut oluş ve kılışları adlandıran, onları ad durumuna getiren bir ektir. Ayrıca her fiile gelen bir yayfınlıktadır.¹⁸⁵

Biçimbirimleri:

çıkarmak (2- 56)

gitmek (5- 54)

¹⁸⁵ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 864

içmek (28- 39)
inanmak (34- 7)
okumak (31- 36)
oyynamak (24- 5)
Pinmek (28- 43)
Pişirmek (21- 3)
urmak (13- 77)
yapmak (2- 12)
yaşatmak (23- 4)
yimeğ (28- 39)

-(y)I₂ş

Bu ad-fiil eki de –mA ile kurulan ad-fiiller gibi, fiildeki oluş ve kılışın anlamını değiştirmeden, bunları ad kalıbına sokan bir ektir.

Biçimbirimleri:

bilişim (11- 4)
satış (8- 12)
yapılışı (17- 33)

2. Sıfat – Fiil Ekleri

Sıfat-fiiller, fiillerin cümle içinde isim olarak kullanılan şekilleridir. Bu isimler geçici isimlerdir. Çoğunlukla bir ismi niteleyen sıfat olarak kullanılırlar. Sıfat-fiil ekleri bütün fiillerin sonuna gelerek onların cümle içinde sıfat veya isim olmalarını sağlayabilirler.¹⁸⁶ İlk bakışta ve esasta sıfat-fiil ekleri fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan geçici sıfatlar yaparlar. Bu sıfatlar da kendilerinden sonra gelen isimleri

¹⁸⁶ Ahad Üstüner, a.g.e, s. 20

nitelerler.¹⁸⁷ Sıfat-fiiler, zaman ve hareket kavramı taşıyan fiilimsilerdir. Zaman kavramı taşıma özellikleri ile mastarlardan ayrılırlar. Mastar ekleri de bütün fiillerin sonuna gelerek, onların isim olmalarını sağlar; ancak zaman kavramı taşımazlar. Fiille belirtilen hareket isimleri veya bu hareketle gerçekleşen iş isimleri teşkil ederler.¹⁸⁸

-y(A)n

-An sıfat-fiil eki bütün Anadolu ağızlarında sıkça kullanılır. Ek, en çok sıfat olarak kullanılan kelimeler türetir. Sıfat olarak ismi, daha çok geçmiş zaman ve şimdiki zamanı kapsayan geniş zaman kavramıyla yaptığı hareketle nitelendirir. Nitelenen ismin düşmesiyle, geçici isim gibi kullanılan kelimeler yapar. Bu durumda kişi veya varlıklar, belirgin hareketleriyle, yapmayı alışkanlık haline getirdikleri hareketleri veya şimdiki zamanda yaptıkları hareketleriyle isimlendirilmiş olurlar. İsim olarak kullanılışı türettiği sıfatlar kadar sık değildir. –An sıfat-fiil eki, kullanıldığı cümleye bağlı olarak daha çok geçmiş zaman ve muayyen bir şimdiki zamanı içine alan bir geniş zaman kavramı taşır. Bir işi alışkanlık haline getirme anlamında sıfatlar türetir.¹⁸⁹

Biçimbirimleri:

besliyen

bilmeyen (20- 13)

diyen (29- 12)

istiyen (21- 3)

ğalan (25- 15)

gelen (2- 23)

geleñē (9- 30)

¹⁸⁷ Ramazan Salman, Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri, TDAY Belleten, 1999, C:I-II, S:42, s.190

¹⁸⁸ Ahad Üstüner, a.g.e, s. 21

¹⁸⁹ Ahad Üstüner, a.g.e, s. 53

gidene (21- 23)
gösterilen (20- 7)
Pişiren (16- 33)
olan (2- 19)
ölen (25- 15)
yiyen (21- 25)

-Ar

Biçimbirimleri:

ğaynar su (21- 19)

-(y)ıAcAk / -(y)AcAk

Oldukça sık kullanılan bir sıfat-fiil ekidir. Kip eki olarak kullanılan –AcAk eki ile aynı ektir. Başlangıçta kip ekinden çok sıfat-fiil eki göreviyle kullanılan –AcAk eki, zamanla gelecek zaman kavramıyla kip eki olarak kullanılmaya başlanmıştır. –AcAk eki, Anadolu ağızlarında yaygın şekilde gelecek zaman kip eki ve sıfat-fiil eki göreviyle kullanılmaktadır. Ek, -Dİk sıfat-fiil eki gibi daha çok iyelik ekleriyle kullanılır. İyelik eklerini aldığı pek çok kullanımda mastar eklerine yaklaşılarak “hareket ismi yapma” göreviyle karşımıza çıkar. Ancak iyelik eki almadan da kullanılmaktadır ki, bu tür kullanımları –Dİk ekine nisbetle daha çok görülür. –AcAk ve –Dİk sıfat-fiil ekleri, diğer sıfat-fiil eklerinden farklı olarak, kişilere göre çekilebildikleri, yani çoğunlukla bütün şahıslara ait iyelik eklerini aldıkları, dolayısıyla değişimli sıfat-fiil ekleri oldukları için J. Deny tarafından “ortacımsı” diye isimlendirilmişlerdir. Sıfat isimsi şekiller (ortacımsı), fiil gövdesinin ifade ettiği eylemi geçici olarak, hem nesne, hem nitelik imgesinde karşılamaya muktedir fiil şekilleridir. Başka bir deyişle sıfat isimsi şekiller bildirişim gereksinimi olduğunda fiil gövdesinin dile getirdiği eylemi geçici olarak nesneleştirilmiş veya nitelikleştirilmiş biçimde temsil edebilen fiil şekilleridir. Sıfat isimsi şekillerin bu

nesneleştirilmiş ve nitelikleştirilmiş eylem anlamları, onları doğal olarak nesneleştirilmiş eylem anlamına sahip eylemlik (isim-fiil) ve nitelikleştirilmiş eylem anlamına malik ortaçlara akraba kılar. Ancak söz konusu şekiller, fiilimsi ulamı şekillerinden olan bu akrabalarından ayrılan bir dizi şekilbilimsel, anlambilimsel ve sözdizimsel görev özelliğine sahiptir.¹⁹⁰

Biçimbirimleri:

bilicek (35- 19)

evlencek (25- 13)

ğurcalıycak (32- 12)

olıcak (5- 25)

yakışıcak (10- 14)

-dİ₃k

-Dİk sıfat-fiil eki, diğer sıfat-fiil eklerinden çeşitli yönleriyle ayrı bir görünüm arz eder. Yan cümlelerde yüklem göreviyle hareket ismi olarak sıkça kullanılması, devamlı iyelik eki alması, bir takım isim hal ekleriyle kalıplaşarak çeşitli zarf-fiil ekleri oluşturması, olumsuzluk ekiyle diğer sıfat-fiil ekleri gibi iyelik eki almadan geçici sıfatlar türetmesi, çeşitli edatlara bağlanarak cümlede sebep, miktar ve zaman zarfı olarak kullanılması gibi özellikler diğer sıfat-fiil eklerinden herhangi birinde görülmeyen özelliklerdir.¹⁹¹

Biçimbirimleri:

bildîm (22- 35)

dedîm (25- 3)

dokumadık (3- 126)

¹⁹⁰ Özlem Deniz Yılmaz, Türkiye Türkçesinde Sıfatı-İsimli Şekiller Üzerine, TDAY Belleten, 2003, C:1, s. 152

¹⁹¹ Ahad Üstüner, a.g.e, s. 98

ólmadıđ_ adam (3- 62)

pinemdiğ_ adam (28- 44)

-mI₃ş

Türk dilinde Eski Türkçe döneminden beri yaygın bir şekilde kullanılan sıfat-fiil ekidir. Zamanla öğrenilen geçmiş zaman kavramı taşıyan fiil kipi görevini de yerine getirerek sıkça kullanılan bir ek olmuştur. Eski Türkçe döneminden beri sadece küçük ses uyumuna bağlı olarak –mUş şekli ortaya çıkmıştır. Eski Türkçede –miş, -miş; n ağzında –maş, -mâş'tir; nadiren de –muş, -müş şekli vardır.¹⁹²

Biçimbirimleri:

haşlanmış (1- 103)

durmuş (3- 3)

gitmiş adam (29- 21)

-ası

Bu ek Eski Türkçenin gereklilik- gelecek zaman isim-fiilleri kuran –sığ/-sig ekinden –g düşmesi ile > -sı/-si'ye dönüşmüş olan ektir. Böylece bir “ek yığılması” olayı ile, aynı nitelikteki iki ayrı ekin kaynaşmasından canlı yeni bir ek ortaya çıkmıştır. Meydana gelen bu yeni ek de, bizim üzerinde durduğumuz –ası/-esi ekidir.¹⁹³

¹⁹² A. Von Gabain, çev. Mehmet Akalın, Eski Türkçenin Grameri, Ankara Üniv. Basımevi, 2000, s. 53

¹⁹³ Zeynep Korkmaz, -ası/-esi Gelecek Zaman İsim-Fiil (Participium) Ekinin Yapısı Üzerine, TDAY Belleten, 1968, s.38

Biçimbirimleri:

satasıya (3- 70)

olasıya (13- 22)

3.Zarf – Fiil Ekleri

Zarf – fiil, bir fiil tabanına, belirli özellikleri yüzünden zarf-fiil ekleri denilen eklerin getirilmesiyle oluşan kelimedir. Zarf-fiiller, Türkçede üç temel görev üstlenmektedirler. Bunlar zarf-fiili parça (Gerundialsegment) kurmak, yardımcı fiillerin önüne gelerek birleşik fiiller (komplexe verben) yapmak ve görünüş-zaman eki (Aspektotemporale Endung) olarak bitimli cümleler kurmaktadır. Zarf-fiili parça ise, merkezinde bir zarf-fiil bulunan ve fiil tabanının istemine göre mecburi veya ihtiyari olarak getirilen, fiilin anlamını tamamlayan unsurlardan oluşan dil birliğidir. Bitimli bir cümlede çekimli fiilin yerini, zarf-fiili parçada zarf-fiil almaktadır. Bir başka deyişle, zarf-fiil, kendisine tamlayıcılar alabilecek, dolayısıyla yüklem olabilecek güce (prädikative potenz) sahiptir. Zarf-fiilli parçalar, cümleye geniş bir ifade kabiliyeti, büyük bir sadelik verirler. Zarf-fiili parça, birinci tamlayıcıları bakımından iki kısımda incelenebilir. Türkçede, ilk sırayı, birinci tamlayıcıları temel parçalarından farklı olanlar (komplexe proposition) almaktadır. Zarf-fiili parçalarda birinci tamlayıcıları temel parçaları ile aynı olanlar (komplexes prädikat) da bulunmaktadır.¹⁹⁴

-(y)a

Türkçenin çok eski devirlerinden beri kullanılan bir zarf-fiil ekidir. Genellikle gerundium(zarf-fiil) tekrarlarında görülen bir ektir.

¹⁹⁴ Mustafa Uğurlu, Memluk Türkçesinde Zarf-Fiili Parçaların Dizimi, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 20-21

Biçimbirimleri:

-(y)a..... -(y)a

Biçimbirimleri:

çala çala (27- 24)

-(y)arak

Bugün en geniş ölçüde kullanılan gerundium eklerinden biridir. Bu ek Batı Türkçesinde sonradan, Eski Anadolu Türkçesinden sonra, Osmanlıcada ortaya çıkmış yeni bir ektir. –ArAk zarf-fiil eki –A zarf-fiil ekinin –rAk ekiyle genişletilmiş şeklidir. İlk devrelerde –U zarf-fiil ekinde yine –rAk ile genişletilmiş –UrAk ile yan yana kullanılmış, -UrAk'in bilhassa o devrelerde kullanılışı daha yaygın olan –UbAn'ın terkinden sonra gittikçe yaygınlaşmıştır. Bugün –ArAk'lı zarf-fiil daha çok asıl işleviyle, nadiren de ulama zarf-fiili olarak kullanılmaktadır.¹⁹⁵

Biçimbirimleri:

yörüğ_olarak (8- 4)

-eli

Türkçenin eski bir zarf-fiil ekidir. Eski Türkçe şekli, -gAlİ olan zarf-fiil hareket başlangıcını bildirmektedir.¹⁹⁶

Biçimbirimleri:

¹⁹⁵ Kamil Tiken, Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller, TDK Yay. Ankara, 2004, s. 137-138

¹⁹⁶ Kamil Tiken, a.g.e, s. 137-138

geleli (1- 85)

-cesine

Fiillerden zarf – fiil türeten bir ektir.

Biçimbirimleri:

ölücesine (39- 32)

-(y)İp

“mak suretiyle” anlamında tarz ifadesiyle zarf olarak fiile bağlanmaktadır.¹⁹⁷ Osmanlı gramer kitaplarında atıf sureti adlarıyla incelenir. Sıkça kullanılan zarf-fiil eklerinden biridir. Eklendiği fiili ikinci bir fiile bağlar. Bazen esas cümlenin yüklemine bazen de yan cümlenin yüklemine bağlanır. Eklendiği fiile iki anlam katabilir: bağlaç yerine geçerek “ve” bağlacı gibi kullanılabilmesi gibi “-arak/-erek” anlamını katarak bağlandığı fiilin tarzını da bildirebilir. Bu ek, ve bağlacının yerini tutabildiği için bağ-fiil adını alır. Orhon Yazıtlarında geçen örneklere bakıldığında ek, ünlü ile biten fiillere bağlama ünlüsü almamış biçimiyle –p olarak eklenmiştir. Kök veya gövdesi yuvarlak ünlülü fiillere –u-, -ü- bağlama ünlüsüyle, düz ünlülü fiillere /ı/, /i/ bağlama ünlüsüyle eklendiği görülür.¹⁹⁸

Biçimbirimleri:

açıp (29- 52)

alıp (3- 143)

¹⁹⁷ Kamil Tiken, Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf-Fiillerin İfade ve İşlevleri, TDAY Belleten, 1999, C: I-II, S:42, s. 292

¹⁹⁸ Nesrin Bayraktar, Türkçede Fiilimsiler, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 138-139

bālayıp (36- 15)
bindirip (23- 8)
bulup (3- 70)
çıkarp (19- 3)
dōup (6- 3)
gelip (3- 11)
getirilip (2- 3)
Takıp (26- 15)
yiyip (29- 26)

-(y)lınca

Türkçede eskiden beri kullanılan bu gerundium ekinde bir hareket hali ifadesinden başka o hareket hali ifadesiden başka o hareket halinin ortaya çıktığı anı göstermek gibi bir zaman ifadesi de vardır. Onun için bu gerundium hal zarfı olduğu gibi zaman zarfı olarak da kullanılır.¹⁹⁹

Biçimbirimleri:

aşırınca (24- 5)
bakınca (16- 37)
diyince (29- 59)
geçirince (24- 4)
gelince (4- 27)
gidince (30- 6)
görünce (13- 101)
kalkınca (2- 9)
olmayınca (10- 25)
olunca (3- 84)
vurunca (20- 17)

¹⁹⁹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 340

-(y)mAdAn

Bağlandığı fiil hareketinin, kendi zarf-fiil hareketinden önce gerçekleştiğini (öncelik) ifade eden bir zarf durumunda bulunmaktadır.²⁰⁰

Biçimbirimleri:

aşırmadan (5- 54)

gelmeden (9-11)

ölmeden (26- 39)

-sA+kişi

Basit şartlı cümleye dahil edilen bazı cümlelerde, yardımcı cümlenin bağlı olduğu ana cümle, bitimli bir yüklem değil bir gerundium grubudur.²⁰¹

Biçimbirimleri:

tanışsam (2- 74)

atsan (5- 12)

aşırīsa (5- 43)

atmassak (5- 27)

yakınsanız (11- 17)

desem (2- 3)

gēsen (3- 121)

gerekse (4- 57)

derseniz (7- 37)

²⁰⁰Kamil Tiken, a.g.m, s. 297

²⁰¹ Hayati Develi, {sA} Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İneşeme, TDAY Belleten, 1995, s. 120

-kA(n)(A)

“(ol)duğu sırada anlamında, bağlandığı fiil hareketinin, kendi (zarf-fiil) hareketi sürdüğu sırada gerçekteğini (devamda gerçekteşme) ifade eden bir zarf durumunda bulunmaktadır.²⁰² . -kAnA zarf – fiili ise -ken zarf – fiil ekinin, eski bir zarf – fiil eki olan –A eki ile birleşmesiyle oluşmuştur. –ken eki ünlü uyumuna uymazken, -kAnA eki ünlü uyumuna uymaktadır. Sıfatların, sıfat-fiillerin, isimlerin, edatların, zarfların arkasından gelerek onlara “-dığı zaman”, “-dığında” anlamlarını katar. Yükleme zaman bakımından niteleyen zarf-fiil eklerinden birisidir. Ekin ilk ortaya çıktığından beri ünlü uyumlarına aykırı olduğu görülmektedir. Orhon Türkçesinde bu zarf-fiil erkli sözcüğüyle sağlanmıştır. Sıfatların ve sıfat-fiillerin ardından gelen bu sözcük “iken” anlamını vermektedir.²⁰³

Biçimbirimleri:

alırke (26- 26)

bakāken (3-60)

çıkarken (18- 40)

derke (2- 66)

dinleniken (29- 16)

durūkana (2- 66)

gidēkene (4- 54)

girerken (34- 21)

kariştırırka (2- 57)

varıkana (29- 17)

²⁰² Kamil Tiken, a.g.m, s. 298

²⁰³ Nesrin Bayraktar, a.g.e, s. 215

3.1. Birleşik Zarf – Fiil Ekleri

Zarf – fiil olmayan bazı ekler, başka ek veya edatlarla birleşerek geçici zarflar oluştururlar.

-dan keli

Biçimbirimleri:

ondan keli (3- 20)

-duk+tan geli

Standart Türkçede görülmeyen, Standart Türkçede –DIktAn sonra şeklinde bulunan birleşik bir zarf-fiil ekidir. –DIk sıfat-fiil ekiyle –DAn çıkma durumu ekinin kaynaşmasından oluşmuştur. Hem yörede hem de diğer yöruk ağızlarında sıkça rastlanılan –DIktAn geri zarf-fiili, r ≈ l alternansıyla –DIktAn geli şekline dönüşmüştür. Zaman zaman geli edatının g ünsüzünün ötümsüzleştiği de görülmektedir.

Biçimbirimleri:

uydurduktan geli (10- 19)

-dIk+ÇA

–DIk sıfat-fiil eki ile –ÇA eşitlik ekinin birleştiği olan –DIkÇA zarf-fiil eki Eski Türkçe döneminde iyelik ekli şekilleriyle kullanılmazdı. Eklendiği fiillere “-dığı zaman”, “-dığı kadar” anlamlarını katan bu zarf-fiil eki, süre ve oluş bakımından iki olayı birbirine bağlar. (-DUK) sıfat-fiil ekinin üzerine gelen (+CA) eşitlik ekinden

oluşmuştur. Eski Anadolu Türkçesinde /k/ ünsüzünün /h/ ünsüzüne dönüşmesi kuralına uygun olarak –duhça biçimi de kullanılmıştır.²⁰⁴

Biçimbirimleri:

geldikçe (2- 6)

ısındıkça (33- 28)

-duk+ iyelik +dA

Eklendiği fiillere “-dığı zaman” anlamı katar. (-DUK) sıfat-fiil eki ve (+DA) bulunma hali ekinin arasına eklenen iyelik eklerinden oluşmaktadır. Orhon Yazıtlarında, iyelik eki almış iki örnek saptanmıştır. Bu iki örnekte de üçüncü teklik kişi iyelik ekinin üzerine zamir n’sinden sonra gelmiştir. Orhon Türkçesindeki /r, l, n/ seslerinden sonra ekin ötümsüz ünsüzlü biçiminin eklenmesi kuralından dolayı ekin sonundaki bulunma-ayrılma hali (lokatif-ablatif) eki+ta/+te biçimiyle eklenmiştir.²⁰⁵

Biçimbirimleri:

oldūnda (40- 7)

-dI₂k+DA

(-DUK) sıfat-fiil ekinin bulunma hali (ablatif) eki almış biçimdir. İki fiili birbirine bağlayan ek, eklendiği fiillere “-dığı zaman” anlamı katar. Yüklem meydana geldiği zamanı verir. Orhon Türkçesinde bu ekin –tukda ve –dukda olmak üzere iki biçiminin örneklerine rastlanmıştır. ancak örneklerin hiç birinin ön ünlülü olmaması

²⁰⁴ Nesrin Bayraktar, a.g.e, s. 229

²⁰⁵ Nesrin Bayraktar, a.g.e, s. 237

nedeniyle ekin bu dönemde –dukda/-dükde, -tukda/-tükde olmak üzere dört biçimi olduğu söylenebilir. Orhon Türkçesinin /r/, /l/, /n/ ünsüzlerinden sonra eklerin ötümsüz biçimlerinin eklenmesi kuralı nedeniyle ve (-DUK) ekinin son sesinin bu üç ünsüzden biri olmamasından dolayı, bu döneme ait örneklerin tümünde bulunma-ayrılma hali (lokatif-ablatif) eki (+dA) olarak eklenmiştir.²⁰⁶

Biçimbirimleri:

dedikte (31- 36)

yandıkda (2- 55)

-tık+ iyelik gibi

Biçimbirimleri:

attin gibi yerde kalıy (5- 27)

-dık+ iyelik için

Biçimbirimleri:

olmadı için (16- 47)

vermedı için (16- 52)

-dik+ iyelik zaman

Biçimbirimleri:

verdın zaman (22- 11)

²⁰⁶ Nesrin Bayraktar, a.g.e, s. 233-234

-Tık+ iyelik +A

Biçimbirimleri:

yapTīna (40- 16)

-dık+iyelik+dAn ziyāde

Biçimbirimleri:

yazdığım̄dan ziyade (36- 10)

-dık+ tan sōra

Biçimbirimleri:

ğaynadıktan sōra (16- 36)

yandıktan sōra (19- 3)

-DI₃ + kişi mI₃

-DI geçmiş zaman ekiyle mI soru ekinin kaynaşmasından oluşan bu birleşik ek, bir işlev kaymasına uğrayarak “-ınca” zarf – fiil ekine denk bir zaman zarfı işlevi kazanmıştır. Görevi, asıl fiildeki işin gerçekleşme zamanını kendisindeki gerçekleşme zamanına bağlamaktır.²⁰⁷

²⁰⁷ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.78

Biçimbirimleri:

bitti mi (28- 32)
dokumadı mı (3- 125)
ğaynadı mı (21- 20)
gēdi mi (21- 18)
ğodu mu (19- 12)
indi mi (5- 54)
inanmadı mı (34- 7)
indi mi (5- 54)
istedi mi (28- 3)
ışanlandık mı (24- 11)
oldu mu (2- 5)
oynadın mı (20- 6)
vuruldu mu (23- 18)
yandı mı (19- 12)

-dun mu**Biçimbirimleri:**

duydun mu (24- 11)

-ur ... -mAz**Biçimbirimleri:**

olur olmaz (21- 23)

-mak+için

Biçimbirimleri:

almağ_ için (37- 11)

korumağ_ için (38- 8)

-mek+le

-mAk ad – fiil ekiyle “ile” edatının kalıplaşmasından oluşan bir zarf – fiil ekidir.

Biçimbirimleri:

âzmele (39- 16)

-maksızın

-mak isim – fiil, +sIz yokluk ve +In vasıta durumu eklerinin kaynaşmasından oluşmuş zarf – fiil yapan birleşik bir ek türüdür. Bu ek, (-mAk) isim-fiil ekinin (+sIz) isimden olumsuz sıfat yapım ekiyle birlikte kullanılmasından oluşmaktadır. Ek aldığı (+sIz) ekinden sonra cümlede sıfat görevi görmektedir. Uygur Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerine ait eserlerinden tespit edilen örneklerde bir sıfat-fiil eki gibi görev yapan bu ek birleşimi, Türkiye Türkçesinde (+In) ekiyle genişleyerek (-mAkIsIzIn) durumuna gelmiş olumsuz anlamlı bir zarf-fiil eki olarak kullanılmaya başlamıştır. Ek, (-mAkIsIzIn) biçimiyle eklendiği fiile (-mAdAn) zarf-fiil ekiyle aynı anlamı katar ve iki fiili birbirine bağlar.²⁰⁸

Biçimbirimleri:

²⁰⁸ Nesrin Bayraktar, a.g.e, s. 263

soşmaksızın (41- 14)

–mektense

-mAk isim – fiilinin, çıkma durumu eki ve i- ek – fiilinin şart biçimi ile birleşerek kaynaşmasından oluşmuş bir ektir.

Biçimbirimleri:

vēmektense (41- 14)

-miş gibi

Biçimbirimleri:

ekmiş gibi (2- 12)

-ū gibi

Geniş zaman ekinin gibi edatıyla kalıplaşmasından oluşmuştur.

Biçimbirimleri:

vurū gibi (41- 25)

-an+a ğada

Biçimbirimleri:

vurana ğadā (41- 25)

-asıya ğadā

Biçimbirimleri:

satasıya ğadā (3- 70)

-inceye ğadā

Biçimbirimleri:

indirinceye ğadā (41- 25)

-r + casına

Biçimbirimleri:

doyarcasına (42- 22)

II.Çatı Ekleri

Çatı, fiil, kök veya gövdesinin sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliğidir. Türkçede çatı fiillerinin belirtilerine dil kategorisinin türü açısından bakılırsa daha çok kelime yapımı alanına ait olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber gramer değerinin de ağır bastığı

çatı ekleri yalnız yapım ekleri olarak nitelendirilemez. Bundan dolayı çatı ekleri gramer kelimesinin yapısında ayrı bir morfem tipini teşkil ederek çatı gövdesi denilen bir biçimbirim olarak ayırt edilebilir. Çatı ne yapım ne çekim olup aralarında bir nevi geçiş kategorisini oluşturur.²⁰⁹

1. Oldurgan – Ettirgen

Türkçedeki oldurgan – ettirgen fiillerin türetilme kuralları Osman Nedim Tuna'nın, Türkçede Transitive – Causative 'Geçişli Ettirgen' Filler Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü makalesine göre düzenlenmiştir.²¹⁰

Oldurgan - Ettirgen

I. Manaya göre iki şekilli ettirgenler

çök-

doğ-

em-

git-

gör-

gösteririz (3- 122)

ısın-

²⁰⁹ Elvira A. Gurunnina, TDAY Bellelen, 1997, s. 197

²¹⁰ Osman Nedim Tuna, Türkçede Transitive – Causative 'Geçişli Ettirgen' Filler Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXIV- XXV, İstanbul 1986, s. 381-428

uyan-

II. Şekilleri birbirinden farklı veya ilgileri açık olmayan köklerden yapılmış ettirgenler (Birincisi dışında K ile başlayan çoğu geniş vokalli 9 fiil)

ay- / uyar-

gel- / getir-

get'dim (12- 10)

getirilî (2- 3)

getirilip (2- 3)

getirdi (3- 147)

getimiş (3- 98)

getirilē (4- 38)

gir- / sok-

sokulup (2- 21)

sokuluyoş (2- 54)

git- / gönder-

göndermessen (2- 49)

gör- / göster-

gösteririz (3- 122)

götür- / gönder-

göndermessen (2- 49)

görün- / göster-

gösteririz (3- 122)

gözük- / göster-

gösteririz (3- 122)

kal- / bırak-

bırakTı (1- 95)

bırakılıyo (8- 18)

koy- / alıkoy-

III. Değişmelikler

a. 1. k > dır : kaldırceksin (5- 52)

2. n > k : yakılıyodu (2- 4)

3. n > r :

4. ul > ar :

b. 1. l > t :

2. n > t :

3. ŧ > t :

IV. Ekler

a. İşlek olmayan

1. -zir- :

2. -It- : bakıtılmıyolaşdı (2- 24)

kurut (2- 53)

3. -Ar- : çıkāmıř (3- 94)

çıkāçaksın (12- 98)

çıkārīdık (12- 24)

4. -Ir- : batırdı (5- 5)

bitirdi (2- 64)

Piřirilēdi (1- 33)

geçiririz (7- 24)

doyuruyulā (10- 31)

b. İşlek olan

1. -t- : Vokal, l, r'den biri ile biten çok heceli fiillere getirilir.

kurut (2- 53)

anlatmıştır (11- 12)

2. -Dir- : bindirîdik (10- 24)

çaldırîdik (5- 33)

doldurmadıydım (1- 76)

dôdürülûdü (4- 61)

ğaldırî (3- 76)

ğarıştırılî (2- 55)

geydirîlê (5- 79)

indirîz (5- 54)

kapadrlā (4- 19)

oynadırdı (4- 33)

oynatırlādı (7- 14)

öldürdü (5- 28)

uydurūduk (10- 19)

yaptırılıydı (4- 62)

yaptırıylēdi (4- 63)

yetiştirīdik (1- 125)

yidirmē (3- 105)

2. İşteş

-(İ)ş

İşin birden çok öznece yapıldığını anlatır. Birden çok özne bir iş, bir oluşa katılır, onu gerçekleştirir. Yapılan iş karşılıklıdır, ortaklaşadır ya da birliktedir. İşteş bir ortaklaşa yapma söz konusudur. İşteş çatılı eylemlerin üç anlatım olanağı vardır. İşteş eylem bir karşılıklı yapmayı anlatır. Bu tür anlatımda kökende birden çok özne vardır. Bir işi birlikte yapmayı bildirir. Bir durumdan başka bir duruma geçişi yansıtır. Bu anlatımda bir durumdan başka bir duruma geçişi özne kendisi yapar.²¹¹

Biçimbirimleri:

çırışalak (9- 9)

dēiştı (12- 3)

²¹¹ Fuat Bozkurt, Türkiye Türkçesi, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 2000, s. 160

ğonuşması (8- 3)

3. Edilgen – Dönüşlü

Etken çatı, edilgen çatıya dönüşürken özne, yüzey yapıdan atılır ve edilgenlik eki, öznenin kestirilmesine, bilinmesine izin vermez. Edilgen eylemin geçişli oluşu, çevresinde eksiz belirtme durumuna girmiş ad değerindeki bir durumun bulunmasını zorunlu kılar. İşte, etken çatıdan edilgen çatıya geçişte, nesne adı verilen bu öge öne çıkar. üstünlüğün nesneye geçişi, cümlede temel öge konumundaki öznenin adının nesne için kullanılmasına yol açar.²¹²

-(I₄)l

Biçimbirimleri:

bōzuldu (21- 11)

çekildi (17- 3)

denildi (2- 65)

dövülür (16- 30)

ğaçıldı (26- 30)

götürüldü (2- 11)

sokulup (2- 21)

sürülürdü (28- 25)

yapılıyordu (16- 8)

yılır (28- 25)

yıkıldı (3- 9)

²¹² Kerime Üstünova, Yüklemler Yalnız Özneyi Mi İçinde Taşır?, Uludağ Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi (2006/2) C:11, S.11, s.7

-(I₄)n

Biçimbirimleri:

ısınan (2- 51)

gelinirdi (4- 32)

dokunuliydu (4- 50)

görünüyu (12- 139)

III. İlgı Eki

İlgı eki, bir belirtili isim takımından, kaldırılmış olan belirtenle ilgisini göstermek üzere belirtene ulanan eke denir.²¹³ Bu ek ad kök ve gövdelerine doğrudan doğruya geldiği gibi, adların ilgi ve bulunma durum eki almış biçimlerinden sonra da gelir. Ek içinde bulunma ve aitlik bildiren bir işleve sahiptir.²¹⁴

+ki(n)

evvelki (1- 55)

evvelkinlën (1- 51)

²¹³ Haydar Ediskun, a.g.e, s. 169

²¹⁴ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 264

KELİME YAPICI EKLER

I. İsimden İsim Yapan Ekler

İsimden isim türeten ekleri isim kök ve gövdelerine getirilen eklerdir. İsim kök ve gövdelerinden türetme yapacak eklerin bir kısmı çok işlek, dolayısıyla canlı olan eklerdir. Bunlardan bir kısmı az işlek eklerdir. Bu nedenle türettikleri kelime sayısı oldukça sınırlıdır. Bir kısım ekler ise, ölü eklerdir. Bugün artık bunların yeni türetme yapma özellikleri kaybolmuştur. Ancak, dilin çok eski veya tarihi dönemlerinde türetilmiş bazı kelimelerle birlikte kalıp halinde günümüze kadar gelebilmişlerdir.²¹⁵

1. +an

Eski Türkçede bağlılık, güçlendirme ve çokluk görevindeki bir ekin Türkiye Türkçesine uzanmış ve kökle kaynaşarak canlılığını yitirmiş bir kalıntısı niteliğindedir.²¹⁶

Biçimbirimleri:

ğızan (19- 19)

olan (3- 4)

2. +şer

Asıl sayılardan üleştirme bildiren bir ektir.

Biçimbirimleri:

ihişer (16- 36)

²¹⁵ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.33

²¹⁶ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.35

3. +CA

Aslında eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevinde bir ad çekimi olan +CA eki, kalıplaşma yoluyla sınıf değiştirerek zamanla bir yapım ekine dönüşmüştür.²¹⁷

Biçimbirimleri:

çōçası (17- 8) < çokça

demince (29- 24)

ğaraca (26- 36)

herkesçe (31- 13)

ortanca (3- 24)

4. +cak

+CA ekinin +ok pekiştirme ekiyle kaynaşmasından oluşmuş bulunan +CAk (< çA+ok) eki; küçültme, sevgi ve tahsis işleviyle sıfat, zarf ve adlar türeten bir ektir.²¹⁸

Biçimbirimleri:

sıcak (22- 10) < ısı+cak

5. +cāz

²¹⁷ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.36

²¹⁸ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.40

+CAKIZ yapısının büzülmeye uğramış halidir. Küçültme, sevimlilik, acıma bildirir.²¹⁹

Biçimbirimleri:

sucaāz (1- 67)

6. +ÇI₄

Türkiye Türkçesinin en işlek eklerinden biridir. Adlara eklenerek meslek, uğraşı, sahiplik, alışkanlık, düşünce, inanış anlamı katar.

Biçimbirimleri:

aşçı (16- 33)

atçılık (7- 24)

çifçiyim (16- 47)

davılcılā (4- 31)

dānākçi (7- 26)

dünürcü (28- 11)

devecidi (22- 23)

gezici (22- 34)

hāvancılıkları (17- 8)

malcı (26- 34)

motorcu (34- 42)

oyuncular (7- 35)

patozculuk (34- 40)

sepetçi (28- 40)

sucı (17- 78)

teskereciniz (12- 135)

²¹⁹ Güner GÜLSEVİN, a.g.e, s.149

tıraktörcülük (34- 39)

7. +ÇI₂k

Adlara, küçültme, pekiştirme, sevgi ve acıma ifadesi katan bir ektir.

Biçimbirimleri:

acıık (19- 9)

accık (3- 28)

adamcıklā (32- 9)

ğızancım (32- 12)

incecik (1- 129)

azçık (12- 138)

dārcıklarım (37- 14)

8. +DAkI₂

+DA bulunma durumu ekiyle, +ki aitlik ekinin birleşmesinden oluşan bu ek, ad kök ve gövdelerinden niteleme sıfatları yapar.²²⁰

Biçimbirimleri:

burdaki (2- 25)

şehirdekinin (4- 42)

²²⁰ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.45

9. +daş

Ortaklık ve beraberlik bildiren adlar türeten bir ektir.

Biçimbirimleri:

ğardaş (1- 90)

vatandaşı (38- 8)

10. +gil

Akrabalık adları türeten bir ektir. Ünlü ve ünsüz uyumuna girmez.

Biçimbirimleri:

adamgil (29- 58)

anamgil (29- 19)

bubamgilin (1- 65)

11. +ık

+Ir ekiyle kurulmuş ses yansımali ikincil köklerden sonra gelerek küçültmeli anlamda bazı ad ve sıfatlar türetmiş bir ektir.²²¹

çıkırık (1- 123)

12. +il

Ses yansımali köklerden ikincil biçimler oluşturan bir ektir.

²²¹ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.47

Biçimbirimleri:

yeşil (20- 24)

13. +ır

Yansıma köklerden yeni kelimeler türeten bir ektir.

Biçimbirimleri:

çatır (39- 32)

14. +alak

İnsan özellikleri bildiren kelimeler türetmeye yarar. Bunun dışında çeşitli kelimeler de türetmiştir.

Biçimbirimleri:

topalak (1- 105)

15. +lama

Addan fiil türeten +lA ekiyle fiilden ad türeten –mA ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir.²²²

Biçimbirimleri:

²²² Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.50

yuvalama (40- 12)

16. +II₄

Türkiye Türkçesinin en işlek eklerinden biridir. Sahip olma, ilgili olma, bir yere, ülkeye, hanedana ait olma anlamlarını veren bir ektir.

Biçimbirimleri:

çaşitli (16- 17)

datlıları (37- 13)

davullu (23- 3)

deliğanlı (35- 18)

devamlı (22- 23)

dikkatlidi (32- 3)

ğıymalı (27- 14)

karlı (28- 36)

ēlenceli (16- 13)

muabbetli (16- 23)

sabırlıdır (29- 57)

saplı (27- 22)

sigortalı (17- 4)

siŋirli (29- 21)

sulu (16- 47)

sütlü (27- 14)

şekārli (1- 118)

türlü (17- 23)

yaşlı (16- 3)

yımanlılar (17- 49)

17. +ll₄k

Adlardan, meslek, düşünce akımı, rütbe, makam anlamı veren kelimeler türetir.

Biçimbirimleri:

çobanlık (17- 84)

çöcuklūmuzda (16- 8) < çocukluk

çöplū (21- 7) < çöplük

eşğiyāl₄lık (17- 70)

gecelik (6- 22)

ğıtlıkdı (39- 29)

göklük (11- 27)

hayvancılık₄la (11-7)

patozculuk (34- 40)

sāl₄lık (16- 54)

tıraktörcülük (34- 39)

yāmurluktan (12- 99)

18. +ımsı

Benzerlik bildiren renk adları ve sıfatlar türetir. Kimi eklere bakıldığında geçiş sesi görevinde olmayan seslerin kök ile ek arasına girdiği görülür. Dilbilgisi yapıtlarında –msı /

-ımsı / -(ı)msı, -msa / -ımsa / -(ı)msa diye yazılan ekleri incelediğimizde /m/ sesinin gerektiğinde kullanılan bir başkalaştırma ünsüzü olduğunu anlarız²²³. Bu ekin geldiği sıfatlar, renk ve tatları andıran veya onların hafif derecelerini gösteren sıfatlar olur. Bu kullanılıştta Fransızcanın –atre, Almancanın –lich ve İngilizcenin –ish eklerini

²²³ Ömer Demircan, Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri, TDK Yayınları, Ankara, 1977, s. 58

karşılarlar. Ancak bizimkiler manaca küçümseme sıfatlarına (pejoretif) değil, küçültme sıfatlarına (diminutif) yaklaşmaktadır.²²⁴

Biçimbirimleri:

mācınımsı (40- 17)

19. +inci

Sayı adlarından sıra sayı sıfatları türeten bir ektir.

Biçimbirimleri:

birincisi (40- 7)

20. +sİz

Çok işlek bir ektir. Hemen hemen bütün isim kök ve gövdelerine –ses uyumuna- ulanır ve o isimlere olmayan, bulunmayan manaları kazandırır. Bu bakımdan +sİz eki +İ ekinin olumsuzudur.²²⁵

Biçimbirimleri:

saticısız (11- 21)

kimsisiz (8- 31)

nohótsuz (2- 33)

²²⁴ Tahsin Banguoğlu, Türkçede Benzerlik Sıfatları, TDAY Belleten, 1957, s. 13

²²⁵ Haydar Ediskun-Baha Dürder, Örnek Dilbilgisi I, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 16

21. +sizlik

+sIz ekiyle +Ilk soyut ad türetme ekinin birleşmesinden oluşmuş bir ektir.

Biçimbirimleri:

devletsizlik (41- 9)

22. +tı

Yansıma köklerden yeni adlar türetir.

Biçimbirimleri:

çatırtı (41- 9)

II. Fiilden İsim Türeten Ekler

İsimden isim türeten eklerde olduğu gibi, fiilden isim türeten ekler de ya fiil kök ve gövdelerine yahut da isim kök ve gövdelerinden oluşturulmuş fiil gövdelerine getirilen eklerdir. Dilimizde fiilden isim türeten eklerin sayısı oldukça çoktur. İsim kökenli sözcükler doğadaki somut ve soyut varlık ve nesnelere bütünüyle karşılayamadığı için, dil bir takım nesne ve kavramları harekete dayandırarak karşılama yolunu benimsemiştir. Üstelik fiil kök ve gövdelerinin sayısı isim kök ve gövdelerine oranla çok daha fazladır. Dildeki bu durum ister istemez fiilden isim türetme eklerinin sayısını artırmıştır. Ayrıca bu gruba giren eklerin bir kısmı aslında fiillerin soyut oluş ve kılış isimleri durumundadır. Söz gelişi –mAk, -mA, -Iş ekleri her fiile getirilebilir ve yüzlerce hareket adı oluşturabilir. Elbette bunlar içinde kalıplaşma yoluyla herhangi bir nesnenin somut adı olanlar da vardır.²²⁶

²²⁶ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.67

1. -acak

Sıfat – fiil kökenli bir ektir.

Biçimbirimler:

yakacak (21- 12)

2. -Ak

Sıfat ve ad türeten bir ektir.

Biçimbirimler:

ğıvrak (3- 116)

gevrek (1- 109)

3. -AmAç / -mAç

Birkaç örnek bırakmış ölü bir ektir.

Biçimbirimleri:

bulamaç (21- 21)

övelemeç (1- 106)

4. –enek

Biçimbirimleri:

gelenek (4- 2)

5. –ce

Fiilerden soyut adlar türeten bir ektir.

Biçimbirimleri:

elence (16- 7)

6. –ç

Fiil gövdelerinden türetmeler yapan çok işlek bir ektir.

Biçimbirimleri:

övünç (21- 27)

7. –gA

Biçimbirimleri:

çınğa (2- 57)

süpürge (32- 3)

8. –geç

Biçimbirimleri:

üşengeç (21- 7)

9. –gan

Biçimbirimleri:

yorgan (12- 100)

10. –GI₂

Araç – gereç adları ve çeşitli somut, soyut adlar türeten bir ektir.

Biçimbirimleri:

içki (20- 18)

etki (16- 49)

yalazgı (21- 21)

11. –I₃

Biçimbirimleri:

örtü (32- 4)

sepi (20- 27)

takı (20- 29)

yazı (30- 14)

12. -ıcı

Eklendiği fiile meslek, uğraşı, sürekli olarak yapma anlamı katar.

Biçimbirimleri:

dalıcı (3- 129)

13. -(I₃)k

Fiillerden sıfat ve adlar türeten çok işlek bir ektir.

Biçimbirimleri:

bölük (12- 128)

büyük (33- 29)

dēşiklik (8- 6)

elek (21- 18)

ğaşık (32- 18)

yapık (3- 31)

14. -I₄m

Biçimbirimleri:

dātım (6- 11)

dikim (5- 7)

dönüm (16- 53)

durum (11- 7)

ğalım (28- 31)

ölüm (28- 31)

tarım (16- 47)
tıkım (29- 11)
verim (16- 52)
yarım (21- 19)
yudum (29- 16)

15. -I₂ş

Eklendiği fiilden isim – fiiller türetmeye yarayan bir ektir.

Biçimbirimleri:

satış (8- 12)

duyuşum (11- 4)

yapılışı (17- 33)

16. -mA

Fiillerden ad yapmaya yarayan bir ektir.

Biçimbirimleri:

aşırma (7- 21)

serme (10- 58)

yazma (20- 25)

17. –mece

-mA fiilden ad tretme ekiyle +cA ekiyle ad tretme ekinin kaynaşmasından oluşmuştur.

Biçimbirimleri:

bilmece (26- 22)

18. –mAk

Eklendiği fiilden isim – fiil yapmaya yarayan bir ektir.

Biçimbirimleri:

yapmak (2- 12)

geçinmek (10- 72)

19. –mezlik

-maz sıfat – fiil ekinin soyut isimler treten +lIk ekiyle genişletilmesinden olumsuzluk bildiren isimler tretmeye yarayan bir ektir.

Biçimbirimleri:

bilmezlik (26- 41)

20. -(I₂)n

Biçimbirimleri:

düğün (4- 18)

gâlin (9-32)

tütün (18- 21)

21. -tu

Fiillerden çeşitli somut ve soyut isimler türetmeye yarayan bir ektir.

Biçimbirimleri:

okuntulu (10- 33)

III. İsimden Fiil Türeten Ekler

İsimden fiil yapma ekleri isim kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler isim köklerine, isimden yapılmış isim gövdelerine ve fiilden yapılmış isim gövdelerine eklenirler. Yani isimden fiil yapma ekleri isimden isim yapma eklerinden ve fiilden isim yapma eklerinden sonra gelebilirler. Fakat bu ekler gövdelerinden fiil yapmakta çok az kullanılır, umumiyetle köklerden fiil yaparlar. Gövdelerden yapılan çok az sayıdaki fiillerde de ancak çok işlek olan isimden fiil yapma ekleri kullanılabilir. Bilhassa isimden yapılmış isim gövdelerinden çok nadir olarak fiil yaparlar. Fiilden yapılmış isim gövdelerinden fiil yapmaları daha çoktur.

Sonra, eklendikleri gövdeler umumiyetle işlek olmayan eklerle yapılmış gövdelerdir. Hülasa, isimden fiil yapma ekleri umumiyetle isim köklerinden, az miktarda da isimden yapılmış isim gövdelerinden fiil yapan eklerdir. Yani isimden fiil yapma ekleri fiilden isim yapma eklerinden sonra az, isimden isim yapma eklerinden sonra ise çok az kullanılır. Sayıları da pek fazla değildir.²²⁷

1. +A-

Daha çok bir heceli adların sonlarına gelmektedir. İkinci hecelerde dar ünlü bulunan adlara bu ek gelince dar ünlüler düşer.²²⁸

Biçimbirimleri:

dilerdiŋ (1- 44)

oynadılaş (1- 5)

2. +al-

+A ekiyle edilgenlik bildiren –l çatı ekinin kaynaşmasından oluşan +Al eki, ünsüzle sonuçlanan sıfatlardan “olma” bildiren fiiller türeten birleşik bir ektir.²²⁹

Biçimbirimleri:

boşaldı (17- 9)

²²⁷ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 179

²²⁸ Tahir Nejat Gencan, Dilbilgisi, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1979, s. 309

²²⁹ Zeynep KORKMAZ, “a.g.e, s.112

3. +en-

+A ekinin, dönüşlülük eki –n ile birleşmesinden oluşmuş bir ektir.

Biçimbirimleri:

bēnmiyom (26- 41)

4. +ar-

Biçimbirimleri:

başarmış (17- 75)

5. +Aş-

İsimden fiil türeten +A ekinin işteşlik eki –ş ile kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir.

Biçimbirimleri:

dolaşTık (2- 72)

güreş (6- 22)

6. +et-

İsimden fiil türeten +A ekinin ettirgen fiilden –t ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir.

Biçimbirimleri:

iletirdik (9- 9)

7. +ı-

Biçimbirimleri:

taşımalar (2- 44)

8. +ük-

Biçimbirimleri:

gözükümüyo (17- 17)

9. +kür-

Yansıma kelimelerden filler türeten bir ektir.

Biçimbirimleri:

püskürtmüşlê (17- 82)

10. +l-

Ünlü ile biten sıfatlardan “olma” bildiren fiiller türetmiş bir ektir. Sonu –k ile biten sıfatlarda bu sesin eriyip kaybolduğu görülür.²³⁰

Biçimbirimleri:

durulmuş (17- 82)

11. +lA-

Çok işlek bir isimden fiil yapma ekidir.

Biçimbirimleri:

başlanır (4- 24)

etkilemez (16- 52)

12. +len-

+lA ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları –n dönüşlülük ekiyle genişletilerek +lAn biçiminde kaynaşmış ve birleşik ek oluşturmuştur.²³¹

Biçimbirimleri:

evlendi (7- 46)

²³⁰ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.116

²³¹ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s.119

13. +laş-

+lA eki ile -ş işteşlik veya dönüşlülük ekinin kaynaşmasından oluşmuştur.

Biçimbirimleri:

ārlaştı (2- 14)

14. +ümse-

+(I)m ve +sA ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir ektir.

Biçimbirimleri:

güçümsemek (18- 12)

15. +ür-

Biçimbirimleri:

öğürtmez (19- 15)

16. +re-

Biçimbirimleri:

gevreg

17. +sa-

Biçimbirimleri:

susadıysanız (19- 21)

IV. Fiilden Fiil Türeten Ekler

Fiil kök veya gövdelerinin, Türkçedeki belli yapım eklerini almak suretiyle, bünye, mana ve mahiyet bakımından değişikliğe uğramış yeni şekilleridir. Böyle, her hangi bir fiilden yeni fiiller teşkiline yarayan ekler Türk Dilinin bütün tarihi devir ve şivelerinde aşağı yukarı aynıdır. Bunların devirden devire yahut şiveden şiveye gösterdikleri değişiklikler sadece kullanılış nisbetleri ile ufak telaffuz farklarından ibarettir. Tabi uzun zaman ve geniş mekan içinde hem köklerde hem de ekin işleyişinde meydana gelmiş olan mana genişlemesi, mana daralması, mana aşınması veya kayması hadiseleri her dilde görülen normal değişimin neticesi sayılmalıdır. Şekil ve telaffuz farkları ise, kaçınılması mümkün olmayan inkişaf kanunlarının icabıdır. Fiilden fiil türeten ekler, eklendikleri fiilin manasında veya çatısında sürekli bir değişiklik meydana getirirler. Bu değişiklik ekin hususiyetine göre, bazan hemen fark edilecek kadar büyük, bazan da hissedilemeyecek kadar küçüktür. Unutulmamalıdır ki, türemiş fiillerde kök ve gövdenin asıl manası hiç bir zaman tamamen kaybolmaz. Ekin meydana getirdiği mana değişikliği yahut ilave ettiği mana daima kök ve gövdedeki mana istikametindedir. Yalnız bazı örneklerde kök fiilin manası ile ondan türemiş fiilin manası arasında büyük farklar olduğu görülmektedir.²³²

1. -k-

Biçimbirimleri:

²³² Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Fiiller, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 30

korkuyuz (12- 124)

2. -mA-

Olumsuzluk ekidir.

Biçimbirimleri:

yapmadık (1- 22)

ekemedik (5- 10)

3. -mAlA-

Fiilden ad türeten –mA ekiyle, addan fiil türeten +lA ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir.

Biçimbirimleri:

sarmalādın (20- 24)

4. -(I₃)n-

Dönüştürücü fiiller türetmeye yarayan bir ektir. Ayrıca, sonu bir ünlü ya da –l ünsüzü ile biten fiil kök ve gövdelerine –l yerine eklenerek edilgen fiiller türetir.

Biçimbirimleri:

aydınlanma (2- 4)

alınmıyo (7- 7)

geçiniviriyın (10- 60)

dokunuliydu (4- 50)

görunüyo (3- 77)

KELİME ÇEŞİTLERİ

L.İSİMLER

Kelime çeşitlerini üç büyük kola ayırabiliriz. Bunlar, isimler, fiiller ve edatlardır. Bu kelime çeşitlerinden isimler ve fiiller, gerek mana bakımından, gerekse kuruluşları bakımından, tamamen birbirlerine zıt kelime çeşitleridir. Aslında birisi kainattaki hareketleri, diğeri de kainattaki nesnelere, yani varlıkları karşılar.²³³

1. İsim Çekimi

Türk Dilinde ad türünün en önemli özelliği çoğul, iyelik ve durum ulamı almasıdır. Bu özellikler adı öbür sözcüklerden ayırır. Ancak durum, iyelik ve çoğul ulamı yukarıda saydığımız öbür sözcük türlerini de kapsayabilir. Fakat bu durumda bu sözcük türleri genellikle önceki anlamlarını koruyamazlar. Kolayca adlaşırlar. Artık ad görevinde bulunurlar.²³⁴

1.1. Çokluk

Türkçede adlar aynı türden varlıkların tekini gösterir. Bunu gösterecek herhangi bir biçimbirim yoktur. Bu, adın doğal yapısı içindedir. Aynı türden, birden çok varlık belirtilmek istendiğinde çoğul ardılı kullanılır.²³⁵

guyumcular (3- 89)

eveller (1-23)

ğarılā (1- 1)

²³³ M. Ata Çatıkkaş, Türk Dili Kılavuzu, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2001, s. 119

²³⁴ Fuat Bozkurt, Türklerin Dili, Mesleki ve Teknik Açıköğretim Matbaası, Ankara, 1999, s. 350

²³⁵ Oya Adalı, Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1979, s.65

ğoyunnā (2- 2)

1.2. İyelik

İsimlerdeki işletme eklerinden biri de iyelik ekleridir. Bu ekler, ismin karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren, sahiplik gösteren ve isimler ile isimler arasında bağlantı kuran eklerdir. Dolayısıyla getirildikleri isimlerin dışında fakat o isimlere ait olan, o isimlerin malı sayılan nesnelere şahıs olarak gösteren eklerdir.²³⁶

ölum (10-13)

başın (10-5)

dādānglē (1-60)

zamannarı (4- 39)

düğünneri (1- 16)

1.3. Hal

İsimler, kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre, çeşitli hallerde bulunurlar. İsimlerin, kelime grupları ve cümleler içinde isimlerle, edatlarla ve fiillerle çeşitli münasebetleri olur. Bu münasebetler kurulurken isimler hep aynı durumda bulunmaz, münasebetin cinsine göre ayrı ayrı hallere girerler. İsmi halleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Her hal, her durum bir çeşit münasebet ifade eder, her münasebet ifadesi için isim bir halde, bir durumda bulunur.

²³⁶ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 259

İsim bu münasebetleri bazan eksiz olarak, fakat çok defa da ek alarak ifade eder. Yani ismin halleri bazan eksiz, fakat çok defa da eklidir. İşte isimleri çeşitli münasebetler için çeşitli hallere, durumlara sokan bu eklere hal ekleri adı verilir.²³⁷

yirinde (6- 11)

malı (3- 62)

içine (12- 93)

gübreye (5- 26)

yaşında (1- 7)

capanelikte (6- 13)

konuşmalardan (8- 7)

sabātan (5- 55)

PişirdikTen (4- 14)

ğulakTan (3- 53)

1.4. Tamlama

1.4.1. Belirtisiz İsim Tamlaması

Bir şeyin diğer bir şey için olması, belirtisiz isim tamlamalarında, tamlayanı; genel olarak amaca yönelik bir niteleyen durumuna koyarak, diğer, oluş bildiren niteleme sıfatlarından ayırır. Bu hal bir şeyin en kalıcı niteliği olduğu için, belirtisiz isim tamlamaları, tamlamalar arasında en kalıcı kuruluşları oluştururlar. Gelişmiş her dilde çok sayıda isim, belirtisiz isim tamlamaları kurma yoluyla yapılmışlardır. Günümüzde hızla gelişen teknoloji ve onun soyut ve somut ürünlerinin adlandırılmasında en çok baş vurulan yol belirtisiz isim tamlamaları kurma yoludur. Bu yol eklemeye yapılan adlandırmalara göre ekonomik olmamasına rağmen amaca yönelik olduğu için ifadeye daha bir anlaşılabilirlik kazandırmaktadır.²³⁸

²³⁷ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 226

²³⁸ Efrasiyab Gemalmaz, Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı, Atatürk Üniv. Türkiyat Araşt. Enst. Der.:. Sayı: 4, sayfa: 170

1.4.2. Belirtili isim Tamlaması

Belirtisiz isim tamlaması, tamlayan ismin sonuna ilgi durumu eki, tamlanan ismin sonuna da üçüncü şahıs iyelik eki getirilerek yapılan tamlama türüdür. Tamlayan isim, ilgi durumu eki aldığı için belirtili isim tamlaması alan bu birleşimde, iki isim arasında belirli kesin bir anlam bağlantısı vardır. Ancak bu bağlantı sürekli değil geçicidir.²³⁹

1.4.3. Zincirleme İsim Tamlaması

Ad tamlamalarında tamlayan ve tamlananda birden fazla sözcük, ya da sözcük öbeği bulunabilir.²⁴⁰

ğazanın (4- 17)

önünün (3- 124)

unundan (1- 106)

2. İsim Yapımı

2.1. İsimden İsim Yapımı

ortanca (3- 24)

sucaāz (1- 67)

davılcılā (4- 31)

teskereciniz (12- 135)

şehirdekinin (4- 42)

²³⁹ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 271

²⁴⁰ Kerime Üstünova, Ad Tamlaması – İyelik Öbeği Ayrımı, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S. 641, s. 423

bubamgilerin (1- 65)
hayvancılıkla (11-7)
kimsisiz (8- 31)

2.2. Fiilden İsim Yapımı

ğıvrak (3- 116)
gelenek (4- 2)
olarak (8- 2)
satasıya (3- 70)
geldikçe (2- 6)
çınğa (2- 57)
yorgan (12- 100)
dalcı (3- 129)
yapık (3- 31)
alıp (3- 143)
dikim
dātım (6- 11)
düğün (4- 18)
okuntulu (10- 33)
satış (8- 12)

II. SIFATLAR

İsimlerin vasıflaşmış şekillerine sıfat denir. Türkçede tek başına sıfat diye adlandırılan kelime çeşidi yoktur. Sıfat tamlaması vardır. Fiilin karşısında olan bütün kelimeler isimdir ve sıfat da isim soylu bir kelime çeşididir.²⁴¹ Sıfatlar cümle içinde çeşitli görevlerde kullanılabilirler. İsmi tamlarlar, isimleşirler, fiili tamlayıp hal zarfı olurlar.²⁴²

1.Vasıflandırma Sıfatları

Vasıflandırma sıfatları, nesnelerin vasıflarını bildiren sıfatlardır. Sıfatların büyük kısmını bu vasıflandırma sıfatları teşkil eder. Nesnelerin ne kadar vasfı varsa o kadar da vasıflandırma sıfatı vardır. Bu sıfatların çeşitleri de renk, biçim, boy, yapı, ağırlık vs. gibi vasıf çeşitleri kadardır. Fonksiyonları arasında hiçbir fark olmadığı, hepsi aynı şekilde nesne vasfı bildirdiği için bu sıfatları karşıladıkları vasıf çeşitleme göre çeşitlere ayırmağa lüzum da imkan da yoktur.²⁴³

beyaz gelinlik (13- 15)

eski âdet (1- 51)

moderin dünyadayız (2- 13)

dış köve (4- 36)

²⁴¹ M. Ata Çatıkkaş, a.g.e, s. 144

²⁴² Tahir Nejat Gencan, Sıfat Birlikleri, TDAY Belleten, 1954, s. 187

²⁴³ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 246-247

2. Belirsizlik Sıfatları

Nesneleri belli belirsiz bildiren sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnelerin dışı vasıflarını, bilhassa sayılarını, miktarlarını belirsiz olarak bildirir, belirsiz bir şekilde ifade ederler.²⁴⁴

bi sînma yurdu (8- 32)

3. Soru Sıfatları

Soru sıfatları nesneleri soru halinde belirten sıfatlardır.

kaç metre (5- 53)

4. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları nesneleri belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnenin bünyesinde olan bir vasfı göstermez, nesneyi şu veya bu şekilde belirtirler. nesneyi bir kaç bakımdan belirtmek mümkündür. Nesnenin ya yerine işaret edilir, ya sayısı gösterilir, ya nesne soru şeklinde belirtilir veya belirsiz şekilde ifade edilir.²⁴⁵

4.1.İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları nesneleri yerlerine işaret etmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında ve tek başlarına işaret zmirleridir. İşaret zamirleri ismin önüne gelerek onu belirttikleri zaman işaret sıfatı oluyolar. Türkçede sıfatlar hiçbir işletme

²⁴⁴ M. Ata Çatıkkaş, a.g.e., s. 147

²⁴⁵ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 247

eki almadıkları için işaret sıfatı olarak işaret zamirlerinin tabii yalnız teklik şekilleri kullanılır.²⁴⁶

bu bürē (1- 115) *bo* harman (3- 16)

şu harmān (3- 3) *şo* ārmanın (3- 14)

o ablanın (3- 66) *u* gün (9- 7)

5. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, nesnelere sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında ve tek başlarına sayı isimleridir. Sayı sıfatları nesnelere sayı bakımından ya yalnız adet olarak, ya dereceli olarak, ya bölük bölük, ya parça halinde veya topluluk şeklinde belirtirler.²⁴⁷

5.1. Asıl Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatları, varlıkların sayılarını belirten sıfatlardır. “Bir” sayı sıfatı dışındaki sayılar, çokluk anlatırlar. Bunların belirttikleri isimler -genel olarak- çokluk eki alamazlar. Ancak ün salmış ya da bilinir varlıklar anlatılmak istendiği zaman, bunların belirttikleri isimler, çokluk eki alabilirler.²⁴⁸

yirmi iki ay (6- 10)

ikki gün (11- 14)

sekisen üç yaşındağdayım (10- 34)

²⁴⁶ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 248

²⁴⁷ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 249

²⁴⁸ Haydar Ediskun, a.g.e, s. 134

yüz göyün (12- 96)

5.2. Sıralama Sayı Sıfatları

Nesnelerinin derecelerinin sayısını gösteren sıfatlardır. Tek başlarına sıra sayı isimleri olan bu sıfatların asıl sayı isimlerinden yapılmış oldukları görülmektedir. Sıra sayı sıfatları adet değil, derece gösteren sayı sıfatlarıdır. Bunların esas fonksiyonları şüphesiz derece göstermektir. Aynı zamanda bir sayı da ifade ederler. Fakat bu sayı nesnenin veya derecesinin adedi değil, derecenin kaçınıcı olduğunu gösteren sayıdır.²⁴⁹

üçüncü dün (12- 98)

5.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Bunlar bir bölme, bir ayırma, bir paylaşırma, bir dağıtma ifade eden, nesnelerin sayısını bölük bölük gösteren sayı sıfatlarıdır. Üleştirme sayı sıfatlarının belirttikleri isimler, çoğul eki alamazlar.²⁵⁰

yarım elma (19- 27)

ZAMİRLER

Zamirler adların yerini tutan, kişileri ve nesnelere temsil veya işaret ederek karşılayan bir gramer kategorisidir. Bilindiği gibi adlar, yalnız başlarına bir varlığa, bir nesneye ad olan sözlerdir. Zamirler ise nesnelerin adları değil temsilcileri oldukları ve geçici olarak adların yerlerini tuttukları için, ancak yerlerini tuttukarı

²⁴⁹ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 251

²⁵⁰ Haydar Ediskun, a.g.e., s. 136

adlarla anlam bağlantıları bilindiği zaman birer anlam kazanmaktadırlar. Zamirler de adlar gibi çekim, çokluk ve iyelik ekleri alarak çekime girebilir ve tamlama kurabilirler. Yalnız, adlardan farklı olarak bazı zamirlerin çekim sırasında bir gövde değişikliğine uğradıkları, kökte bir kırılmanın meydana geldiği görülür. Nitekim ben ve sen zamirleri yönelme durumu ekiyle genişletildiklerinde bana ve sana biçimine dönüşürler.²⁵¹ Savaştepe Yöresi ağzında açık e kullanılan bänä ve sänä şeklinin olduğunu tespit ettik. Bu şekil yaygın olarak kullanılmıyor olsa da, Hami-Sami Dillerinde görülen bükün olayının dilimizde olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, üçüncü şahıs zamirinin teklik ve çokluk çekimlerinde araya zamir n'si denilen bir -n- sesinin girdiği görülmektedir.²⁵²

1. Kişi Zamirleri

Bunlar varlıkları şahıslar halinde ve temsil suretiyle karşılayan kelimelerdir. Bütün varlıklar üç şahıs altında toplanır, üç şahıs teşkil ederler. Bunlardan birincisi konuşan, ikincisi dinleyen, üçüncüsü adı geçendir. İsimlerde teklik ile çokluk arasında tam bir münasebet vardır ve ismin çokluğu onun teklik şeklinin karşıladığı nesnenin birden fazla olduğunu gösterir. Yani isimlerde çokluk birden fazla teklik demektir. Şahıs zamirlerinde ise çokluk teklığın gerçek çokluğu değildir. Çokluk şahıslar teklik şahısların çoklukları demek değildir. Mesela biz, ben'lerin toplamı değil, içinde ben'in de bulunduğu bir topluluğu ifade eder. Çokluk birinci, ikinci şahıs zamirlerinin ben ve sen'in çokluk eki almış şekillerinden ibaret olmayıp biz, siz şeklinde olması da bundandır. Biz, siz zamirlerinin yapı bakımından ben, sen zamirleri ile ilgili olduğu ve sonlarındaki z'nin çokluk belirtisi şeklinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Fakat bu ilgi ve belirti Türkçeden önceki karanlık devrin içine girer. İyelik eklerinde de bulunan bu z çokluk belirtisi fiil çekimlerinde de görülür.²⁵³ Biz siz zamirlerindeki -z bu zamirlerden başka:

1) Çift olan organ isimlerinde görülüyor (Mesela; diz, göz vb. gibi)

²⁵¹ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 400

²⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız Kocasavaş, Türkçede Zamirler, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 347

²⁵³ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 268

- 2) Topluluk sayı isimlerinde görülüyor (Mesela; ikiz, üçüz vb. gibi)
- 3) İyelik çekimlerinde görülüyor (Mesela; babamız, kitabımız vb. gibi)
- 4) Emir eklerinde görülüyor (Mesela; gelin-geliniz; DT. keliñler)²⁵⁴

Yalın

Birinci teklik : ben (1- 4) , bän (12- 10)

İkinci teklik : sen (3- 143), sän (12- 95)

Üçüncü teklik : o (2- 5) , ó (8- 31) , u (9- 22)

Birinci çokluk : biz (5- 9)

İkinci çokluk : siz (12- 125)

Üçüncü çokluk : onnar (2- 24) , onnā (2- 57)

Belirtme

Birinci teklik : beni (12- 137)

Üçüncü çokluk : seni (12- 100) , sänî (12- 120)

Üçüncü teklik : onu (5- 78) , ónu (16- 59)

Birinci çokluk : bizi (10- 69)

İkinci çokluk : sizi (12- 133)

İkinci teklik : onları (4- 6) , ónnarı (4-17)

²⁵⁴ Yıldız Kocasavaş, Türkçede Zamirler, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 347

Yönelme

Birinci teklik : bana (3- 107) , bänä (26- 29) , bene (26- 27)

Birinci çokluk : bize (17- 71)

Bulunma

İkinci çokluk : bizde (16- 47)

İkinci teklik : onlarda (42- 27)

Ayrılma

Birinci teklik : benden (30- 13)

Üçüncü teklik : ondan (17- 64)

İkinci çokluk : bizden (16- 3)

Eşitlik

Birinci teklik : bence (15- 11)

Vasıta

Üçüncü teklik : onnan (29- 54)

İkinci çokluk : sizle (2- 73)

İkinci teklik : onnāla (43- 67)

2. İşaret Zamirleri

Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesnelere karşıl原因an kelimelerdir. İşaret zamirleri nesnelere bir yer içinde gösterir, onlara yerlerine göre işaret ederler. Yani bu zamirlerle belirtilen varlıklar şu veya bu vasıfları ile değil, yerleri ile ifade edilmiş olurlar.²⁵⁵

Yalın

Birinci teklik : bu (16- 42)

Üçüncü çokluk : şu (22- 3) , şo (22- 37)

Üçüncü teklik : o (16- 9) , u (24- 4)

İkinci teklik : bunnā (20- 26)

Belirtme

Birinci teklik : bunu (16- 58) , bunı (16- 66)

Üçüncü çokluk : şunu (43- 65)

Üçüncü teklik : onu (43- 127)

Birinci çokluk : bunnarı (19- 12)

İkinci çokluk : onnarı (19- 3)

Yönelme

Birinci teklik : buna (19- 4)

Üçüncü çokluk : şuna (19- 11)

Üçüncü teklik : ona (16- 42)

²⁵⁵ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 274

Birinci çokluk : bunnara (1- 90)

Bulunma

Bulunma hali metinlerimizde rastlanmamıştır.

Ayrılma

Birinci teklik : bundan (36- 10)

Üçüncü çokluk : şundan (39- 29)

Üçüncü teklik : ondan (16- 33) , óndan (16- 35)

Eşitlik

Bulunma hali metinlerimizde rastlanmamıştır.

Vasıta

Üçüncü teklik : onna (2- 57)

III. ZARFLAR

Zarflar sıfatların, başka zarfların ve fiillerin önüne gelerek onların manasını değiştiren isimlerdir. İşte her isim buna müsait değildir. Müsait olanlar yer, zaman, hal ve miktar isimleridir. Bu sebeple o isimlere zarf adını veriyoruz.²⁵⁶

Belirteçler, eylemlerin dolayısı ile yüklem anlamını etkileyen sözcüklerdir. Belirteç işlevindeki sözcüğün, iyelik, durum ve çoğul eki almaması gerekir. Bu ekleri

²⁵⁶ Muharrem Ergin, Üniversiteler İçin Türk Dili, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 300

alması durumunda ad işlevindedir. Bunun yanında sıfatların ya da belirteçlerin anlamını etkileyebilirler. Bir eylem, bir sıfat ya da belirtecin anlamını kimi kez güçlendirir, kimi kez kısıtlarlar.²⁵⁷

1. Yer – Yön Zarfları

Bir oluş veya kılışın mekan içinde yerini ve yönünü belirten zarflara yer yön zarfları adını veriyoruz. Bunlar –Nerede? –Nereye? –Nereden sorularını cevaplamaya yararlar. Bunların çoğu eski ve yeni yer yön hallerindeki adlar ve zamirlerle bazı zarffiillerdir.²⁵⁸

yokardan gelmeyim (1- 71)

geri dönüş (6- 10)

yokādan atıyosun (12- 69)

2. Zaman Zarfları

Zaman zarfları bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren sözlerdir. Zaman kavramı başı sonu belli olmayan soyut ve göreceli bir süreci içine aldığından, dil bu sınırsız süreci birtakım parçalara bölerek adlandırmıştır. Ayrıca her bir zaman kesitini daha dar kapsamlı, sınırlayıcı, belirleyici anlamlara bağlayan ve dolayısıyla zaman kavramını çok değişik nitelik ve özellikleriyle anlatan sözler vardır. Bu sözlere zaman zarfı denir.²⁵⁹

cumèy gün akşam meydan yerî kurulur (2- 3)

²⁵⁷ Fuat Bozkurt, Türklerin Dili, Mesleki ve Teknik Açıköğretim Matbaası, Ankara, 1999, s. 351

²⁵⁸ Tahsin Banguoğlu, a.g.e, s. 373

²⁵⁹ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 495

evellerden işte öyle yapıldı (1- 23)

şindi ne _bleyim akıla geldikçe konu ediyuz (2- 6)

şimdi bu ğuzum *hinci* gelivîdi (3- 66)

hindi piriñ pilavı yapıyleş (1- 33)

3. Niteleme ve Durum Zarfları

Zarfların büyük bir kısmını tarz zarfları oluşturur. Tarz zarfları bir oluş ve kılışın niteliğini, nasıl yapıldığını ne durumda olduğunu bildiren zarflardır. Bu zarflar kendi içinde niteleme ve durum zarfları olarak iki gruba ayrılır. Nitelik zarfları, hareketin oluşma biçimini ve niteliğini bildiren zarflardır. Nitelik bildiren bütün adlar ve özellikle nitelik sıfatları zarf olarak da kullanılabilir. Eğer niteleme bildiren bir söz bir adı niteliyorsa sıfat, bir sıfat veya fiili niteliyorsa zarf görevindedir. Durum zarfları, fiildeki oluş ve kılışın durumunu bildiren zarflardır. Bu zarflar durumda benzerlik, beraberlik, dilek, hatırlatma, karşılaştırma, kesinlik, pekiştirme, tahmin, tekrarlama, sebep, sınırlama, süreklilik gösterme, şüphe bildirme, yanıt verme gibi türlü işlevler yüklenmiştir.²⁶⁰

bôle şē olūdu (2- 21)

önceden *ôle* olurdu (4- 41)

ellen tóplamā (5- 27)

günü birlik çalışıyo (8- 19)

²⁶⁰ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 502

davıllan götürülēdi (10- 35)

birca birca kokādı (13- 57)

bizim ömrümüz bitti *gāli* (14- 5)

ēle ēle deve oynatırdık (9- 23)

4. Azlık – Çokluk Zarfları

Azlık-çokluk zarfları, bir sıfatın bir zarfın veya fiildeki oluş ve kılışın miktarını, ölçüsünü ve derecesini belirleyen zarflardır.

hiç dikmedik (14- 27)

o ğuda yü'sek Kittînî (12- 137)

az ğınadık (10- 48)

çok bindim (7- 20)

Görev Değiştirici Eklerle Zarf Yapımı

Dilimizdeki en işlek zarf yapım yolu budur. Zarf – fiil ekleri ve çekim ekleri zarf yapım görevinde kullanılmaktadır.

1. Zarf – Fiil Ekleri İle Zarf yapımı

1.1. Asıl Zarf – Fiil Ekleri

dıy-e dıy-e tũrkũ çalađđadın (1- 4)

çęřit çęřittir yörüğ_ol-**arak** (8- 4)

atmış sene oluyō ben gel-**eli** (1- 85)

biç-**ip** gidiyđduk (3- 18)

gel-**ince** paydus olur gidilir (4- 27)

kalk-**ınca** öküz arabasına sarıldı (2- 9)

gel-**meden** buyı (9- 12)

aşır-**madan** gitmek (5- 54)

bakā-**ken**, avludan çękti (3- 60)

duru-**kana** ğurtlā ğaynamış (3- 142)

1.2. Birleşik Zarf – Fiil Ekleri

gel-**dikçe** konu ediyuz (2- 6)

III. EDATLAR

Arapça bir kelime olan edat “alet” ve “vasita” demektir. Onun gramerdeki mana ve yerini tesbit ederken de bu asli manasını göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim, bir gramer unsuru olarak da “edatlar tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime gurupları arasında çeşitli münasebetler kurmağa” yarayan “alet sözler” dir, “vasitalar”dır. Daha müşahhas bir ifade ile anlatmak gerekirse, denilebilir ki edatlar dilin mantıki kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının “harcı”dır. Bu bakımdan vazife itibarı ile isim çekim eklerine benzerler.²⁶¹

1. Ünlem Edatları

1.2. Ünlemler

1.3. Ünleme Edatları

Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlere dir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle, yahut da hislerin yorumlanarak “ses” şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımdan bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancak manalı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır.²⁶²

aman ğızım didi (13- 121)

yav u bitmaz (12- 97)

²⁶¹ Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s. V

²⁶² Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e, s. 293

2. Seslenme Edatları

ulen orlāda yok mudu bi nalın (13- 124)

2.1. Sorma Edatları

Tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümle içinde mana ve vazifeleri ortaya çıkan sözlere edat dediğimize göre, Türkçede kelime, kelime gurubu yahut cümlelerden önce veya sonra gelerek soru mefhumu ifade eden bütün sözlere de soru edatı denilebilir.²⁶³

sän de **mi** ğovalācan? (10- 41)

hani fırın kuPPesi (12- 139)

3. Gösterme Edatları

Gösterme edatları sıfat ve zamirlerden farklı olarak, isimleri, şahısları veya eşyayı değil, hareketleri işaret suretiyle gösteren sözlerdir. Onun için tek başlarına hiç bir mana ifade etmezler. Ancak bir cümlenin veya çekimli fiilin yanında vazifeleri belli olur. Bunlar umumiyetle, gösterme vazifesinin yanında kuvvetlendirme vazifesi de görürler.²⁶⁴

çekîsin **ta** dize ğada çorap (12- 27)

işte hayır yirimiz vā (4- 22)

keçilēn **aha** şura (3- 99)

²⁶³ Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e, s. 269

²⁶⁴ Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e, s. 306

4. Cevap Edatları

Bunlar cümle içinde başka kelimelere bağlı olmadan, tek başlarına bir mefhum ifade edebilen sözlerdir. Bazan, bir cevap edatı bir cümle yerine geçer. Hususiyile karşılıklı konuşmalarda, her edat bir cümle sayılır.²⁶⁵

evet eskiden ôlêdi (4- 31)

yok **hayır** (8- 16)

5. Bağlama Edatları

Bağlama edatları, cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime guruplarını ya mana bakımından, yahut şekil itibarıyla birbirine bağlayan sözlerdir. Bu bakımdan Türkçe cümle kuruluşunda bağlama edatlarının yeri ve vazifesi ihmal edilmeyecek kadar önemlidir. Bağlama edatlarının teşekkül tarzı ve tarihi inkişafı incelendiği zaman, onların Türk dilinin bünyesi içinde nasıl bir yer işgal ettikleri daha iyi anlaşılır.²⁶⁶ Cümleleri birbirine bağlarken, bir yandan da onlarda karşıtlık, karşılaştırma, kanıtlama, uyarı, koşul, çelişki, sebep bildirme vb. anlam farkları yaratmaktadır.²⁶⁷

5.1. Sıralama Edatları

kadın **ve** çocuk (8- 25)

kül **ile** kız garişTırılı (2- 4)

²⁶⁵ Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e, s. 290

²⁶⁶ Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e, s. 112

²⁶⁷ Kerime Üstünova, Ama'nın İşlevleri, Uludağ Ün. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi (2006/1) S.10, s.1

dādāngle ekimiz çalışırdık (1- 60)

5.2. Denkleştirme Edatları

Bağlama edatlarının bir çeşidi olan bu edatlar karşılaştırılan gurupları veya unsurları birbirine mukayese suretiyle bağlarlar. Bağladıkları unsurlardan umumiyetle önce gelirler.²⁶⁸

cumā _şamı **yavut** Ta cuma günneri (12- 40)

5.3. Cümle Başı Edatları

ama önceki zorluklar haladır da şu anda yok (2- 14)

ämmä düvenlen sürülüyo esğiden (14- 4)

faket yalnız bir korkuyuz (12- 124)

ve oyun da dışarda oynanmıyo (2- 19)

6. Son Çekim Edatları

çekirdēni çıkarmak **için** (2- 56)

senin **gibi** yetişkin olan (3- 66)

bu **kadan** yaparız (1- 116)

²⁶⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e, s. 261

götüreneĝ **ĝada** (3- 66)

son nefesime **kadar** (2- 74)

sabā **ĝadan** çalınır (4- 34)

gün ineye **kadaş** (5- 34)

kendine **göre** (6- 19)

IV. FİLLER

1. Fiillerde Zaman

2. Fiillerde Kip

3. Fiillerde Çatı

4. Fiillerde Olumsuzluk

Fiillerde olumsuzluk –mA eki ile yapılmaktadır.

hatırlamam (7- 13)

binmedim (7- 31)

Bazan ne..... ne..... edatı ile de olumsuz cümle yapılabilir.

ne gelen vā ne giden (12- 34)

5. Birleşik Fiiller

Dilimizin yeni kelime yapma yollarından biri de birleştirme yoludur. Bu yol fiiller için de geçerlidir. Birleşik fiiller bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut ya da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir. Birleşik fiiller şöyle bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir.

I. Bir esas fiil ile bir yardımcı fiilinden meydana gelen birleşme.

II. Bir esas fiil ile ona eklenmiş bir tasvir fiilinden meydana gelen birleşme.

III. Bir esas fiil ile yardımcı fiil vazifesini gören başka bir fiilin birleşmesinden meydana gelen birleşme.²⁶⁹

5.1. İsim + Fiil Yapısında Olanlar

İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller et-, ol-, eyle-, bulun-, yap- fiilleridir. Bunlardan et-, eyle-, yap- isimlerden geçişli birleşik fiil, ol-, bulun- ise geçişsiz birleşik fiil yaparlar. Asıl ve çok kullanılan yardımcı fiiller et-, ol- 'tır. Diğerleri daha az kullanılan ve arka arkaya gelen birleşik fiilli ibarelerde tekerrürden kaçmak için bunların yerini tutan yardımcı fiillerdir. Bazan da et- ve ol- fiilleri ile birleşmeyen isimlerden birleşik fiil yaparlar.²⁷⁰

İsim + eT-

Tek başına kullanıldığı zaman, bu yardımcı fiilin anlamı, yapmak anlamındadır.

Biçimbirimleri:

tamañ_etti (3- 60)

²⁶⁹ Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkan Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri, TDAY Belleten, 1959, s. 107

²⁷⁰ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 386

konu ediyuz (2- 6)

İsim + ol-

Türkçenin en çok kullanılan birleşik fiillerinden birisi de budur. Eski Anadolu Türkçesi'nde de çok kullanılan bir yapıdır. Kurduğu yapıda şu anlamları kazanır. 1. Bir hale gir-, bir hal üzere bulun- 2. neş'et et-, sebebine dayan-, kaynaklanma- 3. mevcut ol-, bulun- 4. vuku bul-, vaki ol- 5. teşekkül et-, vücuda gel- 6. hazır ol-, huzurda bulun- 7. mümkün ol-, imkan dahilinde bulun- 8. imal edil-, yapıl- 9. yaratıl- 10. dönüş-, hususiyetini kazan- 11. geç- (zaman), arkada kal- 12. icra edil- 13. sür-, devam et- 14. yolunu tut-, usulünü takip et-²⁷¹

Biçimbirimleri:

gâlin olmayınca (10- 25)

İsim + kıl-

Etmek yardımcı fiilinin anlamında birleşik fiil kurar. Kıl- yardımcı fiili, bugün, yalnızca eskimiş sözlerde kullanılmaktadır.²⁷²

Biçimbirimleri:

namaz ğılmayı (31- 25)

²⁷¹ Zeki Turan, Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevherî Fiili, TDAY Belleten, 1996, s. 267

²⁷² Haydar Ediskun, a.g.e, s. 245

İsim + eyle-

Tek başına kullanılmayan, ancak tıpkı et- yardımcı fiili gibi birleşik fiil kuran bir yardımcı fiildir. bugün yerini et- yardımcı fiili aldığı için, eyle- çok az kullanılmaktadır.²⁷³

Biçimbirimleri:

èllaħ raħmet_eylesin (10- 37)

5.2. Fiil + Fiil Yapısında Olanlar

Yeterlilik Fiili

-abil-

Yeterlilik fiilleri bir esas fiilin –(y)A zarf-fiil biçimi üzerine bil- yardımcı fiilinin getirilmesi ile kurulur. bil- yardımcı fiili, bugün umumiyetle güney-batı lehçelerine mahsus bir “iktidar” ve “imkan” fiili vasfını taşımaktadır. Köktürk Yazıtlarında ve Uygur metinlerinde, bil- fiilinin tasvir fiili olarak kullanıldığını gösteren örnekler mevcut değildir.²⁷⁴

Biçimbirimleri:

ğoparabilmeğ_ için (43- 111)

yapabilceklere (4- 15)

²⁷³ Haydar Ediskun, a.g.e, s. 244

²⁷⁴ Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkan Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri, TDAY Belleten, 1959, s. 115

5.3. Tezlik Fiili

-(y)ver-

Tezlik fiilleri -(y)İ zarf-fiil eki almış bir esas fiilin ver- yardımcı fiiliyle birleşmesinden oluşur. Ver- yardımcı fiilinin görevi, esas fiildeki oluş ve kılışın titizlikle, ansızın, kolayca gerçekleştiğini bildiren tasvir fiilleri yapmaktır. Yeterlik fiillerinde olduğu gibi, tezlik fiillerinde de ver- yardımcı fiili zaman bakımından basit ve birleşik fiillerin bütün çekim kalıplarına girebilir. Ad-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil ekleri ile bir ad, sıfat ve zarf görevini yüklenir. Kullanımı pek yaygın olan bu birleşikteki tezlik, rahatlıkla veya beklenmedik bir anda kendiliğinden oluverme gibi işlev incelikleri, ver- yardımcı fiilinin esas fiille olan anlam ilişkisine bağlıdır.²⁷⁵

Deskriptif bir fiil olarak 1 ."başka biri için yapmak" ve 2. "çabuk yapmak" manalarına gelir. Esas fiil her iki halde de -d vs. eklerini alır.²⁷⁶

Biçimbirimleri:

diyverdi (3- 113)

koyvermiş (2- 61)

5.4. Süreklilik Fiili

-(y)A gel-

Sürerlik (süreklilik) fiilleri temel fiile tasvir fiilleri ulanarak ya da daha başka biçimlerde yapılır.

²⁷⁵ Zeynep KORKMAZ, a.g.e, s. 818

²⁷⁶ A. Von Gabain, Türkçede Fiil Birleşmeleri, TDAY Belleten, 1953, s. 23

Deskriptif bir fiil olarak çok defa sürekli veya alışılmış bir faaliyeti ifade eder. Bundan başka bu birleşme çok defa şaşırtıcı veya beklenmeyen bir oluş mansına gelir. Alışkanlık da bildirir.²⁷⁷

Biçimbirimleri:

olagelmiş (21- 27)

5.5. Yaklaşıklık Fiili

-eyaz-

Tasvir fiili, temel eylemin yapılmasına “ramak kalma, az kalma, yaklaşma” anlamlarını kazandırır. Temel fiile bugün için istek eki diyebileceğimiz -e- ekinden sonra -yaz- tasvir fiili getirilerek yapılır. Bugün yaz- diye kullandığımız bu tasvir fiilinin aslı, ya yanılmak, ok hedefini şaşırmak, hata etmek anlamlarına gelen yaz- mastarı, ya da meyletmek, meylettirmek anlamlarına gelen yay- mastarıdır.²⁷⁸

Biçimbirimleri:

öleyazdık (19- 24)

²⁷⁷ A. Von Gabain, a.g.m, s. 21

²⁷⁸ Haydar Ediskun, a.g.e, s. 235-236

CÜMLE BİLGİSİ

I. YÜKLEMİN TÜRÜNE VE ANLAMINA GÖRE CÜMLELER

Cümleler, yüklem türüne göre fiil cümlesi veya isim cümlesi olarak gruplandırılır. Anlamlarına göre ise, olumlu ya da olumsuz olurlar.

1. Fiil Cümlesi

Yüklemi eylem olan tümce, eylem tümcesi (fiil cümlesi) olarak adlandırılır. Eylem tümcelerinde yüklem, yalın, türemiş ya da birleşik bir eylemdir. Olmak, etmek, eylemek, kılmak yardımcı eylemleri ad ve ad soylu sözcüklerin eylem gibi kullanılmalarını sağlayan bir tür birleşik eylem oluştururlar. Bu nedenle eylem tümcelerinde yüklem, tek sözcüklü olabildiği gibi, birden çok sözcükten de kurulabilir.²⁷⁹

1.1. Olumlu Fiil Cümlesi

Yargının gerçekleştiğini anlatan cümleler, olumlu cümlelerdir. Böyle cümlelerin yüklemi yapma, yapılma, veya olma bildirir.²⁸⁰

yüz yaşında öldü (1- 7)

işte misafirlē gelip toplanır (4- 24)

e óndan sonra çoluk ço'cuk masıraF büyüdü (7- 28)

²⁷⁹ Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam, Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, T.D.K Yayınları, Ankara, 1981, s. 68

²⁸⁰ Leyla Karahan, a.g.e, s. 103

dëve oynatırdık işte develē ğızları ğovulardı (9- 20)

1.2. Olumsuz Fiil Cümlesi

Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümleler, olumsuz cümlelerdir. Böyle cümleler, yapmama, yapılmama, olmama bildirir.²⁸¹

1.2.1. -mA- İle Yapılanlar

hinci dūnneri bān anlayamadım (10- 45)

köyü az ğedīnden ödemeyi (11- 28)

ğalabalıktık bubacīm alamazdı (14- 18)

heng meng olmèdı bānim. (1- 21)

1.2.2. ne..... ne..... İle Yapılanlar

ne gelen vā ne giden (12- 34)

1.2.3. mI İle Yapılanlar

pirinç falan mı bilīdik (1- 110)

ona ğarı mı dirlē demiş (3- 125)

ôle ya satıcısız panayır olu mu (11- 21)

²⁸¹ Leyla Karahan, a.g.e, s. 104

benim ayakta çarık durū mu (13- 93)

1.2.4-dik + iyelik yok

geldi yok (14- 9)

2. İsim Cümlesi

Yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir kelime veya kelime grubundan meydana gelen cümledir.²⁸² Yüklemi eylem olmayan bütün tümceler ad tümcesi sayılır. Ad tümceleri öznenin ne olduğunu ya da bir durumu bildirirler. Nitelik, özellik, sayı kavramlarına bağlı olarak yüklemle özne arasında bağlantı kurarlar. Ad tümcelerini eylem tümcelerinden ayıran tek özellik; eylem tümcelerinde yüklemelerin çekimli eylemlere, ad tümcelerinde ise adlara ya da ad soylu sözcüklere dayalı olmasıdır. Bundan ötürü, ad tümcelerini eylem tümcelerinden çok başka, görevi değişik bir kuruluş sanmamalıdır. Duygu ve düşünceleri, istekleri iletme ve belirtmede, eylem tümcesi ile ad tümcesi arasında hiç bir ayrım yoktur.²⁸³

2.1. Olumlu İsim Cümlesi

İsimlerin yüklem olarak çekimlenebilmesi için ekleşmiş bir fiil olan i- kullanılmaktadır. Geniş zaman için +dır bildirme eki de kullanılmaktadır.

bizim zamanımızda üç *gündü* dūnnē (7- 13)

evel dūnne *bōlēdi* (10- 45)

²⁸²Rasih Erkul, Cümle ve Metin Bilgisi, Ankara, 2004, s.47

²⁸³ Hikmet Dizdaroğlu, Tümcebilgisi, T.D.K Yayınları, Ankara, 1976, s. 164

ğarının orda nalinı *vāmıŝ* (13- 110)

en ğüçüğ evladı *bānim* (3- 35)

çünkü bir medenî *çağdayız* (2- 13)

2.2. Olumsuz İsim Cümlesi

İsim cümlesinin olumsuzu, ek – fiilin “değil” edatı ile çekimlenmesiyle yapılır.

ó da yalan *deil* (2- 53)

hinci ôle *deil* (4- 31)

3. Soru Cümlesi

3.1. Soru eki –mI ile kurulan soru cümleleri

Soru eki –mI, yüklemden veya diğeri cümle öğelerinden sonra gelerek soru cümleleri yapar. Bu cümleler genellikle onay veya ret cümleleridir. Soru ekinin yeri, aynı zamanda sorulan öğeyi de gösterir.²⁸⁴

hē unnarı *mi* soriyın? (9- 6)

nenen unnarı yapardı ölüm bunnarı *mi* sorucādın? (10- 26)

²⁸⁴ Leyla Karahan, a.g.e, s. 107

3.2. Soru kelimeleri ile kurulan soru cümleleri

Soru sıfatları, soru zarfları, soru zamirleri ve soru edatları ile yapılan soru cümlelerinde, yüklemi tamamlayan öğeler veya bu öğelerle ilgili bir ayrıntı hakkında bilgi alma amaçlanmaktadır.²⁸⁵

II. Yüklemine Göre Cümleler

Yüklem genellikle cümlenin sonunda yer alır. Bu, Türkçe söz diziminin karakteristik özelliğidir. Ancak diğer cümle öğeleri gibi yüklem de söz dizimi içindeki yeri çeşitli sebeplerle değişebilmektedir. Cümlelerin kurallı (düz) veya devrik oluşlarında ölçü, diğer öğelerin değil yüklem yeridir.²⁸⁶

1. Kurallı Fiil Cümlesi

onü biş altı ğat *yapardık* (1- 129)

ikki gün *davıl çalınır* (11- 14)

órda mēmet beni *bıraktı gitti* (13- 115)

2. Kurallı İsim Cümlesi

kayseri tugay galıba , kayseri *tugay* (12- 130)

burē bizim kô *on kilometre* (8- 5)

²⁸⁵ Leyla Karahan, a.g.e, s. 108

²⁸⁶ Leyla Karahan, a.g.e, s. 100

başka kôler ama *ırktır* (8- 5)

3. Devrik Cümle

Yüklemi sonda bulunmayan cümleler, devrik cümlelerdir. Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır.²⁸⁷

3.1. Devrik Fiil Cümlesi

órdan *kınalādı*k gälini (9- 9)

onnā o yaylı kapıdan fırlā fırlamaz *açılıyu* paraşüt (12- 141)

ämmä düvenlen sürülüyo eşğiden (14- 4)

3.2. Devrik İsim Cümlesi

ónna yok gari (5- 79)

keşğek de vādır bizde (6- 24)

²⁸⁷ Leyla Karahan, a.g.e, s. 100

Sonuç

I. Savaştepe Yöresi Ağzlarının Ortak Karakteristik Özellikleri

1. Yazı dilimizden farklı olarak yöre ağzında, ā ē ī î ū û ō ô ą ę ĭ ĵ á à ä è í ó ú ünlüleri bulunmaktadır.

2. Eski Türkçeden beri var olan ve bazı Türk lehçelerinde hala yaşayan uzun ünlülerin bir kısmı yöre ağzında da tespit edilmiştir.

ā- (36- 13)

îti (29- 44)

ōcān (29- 65)

3. Aslî uzun ünlülerin dışında özellikle g, ğ, h, k, l, n, r, v, y ünsüzlerinin erimesi ve düşmesiyle oluşmuş uzun ünlüler yaygındır.

bālanır (24- 3)

dikildîn (32- 8)

dûnneri (16- 24)

görmē (24- 11)

mezarlān (25- 11)

nōt (18- 23)

Pidelēni (19- 4)

şērlerde (31- 44)

olmā (17- 28)

oturmācan (32- 3)

4. Ünsüz düşmesi ve erimesinin ikiz ünlüler oluşturduğu da görülmektedir.

böük (17- 47)

diildir (22- 8)

düünner (16- 22)

ii (20- 13)

souk (22- 10)

şeni (30- 17)

5. Büyük ünlü uyumu yazı dilimize göre daha ileridir.

ğardaş (1- 90)

habarım (10- 70)

lujmandakı (12- 123)

saatı (4- 27)

Yazı dilimizde uyumsuz olan ekler yöre ağzında da uyumsuzdur.

(-yo(r))

bilmiyom (4- 48)

çeviriyoşsun (2- 56)

görünüyo (3- 77)

gülüyo (2- 7)

(-ken)

alırke (26- 26)

bakāken (3-60)

çıkarken (18- 40)

Bu eklerin büyük ünlü uyumuna uyan şekilleri de gelişmiştir.

(-yI₂)

biliyin (11- 6)

olmuyı (5- 27)

oynayı (7- 46)

seviyim (12- 109)

(-kAn(A))

durūkana (2- 66)

karıştırırka (2- 57)

varıkana (29- 17)

6. Küçük ünlü uyumu yazı dilimize göre daha ileridir. Dudak ünsüzü (b, f, m, v) bulunduran kelimelerde yazı dilimizde “u” bulunmasına rağmen, yöre ağzında “ı-i” bulunmaktadır.

çapıt (4- 50)

davılcılā (4- 31)

ğavıriyız (1- 109)

hamırı (1- 103)

pamık (1- 125)

7. Anadolu ağızlarının genel bir özelliği olarak r ve l ile başlayan kelimelerin başında i türemesi görülmektedir.

ileçbēflîn (5- 10)

ilazım (4- 57)

ıramazanda (1- 109)

ırandıman (11- 19)

8. Ünlü daralması yöre ağzında sık karşılaşılan bir ses olayıdır.

bışka (10- 14)

mivsimi (2- 31)

urda (4- 22)

yıtmasın (3- 7)

9. Oğuz grubu ağızlarındaki en karakteristik fonetik eğilimlerden biri ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleşmesidir. Oğuz lehçe ve ağızlarına göre, bu ötümlüleşme dereceleri ve yoğunluğu farklılık gösterebilmektedir. Örnek olarak Türkiye Türkçesi yazı dilinde sadece ince ünlü kelimelerin başındaki “k”ler ötümlüleşip “g” olduğu halde (kel- > gel-, fakat kal- = kal-, gibi), günümüz Türkmen Türkçesinde, hem ince hem de kalın ünlü kelimelerin başındaki “k” sesleri ötümlüleşir (kel- > gel- ; kal- > gal-, gibi). Türkiye Türkçesinin ağızlarında da ötümlüleşme dereceleri farklılıklar göstermektedir.²⁸⁸

Yöre ağzında da ötümlüleşme karakteristiktir.

bağalım (12- 6)

bağırğöyde (8- 25)

ğadan (4- 17)

ğar (1- 21)

ğarılā (1- 22)

ğarıştı (2- 5)

Pazaş (5- 37)

Pişirî (4- 14)

Takısını (4- 26)

Tel (10- 6)

üsTüne (10- 17)

²⁸⁸ Gürer Gülsevin, a.g.e, s. 188

10. Ünsüz benzetmesi yaygındır. Geniz ünsüzü (m, n̄g, n) ile biten kelimeler l ile başlayan bir ek aldıklarında ünsüz benzetmesi görülür.

bilenneri (4- 9)

bunnara (1- 90)

dünneri (9- 16)

günnemiz (9- 28)

11. Kimi ünsüz düşmeleri Arapçadaki (') sesine benzer bir söyleyiş oluşturmaktadır.

a'sam (6- 20)

ga'ktı (9- 24)

me'surdur (10- 53)

mu'tar (10- 63)

12. Göçüşme de diğer Anadolu ağızları gibi görülen bir özelliktir.

dināyet (18- 3)

fasıyle (1- 32)

habrine (39- 10)

13. İyelik eklerindeki nazal n'ler (n̄g) korunmuştur.

dādān̄glē (1-60)

evin̄g (1- 66)

senin̄g (10- 32)

14. Vasıta hali eki –IA 'nın sonunda Eski Türkçedeki vasıta hali eki n'yi anımsatan bir n sesi türeyebilmektedir.

çarıklan (13- 19)
elimizlen (13- 66)
ğazmalan (22- 8)
otubüslen (20- 36)
malcıylan (12- 105)

15. Görülen geçmiş zaman üçüncü teklik kişi çekiminde dİng şekli de bulunmaktadır.

bālardıng (10- 16)
ğorduğ (10- 14)

16. Tek bir örnekte bak- fillinin oldurganı göstermek olarak değil bakıt- olarak kullanılmıştır.

Savaštepe Yöresi Yörük Ağzlarının İncelenmesinin Türkçe'nin Zenginleşmesine ve Türk Dili Eğitime Katkıları

Bu tez için derleme çalışması yaptığımız bir sırada, Karacalar Köyünde karşılaştığımız bir kişinin söylediği şu sözler gayet düşündürücüydü. Bizim Türkçenin zenginliği olarak gördüğümüz bu ağız için o kişi, “Ben bu konuşmayı değiştirebilmek için neler çektim demişti.” İstanbul Türkçesiyle söylediği bu sözlerden, yerel değerlerin nasıl utanılacak duruma geldiği ve bu değerlerin niye böylesi bir hızla yok olduğu rahatlıkla anlaşılabilirdi. Oysa bir dil arkeolojisi olarak gördüğümüz bu çalışma, bizim standart Türkçede evrimini tamamlamış ama konuşucuların ağzında yüzlerce yıl önceki halini koruyan biçimbirimleri duymamızı sağlıyor ve arkaik Türkçenin belki de bir kuşak sonraya aktarılamayacak mirasını bize devrediyordu.

Derleme yapılacak kişilerin bizimle konuşmaktan çekinmesinin en büyük sebebi, Dede Korkut şivesinin ahengini duyduğumuz o konuşmalarıyla alay edeceğimizi düşünceleriydi. Bir dilin şivesinin alay edilen, kullanıldığında insanı küçük düşüren bir duruma geldiğini üzümlere gördük.

Bu durumun ortaya çıkmasında sorumluluk tek bir kişide, kurumda ya da anlayışta değildir. Bu toplumsal bir değişimin sonucudur. Yıllar boyunca kullandıkları biçimlerin yanlış olduğu söylenen insanların bu düşünceye sahip olması da çok şaşırtıcı değildir. Yanlış olduğu söylenen bu biçimlere ulaşmak için araştırmacılar, yıllarını vermişler, yüzlerce yıl önce yazılmış sayısız eseri tercüme etmek zorunda kalmışlardır.

Kullandığı biçimin bu topraklarda beş yüz yıl önce yaşamış bir kişiyle aynı olduğu söyleneydi acaba bu kişiye, konuşmasından utanır mıydı? Standart Türkçe dışında bir ağzın kullanıldığı yörelere giden öğretmenler o yörenin ağzını “yanlış” olarak görmemeli, her fırsatta bu “yanlış” düzeltmeye çalışmamalıdır. Yöreye özgü ağzın “yanlış” olmadığını düşünmek de ancak iyi bir dil eğitimiyle mümkün olabilir. Dil eğitimi şive ağzların yapısını da kapsamalı, bunları Türkçenin zenginliği olarak görmelidir.

Türkiye’de ağız özelliği göstermekten çok şiveye çalan daha büyük değişiklikler gösteren yöreler bulunmaktadır.

Mesela Iğdır yöresi ülkemiz sınırları içinde yer almasına karşılık daha çok Azeri şivesinin bir uzantısı durumundadır. Bölgenin kelime hazinesi, ses yapısı farklılaşabilmektedir. Standart Türkçede olmayan anlatımlar, ifade tarzları, bir olayı veya durumu anlatırken kullanılan üslup vb. değişiktir. Dile giren folklorik nitelikler bu farklılıkları daha da arttırabilir. Yine Van ilini ele alacak olursak yöre çok değişik dil etkilerine maruz kalmıştır. Bölgenin İran’la olan yakınlığı, mahalli unsurların Türkçeye bulaştırdıkları hususlar standart Türkçe ile olan anlatım ve söyleyiş birliğini azaltmaktadır. Mesela bölge insanı, yabancı dil etkisiyle çoğu zaman soru mi’sini kullanmaz. Azeri Türkçesinden gelen bazı kısaltmalı “Baban!” (=babana) gibi söyleyişler, kelime sonlarında bir anda inceliveren hem de daralan ünlüler (konuşii, yapıi); kapalı ve açık e’lerin ayrımında yaşanan zorluklar, o ve ö’lerin u ve ü’ye dönüşmesi, art damak g ve k’larının etkinliği “ayın”lı telaffuzlar, son ses k’larının h’laşması, durum eklerinin getirilişinde yaşanan tereddütlü kullanımları biz ağız araştırmaları getirecektir.²⁸⁹

Yukarıda da bahsedildiği gibi böyle büyük farkları öğretmen dil öğretiminde es geçmemelidir. Ayrıca bu yörelerde çalışan öğretmenler yöre ağızındaki yapıların karşılığının standart Türkçede neler olduğunu bilmelidir. Dil öğretiminde de hem yöre ağızının yapısını bir yanlış olduğunu vermeden öğretmeli, hem de yazılı dili yapısını eksiksizce kavratmalıdır.

²⁸⁹ Bedri Sarıca, Ağız Çalışmalarının Dil Öğretimine Katkıları, Sözlü Dil Yapısı, Multilingual Yay. İstanbul, 2005, s. 60-61

Kaynakça

Adalı Oya, **Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1979

Akar Ali, **Muğla ve Yöresi Ağızlarında Şimdiki Zaman Biçimleri**, Muğla
Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2001

Alimova Cıldız, **Kırgız Türkçesinde Aslı Ünlü Uzunlukları**, Türkoloji
Araştırmaları Voluma 2/2 Spring 2007

Alkaya Ercan, **Sibirya Tatar Türkçesindeki Uzun Ünlüler Üzerine Bir
Değerlendirme**, International Periodical For the Languages,
Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/4 Spring 2008

Altun Mustafa, **Dilbilgisi Kaynaklarına Göre Türkçenin Ünlü ve Ünsüzleri**,
Sakarya Üniv. Çalışma Taslağı, 2008

Aksan Doğan , **Her Yönüyle Dil**, TDK Yay. Ankara, 2007

Atabay Neşe - Özel Sevgi - Çam Ayfer, **Türkiye Türkçesinin Sözdizimi**, T.D.K
Yayınları, Ankara, 1981

Aydın Mehmet, **Aybastı Ağzı**, TDK Yay., Ankara, 2002

Banguoğlu Tahsin, **Türkçenin Grameri**, T.D.K Yayınları, Ankara, 2007

Banguoğlu Tahsin, **Türkçede Benzerlik Sıfatları**, TDAY Belleten, 1957

Bayraktar Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yay., Ankara, 2004

Beşirli Hayati-Erdal İbrahim, **Osmanlıdan Cumhuriyete Yörükler ve Türkmenler**,

Phoenix Yay., Ankara, 2008

Beşirli Hayati-Erdal İbrahim, **Anadolu'da Yörükler**, Phoenix Yay., Ankara, 2007

Bilgin Muhittin, **Anlamdan Anlatıma Türkçemiz**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2002

Bozkaplan Şerif Ali, **Aruz ve Ünlü Uzunluğu**, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara, 20-25 Ekim 2008

Bozkurt Fuat, **Türkiye Türkçesi**, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 2000

Bozkurt Fuat, **Türklerin Dili**, Mesleki ve Teknik Açıköğretim Matbaası, Ankara, 1999

Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, TDK Yay., Ankara, 2004

Buran Ahmet, **Anadolu Ağzlarında İsim çekim (Hal) Ekleri**, TDK Yay., Ankara, 1996

Bülbül Gülfiye, **Balıkesir Bigadiç Ağzı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Balıkesir, 2007

Caferoğlu Ahmet, **Anadolu ve Rumeli Ağzlarında Ünlü Değişmeleri**, TDAY Belleten, 1964

Caferoğlu Ahmet, **Kuzeydoğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ankara, 1994

Caferoğlu Ahmet, **Anadolu Ağzlarından Toplamalar**, TDK Yay., Ankara, 1994

Caferoğlu Ahmet, **Orta Anadolu Ağzlarından Derlemeler**, TDK Yay., Ankara,

1995

Coşkun Volkan, **Türkçenin Ses Bilgisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008**

Coşkun Volkan, **Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler**, TDAY Belleten, 1999,
C I-II, S. 42

Coşkun Volkan, **Standart Türkçedeki Ünsüzlerin Akustik Özellikleri ve Görüntüleriyle Boğumlanma Yerleri Bakımından Sınıflandırılması**, TDAY Belleten, [2003] 2001, C: I-II, S: 44

Çatıkkaş M. Ata, **Türk Dili Kılavuzu**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2001

Dede Korkut Kitabı II, Haz. Ergin Muharrem, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,
1997

Demir Nurettin, Yılmaz Emine, **Türk Dili El Kitabı**, Grafiker Yayıncılık, Ankara,
2005

Demir Necati, **Ordu İli ve Yöresi Ağzları**, TDK Yay., Ankara, 2001

Demiray Erdiñç, **Kepsut İlçesi ve Yöresi Ağzları Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2003, Niğde Üniv. Sosyal Bilimler Enst.

Demircan Ömer, **Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri**, TDK Yayınları,
Ankara, 1977

Deny Jean, çev. Oytun Şahin, **Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1995

Develi Hayati, {sA} **Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik**

Cümleler Üzerinde Bir İneşeme, TDAY Belleten, 1995

Dizdaroğlu Hikmet, **Tümcebilgisi**, T.D.K Yayınları, Ankara, 1976

Doğan Aksan başkanlığında hazırlayanlar, Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam-
Neval Pirali, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, T.D.K Yayınları,
Ankara, 1978

Edib Ahmed Yükneki, **Atabetü'l Hakayık**, Haz. Reşid Rahmeti Arat, TDK
Yayınları, Ankara 2006

Duman Musa, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses
Değişmeleri**, T.D.K. Yay., Ankara, 1995

Duran Suzan, **Türkçede Cihet ve Mekan Gösteren Ek ve Sözler**, TDAY Belleten,
1956

Düzenleyen Cem Dilçin, **Yeni Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara, 1983

Ediskun Haydar, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007

Ediskun Haydar - Dürder Baha, **Örnek Dilbilgisi I**, Remzi Kitabevi, İstanbul

Eraslan Kemal, **Türkçede İsim-Fiiller**, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yay.,
Ankara, 1999

Ercilasun Ahmet B., **Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005

Ercilasun Ahmet B., **Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine**, Türk Gramerinin
Sorunları Toplantısı, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1995

Erdem Mehmet Dursun, **Anadolu Ağzlarında Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine**,

International Periodical For the Languages, Literature and
History of Turkish or Turkic, Volume 3/3 Spring 2008

Eren Emin, **Zonguldak-Bartın-Karabük İleri Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1997

Ergin Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980

Ergin Muharrem, **Üniversiteler İçin Türk Dili**, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 2001

Erkul Rasih, **Cümle ve Metin Bilgisi**, Ankara, 2004

Gabain A. Von, çev. Mehmet Akalın, **Eski Türkçenin Grameri**, Ankara Üniv.
Basımevi, 2000

Gabain A. Von, **Türkçede Fiil Birleşmeleri**, TDAY Belleten, 1953

Gemalmaz Efrasiyap, **Türkçenin Fonemler Düzeni ve Bu Fonemler Düzeninin
İşleyişi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1980

Gemalmaz Efrasiyap, **Erzurum İli Ağızları**, TDK Yay, Ankara, 1995

Gemalmaz Efrasiyab, **Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı**, Atatürk
Üniv. Türkiyat Araşt. Enst. Der., Sayı: 4

Gencan Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1979

Gencan Tahir Nejat, **Sıfat Birlikleri**, TDAY Belleten, 1954

Gura Orhan, **Türkçe Fonetik Test**, Ege Üniv. Mat., Tıp Fakültesi Yayın No 67, 1967

Gurunnina Elvira A., **Fiil Çatısı Üzerine**, TDAY Belleten, 1997

Gülensoy Tuncer, **Köken Bilgisi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
2007

Gülensoy Tuncer, **Türkçe El Kitabı**, Akçağ, Ankara, 2000

Gülseren Cemil , **Malatya ili Ağzları**, T.D.K. Yay., Ankara, 2000

Gülsevin Gürer, **Uşak İli Ağzları**, T.D.K Yay., Ankara, 2002

Gülsevin Gürer, **Eski Türkiye Türkçesinde “İstek Kipi” Üzerine, İlmî Araştırmalar**, Cilt XIII. İstanbul 2002

Günşen Ahmet, **Kırşehir ve Yöresi Ağzları**, T.D.K. Yay., Ankara, 2000

Güz Nükhet, **Sesler ve Kurallar**, Der Yayınları, İstanbul, 1992

Hacıeminoğlu Necmettin, **Türk Dilinde Fiiller**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,
1991

Hacıeminoğlu Necmettin, **Türk Dilinde Edatlar**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,
1974

Hazırlayan Mustafa Sarıca, **Yeni Dilbilim Kuramları Işığında Sözlü Dil Yapısı**,
Multilingual Yay., İstanbul, 2005

İmam Kazî, **Kitab-ı Gunya**, İnc. Muzaffer Akkuş, TDK Yayınları, Ankara, 1995

Kalay Emin, **Edirne İli Ağzlarında Şimdiki Zaman Çekimi**, TDAY Belleten,
Ankara, 2003

Kalay Emin, **Edirne İli Ağzları**, TDK Yay., Ankara, 1998

Karahan Leyla, **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, T.D.K. Yay., Ankara, 1996

Karahan Leyla, **Yükleme (accusative), İlgı (genitive) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler**, 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996

Karahan Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007

Kaşgarlı Mahmud, **DLT**, Haz. Besim Atalay , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006

Katip Çelebi, **Mizan'ül-Hakk Fi İhtiyari'l-Ehakk**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008

Killi Gülsüm, **Hakas Türkçesindeki Ünlü Uzunlukları ve Oluşma Şartları Üzerine, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Kasım 2004, Mak. 4

Kocaman Ahmet, **Kip Olgusu**, TDAY Belleten, 1971

Kocasavaş Yıldız, **Türkçede Zamirler**, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yay., Ankara, 1999

Korkmaz Zeynep, **Nevşehir ve Yöresi Ağzları**, T.D.K Yay., Ankara, 1994

Korkmaz Zeynep, **Bartın ve Yöresi Ağzları**, TDK Yay., Ankara, 1994

Korkmaz Zeynep, **Batı Anadolu Ağzlarında Asli Vokal Uzunlukları Hakkında**, TDAY Belleten, 1953

Korkmaz Zeynep, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay., Ankara, 2005

- Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri**, T.D.K. Yay., Ankara 2007
- Korkmaz Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara, 2007
- Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkan Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri**, TDAY Belleten, 1959
- Korkmaz Zeynep, **-ası/-esi Gelecek Zaman İsim-Fiil (Participium) Ekinin Yapısı Üzerine**, TDAY Belleten, 1968
- Korkmaz Zeynep, **Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkan Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri**, TDAY Belleten, 1959
- Mes'ud Bin Ahmed, **Süheyl Ü Nevbahar**, İnceleme Cem Dilçin, TDK Yayınları, Ankara, 1991
- Öçalan Muharrem, **Yayınlanmamış Sakarya İli Ağzları Doktora Tezi**, Kayseri, 2004
- Özkan Nevzat, Editör Ahmet B. Ercilasun, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007
- Özdemir Bülent, Yağcı Zübeyde Güneş, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balıkesir**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007
- Özer Metin, **Sancaklı Yörükleri**, Umay Yay. İzmir, 2006
- Redhouse Sir James W., **Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yay., İstanbul, 2001
- Sağır Mukim, **Anadolu Ağzlarında Ünlüler**, TDAY Belleten, 1995
- Sağır Mukim, **Anadolu Ağzlarında Ünsüzler**, TDAY Belleten, 1995

Sağır Mukim, **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1995

Salman Ramazan, **Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri**, TDAY Belleten, 1999, C:I-II, S:42

Selen Nevin, **Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi**, TDK Yayınları, Ankara, 1979

Sev Gülsel, **Tarihi Türk lehçelerinde Hal Ekleri**, Akçağ Yay., Ankara, 2007

Seyirci Musa, **Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri**, Der Yay., İstanbul, 1999

Seyirci Musa, **Ege Bölgesi Yörükleri**, Derin Yay., İstanbul, 2003

Şeyyad Hamza, **Yusuf u Zeliha**, İnceleme Osman Yıldız, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008

Tabaklar Özcan, **Türkmen Türkçesinde Ünlülerin Uzun Okunmasını Gerektiren Durumlar ve Eklerdeki Uzun Ünlüler**, TDAY Belleten, 1994

Tiken Kamil, **Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller**, TDK Yay. Ankara, 2004

Tiken Kamil, **Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf-Fiillerin İfade ve İşlevleri**, TDAY Belleten, 1999, C: I-II, S:42

Turan Zeki, **Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevherî Fiili**, TDAY Belleten, 1996

Tuna Osman Nedim, **Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller**, TDAY Belleten, 1960

Tuna Osman Nedim, **Türkçede Transitive – Causative ‘Geçişli Ettirgen’ Filler
Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü,**
Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXIV- XXV, İstanbul 1986

Türk Vahit, **Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri,** TDAY
Belleten, Ankara, 1996

Uğurlu Mustafa, **Memluk Türkçesinde Zarf-Fiili Parçaların Dizimi,** TDK Yay.,
Ankara, 1999

Uygurca Altun Yaruk, İnceleme Ceval Kaya, TDK Yayınları, Ankara, 1994

Uzun N. Engin, **Dilbilgisinin Temel Kavramları,** İstanbul, 2004

Üçok Necip, **Genel Fonetik,** Multilingual Yay., İstanbul, 2007

Üstüner Ahad, **Anadolu Ağzlarında Sıfat-Fiil Ekleri,** T.D.K. Yayınları, Ankara,
2000

Üstünova Kerime, **Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi,** Uludağ Üniv. Fen-
Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi (2005/2) S.9

Üstünova Kerime, **Yüklem Yalnız Özneyi Mi İçinde Taşır?,** Uludağ Üniv. Fen-
Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi (2006/2) C:11, S.11

Üstünova Kerime, **Ad Tamlaması – İyelik Öbeği Ayrımı,** Türk Dili ve Edebiyatı
Dergisi, S. 641

Üstünova Kerime, **Ama’nın İşlevleri,** Uludağ Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal
Bilimler Dergisi (2006/1) S.10

Yılmaz Özlem Deniz, **Türkiye Türkçesinde Sıfatsı-İsimsi Şekiller Üzerine,** TDAY

Belleten, 2003, C:1

Yunus Emre, **Yunus Emre Divanı**, Haz. Mustafa Tatcı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998

Yunus Emre, **Risaletün Nushiyye**, inc. Mustafa Tatcı, Akçağ Yay., Ankara, 1998

Yusuf Has Hacip, **Kutadgu Bilig**, Haz. Reşid Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006

Elektronik Kaynak

<http://www.savastepemuftulugu.gov.tr/ilcemiz.htm>. (20.04.2009)

Oytun Türk, Ömer Şayli, Sumru Özsoy, Levent Arslan, **Türkçe’de Ünlülerin Formant Analizi**, http://www.busim.ee.boun.edu.tr/~speech/publications/Turkish_phonetics/oytun_c004.pdf, (26.05.09)

METİNLER

1

Konuşan: Ayşe ırak (72)

Derleme Yeri: Aşağı Danişment Köyü

Konusu: Sohbet

1anak alağardı ęarılā oynardı

- *Ne oynardınız?*

yandım ayşamı. yandım ayşam diye diye türkü alağladığ oynağadığ. ben 5biliyırım. ordan şey yaparlağadığ sonęra engi ıhtı engiyneđ oynadılaş sonęra orh ıkhtı orhnağ oynayılar işte. evvelden ęuru eřme mümkün güne fadimem davlucaya gine diye diye amcanı ęarřılardıđ çok oynardığ o. yüz yaşında öldü. anám da doksan altı yaşında.

- *Teyze mani söyler misin?*

10

e syleyivėdim ya. ya başka bilmeyiğkına.  etek giyeridiğ gümüş kuşşak varıdı. hatta bizim  etek duruyy. gümüş kuşşak vāř.

- *Eski düğünleri anlatır mısınız?*

15

eşgi düğünleri ben işte o nolcek çanak alağladı oynadıdığ başka ben bilmeyėđ ki ta evvelden bilmeyėm işte. ne bilem bān.

- Kendi düğününüzü hatırlıyor musunuz?

20

benim düğün ğarlı, zāmherİNin on yedisinde düğün yaptık ämma çok ğar varİdı. heng meng olmadı bānim. ğardan fileŋ yapmadık. evvelden ğarİlā toplanırđıŋ eviŋ içinde oynarlardıŋ. ärkeklē görüy dİye Şiy yapařdıŋ. evellerden işte öyle yapılışdı. görmesin dİye ärkeklāř dİye evin içine yapaşlardı hengi. evin içindie oynarlardı.

25

- Gelini ata bindirmek var mıydı?

ata binārdık. başlarımızi duvak yapardık. ata Pinārdık. üŐ Tēneŋ yenge olūdu. gelin öŋgdān üç yenge arkādan giderleşİdi.

30

- Düğünlerde hangi yemekler yapılırdı?

aynı aynısı keşğek nohót PiŐirilēdi. bulgur pilavı, hindi pirinç pilavı yapıyleş. o zaman bulgur pilavı yapaşlardı. üçünü yapaşlar başka yapmazlardı. çorba bişey 35yoĝ_udu. bi keşğek, bi nohót bi pilav

40- Keşkek nasıl yapılır?

buydaydan yapıyın onu ya. düveşlerİdi ne ğade dübekte düveşdik çamiŋĝin önünde dübek varİdı. düveşdik. üç ocak beş ocak döverleřđıŋ ondaŋĝ aş

yaparlardıñ. kınada yemek verirlerdiñ olan eviñge ğız evi. kına deliği dilerdiñ. 45danâ mı kesilcek óglak mı kesilcek ğoyun mu kesilcek ğayrı bacaan birini alı'dın olan evi de. gelişdin oraya. heng yapaşlarıdı. oynadıñ bayraktarlaş oynadıñ. aħali toplandıñ oynadıñ. olan evi gideřdiñ ğız evi ğalışdın orda

- Őimdi nasıl oluyor dűğünler?

50

hindi mi? hindi orh vâ dűğün mü olu iřte evvelkinlên yarısı olmayı. eski âdet yoh.

- Özlüyor musun o günleri?

55e özleyi ya. evvelki şeyleş özleniyi ya. geçti ğayrı. yirmi yaşında olsaydık ämmâ geçti. olmazkına ğayrı.

- Tarla işi yaptın mı?

60tarla işi yapmaz olu muyum? dâdâñgle ekimiz çalışdığ. buydây ekeşdik, arpa ekerdik, bakla ekerdik, noħot ekerdik.

- Develeriniz var mıydı?

65bubamgilin vardı devesi. buñların yoĝ udu. bubamın on iği Tenę tülü devesi vardı. hatta birini burâda ben ğaldıĝimde kesTilär. ğadirin eviñ önünde boynu altında kaldı da dêve buzda kaydı. sucaâz ibrâm kesTi.

- Bu köyde mi doğdunuz?

70

yokardan gelmeyim. bu buralı.

-Buraya gelmek gurbet olmuştur?

75gurbet oluş mu? ne arası varkın on beş dakka arası var. on drt yaşında gelin oldum. on drt yaşını doldurmadıydım bilenek. ğarlık gnde gelin oldum işte. ata Pindik geldik buraya.

80

- Gelinlikler nasıldı?

byaz gelinlik vaşıdı. vardı bn kidim. bendn sonşa o çıktı. gelinlik çıktı. byaz 85gelinlik kidim bn byaz byaz bendn sonşa çıktı o gelinlikl. atmış sene oluyo ben geleli mm

-Siz Yozgat'tan mı gelmişsiniz?

90bn hiç bilmemkine bunnara sor. dedye sor onġu. bubamınaş bu ğardaş o'c ikisi.

- Yrk kıyafetleri nasıldır?

ble arkalarına kek blaşlaş. haleş yapıyleş. evvelden burıda yapıydi mm 95bura bıraktı. ğoc ğarılar yaparnı.

- Bu yöreye özgü bir yemek var mı?

yemek mi? yemek düğününde keşgek nohót yapıladı işte başka bi şey bilmezdik.

100

-Sini kulağı varmış, onu biliyor musunuz?

hamırı yazarız. içine keseriz bôle içine nohót goruz. haşlanmış nohót goruz içinĝe. bôle dörd ucunu bi yakaya gitişiriz. maşingada Pişirısın îce. ondan sonra zatañ su 105ĝatarız içinĝe. topalak yapışdık, bulguru ĝarıřtırı da bulgurnan unu ĝarıřtırı da topalak yapışdık. içi nohótlu topalak Pişirıdık. övelemeç yapışdık, sarma sarardık. biz buydáy unundan övelemeç yapışdık. hemen suyu ĝatarız. ayran ĝatardık içinĝe. sade yaparız bi dökeşdik suyu caz bôle yirdik. gevreĝ_aşı yapardık. tirit diriz oñga. ĝavrē sovan dōrarız, suyu ĝaynařız, salçayı da ĝavıriyız. 110hamır gevrek yapıyız ya. ıramazanda bürek yapışız biz. evvelden bunları bilıdık. pirinç falan mı bilıdık. nohót aşı ĝuru fasılye

-Eskiden ramazanlar nasıl geçirdi?

ıramazanlar da valla işte bulgur pilavı Pişirıdık. ne bulduk onu Pişirıdık. yirdik. 115ıramazanda bunu bürek yapışdık. bu bürē çok yapışdık eskiden. hār ĝün bi sini bürek yapışdık. ıramazan geliy díye yaparız bunu biz. ıramazan geliy díye bôle bu kadan yaparız. ıramazanda hār ĝün bürek yapar yirdik. gine yapıyız ya. şekerneĝ yapıyım ben. bunu Pişirıs_sinide bôle tepside. üstünü şekarlı su dökeriz, yiriz.

120-Başka neler yapıyordunuz eskiden?

başka neler yapılmı olum. iskar dokurduk, çul dokurduk, kilim dokurduk. benim
çullar vardır dışarıda. böyle kicek çamaşır dokurduk. çıkırık eğirdik. yay atardık.
böle nasıl yay atardık. hiç Pazarıdan almadık. içini dışını böyle bez kiyeğdik. bez
125diyeler dohuma kiyeğdik öle. ärkekle ğarılar hep öle kiyeğdi. pamık
yetiştirirdik. kendimiz yetiştiririz pamü. ğara ğoza ekeğdik. atardık çıkarttırı gelirdik
savaştepede çıkırır vardı na bu şeyin dërmeni. çıkarttırı geliğdik kendimiz buğda
yaynını atadığ. nasıl yay atardım. ğuzu bårsından yapardığ şeyini kirşini kirş
dêrdik ğuzunuň ğurbanlıň baarsaklarını topladığ. böyle dırnāmızna sıyırdık.
130onü biş altı ğat yapardığ. incecik olüdu. bedrik böyle bedrik deriz sürtardığ.
çıkırık şöle îne böyle sarardığ, çevire çevire şey yapardığ. ılgıdı alırdık, ordan
gecereye geçirdik.

135

Konuşan: İsmail Gökçe (66)

Derleme Yeri: Karapınar

Konusu: Sohbet

1-Bu yörenin düğünlerini anlatır mısınız?

buranınğ düğünü cumèy gün başlar, cumèy gün akşam meydan yerı kurulur. eskiden meydan yerı odunna oluyodu. pıynar getirilı. ışık yok, elektirik mi varıdı, löküs de yok. pıynar getirilip yakılıyodu. olmadı kül ile kız ęarıřtırılı ôle aydınlanma yapılyodu meydan yerine. önnar da tarie ęarıřtı. hattıa rüzgar da oldu mu o ateşin külünü savırı milletın üzerinğe gelişmeler bi şeyler oluyō yani bunnar da şindi ne_bleyim akıla geldikçe konu ediyuz da kendimiz de gülüyoız o günkü hallerimize. bunnar oluyodu ne_bileyim. cumây akşamı cumaştesi akşamı meydan yerı kurulur. pazâr gün de gelin alınır. gelinğ çeyiz eise öküz arabasına sarılıyodu. develere sarılıyodu daha ünceleri. tã soñra o deve işi kalkınca öküz arabasına sarıldı. gelin ise ata binililişdi. öyleydi hattıa bi kısım içinde bi kar yağdı at arabasını şey o gelin atını zor götürüldü eve yağni. buna tanıkım yağni. bunnarı da gördük. e şimdi bi düğün yapmak da tere yağdan kıl çekmiş gibi. ne eziyyeti vār, şeysi vār sadece varsa bir maddî masraflar... çünkü bir medenî çağdayız, moderin dünyadayız ve sosiyetık çağına girdik. bunun için düğün masırafları ārlařtı. ama önceki zorluklar haladır da şu anda yok.

-Kına gecesi olur muydu?

kına gécresi řôle oluyudu. kına gécresi olan kızın evinde oluyudu. ve oyun da 20dışarda oynanmıyo. eviň içinde oynanıyodu. hattıa bazı erkek zümrelerden kadın oyununa bakçam diye kadın gëysisi giyip içeri bazılarınıň tarafından sokulup bôle ře olüdu. ayıp şeler oldü halde gene de bazı bunnar biř bakımdan da komiklik olarak, komiklik yapalım déye yapıldı. e sōra başka kövünden gelen insanlar bu kövün kadınlarını oyununa bakıtılmıyolaşdı. biz de bakıtılmıyoduk. 25onnar da kalktı şimdi. şimdi bu kına geceleri řu köyün meydanında oluyō. aşşadaysa mahalle burdaki meydanda oluyō. düğün olayları řu anda bôle oluyō. kaçırılmışsa e buna düğün de yapılmıyo. bi kına gecesı yapılyō

-Düğünlerde ne yemek yapılır?

30keřğē de mēşurdur. ğaracalar keřğē diye de hep de var yani. hep bi yemek yapılır, pilavıylā huřafıylā bazıları cacık yapar. yani her türlü yimekten yapılı. yaz mivsimi ise sebze de yapılyō fasılye yemē gibi taze fasılye gibi. ama kış mevsimindeyse kurı fasıyle yemē yapılış, bôle yani. nohōtsuz yemek olmaz. çünkü keşğek nohōtla, pilav nohōtla bu hoş oluyōř bôle.

35

40-Eskiden burası nasıldı?

hindi benim dōdüm zamanna buşlalda ev yokTu. burılaşda ev yoktu. bu kısımdaydı. bizim evlerin oldü bölgedeydi evler. öndan soňra üredi gitti. o zamanlarda dévecilik zamannarı yani. bizde yoktu déve de komşularda vardı.

45taşımalar deveyle yapılyodu. savaştēpiye hasat zamanı buydēy de gidecek
develere sarılıp gidiyodu. anca o güç varıdı o zamanlaşda. şimdi bizim buranıġ
akraba taligatları dikili, bademli, heralda belediyelik orası. deniziġ dibinde orası.
orayı da galba turistik bir kent oldu ollaşda. elli iki senesinde orāya gitmiştim. on
iki yaşındaydım. ilkokuldan ıktımda gittim, rāmetli valıde ōlum bakamazsın
idemessin yumruk kadan řē nası bakıcan kendiġ, gōndermessen ġaçıcam
50dedim ben para ġazanmā gēdicem dedim. gittik iki ay durduk o zēytin topluyoz
kırā bembeyaz āller sovuyo ateş yanıyo, taş ġoyuyoz atāřın içersine. ısınan taşı
alıyosuġ ısıtıyosuġ ondan soņra bunnarı da yaşdım yaġni. derke ayāmızda
arıktan dūn çıktı desem ō da yalan deil. ve en son o arın dolaġını çıkar bakalım
kurut bakalım baca, bacada. bacanıġ iinġe de ġoca biş kalıġ a sokuluyoş.
55onuġ etraflarına odun sokuluyo. onnar yandıkda o meřenin kūtū de
ġarıtırılıyo artık. şindi ō zamannarda da rāmetli peder ırır yaptı. pamık ırırı.
pamık ekirdēni çıkarmak için. habire eviriyōřsu. pamık da ġıřın rutubet oluyo,
ateřinġ etrafına seriyosuġ onu. onna karıştırırka bi ınga ġayıyo mu, pamık bi
Tutuşuyo. bunnarı yaşadık yeġenim. hattıa o arıktan dolaktan usandım cizme
60ıktı. ellilerden soņra lasTik ayakkabilā çıktı ya, hatta o lastik ayakkabının bir
kısımına ali ōldüren diye laap taktık. bir ādam ōldū, ġarın içinde ġıřın gece kaldı
da. ayakġabıları da arābanın sōvenine takmış, mandaları koyvermiş. mandalar
bura kōye geliyo, adam ōrda kalmış bayırda. ō ġardan soġuktan buymuş ve gidiyo
orda ormanıġ kuytusuna ġalıyo. sabah gidiyeler bulıylar adamı ālā canlı ama
şurda komşu kōy var ora getiriyōlar. de orda yaşamını bitirdi. ōndan soņra da o
65lasTın ismiġe, ayakġabının ismiġe ali ōldüren denildi. ve ōnnardan soņra da
cizme çıktı, cizme ałdım ayāmā, cizmeyle çift sūrüyoz tabi sabanna. derke Peder
bāni azārladı. arık durūkana cizme nōluyomuř dedi. cizmenin dedi, baba bundan

gayrı çarī gēyesen sän gēy dedim. ben cizme ğullanacām dedim. yani bôle bunnarı gördük yaşadık. şimdik ne mutlu ama bana sorusän şu anda bänim halkıma da 70ırahat batıyo. çalışacām dēyene hār gün iş var. ama çalışmāyacām dersen bu da bôle. bänim işim, demir yolunda çalıştım älli sekiz älli dokuz, ałtmışta askere gittik, gäldik sekiz sene burda durduk, ondan sonra, madäne girdik, madändän de geçiverdik alımanyaya. bunnar da nāsıP_ oldu. bunnarı da gezdik dolaşTık. allah berķet veşsin seksen beşte emekli olduk. ši anda sizlerle de tanıştık. nä mutlu. bi üzenim var zaten dödümdan son nefesime kadar birdän fazla kişiyle tanışırsam ne 75mutlu bana.

Konuşan: Emine Bozdemir (54)

Derleme Yeri: Dikmeler Köyü

Konusu: Sohbet

1-Neler yaptınız eskiden?

ē ğuzum, ğız anam ğoyunnādan inme. burā biz ikimiz barabā geldik. ikimiz barabā biz tēzemizin ōluna geldik. ūu hārmān benim baĝ ğördūnūz. burdācina durmuş çavıūın ğālini benim. en ğüççük ğālini. ğaynīnam da dokuz tane ğız dōrt 5dene ōlan on ūū dene. ğaynānamda on ūū dene evlat. durmuş çavıū dirlē, köyün aĝası. ğaymıkam bīrē ğuzu ōlak yimē ğelī, ğaymıkam burā. en ğüççük ğālini bānim. ōnun ğıyında durkana ben ĝaç kine bi godu. yārde yıtmasın, yene nūr içinde yatsın ğaynīnam ğaynītam, āūa nine ğaynīnam, durmuş çavıū ğaynītam. nūr içinde yatsın, yirde yatmasın. nur içinde yatsın vaū bi sūrū ğızan. hepsine vēdim, 10bān de bu ēv yıkıldı, bān de kāndim ēvimi yapTım, damımı yapTım. ondan keli, dādān ūū sene asker dūdū, ūū sene askerde duūdu. u zaman bu yakada yapmadı, ōte yakaya ğālin gittim. ōnlā ğelip ğidene ğadā dādān gelividi. ilāçbārlī, senin ta'layı sūrdük, benim ta'layı sūrdük. senin ambarı doldurduk, kāndi ambarımızı da doldurduk, senin ambarı doldurduk, kāndi ambarımızı da doldurduk, iki tane dūven, ūo ārmanın bi dil_āzı olsa da sōlese, ūu ğaba āçlarıŋĝ, 15bu ğaba āçlarıŋĝ, hinci ğālinlere ōlanlara vēdik. hinci, bakçak yanımız yōk. bi dūven dōndū bēgir dūveni, bi ōküz dūveni, iki tane dūven. bo_harman bi baştan bi başa ğadā yıĝın. urganlā teviriū, adam urganı tutā yokaūdan, urganın oūta

yirinde şē, urgannan inē yire, demek ôle. ämmä bi orak birimiz sâda, birimiz solda bi ta'layı bi günde biçip gidiyduk. aynı dözeş gibiydik, hinci yatır taşı olduk, ävväldän dözerdik, hinci yatır taşı olduk ölüm. yalan sôlêcek halim yök. **20**ordancın ondan keli, adamnan işine bakā,dişine bakā,pişine bakā, üç ölüm vā, iki tane de ğızım vā. ğızın biri burda, biri gälän kôde. biri, biri gälän kôde. gâçän gäldi gitti hala. adamlar işine bakā, dişine bakā, pişine bakā, hinci üç olan üçünü ayırdık, bänim ölüm dedi ki en güçük ölüm izmirdä, en güçük ölüm izmirdä, öte ğoca ölüm, ğoca ölüm da izmirdän geļdi, bırak bu ortanca ölüm, da bırda. ondan **25**keli bizim günümüzde ğuzum, bēgir vādı. bēgir vādı. bēgiriñg üstüne bi dübek taşımız vādı. dübek taşının üstüne çıkTık mı, al devamızlā barabaş bēgire bindik mi bizä derlêdikına bēgirin ğaşının ara yirine iyi bak hā, ğulanın ara yirine, düşesiñg kayāsın. ğaşının ara yirine bak, gôzünen yüzünün ara yirine bak, accık çekelē, bundan keli ğoyvirîledi, bēgirin bāline, asker arkanda. evvel bizim sepilē daldan dala bôle asılırdı, daldan dala hinci sepi yok, hinci evlêde sepi. eviñg orta **30**yirine yayı verilē. bizim ordana ğızla, dizēdi dizēdi dizēdi, daldan dala daldan dala evlêde, avlulānda. şêlênde, avlunlā, ak gôneklē, yapık işi gôneklē, ordan da ata binēdik, biz ata binēdik, al ata binēdik, devamız aldı. bēgirimiz aldı. ala binēdik, bôle. burā inēdik, ğayınna, ğaynatan gelîrdi. bu geline ne viricēn, ğaynınam dirdi ben ta'la viricem ğaynıtam dirdi, ben bi kap viricem. unları verîdi **35**bize yavrım. bänim ğaynınam da didim ha, dört olan dokuz tane ğız on üç dene evlat. en güçüğ evladı bänim. gene yirde yatmasın nurda yatsınnā, ğaynınam da dizimin üstünde öldü, ğaynıtam da dizimin üstünde öldü yavrım. hinci ğaldık gali üçe hepimiz.

40

-Kendi düğününüzü anlatır mısınız?

bänim dünüm. bänim dün ğuzum çok. hinci burda biz ikimiz de ğaynınamla ğaynıtam, şerdän ğälmä, oranlädan ğälmä burä. tēzemiz ölu da ğüçük bilädēr **45**tēzemizin öluna gittik. bän hava bilädēr, bi bän de halime bilädēr. hava bilädēr aşāda ğóca ölandadı. burda amcımın öluna kēli, burdan bāni götödülē öte yakaya, dedim işte al dovā bürüdülē, al dovā bürüdülē. nışanlı, iki sene nışanlı durdum. adam askärdä, adam askärdä üş sene askärlük yaptı adam. öndan keli ölüm, ğēldim burä ğēldim burä, ğälänä ğadā bırdan göt'dülē bāni öte yakayı, öte yakayı **50**göt'dülē, en ğüçük gelini bänim, öte yakayı göt'dülē, bēgirdän, bēgirdän, al bēgirdän, geliyin. ğaşın arāsına iyi bakayınğ. kim bēgirin kulānın arasınğa, bēgirle, ğulānınğ arasınğa çekelē ğuzum göt'dülē işte ğuzum tēzemizin öluna vādık biz ikimiz baraba. tēzemizin öluna vādık. öte yakaya, bu yakadan öte yakaya. bak bu harman da bänimdir. bak bu harman da benimdir. bu ğulakTan bu ğulā böle yığın dolā bele işlenirdi. hinci ğuzum, ni demet vā, ni orak vā, ni harman vā.

55

-Keçileriniz var mıydı?

ölüm yüz otuz tane keçim vādı, yüz tane keçi. damda öküzlerim vādı. ğoyunlarım vādı. inäklerim vādı. bänim än ğocu ölüm vā, ıramazan ölüm. en böyüg ölüm **60**ıramazan. ıramazan ölüm amcasının ğızına tamaħ etti. amcasının ğızınla bakāken, avludan çekti gitti. amcasının, bubasının göğnü vā, nenin dādānin çolün çocū ölmadı, undan çolü çocū olmadı, çolü çocū ölmadığ adam ğızan ğıymatı bilmäz. malı olmadığ adam mal ğıymatı bilmäz. unnā dedilēkine biz vāmēcēz. ğızın yaşı öteki ğızlan barabaş ikiz yazılmış, ufak ğēldi. hinci bänim ölan **65**zorda çekti ğızı da ördan çekti, bubasın gene gönlü oldu. nenesinin, dedesinin göğnü yok. hinci nolcak? bizim ablä vā. büyük ğarādāl. abıla, o ablanın ölu senin

gibi yetişkin olan düşüvîdi, gâl dedi, götür didi. götürerê ğada, şimdi bu ğuzum hinci gelivîdi. düşleşvirê ğadâ ğuzum aldık, şe ettik, hadi ayırdık. ali geldi, öküz, ğoyun, geçileri, sayada tē orda götürdü, sayada yüz otuz geçiyi ali götür'dü. bir de ğıyına da çoban vēdim, olañğı cāmili. ablamın evine ğaşşıya çoban virdim. olum **70**git bu kez sän yerini bul da satasıya ğadâ bunnara bak. adam yirini bulup da satasıya ğada, bi de olanı, vēdim, iki bu izmirden ğüçük olanı. ablacı çoban vîdim. unna ôle gitti. mallaş ya bayırdan duttu duttu gitti duttu duttu gitti. bi de bän ğüçücük çocū aldım da bän kändim zētine gittim gali, gelinnen olanı bıraktım da. bi de geğimdi damdan öküzle de gitmiş. dädäläri hinci dama varı, bi dädälen **75**gelin kağdı burda. dama varı bakıyó öküzle yok damda. kayıp gidı bôle duvara. hadi yüz otuz keçi gitti. bu ğadâ koyun gitti. inek gitti. damda öküzle de gitti ämmä borcu harcı ödē. çocuk zordan gēđinden burdan évden ğaldırı da anamda görünüyo. amca şe dayı didi hacının ali. gē řu gayi mallā řôle saçılıyo balilerin orta yirinde yaşıl ğayınnan arasında kimse gelip tóplamayı didi. tamam dedi ó da saçılsın amına goyim. gälmesin de saçılsın didi, bänim dädäm. ôle diyene ğada **80**ğuzum bunna häpsi gitmiş. sonra bänim ğayınnam vādı, ğayınnam äşe nene. ibräm ölüm dimiş, senin ğızanların işle demiş. äsın gitsin ölüm dimiş. senin ğızanlä ğazandırı unu dimiş. yorı ölüm yürüyelek dimiş. bänim dediyi ämiş gēmiş. evin içine benim dediyi ämiş gēmiş, yürü ğuzum dimiş yürü ğuzum dimiş, evin içine dediyi ämiş gēmiş. ğayınnam, ğayınnam ävin içinde dediyi ämiş, gēmiş bôle **85**olunca bôle didi. gece götümesin daha benim ğuzum, öküzleri gündüz, götücek ya dayı. işte bôle.

-Kıyafetleriniz nasıldı?

ölüm ğayınnamın kemeri Kümüřü vādı ämmä ğuyumculara vēdi. saraşlı ebesi **90**vādı. saraşlı ebeleri vādı. saraşlı ebeleri, bunnaru o řeye vēdi. älem märmileri vādı. märmileri satTı. häle řein altında durdu bôle yemlîñg altında. märmilē

yemlîn altında durdu, dâdânin märmileri. bân vaşdıım üstüne saman atıvışdıım. zamanında nları insanlâ gâldi satTı. ämmâ ävvâldân çok ävvâldân. ğayınnam eşkıyâ zamanında saya vâmiş, keçi sayası, keçi sayası. ekmē ıkâmiş, ekmē, bi fırın **95**ekmē. alıvirilâmiş. bi fırın ekmek ğızan evde, eve gâlmē, benim ğızanlarım ğokuyu demiş ğaynına, eve gâlmē. eve gâlme bânim ğızanlarım ğokuyu burda alın yiyin. hadi demiş, řu üç ekmē de bân götüren demiş. bakın bânim önümde bi sürü ğızan demiş. řu ö ekmē de ben götürem. ğayınnancım üç ekmē de fırından almış, getimiş ğemiş eve. nolcak hinci nene demiş. ölüm demiş, alın řu tavayı, alın řu duzu, alın řu kepeyi, alın řu harılı anâ. dē keçilē vâ demiş. keilēn aha řura. **100**aliniĝ aviniĝ yancâzına dallık yiř. dallık yir rda, ğayınnamın ev öte yakada. gidiĝ Piřiriĝ rda en kısır keçiyi kesiniĝ Piřiriĝ. bânâ dâ bi çanak demiş, tavaniniĝ altına kapatın gidin ğari demiş. şimdi ğayınnam gidē şunnâ dūdū anâ verilē, unnâ sabâ ğadâ piřirilē, unnâ bi ğucak eti götödülē zâti fırından aldılâ dâ. unnâ sabâ ğadâ Piřirilē yirlēmiř. ğaynatam irtesi sabâ varimiş. tavanın altında bi **105**anak ğavırma. ğayınnam da bi çanak ğavırmayı alımış eve götöürmüş ğızanlara yidirmē. ämmâ mal çok, mal çok yalnız siz ğuzum dârmış, eve gâlmen. benim ğızanalarım ğökuyo. gidin orda malı kesin, en kısırını kesin bi çanak da bana ala ğoyun deşmiş, tavanın altına ğoyun. bân sabah alırım onu yirim dârmış. ğayınnam sevē bôle. ğanınam, ğaynaitam bôle. ğoca ğarı dârdi, ğurşun dârdi bôle, yıĝdı, yıĝdı dârdi. yâmir yâř gibi yâdı dârdi. kândimi bôle bi tenimi şetmedi, bi **110**tenimi, bi tenimi ğırmadı dârdi. hala řu yanda puliş puliş dârdik, bacânın bi yandan girmiş bi yandan çıkmış, ğolunun bi yandan girmiş, bi yandan çıkmış. ğaynatam durmuş aviř, durmuş aviř dirlē askerde sadece aviřmiřmiř, bôle dârdi, gelin dârdi yâmir gibi yâdı, ğurşun dârdi. bi tüyümü dökmedi, bi tüyümü dârdi. e bize diyverdi ğuzum kemerlē olurdu, dâdânin kemeri vâdı, beř ğuruş da **115**bulsa o iki ğatlı, üç ğatlı kemere sokaşdı. iki ğatlı, üç ğatlı kemere sokâdı. burda muşamba kemer vaşdı bâlinde. muşambadan kemer, ğoca alı ğıvrak ğeyē, bôle ğıvrak ğeyē. kemer kemer kemer kemer ğoca alı ğıvrak ğeyēdi.

-Dokuma yapar mıydınız?

120dokuma, ğuzūm dokuma, hinci dē orda onu gördün mü? dē orda onu gördün mü? burda bunu alış işlēsın. řal, peşkir, ğoca nalışlı řal peşkir. eve ğesen ğoca nalışlı řal peşkiri gösteririz. e burda yok mu ğız hiç? önünĝe peşkir, ävvälden ne dirlēdi bak. fadime hala fadime hala demiş senin demiş bu şalı kim dokudu demiş. iĝri biĝri iĝri biĝri ayānı bozdun iĝri biĝri fadime hala demiş, hafize halacīm

125burda demiş ğarı demiş önünün şalını arkasının peşkirini dokumadı mı demiş, ona ğarı mı dirlē demiş. ona ğarı diyip, ārkasının alıcını, önünün kılıcını dokumadık ğarıya ğarı mı diye demiş. kändim dokudum fatma hala kändim demiş. ārkanın alıcı, önünün ğılıcı. hadi ğız sän kilim doku, bän onu dokuyam dirdi. peşkir, nalış, ala çul, kilim, ala çul, kilim, ala çul, kilim, ğoca nalışlı şal, peşkir. ävväldän ğuzum şal, peşkir aranıdi, şimdi ğuzum ārkasın dalcı önün ğılıcı

130dirlēdi. ğarı olan ğarı ārkasının dalcını, önün ğılıcını dokumadı mı ğarı dē dirlēdi.

-Hayvanlara kendiniz mi bakıyorsunuz?

ulēn tiftik keçinin üç tene çoban vādı, üş tene fındıklıdan, fındıklıdan birinin

135vādı, mācır, fındıklılı mācır. biri hasan, biri omar, biri melî, biri seyit, çalabalı seyit, 3 tane çoban vā. 3 tane çoban ölüm. biri urā biri urā derken, çobanlā sayada dalaşırdı ölüm. varışdık, senin tōrbana da piynir ekmek ğoyum, senin tōrbana da piynir ekmek ğoyum. siz ni dî dalařıyonĝuz? hasan vaşdı gali ālamā başlāvırîdi. bi de selām vādı yōkarı selām dē şu taşla bänim taşla şu ğōdün ğoca isak, ğoca isak

140eskiden ğoyunlän yanında durū. yenge yörü ğulaklarım sancî yenge yörü ğulaklarım sancî. varı bakarım ak ğurt, ak ğurt. dizimin üstüne oturū, ğarı bi

çomak alırım elime ğurtları çıkar, ğurtları çıkar. çocuk o yazın sıcakta durukana
ğurtlā ğaynamış ğulānda. ğulānda ğurtlā ğaynamış ğoyunlān başında. ğuzum
ğoyunlān başında yatma sen. çakal geliyu da ğoyunları alıp gidî ya. ğoyunlān
yanında yatıyu. keşilerin yanında yatıyu, keşilerin yanında yatıyu üş tene çoban
145vā. üş tene çoban vā ğuzum o ço'cun ğulānda ak ğurt çıkardı ğuzum. o ço'cun
ğulāndan çomakla yenge yürü. hemen orā bırakıveriyin olā hadi yürü. hemen orā
bırakıveriyin olā gidiyin ğurt çıkarmā. dādāmiz bi gitti. tırakyanın bilmem ne
köyünden tiftik keçisi getişdi. hala yāmırlīnın içine taktı yāmırlīnın içine geçirdi
de bi ğarış bôle. meliğ_ördü aşşādan yókarı bôle. meliğ_ördü. dārisinden
150meliğ_ördü. tiftik keçi, tiftik keçi. sallanır bôle, sallanır keçi, ğoyun. hinci
bişey yok bôle. hēşē durmakta.

4

Konuşan: Havva Ödemiş

Derleme Yeri: iftlikdere Köyü

Konusu: Sohbet

1-Bu köyde düğünlerde hangi yemekler yapılır?

dünnede gelenek göräneklerimiz keşgek, nóhut, çorba, ordan sna ätli patatöz.

-Keşkeği anlatır mısınız?

5

öncekten ble böük dübeklē vādı. ble onları dövüdük tokmaktāla, döve döve yapüdük. şimdi öle yapmıyuz. şimdi hazır alıyız, getiriyüz keşgekleri ble mesela satılan yirleden. keşgeklerleği getiriyöz. o buydeyını güzälce yıkıyöz. yıkadan sna ondan sna onı bi keşgekçi dutuyoz, onu heşkez yapamıyo. onun da bi yapan kişisi vā. o 10keşgek pişirmeyi bilenleri getiriyöz. onun yanına etlen de ğoyun kesiyiz. ğoyunları kesiyiz, eline teslim ediyiz. mesela keřgē. o tabi dünün şeyine göre. gelicek insanına göre. ördan o keřgē etini. ördan sonra buydeyini, suyunu kändine göre hazırlar, řēden dādan odunnarı getiriz. ble kütük yaparız, ble etirafına, ocak yakā. o keşgekçi. ördan sonra onnarı yıkar paklar, buydeyını. ondan sonra suyunu, etini ğor, önu o kändisi yapar. önu o keşgekçi Pişirı. 15Pişirdikten sonra ördan meselā el ayā dutanlara ble yapabileceklere, ble sopalā vādır böyük böyük. o sopaları verı eline şu ğolum ğalınlık ble ördan öna göre yontulur. onı iki ärkäk alırlā ärkäk olanlā. ördan döveşle ğazanın içinde küt küt küt küt, beş altı ärkäk toplarış, on ğadan kişi kimse satı düğün yeri ğalabalığ_oluş.

ónı döveflē döveflē, tam ğıvamına, yime ğıvamına aldı mı, bırakırlā. óniñ _āzını **20**kapadırlā. işte, o çorbalā, ekmeklē, hār şē olduktan sonra tabi herkez yimē çārılır. saden önceden çārılıyó, bi de bārılır burda bizim. hārkez keşgek yimē insin die bütün hārkez dāvetlidir deye. ondan sonra gelir, burda aşşāda bak yirimiz vā. orda servis yaparız. şurda, şurda masalā vā. işte hayır yirimiz vā. ha urda. urda yinir. u servis yapılır. ôle yinir dūnnede, undan sonra yinip içildikten sōra dūnse óndan sonra çalıp oynanmaya başlanır. işte misafirlē gelip toplanır. **25**davılsa davıl, ondan şēlese cazgı cuzgudulāsa unna gelî unna çalālā. genşlē gelî toplanır, gelin gelir. öteden işte hār nasıl oluşsa şērdeki gibi, geliş orda oynar, tönülür işte sōra dakı merāsimi olur. hārkez Takısını takā. dakı dakıldıktan sōra biraz oynanır, saati gelince paydus olur gidilir.

-Eskiden düğünler üç gün sürüyormuş?

30

evet eskiden ôledi. hinci ôle deil. hinci ôle deil. ekgiden öncädän işte davılcılā dutulū gelinirdi. davılcılā bi gün éve misaFır olurdu. o gün keşgek kurulma günü, o gün davılcılā oynadırdı. o cuma gün akşam oynanırdı. o yimek hindi arındı. cumartesigün misaFirlē gelirdi. ó misaFirlē geldî gün, gari o gün gine sabā ğadan **35**çalınır, kınaya gidilir. olan evine gidilir, ğız evine gidilir, oynanır. tönülür. ordan sonra tekrar pazar günü olur. pazar gün gelin dışardasa, dış köve gidilir. gelin getirilmeye gidilir. üç gün davıllā, üç gün çaliy. üç gün dē de iki gündür aslında. ordan, órdan gelin gelir, gene işte olanlā bārıřa çırışa ēleniřirlē. gelini getirilē eve ğorlā. ó gün davılcılā gitmāz. önciden bōle araba turabalā olmadı zamannarı. ó gün o davıllā zurnalā gene orda ğalır. duvaķ sabāsı olur. ó gün sabā **40**gene damatı, oynadır davılcılā gene düdük, zurnacılaş. paralarını alır, çekeş gidelē. önceden ôle olurdu. hinci ôle deil, hinci bi akşam oluyo. hinci bi akşam oluyo. hir şē bi akşam oluyo. dūnne bōle oluyo işte. ama şimdiki dūnne aynı işte şehirdekinin hāmān hāmān benzeri. öncekilē ôle deil. işte yörük işlerimiz bunnā.

45-Dokuma yapar mıydınız?

kiminin derlê gülşaş dârlê, kimine ğabak_ıçı dârlê, né dèyem ki işte da çok bân çoh fazla dokumadım dan dâ çoğunu bilmiyom o ğadarını. ôle o bân çulfalık_ışleri felan çok bilmâm. ónları dokumadım, annemlê dokuyıdu ämmâ bize 50dokutmadılar, bilemiyduk ôle işleri biz pek ó ğadan. az dokumuş olduk, ôle çapıt kilim dokunulıydu işte bôle eski çapıtlâ kesiliydu, dokunuydu. ôle vâdı öncédän beri.

-Dokuntu neye denir?

50kilim dokunuydu. o bôle renk reklî iplêlên dohunulıydu. bi de çul deniydi. o kıl bôle ägrilîdi keçilârin arka, keçilârden ägrilîdi bôle, o kılları bi de bükûdük bôle çıkırık gibi bişelê vâdı. onnarı yapıyle tâbi nenelârimiz analârimiz. ónna çul dokurla, häybälê dokunurdu, çivallâ dokunurdu. ekinnê giriıydu çivallâra. ómzuna alıp tórba dokunuluydu. bôle bi yere gidekene, çantayla omızına alııydu, tórbayı, 55hâyvana gidiıydu. Pazara gidiıydu, tázâre gidiıydu, kólere bi ğonuma ğomşuya işte bi_ıısım akrabâya dêken onna ôle alınııydu. bêgiriŋgi ardılııydu hêbelê vâdı. äşşânge ardılııydu, o äşşâk işte bi tarladan äkindir, karpuzdur, işte né gerekse şêle geliıydu yani ilazım ólan yire ğullanmâdı. şimci unna yok gali. ónna bitti. şimdi onnarıı yirine çóvallâdan yapııyó. tóumları felan atarken o ğübre çóvallârıını 60dikiıyó makinede. hinci dokuma yok kôde, dokuma ğalktı. bizim burlada dokuma yok. adamlâra dokunııydu bôle ägrilîdi. adamlârı çeket tikiliıydu. aba dikiliıydu. o bôle terzilere diktiriliıydu, bi de dódürülüdü. hususi dówânlê vâdı, ónna ôle kaçâ gibi yapıtıriliıydu. kalanlanlâ pantol diktiriıylêdi kândilerine. bi de

şöle bacáklarına göre yaptırıylēdi. işte öle unna vādı. ämmä şimdik şimdik gali unna şēde kaldı. hinci yok unna eskiden. aşşā yokarı hāmān hāmān şērlēdekine 65döndü bizim burlā. ämä daħa çok önce yārlēde vādır bālki. televizyonnāda görüyüz ämmä. bizim burlāda yok gülüm ğalkTı.

Konuşan: Bahri Keser

Derleme Yeri: Esenköy

Konusu: Sohbet

1- Ne işle uğraşıyorsunuz?

bizim birası kara keçili yörüklē derlē bize, biz anadolunun yürüklerindeniz. biz āskiden gayı burlāda keçilē vādı. keçilē iptal oldu, ğoya döndük, ğoyun iptal ettik, ğara sīr, ğara sīrī da yemi aradık, kāndi halinde burlāda gezen adamız biz. bizim 5bôle fazla bi ğalirimiz, gidārimiz yok. bizim burası ğır yār. āskiden keçilē vādı, keçiyi de devlet batırdı. iptal etti biz bôle kaldık. bu şekilde. devlet yasağ_etti. çam sāsı, dikim sāsı oldū için. orman oldū için bize yasak geldi. ondan sonra bu bu hayvanlara dönderdik. biz ôle biliyüz ya bizde başka ôle gelenek görenek yok. şurda çaydere vādır, urda bizim su dērmenleri vādır. çifteş çifter onna ta kałktı 10gitti yirinden. biz alıp, almacı yanē. dışardan geyip alma yanē. ileçbēflīn Tadı Tuzu da yok yanē vatandaş bi tanē taşla ekemedik dese yeri var. ama ğübrenin tanesi yüz yirmi bin nara, yüz otuz bin nara. bi çóval ğübre yüz otuz bin nara. on dönüm yere alsın atsan bi_milyar, bi_milyar da sürmesi, iki milyar, çıkan ürün iki milyar tutmayı. beř yüz bin nira da ğaliy.

15-Ne ektiniz oraya?

şimdi yulāf ektik, hayvanların yicē bişey yok.

-Yulafın kilosunu ne kadar?

20

beş yüz lara dört yüz lara. hayvanlara gidiyo. hal çaresi yok.

-Burası eskiden nasıldı?

25dā esgiden dedelē evvelden dā bayırdan açma ile tarla olıcak ekinden rañdıman bekliyuduk. biz gübreye başladık, hepsini bitirdik yanē. verim dēye bişē ğalmadı. gübre ataşsan alabili, atmassak hayatta olmuyı yanē. heç attın gibi yerde kalıy yanē. ellen tóplamā da gelmiyo yanē. gübre bizi bitirdi. kuşları bile öldürdü yanē. çok ziyan oldu. yapamadık bu işi.

30

-Eskiden düğünler nasıl olurdu?

dā bizim eski dūnlerimiz bizim şöle olurdu. üç gün biz davıl çaldırđık. cıma gün başlar, cımartesi, pazar günü akşam saat yediye kadař, gün ineğe kadař biz dūn 35çalādık. bān kāndi dūnümde çaldım o şekilde. ama şimdi ise bi gecede hepsi bitiyō. eskinin yanē dūnū yok. esgiden biz bi gün misaFirlere çalı yapırdık, bi gün de köylere, cıma köylere, cımartesi misaFirlere, Pazař günü de geline. hüç günü çalařdık. şimdi ise bi gün, bi saat yanē. bi gece ettin bitti yanē başka yok. adam geliy, ğařnımı doyuriy, yimē yiyip gidiy yanē. dūne ğēdin işte ó ğadā. ama esgiden 40yatala ğalınđı būda. cımartesi günü yatılđı, Pazar günü akşama ğadařdı. biz esgiden dūnne bōlēdi. şimdi dūnne değiřti.

esgiden meselā gererdik, bōle yōkarı, ařşā otuz metire veya otuz beş metire yükseklinde bōle gerēdik. orta yere de yedi dene basma bālařdık, üç de bāz bālādık, on dene olūdu. bōle bālādık bōle. kim ařırđsa basmayı o alışdı, ötekinlē çarptıranlā bāz alışdı. bu şekilde bōle gidiydi yanē. çarptıramayıp ta dönenlere bi hedıye havlu verilđi yanē.

45

-Cirit oyununa benzer bir oyun mu?

cirit oyunu gibi aynı evet.

50-Oyunun özel bir ismi var mı?

bilmiyom. dēnek aşırma diyoz biz óna yané. yerden yokarı kaldırceksiñg yané otuz metre. aşamazsa bitti yané. ama biz ipini sallıya sallıya kaç metre kaldı otuz metre mi, yişmi metre, yişmi metre aşā indiríz. on metre indi mi, aşırcez yané, 55aşırmadan gitmek yok. illa aşçek yané o. sabātan başlarız saat sākizde. ólen saat on iğiye ğadā, yimē ğadā. yimekte yine doymā geliş keřĝē. bizim en mēřur olan keřĝektir. dā halen dā devam eder keřĝek bizim.

-Keşkek nasıl yapılır?

60

ē keřĝek, kesēsin hayvanları, ğazanına dōřēsin. bi ğoyun iki ğazana. bi ğoyun iki ğazana. onnarı vurūsun. etırafı ateşleşsin, u ğendi ğendine piřē, undan sonra millet dövē. dā da yinilir.

65-Zeytinyağı katıyor musunuz?

bizde u yok. bizde sadece suyla. sadece suyla yāla, kāndi yānna. kaynayana ğadā eriyi gidī yané.

70-Başka hangi yemekler yapılır?

nohót, çorba óle yemekler olur yané. yané ne gerekīse o yemek oluş yané.

-Bu yöreye özgü kıyafetler nelerdir?

75

dā esgiden bizde kırmızı tālli vā, bān görüyom oyunnada yapuyla ya, unnadan vādı. ōndan sonra biz ala döndük. biz yörüg_ala döndük. aldan sonra biz beyaza döndük. bizim esgiden bōleydi yanē. bizim esgiden bōleydi yanē. üş eteg_oluş bōle, onu gelin oluşken gelinin üstüne geydirflē, onna gelin oluş yanē. ōnna yok 80gari. kendimiz dokuyuduk, ōnu biz kendimiz dokuyduk. meselā halıları, kilimleri dokuyuduk, geçti gari. bizden sonra gelenler onu dokumadı. çullar, attımız, kıl çullaş vaşdı ya, o keçi çulları, kıl çulları devamlı altımızda yanē, biz 83ōnları devamlı ğullanışdık. tabı bānden sonra ğālān nesilde ō bitti.

6

Konuşan: Hakkı Işık

Derleme Yeri: Bozalan

Konusu: Sohbet

1- *Bu köyde mi doğup, büyüdünüz?*

burda dōup büyüdüm, heP burası. dōup büyüdüm yer heP burası.

-*Askerliği nerede yaptınız?*

5

şorluda. çorlu.

-*Hangi yıllar arasında yaptınız?*

10älli altıda asđer oldum, älli sekizde geri dönüş yaptım. yirmi iki ay duşdum asđerde. manisada bir ay yirmi dört gün ğaldım. eğitim yirinde, òrdan bi dātım çorluya. çorludan yirmi yirmi ay ğaldım geri geldim. ya bān ne annadem işte òrda asđerdik işte biz. müimmatçıdım işte capāneci. capanelikte durdum biraz. kore savaşı bizdān evvelle geldi geçti. unla dā evvelle ğeldi geçti. bizim asđere gittimiz 15zāman kore i'tal oľdūdı. tamamen durdūdı. harp dēye bişey yoktu. ama dā biz yaşlı olanna, onna kitti. vādı bobalāmız.

-*Burada düğünler nasıl olur?*

tûn bilmem ii oluyo. hēkezin kendine göre bi ādeti vā. ʻna göre adam dārnāk
20yapabilî. üç gün sürîdi. şindi bālli olmay gali. a'şam, bazı a'şam oliy, bazı sabah
oliy, bazı gece oliy. deniştî burası. evelleden şē tutmayı. olmayi, bālli olmayi. bazı
iki gün oluyu, bazı bi gecelik oluyu, sän nası istēsen ôle. bi gece bi gece. hē şey
deniştî. dānāk oynādık, güreş oluşdu dūnnerde. sabā ğadā muabbet oluşdu. güreş
oluşdu, sabah güreşi olurdu. şindi güreş de yok, dānāk de yok. keşgek döverlē,
keşgek de vādır bizde.

25

Konuşan: Ramazan Karadağlı

Derleme yeri: Beyköy

Konusu: Sohbet

1- *Eskiden düğünler nasıl olurdu?*

dünne şindi gali, bi gece oluyu. şindi eskisi gibi üç gün, ävälcä cuma gün başlayıdı, Pazartesı gün sabā bitiyidi. şindi gali bi gün. iki azlan yaptıriysan bi aqşam emen bitiy yané. esğisi gibi, esği dat yok gali. hē şēde ne olūsa olsun. deniştı. esğiden üç 5gün müsafir doyurūduk, odalara toplanılırdı bōle, ğalabalık olurduk, üç gün davıl dövdürūdük. şindi adam gidî iki caz alıp gelî bi aqşam, saat on iki bir dedi mi aliy gelini hadé. ālem dālî. şimdi vesait de bol, şindi esğisi gibi misafir gelip Te evlêde misafir alınmıyo. şu maellede dün oldū zaman sokaklā almazdı. evlêde üs üste yatılırdı. bōle müsafir ğedi mi. vesait yok gitmeyi ğızan gece geliy gitmeyi. eski tat yok şindi, hiçbi şēde yav.

10

-*Kendi düğününüzü anlatır mısınız?*

hatırlamam mı. bizim zamanımızda üş gündü dünne. üç gün dün yaptım bän burda. cuma gün başladım. pazartesı gün sabah bitti. pazartesı sabağnı gelin 15oynatırladı. şindi unna ôle yok gali. sabah, sabah, duvak sabağsı gün yinge toplaniydı da gelin oynadırdı. hindi ğari önlā hiçbi şē ğalmadı. unnadan gali eski işlêden bi şē yok. dünne.

-Gelin atla mı getirilirdi?

20atla. bän kendim çok bindim_ata. yirmi sene ata bindim. dänäkçîdim, çok bindim, çok gezdim. çok at, aşırma, dänäk aşırma vādır, bizde bôle. Órgan gārärle bôle. şindi bak, bu dalın başından, bu dalın başına urgan gārärle. burdan atlälän koşarız, elimizde şu ğadaş dänäk var, beş tutam. şu nacän sapı ne ğadan. bôle yere atarız dänä dä, onun üstünden geçiririz. dänäk aşırma dārlē onu biz çok koştuk.

25yirmi sene atçılık yaptım bän. ohoō nilē yav nilē yav. ¨atı bu arada bilader vā bānde şu evin sābı en büyüümüz. Ónnan bän vādım dänäkçi, başka da yoktu. çok gezdim bän dänäktä, çanakkaleye ğadā. çok gezdim bän. çok atçılık yaptık. āndan sonra işte askere gittim bän. askerden sonra iki sene sonra tā burē ğeldim. e óndan sonra çoluk ço'cuk masıraF böyüdü. şindi ata Pincek zāman ğalmadı kı. qaribānsin fakirsing. at arpālān olur. bi at kırk beş teneke, ārpa, üç yüz samannan olur. e

30onu da biz yapamadık. qaribān ğeldik. e bubamız ayrılıvedi bizim. e çoluk ço'cuk yetişi. häpsini batırdık, óndan sonra. Óndan sonra binmedim bi dā da gitmedim. bıraktık. kalmadı gali, gali yok. gali yok artık. sabbā ğada Küreş olurdu. sabah gün doğardı, óndan sonra da Küreş yerinden millet dēnek yerine çekilişdi. dänäk oynanırdı, bi saat iki saat, undan sonra saat on, on birde keşgek veriliş,

35keşgek verildikten sonra müsaFir doyar. óndan sonra deliğanlı çākār, odabaşı deliğanlı, oyuncular, müsaFir_oynadır, mäydanda. battık, şimdi hiç bôle eskilēden hiç bişey yok. şindi iki delibaş çıkıveriyo orta yere bi órospu havası çıkıdık çıkıdık, zerre kadā da zāvki aliysem ni dersiniz de. hiç zevk, bakmam ki zati.

40-Harmandalı mı oynanırdı eskiden?

harmandalı, harmandalı né oynardıq be. Őimdi o ıkıdıklā vař. Őimdi harmandalı bilān yok genlēden. heç yok. ama bizim o taban takımını kaldı onun bilān, aha bānim biladār vā en bűyűműz. ıkdık oyunu oynar. bālki ālli tűr oyun oynar. her 45yanı, sanāsın heç kemik yok. banā valla, bi millar para vērsele bān çıkıp Ta oynamam. yaPamam kı zatı. yetmiş yedi yaşında adam ta hala oynayı. geçen gene orda biladārın ōlu evlendi. dűnde ıkıvēmıř āmmā. gene Pi oyun. Pi oyun, yav 48adamın içinden geliy yav ama alışkın yav, alışık olunca.

Konuşan: Halil Tunç

Derleme Yeri: Ardıçlı Köyü

Konusu: Sohbet

1-Savaştepe Yörükleri kaç aynılır?

köyler olarak, ırğ ırğ oluyu yani bu yörük, yürük şeyi olarak yani şimdi bu bizim burasının ğonuşması da ayrıdır. şura biz ilerdeyiz yané yidi sekiz kilometre kadā şu ileŕki kôdeyiz yané kimisi keçili yörû oluŕ, kimisi ğoyuncu yörû oluŕ yané çeşit 5çeşittir yörüg_olarak Ta. bān ilerki kôdenim. burē bizim kô on kilometre. başka kôler ama ırktır. konuşmaları zaten dēverir. birimiz başĝa ğonuşuruz. yané biraz ğonuşmalaŕda biraz ŕelik olabilir, dēşiklik. yakın köyüzdür ämmā sen konuşmalaŕ yané kişiden dēşik dēşiktir yané. hemen konuşmalaŕdan da belli oluŕ yané.

10-Mesleĝiniz nedir?

şē yapıyom bān ya, Pazaŕ işi. satış yapıyoŕum. zētin şē yapıyoŕum.

-Kendiniz mi yetiştiriyorsunuz?

15

yok hayır. havran vā bizim orē şindi sabahlēn gidiyo işçiler, akşam geri geliyolar. günü birlik otobüslēlen işçi taşıyoruz biz. bilader götürüyo. ōrdan işte akşam üstü geri geliyoz saat ũşte iş bırakılıyo, bēşte köyümüzde oluyoz burda, iki saat yol

tutuyo havran taraFı. yané bi buçık iki saat tutuyo mesaFe olarak. günü birlik
20çalışıyo işte kólülerimiz. çoğu günümüz ôle şim şu an.

-Askerliğinizi yaptınız mı?

yaptım, yaptım. askerlî istanbulda yaptım yā. cezâevinde yaptım. mätiris
25cezâevinde bağırğöyde, mätiri... üŹ ay ğaldım, ondan sonra bağırğöye vödileş
bäni. kadın ve çocuk cezâevine çok şe geçti yané askerlîm.

-Hangi yıllar arasında yaptınız?

30ē şu an bän yirmi altı yaşımdayım abe işte sayıvē. bizim hemen orda akıl
hastanesi vā ya bağırğöyde hāmān. hāmān onun yanındaydık. ô çocuk yuvası da
32vā kimsisiz çocuklā vā ya bi sīnma yurdu falan vař yané. óradaydım bän.

Konuşan: Naciye Ürün (61)

Derleme Yeri: Çaltılı

Konusu: Sohbet

1-Eski gelenekleriniz nelerdir? Biraz bahseder misiniz?

nä araştıırın? bän bilemem ki öle bi şe.

-Eski düğünleri anlatır mısınız?

5

hē unnarı mı soriyin? oynanırdı, oynanırdı ya. eskidän ister dünne olıyı davıl gelıyı, davılı ğāşılā zurnan. u gün hānk_olış. ärtäsi gün ğara hānk olıy, ärkäk hāngı olıy. kınaları getirî. ölanlā bārişî bôle dizgı olıylē ğızlā öninde, ölanlā arkasından, davılcılā ğızlan arkasından burda öledi göränäklē bizim işte bārişalak, 10çırışalak kınay_iletirdik. ördan kınalādık ğälini. ālaşırdık, biz bi çok şurda älinä kına ğorduk. sarılır anası, yēngeleri ālaşırılā buyē, alırlā giderlēdi evine hadı urTan Ta ölanlā hānk yérine. ğızlā da hānk yaparlādı işte kına gelmeden buyı.

-Henk nedir?

15

hānk dedîm oyun yeri. hānk diylē bizim işte. öle dillēmiz. öle yapardık burda dünneri.

-Deve oynatılır mıydı?

20dëve oynatırdık işte develê ğızları ğovulardı. diren dâtılır biyaz. ğızlar unnarı tıknalardı, sinârdık. kaFamıza târlikläri bôle bôle tıknalardı yâ ôle. ôle yapâdık biz dëveyi getirilêdi, urdan unu oynadırlâ oynadırlâ salıvirilêdi. hadj u da ğızlara zangır zangır develê urâ ğovlâ burâ ğovlâ ğızlâ Ta sinâlêdi ğarılân arkalâna êle êle deve oynatırdık. hinci deve meve ga'ktı gali.

25

-Göç eder miydiniz?

bilmäm u ğadâ bân. bizim dâldı burda da gänç ğalmadı. öndan bizim günnemiz de vâ burda hinci gali ğa'ktı gitti. bayramlâda işte gänçlä geliy de işte bi caz tutuyla, 30oynayılâ neneye dedeye gelennê işte. atnan bēgirmen dūn oluşdu. tē yabandan bēgirē bindirip Te. duvaktlâladı. atnan gälirdi al olurdu bôle, çanak ğorladı. bāz bālâladı. 32altın dakarlâdı başlâna bôle. tâlli gälin dirleğdi.

10

Konuşan: Ayşe Sevik (65)

Derleme Yeri: Deveören Köyü

Konusu: Sohbet

1-Eski kıyafetleriniz nasıldı?

kıyaFet kıyaFet. sän kimsin öul? bänim gözüm görmeyi.

-Yörük kültürüyle ilgili araştırma yapıyorum.

5

allah yardımcın olsun. tälli yapırdık ölüm, gälinnän başını Tel yapırdık. bänî nerde dün vāsa gälîn başı yapmā götürülēdi. nöldü ölüm? bänim bacaklādan hayır yok. bänim bacaklādan hayır yok. burā girdim de ne sıyırdım ezan oldu gali gidem diyip Turūdunu ğarı diyip de geldi nene yörü bakam dedim.

10

-Gelin başını nasıl yapardınız?

gälîn başını mı ölüm? gälînin başını bi ğoca ğalın bāz alırdık. ğalın bāzi dürēdin burasına ğordun. undan soñra bi de başa yakışacak tabaklā olurdu. u tabā da bışka 15bi bāzle sarādın, u bāzi de unun üstüne çanān üstüne ğordunġ, u ğodün şeîn üstüne. unu burdan burā bälardınġ burā. Taş gibi bälardınġ. gälînä dārdin ki, bän hinci sıkı yaparınġ yārinā yārlāştinēn azıcık ğevşet çenēn altını dārdim. ından sōna. bi de üsTüne, unun üstüne dōvak verürdük. ha u çanān üstüne bi de

altından bi bāz dolardık, çanānan bāzi bōle kafaya uydurūduk. uydurduktan geli
20bi de dōvak şē edēdin. dōvān üstüne de bi al örtēdik. alın üstüne de çeşit pullu
yazılā olūdu, ardı yanına ğordun. dūrēdin dūrēdin de şu ğadā şeli. önü yanına
ğordun. kıyılarından da çılımlaşını bōle bōle bōle sallardık. undan keli de çiçek
takādık, başına bōle burādık, çiçekleşdik. iki ğıyını. bi de altın Takādık. ardına
dakılışdı evel ğoca_ ltın çok olūdu. önüne dakaşdı. ğālinin hār yanı altın oluşdu.
dōvaktardık, götürūdük, bindirīdik. bōle, sōnā şu bānim görümcānin ğālini aldı,
25ak gelin de yapıylē her yire, al ğālin olucak dimiřlē, al ğālin olmayınca biz ak
ğālin ğidirmeyiz demiřlē. ğarda vādı, ğoca ğarda ğālin almā ğöt'dūlē bāni baş
yapmadan ötürü. nenen unnarı yapardı ölüm bunnarı mı sorucādıñız? sāl ölüm,
allah ömür vēssin.

-Düğün kurulunca hangi yemekler yapılır?

30

e keşğek olmāmı bile üç gün i'san doyururuz biz. keşğek olur, musaFirimiz ğālır.
hār kaç ev vāsa dūn yapan iñsan akşam muhtar yazařdı. seniñg eve seniñg eve
seniñg eve nēde musaFir vā neşde okuntulu, hāp uranın müsāFirlerini hēp
yazılardı. yazdırdıktan keli urdan lambıdı lambıdı ävā davıllan gelirlēdi
35dūn_ evine. sekışen üç yaşıñgdayın hē davıllan gelirlēdi. davıllan geldi mi
ärkākleri davıllan götürülēdi. ğarıları dūn evinde bi önder olurdu, alırdı bu nerē
yazılmış kimin evine gelen yere. git urā go. musaFirlere bakādık u gün de hani
keşğek de şē edēdik, mevlit mevlit. kayınlālan āllāh rahmet_eylesin bi fırın
ekmek yapTık da bizim burda bi dūn oldu. unu da tē bigadeşli çalgılā ğālmışlē çok
ğalaba oldu. hārif Te bān okuntulu müsāFirimi bakarıñg okuntusuzlara
40bakmayıñg dedi, bi fırın ekmē yirmi yirmi beş ekmē akşamdan sabā, ärtāsi güne
ğadā yidirdik müsāFirlere. ikmek vīmedilē. müsāFirin de ó hārif ğovalay sān de

mi govalācan? ôle dēdik ölüm. ôle yapādık işte häP müsaFır gonurdu. müsaFırlere bakādık. dövak sabāası gün gālin girī gerdek, gālin girī ya, dövak sabāası güne de davılı gōvemezdik, güvē onācak ille diye, gene lombudu lombudu güvēyi 45 oynadırlādı, genşlē oynācak, genşlē oynālādı. yinilirdi, içilirdi u zaman dālınırdı. evel dūnne bōlēdi. hinci dūnneri bān anlayamadım. bişî yok, ipi yok, ucu yok. nēmiş burda bal_olmuş, nēmiş burda salonda oļmuş. bān de hani sapıttım häpsini. ämmā ğınadım ğınadım ğınadım unnarı gali biz ävālki insannādan ôle az ğınadık Ta hinci alıştık. hinci alıştık gali. nīle olūsa olsun diyem. olanlara helalden ğızlā gız sevēse kaktırın gitsin deyiġ. zaman döndü ölüm, zaman döndü. ya ôle.

50

-Bu yöreye özgü hangi yemekler vardır?

keşgek, nōhut ından sōna çorba, şerbet. ôle unna me'şurdur. bōrek, yıFka bōrē olur, unnā olur.

55

-Yufka bōreği nasıl yapılır?

serme serēsın serēsın serēsın de bōrek pişirīsin. häp müsaFır evlerine bōrekle gidēsın. bōrekle gidēdilē. hinci gali bozuldu. yok hinci çok şükür doyuruyuz da 60 ğarnımızı, geçiniviriyın gidiyo. bir ön doyuruyon da dūrüsünü toplācādın dūn evi. dūn evi dūrüsünü toplācā gün bir öğün doyuruyulā alıp ğaçırıyolā gali. hinci döndü yok. ôle köv köv yıcek yok. hinci bāyaz gālinleri gari yapmıyom gānçlē yapıyo. bān annattım. ôle yapādık ölüm. ôlēdi, işte deyin dūnümüze deyin evel müsaFır gelicek kaç ev vā mu'tar yazardı ölüm deyiġ mu'tar yazardı. älinde bi 65 davıl, ärkāklāri davıllan ūr gelirdi, ğarıları önder olurdu ūr gelirdi. unnara dūn evi vērīsē doyurūduk, virmesse vīmedī vakit nōlū deyin. äsān işte govoladı da bi

fırın ekmē ğaynanamlan biz ikimiz yidirîvêdik ya. hârif bânim okuntulu müsaFirim dîl dedi, sônâ vîmedi. nâpçan sônâ onnâ da ârtâsi güne ğaldı. bi fırın ekmē yedirdik. dûnnē bôlêdi ôlum diyin. nôhut, olurdu, çorba olurdu, keşgek olurdu, börek olurdu evvel. hinci bi gün doyuruyulâ bizi dürü alıcâ gün diyin. **70**hinci yok diyin. gelinlê ğonuşuyo diyin. bânim de habarım yok dün ğonuşuyo. urâ girdim didim ğoşktum da. ôsun insan hē şeden ğokuyu. işte buy bucakta evlatlâmız vâ hē şeden ğokuluyo ôlum. hadi saôl allâ_smarladık. î günnē. hadi allah güle güle hayatını geçinmek nasiP_etsin. saôl ôlum. bu kôde iki kişi vâ **74**önümde ondan keli bân varıng.

Konuşan: İbrahim Zengin (73)

Derleme Yeri: Eğerci Köyü

Konusu: Sohbet

1-Bu köyün tarihi hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

neler olcek işte kô âlemi ôle geçinme sâlaydık. âskiden burlara amcam vâdı, büyük amcam, sülüman isminde. bizim kô dēdi ğarakeçe yörû, bursa keşiş dāndan gelme derdi. köyün ğonuşu burlara amcamdan duyuşum. bilişim yok. bān 5yetişTîmde bān kırk bir dōmluyum, bin dokuz yüz kırk bir dōmluyum. una göre ałtmış yedi yaşıma ğēdim, yedi yaşımı bilmeyin, geri ğalanını bān iyi köyü biliyin artık. bôle ğurulmuş. e ğaçım eski ādatlā hinci battı desen yeri var. eskilerden kalmadı, durum deniştı. biz hayvancılıkla, bayırda bacakta, gecemizi gündümüzü umadık, ufacıktan işte gettik. nası geçirmişinĝ dersen işte bôle.

10-Düğün adetleri nelerdir?

dûn ādetleri nene anlatmıştır sāna. ata binerdi, ya öküz arabalarını allar pullarlardı. öküz arabaları bizde tek, dört tākārlākli. evelce iki tākārlākli sōnā sōnā dört tākārlākli oldu. arābaya bindirîlēdi, atlara bindirîlēdi, ğālinleri. ikki gün 15davıl çalınır. kövlēden dūncûlē ğelīdi. gece oldu mu nerē ğitçēn? konak evi bakā, dûn evi bakā selāmetleřlēdi. işte geçim burlāda bōleydi. geçen sene bizim panayır olur ōrda yazın panayır_ideriz. haman arka taraflāndan bi bôle dōndürmecı vā. burlāda yakınsanız, buyrun ğeliĝ hazirenin ilk ila tebi

yakınsanız bôle. afiste yollar. ôle ôlmasa kim bilip Te gelecek? yeTi sekiz seneden beri duruyo panayırımız. hem de güzel panayır durur. yalñgız köy ufak da 20ırandıman ğavrāmāĵ. kô iri ôlsa panayır Ta pıra^ı Ta geniş olucak hani. genişli insan gelen barınıcak. e dıştan gelennēden barınıy, é gelen satıcı. ôle ya satıcısız panayır olu mu? satıcı onunĝ_ için.

-Panayırda neler bulunur?

25

panayırda hayvan ôlur. inek, dana, ğoyun, ğuzu, ařřāk deriz, bilisin. sōnā bôle satıcılā olur. göklük üzeri, yeşillik üzeri ğēim, ğıda maddesi. onnar çokuşuyo, 28onnar çokuşuyo tabi, köyü az ğēdînden ödemeyi, dıştan gelen köyler ödî. onunĝ_ için kô iri olsa Tā iyi olcak.

12

Konuşan: Recep Uysal (57)

Derleme Yeri: Bozalan Ky

Konusu: Sohbet

1-Eski gelenek ve greneklerden bahseder misiniz?

şindi skilden artık, ski adamldan araysın. sgilerden artık bişey Ėalmadı. hrşey dişti.

-Kaç yaşındasınız?

5

aşTmiş_ bnd skiyim artık. s bağalım.

-Eski dĞnleri anlatır mısınız?

10bn hanımı kz arabasında get'dim. kendi hanımımı. kz_arabasınnan get'dim. bu kyn gelinleri devamlı ata bindi. faket bn kz ok sevdim, kz arabasınnan get'dim kndi hanımımı. sonra yiz boldu mesel. on tane altın vdi bnim hanımda.  zaman iş t e. sn bizim skidn burda, bu ocuk t bu km mama deyi bu. bizim_skidn burda ydi gn dve oynadırdık. anlarĖ

15Takdık, adan dve yapdık bayramlda Ėurbn bayramlarında gbr gbr gbr garanti kırk am otuz am vdir. bi kişi arkaya geliy bi kişi ne geliyi. biz burda biş haFta on gn bram yapdık. bu da bnim bilader, bu ski yrkleri

soriy de yaptımızları.  ndan anadın mı? b nim bubam v  hinci d rt sene askerlik yapmış. s , seksen yedi bitti seksen sekiz yaşında. s na b n  ifti  arıklan s rd m. b n  vl nc m zaman g dim ayakkabıyı. geştik,  arılı  arık.

20

- arık nasıl yapılırdı?

şimdi b da s rl  k sil  mezb da di mi? onun derisini alırdık biz paramızlan b le ř  b le teş dik dik ay mıza.  arık dik dik. undan biz iplik  ıkarırdık k ndimiz.  le 25sırım kese kese  nadın mı? ř   ıkarırdık. adam ayakkabı dikiyo t  v  ya. t lan da burnunu ayrı dik sin. su girmesin deye. t lan dikt n zaman su girm z. b ri yanda  akıl n mesel  del ni del sin, sırimlaya sıriml nı b le  ek sin ta dize ğada  orap. s m n  orap.  ifti sabanlan s riy m. tohuml   ık ken ay ma  arpı  arpı veriyu. sabana vurak yapıyuz b le bu şekil, vurak v . o şekil s r yuz.  skiden b le d l, 30tek ar ba kullandık. teğ_ ar ba d mek iki tan  t k rl  v . una ğanı ar bası diyul .  nla yalnız unnarı biz b rtmağ_ i in i ine k m r hani b le k m r v  ya k m r, devede ğoşt muz zaman cayır cayır cayır b le bi deve zamanında b le bi ř  olsun. mesil  ş nliğ_ olsun deye. devede koş mız zamannarı ekmeğ_ at dık. ekmekl  y lanırdı,  oluk  ocuk v meden. yan  bu şekil.

35-D ğ nlerde yemek olarak ne verilirdi?

d n ğuruluydu. d rt ğ n d n yapıydık. d rt ğ n. baştan annadalım. şindi bir hafta ğalana ğad  adama gitmeye istiyuz ğızına. d n yap az diyiz. okuntu, okuntu d lyu, okuntu d d miz t brik t r , okuntu d lyu. okuntu d ttikten s n r  d n n 40g n  geliy . cum _ şamı yavut Ta cuma ğunneri olurdu. hinci p zara  evird l  işi. m murl ,  ocukl  d nnede felan bulunsun deye annadın mı? cuma g n n  pazara  evir l di. d n kurulduktan sonnarı, d n  vin  ister s r g t r, ister ğoyun

götür. ğudretine göre u kesilir. ğız ivine yimeklik annadın mı? undan sönacım
askiden, askiden şarap çoktu, rakı azdı. ğız taraFı, u tarafta olan oluyu ya ğız
45taraFı isterdi. yané şaraptı, unnan kändinä göre bi musaFiri vā. unu bôle
yapādık hemen, bunnarı sölüyóm ēr ki olan taraFı da dūn yapçaksa ğur_üzüm bi
çoval. lokum deriz biz hinci, kāk deyîlê hinci fırına un_atarız, on sini yirmi sini.
bildimiz fırına. dūn başlar. Küreş ó biçim. ğıran ğırana ó Küreş yapanlara
bir_avıc_üzüm bir_avıc yimiş. Pütün kôlü yapıyu, gençlê yapıyu, dādälê yapçak
hali yoğ_a? annadın mı? bôle bu şekil oluyudu. hār kin sabahleyin de burdan
50hindi una tırip diyulā. biz şē deriz una dēnek koşsu deriz. atlānan dēnek
koşusu. óra iki metre üç metre bāz bālardık, yazma annadın mı? bilmem onu,
bunu... sabālā buşdan koşıya çıktımız annarı kim unu aşırabilise bi Teva u
basmayı alıcak. yannız ôleyi sürēdi bak. tam ûleyi sürēdi. ôle yani. kicā zamannarı
bi deFa davıl gine başlā dômē. davıl çalcak. keçe purlana ğadā bi kere baş ğazan
55keşgek olur. en azı beş kazan. devam idē. bizim dūnne bôle olur. dört dūn dūn
olcak. şinci ôle olmuyo. şindi häpsi yirmi dört saatte bitiyu. ôle.

-Dört sene askerlik neden yaptınız?

bubam yaptı dört sene askerlik. üç yüz otuz yidi dömlu bubam. bān iki sene
60yaptım askerlî.

-Askerliğinizi nerede yaptınız?

kütāya, káyseri. bān hava askeridim. dātım çıktı urdan káyseride hava birlî.
65askiden biz harmana koştümüz zamannarı, ökü'leri ayrı koşādık, bāygirleri ayrı
koşuyuz. bēgir döveni bi yanda öküz döveni bi yanda. yaba deriz elimizlen
aktarīdık häp. bi orda dört, dört iki tā düve, iki tane düve. bizim evde, bizim evde

çocuk çok azdı, sekiz tanedi. sekiz ğarđeşti bizim harman işi bildîn gibi deldi. bizim harman işleri de bôleđi. bu, una biz döşek deriz, harmanı topladık mı unu 70iki gün üç günde yokādan atıyosun. saman savrulū, samanı gidiyu tenesi burā düşū, atıyusun göğün ğatına, tene burıy, saman bu yana. bunu da o şekil yapıyusun.

-Rüzgarlı havada yapılıyor değil mi?

75evet rüzgārda. nası bi yıl dērmāni ğuruyun da şe ediyusun. bu şekil olū. hele harmanı dar olan zor olur niden? poyrazı beklēsın işte. poyrazlan bu yana dökülcek ya saman. e ādamın harmanı darsa lodos gelir, samanı bu seferde ne yana akTarcak_ādam? ille poyrazı beklēcek. harman işleri bôleđi bizim. harman işi bôleđi bizim. yok bunnā söndü. şindi hāpsi motur aleti. bu iş bôle.

80

-Eskiden bayramlarda neler yapılırdı?

bayramlara çoğ_ayrı bişē oluyudu. biz una çocuklā sancāk diye biz sekme deriz, 85şurē burē bôle bi şôle bizim bu meydannı bi tene burē bôle bi düğlek geçirisin, arabanın tākārlēni üstüne bôle şeyi ğorsunġ,çatalı ğorsun, çatalı şunu bôle ğorsun, gānçlē bütün una biz sekme deriz, sekmeye binēlē. ha gıcır gıcır gıcır hadırilezde olur bizim bu. hadırilezde olur. hadırilezde yapādık. eski şēlē bitti. eşġiden bānim nenem peşkir kuşanırdı. peşkir demek önde, boncuklu olurdu, kenarları oyalı 90peşkir. peşkir bānim annāmin de vādı. nenemin de vādı. şal ayrı, şal bālinde u bôle ğız taşı gibidir bôle. una şal dirler. öndeki peşkir. bān kāndim beş sene nışanlı duşdum burda bôle kese vādı, pullu kese bān nışanlıkana. sōrā salkımla sallanırdı bôle. kese nışanlı oldūn için. burā hindi māndil sokulā ya, u zaman kese

sokulüdü. kese demek ğıyları oyalı. kesenin ğıyları oyalı. içine sokuysun, oyalar urdan ôle sallanıyu. bunnarın dedeleri zengindi yüz keçi yüz ğoyun vâdı. **95**kepenek vâdı. kepenek, kepenē çektîn zamannarı né ğadâ yâmir yârsa yâsın, sän ıslanmassın, sen ıslanmassın. adamda yüz keçi yüz ğoyun vâ. ucu bucâ yok. dedelerinde, bunda dël dedelerinde mesêlâ annadın mı? şindi heç yok. yav u bitmaz de balığesir bölgesinde hayvan ğalmadı zaten. hinci zaten götüsen dē şu malı çıkarıcasın hinci muşamga dîlê, muşamga çıktı hinci. u muşamga sırfıtan bi **100**yâmurluktan, öteki ôle dēil. eteki seni tēledir, ışacıık tutâ. yorgan isteme yat ure ğoyunnan yanına. onnan hiçbi şe olmaz ışsan. sōuk havada hiçbi şe olmassın. e şimdiki ôle mi? ôle kor, cigara bilen düşse ateş_almaz. sän hindi, bi parke ğē de şôle bi şe düşüş, bän geçen sene su getîdim, yana yazdım kândim. bän ne bilem parkenin ôle Tutuşçanı? ne bilem bän? parkeyi bırak çıkarđım burê bi ocak kaydı **105**cas diyvêdi u ğadâ, ama kepenek ôle dēil. tamam, hãm yorgan hãm döşek. şimdi burda malı damızlı kesîlê vâ. bu sene bizim malcıylan işimiz yok da bu sene bu köyün adamı, geri ğalanı bilmem on seki^a kırk altı gübresi on seki^a yüz bin nira. bän adam yüz dedi, bän almadım bıraktım gübreyi. ałtmış dönüm yer ektim, bi tek bi torba gübre atmadım bän. yüz bin nereye gübre alış da ekinin külosu dört yüz bin nêra olü da nerê çıkam bän yav? şurê minârê başlandı, bän hayrı né **110**ğadâ seviyim ämmâ iki motuş kum geti'dim boyuna otunan tōprak çekiyim. mazut indi dî hakğet bizim burda inmedi. adam aynı hesap alıyi bizden. bu denge heç bi sâlanmadı. kōün işi öldü arkadaşım. bu kōde çok bā vâdı, bi tāk bände ğaldı bācı olarak, bu kōde bi tek bän varım bācı. başka_dam yok. bu köyün hâr şeyi çok boldu. gene de bol. yanê bu kōün gene de bol. burâda az su yok. ıramazan bîrâ çay geti bize. birê çay geti.

115

-Bir askerlik anınızı anlatır mısınız?

uçā Pindim. unu bi annadīm madām. biz burdan tabi asġer olduk. kütāyaya vādık. askerlik bitirdik. Tātım çıktı bizim, ġaysāriyā. bāngîlē köyünden bānim bī
120arkadaşım vā. yav bān sāni bi uçā Pindirem dedi. bāni Pindir uçā dedim yav madām. bāngilerli ō arkadaş Ta pilotların indî yerde havā_lanında çaycı. bān de asġeriyenin ōrdu ēvi vā, asġeriyenin ōrdu ēvinde çiçeklikte beş kişiyiz biz. lojumanda. çiçeklik vā orda biz çiçeklikteyiz. çiçekler dövletin ama, dövletin. biz ara sıra gine u lujmandakı subayların hanımlarına ġaçak veriyduk. ġaçak veriyduk. kimisi parasınnan istiyu amma. faket yalnız bir korkuyuz. 125parasınnan vericez de ġorkuyuz. niden ġorkuyuz eteki subayın ġarısı diyo ki mesilā, siz bizi virmissuz, havacılarā verisuz diyu. urda ġaracı, havacı lujmanlā vā ya. siz diyu havacıları tutuysuz da diyu ġaracıları tutmuyunuz diyu. e biz hava askeriyiz ya. bi de kāndi subaylāmıza mesilā çiçek hanımlarına veriyuz. bi ġün bōle vēdik, biri bōlūk kōmutanına sōlemiş demiş, senin askārlē demiş bütün 130mālleyi demiş, çiçeklen boyadı, bizim lojmanlara demiş şōle bi yaprak vīmedîlē demiş. yaprak vīmedi demiş. kayseri tugay ġalība, kayseri tugay. paşā sivil geliydu, biz paşayı bekliyuduk yalnız. una sōleyivēmişlē, askārlē ayırım yapıyu demişlē. beşimizi barabā subay çekti bizim, beşimizi barabā sizi alıcam vericem eşciyes dānın altına sürücem ētimē dedi. siz dedi ordunun malını sānā bānā peşkeş çekiymişiniz dedi. bān dedi sizi dedi burīdan alıcam, siz hem 135teskereciniz, on sekiz ġününüz ġaldı eşciyes dānın altına sürücem sizi dedi. şōle ulur kumtanım, bōle ulur kumtanım yalvara yalvara kāndimizi kurtardık. bōle bi ġünnemiz ġeçti. arkadaş beni uçā bindirdi. ulēn yokarı çıkana ġadā bān nā bilem uçān o ġuda yū’sek Kittînî. evlē fırın kıPPesi gibi ġörünî yav. son ġünüm bu dedim be. şindi azçık ġözümün kıyından bakıyım. hani fırın kuPPesi vā ya, yerde 140fırın yav. evlē o ġadā ġörünüyu yav. paraşüt atıyu ġörüyun da ankaraya ġadā varyımuş o. bōle atıyu. iki tane de üç tane bayan vā içēde, onnā o yaylı kapıdan fırlā fırlamaz açılıyu paraşüt. bi saat iki saat mi ōle durduk. yere bi inmemiz vā yalnız bak sān hocam o eşciyes dānınnan o arada bi boşluk vā. hava boşlū, uçak bi

inme yapıyu yav. bân hinci hacıya gitsem ne hacısı hocası diyum yav. bân uçakta kaydım da diyum. bu senin bildîn gibi deil bu göğün ğatı sânin bildîn gibi deil.

145hava boşlū vā göğün

ġatında. uçak çıkma yapıyu, hadi sän bi dâ bin bakam uçā? niyse biz indik. inēken arkadaşım, allah razı olsun ämmä didim, yav ġara durūkana bu gök yüzü iyi bişey

148dîl didim. başıma ôle işlē de ġaldi.

Konuşan: Bedriye Karaca (73)

Derleme Yeri: Kaleköy

Konusu: Sohbet

1-Eskiden düğünler nasıl olurdu?

bizi çeksenize bôle kôde bizim dúnnerimizi. bizim dúnnerimizi göstersenize.

-Eski düğün adetleri devam ediyor mu?

5

dah_oluyu bizim burda. eski dúnne oluyu.

-Hala düğünler üç gün sürüyor mu?

15üç gün oluyudu ata biniliyudu, onnā gitti gāli. ya bi gece yapıyulā beyaz gelinlik şangur şungur yallah. bizim üç gün dún oluyudu. cıma günden başlıyudu, cımartesi gün, pāzar gün üç gün, dún. bānim dıha bānden önce asıllar öküz_arıbasına biniyüdü. bānde ata bindik gine. bānden sonā da vādı öküz_arıbası ämmā bāni ata bindirdiler nidānse. bubamın atı vādı, una bindîdilē.

20öküz_arıbasınnan oluyudu ävel bizim dúnneimiz. kırmızı gelinlik, başına bi çanak. bān de başçıdım. kaFasına bi çanak. dolādık iği taraFına Pullu bāzlāri bālādık başına. öle oluyudu. ävvāl zıman gelinnē bizim. hinci gāli unnā yok. ävāl nişan Takıldı mı, bi ğıza nişan ğonuldu mu, gālin olasıya heç olanı görmezdi,

ğaçaşdı, u. zıbir zıbir zıbir ęaçılırdı. ni zıman nevare oluşdu, u zıman görölür āřama. nası gelecek kör mü topal mı, heç görölmeden ęalin olur gidilirdi.

25

-Gelin beğenmezse ne olurdu?

bēnmeme yok u zıman. ālli bēř seneden beyimlen yařadık. ālli bēř sene yarım asır. ciFt de sūrdüm, orā harmanı da kendim aldım. bu bilir ārdi bu. bēř sene 30ço'cuk, ôle bēnmeme, geęinememe yok. āřam sopayı yērsin, sabā eline alı yörūsün. sopa da vā

-Eskiden düğünlerde hangi yemekler yapılırdı?

bizim burda keřęek yapılırdı. nohót piřēdi. çorba olurdu. keřęek me'şurdu. hinci 35unu da ęaldırdılā pek yapmıyulā ęali. pilaf yapıyulā bilmem ne yapıyulā. āvāl biz bi keřęek bilinirdi. nohót olūdu. çorba olūdu kāndimiz ekmek yapādık fırınnāda. hinci satın geliyu ęali ā şurdan. hepsini kendi imkanızla yapādık, ne vāsa. bānim yaptım iř...

-Tarla işlerini nasıl yapardınız?

40

harmınlā öküzlen sūrölüyo. deme bi orakları biçeriz ellen ta'lada kendimiz yemekleri topladık mı, öküzlēlen çekeriz. bir haFta mı çekē, on gün mü çekçēn. undan sōna düveni kořāsıng hārmana dön allah dön dön allah dön, ęavęa edēsın başa dīrān gelī kaFana zınk kūt ulan bıkiyun, dōne dōne bıkılyu. hadi bakam bi 45de sān bin cocuklā ufak. bān bi gelemem. ee nolcak? a bu örānde vā hadi zınk dönēdin arkasından. bir_ay hārman alışdık. bu toprā içindeki ekini urdan savurūduk, çıkarıdık, derelēde yıkēdik. ulen bizim çektimiz çileyi hinci ęali yok

çile yok gâli. ondan sōna harmanı alıdık. derelēde yıkēdik, unu ğuruTurduk. ālē, çalkādık, evsēdik, tereke yaparınġ sarādık eşēglere dērmene. dērmende ġali urda 50üġüdürdük unu biz götürüdük eve ˆaten öġütümüz de çavdarlan arpa. buydey olmazdı heç. buydey el unu ġadā hemen hamur kömür yapmā. hamur yapıyuz börek yapıyuz.

-Buġday neden yetişmiyor?

55bilmiyom u zaman ġübre yoktu. hinci çoġ_oluyu ama ġübre vā hinci. ġıraç bizim burlāmız ġıraç ha çavdarlan arpa güzel olurdu. çavdar çok olurdu. onu biz gāli getirip fırında bi ekmek yapādık. birca birca kokādı bōle. vala duramazsın kokusuna. hinci fırında ekmek yap hiç koku yok, hepsi fānnî. işte ôle bizim hayatlā bōle geldi geçti. hep kendi imkanımızlan. u gāli o samanı ġuycēn diye 60ūraşırsın un beř yirmi ġün. Temizlik etçem diye ūraşırsın on beř yirmi ġün. bi çiledi bizim ġünnemizdeki işlē bi çiledi.

-Dokuma yapıyor muydunuz?

dokuma, kendimiz dokuyuz. unnarı hinci hemen yapmıyız unnarı hinci. tā benim 65evde vā bi yüklük. ço'cuklara götürün diyin. ana biz nāpçaz unnarı izmirde diyilā. at de orē gitsin. kılları eġirî eġirî sap vā kıl eġirîdik. unnarı çözēdik doku allah doku doku allah doku. burlāmıza örcez. ni çile ni çile. adamlā hep kendimiz giyindiriyız. çorabı kendimiz örüyuz, pontulunu kendimiz dokuyuz, çekediniz kendimiz dokuyuz hepsini hepsini kendimiz.

70

-Çarık giyer miydiniz?

benim dedemin çarıkları vardı. hatta nevzat aldı gittiydi.

75- Hangi yemekleri yaparsınız?

hinci bak sabā ğalktık mı, çay urmak yok. çay yoktu o zaman. tarına çorbasını Pişirî ākasından bi sini hoşmelim. unu u gün sabā yirsin. hindi bi de āşam oluydu. āşam gene önünden bi çorba. ākadan bi tepsi börek. yu'ka yu'ka yaparız dizeriz. **80**ĝışlık, onuĝ içine işte ıspınak ğuyarız, pēnir ğuyarız. evel yōurt bol ämmä satmak yok. ğaymak, sade yā, tere yā eviĝ içi dolu, hepsi. unu kendimiz kesip ğuyarız, āşama da börek. ôlen oldu, ôlen ne yincek? ôleye de işte ğali turşu. benim evde bi ğüp vā göreydin sen bēş tenēke şē alıydu. bıydey alıydu. o ğüpü doldurūduk, dotamatalan bibärden ôle de onu dōrādık içine bi kelle sōan, acık yā gezindirîdik **85**içine. o arpa ekmeni, çavdar ekmēni ğav gibi bōle yi allah yi yi allah yi. ni doktor bilîdik, ni hekim bilîdik.

-Başka neler yapardınız?

hele bi hikayem vā annadem. bān şu hikayeyi annadem de ğitsin televizyonnara. **90**hinci bān ğaçtım beyle, yalınayak evden çıktım gittim u dedi ki bānā ayakkaPı get'idim sänā didi. bi eve vādım bān kendi ayānda çarık durup durū ayakkabı felen yok. e dedim bān yalınayak mı gelem? sän çarıkları geymişsin dedim. unna yalan dîl hem de esas olan şē. hemen çıkardı u bānā ğēdirdi. kendi ğaldı yalın ayaĝ. benim ayakta çarık durū mu Pıraz gittik biz çarıklā tårs döndü. ben de **95**hemen ayāmdan çıkardım attım. yārdā de şôle ğar var. gittik bi köve vādık havutbaşı dirlē. u aldı çarıkları bāndān geydi. ben ôle yalın ayaĝ ğidiyın. ben bi kere havutbaşına varınca Pişman oldum. aahh ğafa kafa didim aahh nōldu sänā niden ğidiyon? niye? nōldu aç mı ğaldıĝ, susuz mu ğaldıĝ? e Pişman olsan

nölcak gāli çıktın yola. çıktık urdan öte yanda hasanna kôü. unun altından susadan gidiyuz boyna. yolda bi şē gezinip Turū, şôle gezinip durū. arkadan **100**gidiyın bān. çıksam ğaçsam ğaçarım ama gece nēre ğaçıyın? sin len bi yire! sabā yap ormanın ardına ama işte akıl u ğudā eriyi. hinci bān gezineni görünce buna eriştim. sîttim eriştim. ne u didim, urdaki gezinen? bēgir didi bu. yārden bi taş aldı. seninki ayımış, bi bağırdı, bi dikildi ayānın üstüne, taşı alınca. hemen bu taşı attı yere. taşı atınca u da indi yire bōle indi. biz ayıya burdan ne ğadā geçiyiz? ğapı

105ğadā... bize bakıp durū bu ämmā. bān gāli öne bi geçtim ämmā. bān gāri yırtıyın yola gidēkene. ākada kalma yok gāli. oraları ğaz dān başlangıcı. undan sōna, dayıları vāmış onnara gidiyız. ayı baktı ğaldı urda bize. ben gāli önden gidiyın bān heP_önden. çamır burda. ğar yok gāli, çamır vā. vara vara vādık dayısınınġ evine. bi ğuca köpek vā ämmā köpek ekleştı bize hav hav gecenin kaçı **110**kim bilı. urda hemen ben undan evel merdimana çıktım. ğarının orda nalını vāmış, pabiç mı vā, evin önnēnde ayakkabı mı vā? āçtan nalın vā. nalını aldım bi tene yüklettim köpēn annınġa. içeri girdik. nōldu len didi dayısı. ben dedi bu ğızı ğaçırdım gayı dedi. napçan len bu oynama ço'cūnu? neye ge'tdin didi. ösun didi, bān didi ge'tdim didi. hadi ösun bakam didi. geştik biz gāli. unun ğadıncāzı da hastamış yāngā. unun ğoca gelinleri zētine gitmiş. karı da kılları yedek yapmış, **115**asmış duvara. hinci ben gāli uranın ğızı oldum. órda mēmet beni bıraktı gitti. nerē gitti bilmem. para mı aramā gitti? çarık mı aramā gitti nāptısa gitmiş u. dayısı ya gāli canım. ben o gāli kılları eğirdim bir haftada yumakladım. karı bi kere bānā vurulmuş orda. kızım dedi, çok da yakınımız ämmā dedi. bunnā çok fakirdir didi. şu benim olannan ğaç bāli didi. dayısının ğarısı. bān de didim yenge didim **120**bak gine aklım da una da eriyu, ulur mu didim mēmetlen ğaçmış da hava bi de başka olana gitmiş dirlē didim. bi sōledin bi tā sōleme didim. hemen ğarı da didi kin u zaman, aman ğızım didi bān sōledim sen sakın anma didi. dayısı oluyı.

ğızım sôleme, sôlemedim, hinci sôlüyum bunu. undan sōma bu bi haFta oldu gēdi, dedim bey, nōldu didim. buban didi gōnü olmuş didi köve gidiyız didi. gene yaln_ayak, ulen orlāda yok mudu bi nalın bulun gēdirsenize. gene yalın ayak, **125**undan sōna ablasına tak tak tak kapıya vurduk mēmetin ölen enişte çıktı, noldu ğayınçu ni bōle? e enişte ben bi kız ge'tdim. hanı tepeye çıktı çamır. allah rāmeT_eylesin gāli görümce çıkardı bu çamırlıları kendi elbiselēnden gēdirdi. urdan ğarı bānā bi giyit eski şē ğara pabiç gēdirdi. bān de büyük ämmā ösun didim. pabiçlā lap dup lap dup e ğoca ğarının pobucu uzun bu. ayakğabilā ensem **130**çarpıp gidē bōle. unu sinirim ğabariyu yav. undan sōna gāli mēmetle urdan biz bubacım, allah sānā de göstēsın, bānā de göstēdi. benim ğızlā da ğaçtı da ben ālaya ālaya hinci. hadi ğızım dedi, allah sānā de göstēsın bağam didi. hadi bağam nası oluyumuş bağam analık bubalık didi. e biz dā bi şē dimedik suşluyuz. geldik, öle gēdi geçti. bi de geldik seniġ mēmeT_ā heç çalışmasın? bizi sıyırdı işe. gē bakam çalış allah çalış, çalış allah çalış, beş tene ço'cuk oldu. çift sür bakam, demet sür **135**bakam, harman al bakam. benden pes gāli. bān hayatımı annattım.

Konuşan: Hatica Arı (77)

Derleme Yeri: İsadere K y 

Konusu: Sohbet

1-Eskiden tarla işleriniz nasıl yapardınız?

nası olcak kuzum eskiden çok zordu her Şey. hinci her Şey ęoleylendi. ni işlen gecek bubamın anamın  mr ? orak bi harman_al,  k z al, d ven koy. d n allah d n, d n allah d n. bir aydan harmandan ęalk dik, bir ayda.  mm  5d venlen s r l yo esgiden. hinci  le değil, hinci her Şey ęoleylendi. bizim  mr m z bitti g li. hinci artık orak Şe ęalkıyu bi g nde hemen. harman d ven bi g nde bitiyo g li. a'şama de hemen harman alıyul , a'şama da eve ekin geliyu bi g nde, esgiden  le değildi. bi ay orak Piiyduk biz. bir_ay unnan oyalanıyduk biz. bir ay, bir ay orak Piiyduk çoluk ocuk.

10-Hangi yemekleri yapardınız?

hamırın, kaç t rl  hamır olur? bi hamır ol . orbanıń tokmak hamır, serme b rek hamır. unnarı yapıyuduk ya.

15-Eski kıyafetleriniz nasıldı?

arık giyerdik c nım. ay na çarık geyerdin. her Őeyl  okaldı. hastalık da çoğaldı. esgiden ęarın  st nde geziydik yannayak çorap yoktu, ęalabalıktık bubacım

alamazdı. yalnayak u çarık diyiluydu dikēdi anam, biz bilmezdik de o dikēdi aşama ğadā atıp geliyuz unu ôle.

20

-Bağcılıkla uğraşır mıydınız?

ee bāları nası ğaynatçaz? tuplarsın, getirîsin, tuprak getirîsin, odun getirîsin, ezēsın unnarı şırasını bi ayrı ğaynadırsın unnar toplarsın üstünü. ärtesi gün gāli 25ğaynadırsın tavalara ğor ğor da, altına odun. ta nası ğaynıcek ğavır allah ğavır. çoktu, şindi biz hiç bā yapmadık bīre geldim bān hiç üseyın dayın bānġa bi ötede durdu kendi bana hiç bi şē etmedi. dā bubamın baġı vādı, unu ğuruttulā, hiç dikmedik, hiç dikmedik. ämä benim bubamın baġı çoktu. hiç dikmedik ço'cüm. nolcek işte eski zamanın işleri ôle.

30-Düğününüzü hatırlıyor musunuz?

düğün, nışanlandık, işte ôle üç ay durduk, nışanlı. üç aydan sōna gel baġam sen naciye, üç ay sōna düğün oldu bizi bubam deġişine yaptı, beni de ğardeşim vādı. unnarı şē veri vēdilē, biz unnānkını aldık. ämma şindi hiç ğalmadı. evela bizim 35düğün oldu, sōna onnarın düğün oldu. ğardeşcāzım eceli geldi öldü. ablam da ayrıldı benim biladerden, u da ğocuya geçti gitti. ha işte ôle.

-Ata bindiniz mi?

40arabaya bindim, deveye de yükleri sardılā. evelden bēgire biniliyudu ämmā deveye yükleri sardılā get'dilē yürüdülē işte bōle aşşā. develen geldi yüklē. deve geldi u zaman da gezdiydi kōleri o zaman develē. dērmene gidiyliriydi u zaman, hadi geti geti geti ço'cuk bindirdilē iki tene öküz arabasına. ya işte onnā hep oldu 44geçti. hinci gāli ôle deġil, hinci gāli her şē äntika oldu. her şē işlē ğoleylendi

15

Konuşan: Mehmet Kurtaran (57)

Derleme Yeri: Çiftlikdere Köyü

Konusu: Sohbet

1 -Burada düğünler nasıl olur?

tab ben de burılı oldüm için ben de bilirim.

-Bu köyde hangi yörükler ikamet etmekte?

5

yörük köyü evet. karakeçili yörü.

-Köyün nüfus yoğunluğunu hangi yaş grubu oluşturmaktadır?

10artı herkez ekınamik çıkar için, veyavut ta burıda gelirlē azaldı için, tabi tarlalaş bölündü. devletin yannış politası bu bence. şimdi toprak bölününce, yer az olan nābıcak? mecburen gitcēsin. yani geri dönüş oluş nası oluş, kalkınma pırojesi lāzım. başkı türlü olmaz. geri dönüş olu mu başkı türlü. işt geri dönen kim var?

15 -Bu yöreye özgü hangi yemekler vardır?

řimd bizim kùltür bayā bi zengindir. yemek kùltürü dersiniz herkezin bildi gibi ama bizim kendi özel yemeklerimiz de vardır, mesilā saraylı diye bişey vardır. bu çoğ yerde bilinmez. saraylı diye iřtē ince yıfka, ince yıfkanın içine civiz içi,

20badem içi, ondan sōra tereyā, üstne bi dā yıfka iş nası diyim sana nası annatıyım bazı kuvvetlendirici ve tatlandırıcı şeler konur bārat gibi, ondan sōra tekrar yapılır, ondan sōra fırına atılır, fırında belirli bir derecede, ôle senin bildîn gibi bu elektrik fırınında dēl. şu gördün ekmek fırınlānda onlān üstü kapalıdır. onların önü kapalıdır, güzelce fırın aşā yukarı yüz elli derceye iki yüz derceye 25geldi mi kapatılır o. orda o kendi pişer, tereyālı suyla tabi. o ne zaman pişti duman çıkmā başlar, yani kendi boharı çıkmā başlar. o zıman açarlar tabi biraz havalandırırlar tabi u dālır. ve on_üzerine tabi daha ziyade böyle şeyden ziyade böyle şekerden ziyade kamış pekmezi.

-Şeker kamışı mı kullanıyordunuz?

30

yok. şiker kamışı da olur, bizim bildîmiz burlāda bi kamış vā o tatlıdır. o bōle sıkılır suya atarsın onu, sıcak suda biraz kaynattın mı şeker olur o. onu dökiceksin veyavut pekmāz dökiceksin. evet pekmez dökiceksin. ancak o şekilde o olur. yoksa tabi şeker sakarin veya sakarozla olmaz. ama böyle o daha böyle o şey 35oluyor. pekmez dōktünüz zaman bi de bōle kendilînden o yumuşak oluyor o bi de. yumuşak olunca yemesi de hoş oluyor tabi. āzınıza attınız zaman erimesi lāzım. erimese olmamış demektir. yemek kültürümüz yani dēşik yemeklerden biri bu.

-Başka hangi yemekleri yaparsınız?

40

bi de bizim ayrıca biz sarmamız var. lāna sarması, ya bunu herkez tabi bizim köyde fazla bilmezler onu tabi. yani fazla yapan yok bi annem yapardı, o da öldü rāmetlik, yaparsa şurda yaşlı bir kadın var, o yaparsa o yapar. o bilir yani. onun özel açılımı var. içine özel iş bu antep fisti veyavutta bizim kendimizin burda 45yetişen bazı fıstıklar var. onları bōle öütürler içine onu koyarlar, tabi karabber

tarçın. o çok güzel olur bôle. hem tat, hem insanın sālî için çoh önemli bi şey. onu bôle āzına attın zaman lāna kokusu gelmez. sade kokusunu o karanfil alır. anadın mı, karanfil falan katarlar içine. yani bizim bi bôle özel yemeklerimiz vādır. he yemeklerimize gelince şim bizim esgiden yan bundan elli sene evelsi gelinlerimizi kızlarımızı tabi isterken aile tab_ister iş̄t nişanlanır, ama birbrinle **50**görüşürmezler. bunun sebebi de şu, yarın bi gün ayrılık olursa hani gönül bālamasın amacıyla. ama mesilā diyelim ki kızımız gönlünü bālamış de artık onnar ayrılmaz. yanî düşmanın da olsa ayırmaz artık onnarı. bizde bôle bir düşman hasım olcak bişey yok. hani senin düşmanın rākibin de olsa artık onu sevdiyse onu vericeksin. ama burda işte ara yerde insanlar girer araya uzlaştırırlar. **55**kızın anasını, babasını iknā ederler. bôle uzlaşi halinde gider. yani bizim bu yörüklerin içinde uzlaşi... ôle bizim şey gibi hani doū gibi kan davasıydı, yoğ_efendime sōlîm berdeldi, yoğ_efendime sōlîm ôle şeler yok bizde. bizde hep annaşmayla. yani ôle.

-Kız kaçırma olur mu?

60

hē kız kaçırmıyolar mı? kaçırmıyolar. nası kaçırmıyolar? kız kendisi istiyo diyo ki beni kaçıır, annem bubam sana vermiyo. kaçırmıyo gidiyo tabi, bi müddet sōra gene barışıyorlar. yani bizim ailelerimiz ôle. gelelim işte kız baştan işte sepi diyolar onu mesila nası çemberler yapıyor oyalı çemberler yapıyor işte kilimler yapıyor, iş̄t **65**bizde koyun keçi çohtur bizim. eskiden keçi dā çoktu. şimdi keçicilik biraz yok yani.

-Neden keçi artık bakılmıyor?

sebibine gelince keçi biraz fazla zāmet istiyo bizim burda. onun çin keçileri biz 70terğ_ettik şimdi ğoyun var, inek var. sōra biraz da ekinamik şartlar inekçilē dā çok şey yapıyo. inēn geliri dā fazla. mesila benim bilāderin şurda inekleri var, adam mesila yeni bi hayvan dōurdu otus kilo sūt veriyo. şimdi üç dört tane oldu mu atmış kilo sūt. bi lira verse günde atmış lira. ayda yapar bi milyar kusur. iş burda yedi yüz sekiz yüz lira ayda her ay hem alıyor kendi yōurdu, sūtü, 75peynirini alıyor, hem parasını alıyor, bu şekilde geçiniyor. e keşicilikte ne var, sūdü var bi olā var. o sūtü de keçinin sūtü az biliyosunuz. çok olması lazım. o çok keçi de bakmak zor. artıh, tabi insanlar fazla zahmete girmiyolar artık daha kolay şeylere kaçıyolar. hani birisi dā kolay para kazanmak için saraflık yapar. kalan para onun olur artık. yani artıh dā kolaya kaçıyolar ticarete binnem nesinde filan.

80-Yörede dokumacılık yapılıyor mu?

sōra kızlarımız sepi işi dedî zaman halı dohur kilim dokur kendine şāyak dokur. hatta bizim evimizde hala vardır.

-Şāyak nedir?

85

şāyak ne biliyo musunuz? yün kumaş aba dedikleri. yün kumaş, onun bōle elde dohurlar bōle. annem dokurdu, biz üstimize giyerdik onu. ondan sōra o dikilir şāyaklar mesila, terziler vardı esas özel. ôle her terzi dikemez onu. diker güzelce potur pantulon yapar veya düz paça pantulon yapar yavut ispanyol paça yapar. 90her nēse onnardan biri yapar. hangisi hoşuna gidiyosa yaptırısın. bi yelē olur, bi setresi olur. biz ona ceket demiyoruz, eski setreyi biliyosun. içine güzel bi kumaş. şôle parlak bi siyā bi kumaş üstü aba. içinde pamuk, yün... burda şimdi kışlar çok oldü için, içine yün ğoyar. adam giydî zaman onu, dûmeledi mîdi veyavut da fermârı çekti miydi, kış deil ne olursa olsun hiçbi şe olmaz. onu yapar, yarınki

dāmada hazırlık olsun diye işte bazı kilimdi halıydı bunnarı dokur kendisi 95belili bi zamana geldi mi anne babası kendi gömleklerini kendi dokur. eskden bôle satın alma manfatra yoktu. biz kendimiz beyaz yünü şē yaparlar. onun boyaması da kozalak dedîmiz, meşe ācının şu kozalakları vardır. onları kaynatır kök boyası... onnarı güzelce kaynatırlar. veyavut bu şēlerin köklerinden onu kaynatırlar onu yaparlar. o ne çıkar ne de zarar verir. zarar vermez.

100

-Kök boyasının yapımını anlatır mısınız?

onu güzelce, günnerce kaynatırlar onu. ben mesila küçüklümde biliyorum iş annem dokuyudu, yapıyordu. belki yüz elli iki yüz metre dokuyolardı, ondan 105kesiyolardı, ondan sōra işte sana gömlek, bana gömlek iş giycē binnem nesi falan çeşitli renklerde. veyavut yakalara çeşitli motifler işlerler filan, tab güzel bi görüntü oluyor.

-Burada düğünler nasıl yapılır?

110dûn zamanı gelir dûn zamanında önce erkek tarafı karşı tarafa et ekmek gönderir. dedî de şu, un işte yā, etini keser kız tarafına gönderir dûn onun ya. yani kız tarafı sadice çeyiz yapar. o etini ekmēni gönderir, o ordan onun misafirleri de ondan yer. sōra işte bizim dûnnerimiz cuma günü akşam başlar. yani cumayı cumartisiye bālıyan gece başlar. işte artık o, o gün senin burdaki yerli 115köylülerin, dışardan gelmez kimse. burda kendimiz ēleniriz. ertesi gün dışardan misafirler gelir. ya yakın kōlerden akrabaları yavut davet ettikleri gelirler tabi onnar da hediye getiriler. demin didim ya sana saraylı. iş o dûnnerde çoğ_önemli saraylı, üzerine bi_Tane temiz bi çubuk. iş bôle bi çomān ucunu yarar orıya, orıya para koyar. dürü, he dürü tabi eskiden para fazla deildi iki buçuk lira çok fena paraydı, iki buçuk lira koyarlar. o işte misafirleri karşılayanlar

120koyar, işte bi de yanlarında bi delikanlılar karşılar ekserî davılı götürür orıya. ondan sōra gelirler akşam oldu mu tekrar bi ateş yakılır, ateşin etrafındaki oynar işte davıl çalar, zurna çalar, keman çalar neyse yani, tambur çalar.

-Hangi oyunlar oynanır?

125bu yöresel olırak kendi oyunlarımız mesila tekbastı gibi, çiFtetelli gibi, yandım ayşam gibi bunnarı biz oynarız yani. e tabi güzel bi çeşni oluyo bu da. harmandalı gibi, bizim harmandalımız burda mēşurdur. işt harmandalı gibi oynanır. bi de tekbastımız vardır bōle, kendi aramız yani kendi yöremiz yani yörüklerin bir mahsus, bizim çevre yörüklerin mahsus o dā güzel oynanır o.

130

-Hala bu oyunlar oynanıyor mu?

tabi şimdi artık millet biraz dā şere yaklaştı için dēiştı. kırık hava diyolar. işte çiFtetellinin dēişik şekilleri oynanıyor. yani eski bizim şelerimiz artık unutuldu.

135tabi yapmıya yapmıya bi şey unutulur. ēr siz yapmassanız bi şeyi kaybedersiniz. sōra işte dūn önü atlar gider gelin almaya işte pazar günü akşam gelin almaya gidilir. gelin almaya giderken herkez ata binilir. bizde bi şey vardır, bir atasözü vardır, gelin ata binmiş ya nāsip, di mi? yani, çok güzel bi şey. ya nāsip, yani gelin ata binmeyince nāsib_olmazmış. ata binince ya nāsip hoş geldin derler. gelin olan evinin dāmādın yanına geldî zaman hoş geldin yā nāsip derler.

140anca atlalan giderler güzel bi ata bindirilir. atlar eskiden at oynatıcıları vardı. bōle gelinin önünde atı oynadırlar. bōle davıl vurdukça at oynar. nası oynar? şaha kalkar işt ayānı vurur bōle sāa sola işte bōle şē yapar, yelesini kabartır, at oynanır.

-Cirit oynanır mıydı?

145

cirit oynarız biz. türklerin esas geleneklerinden birisi cirit ve güreş. cımartesi gün öleden sōra ikiyle beş arasında güreş olur. mesila delikanlılar soyunur hepsi eşleştirilir hadi bakalım güreşin. hatta benim ayām on yüzden kırıldı. e tab bu arkadaşlar arasında dūn salonu olmadıdan tab büyük yerimiz var burda. zaten **150**dövüş oldu mu bi dā güreşmē gelemesin. orda işte güreşilir. işte orda güreşilir, yenen yener yenmeyen yenmez. iş efendim rakib olur ben onu bi da yenicem öbür dūnde der. o unu yener, o unu yener bōle bir bu sporda kaynaşma oluyor yani. ondan sōra dūn yapılır tabi. dūn işte bōle yapılır. ertesi gün de pazar günü saat onda cirit oynanır. mesila burdan düz bi yer bulunur. düz bi yerlē, iki ācın arasına dohunmuş güzel bi heybe, güzel bi halı, kilim veyavut güzel bi **155**dokuma basma veyavut çember diyoruz bizde, o çemberleri asarlar. ēr kim ordan onu aşırabilirse u onun olur. atına bālar adam onu gezdirir tabi o artık onun bir şrefi oluyor. dūn sāibi işte bi para verir veyavut işte başka bi hediyeler verir bōlece bu gelin, herkez işte atına biner. bayanlar, biz onlara gelin alıcı diyoruz. bayanlar atının üzengilerine özellikle basarlar. Bakın burda özellikle **160**söylüyorum bizim yörüklerin bi huyu vardır. ata bindin mi üzengiye basmayan kadına gelin olunca yere indirirler. illā üzengiye başçak. yani yolda giderken o üzengi deriz, o demir falan var ya, ona başçak bōle. onun üstünde acık hafif, ôle ēre oturmadan bōle hafif onun üzerinde gidicek.

-Gelin alı sırasında neler yapılır?

165

hePmizin bildî bi gelin havası iş bi ārlama havası yapılır işte orda. pēlivanların hani çıkarken peşrev çekti gibi orda da bir gelin havası yapılır. gelin ālatılır, tabi akrabaları gidiyo, annesi, bubası gidiyo diye işte. orda ālarlar ama, hani bu ālamak çok elemlemekten ziyade ayrılın verdî bi şey, hasretin verdî bi şey. onu tabi **170**ūrlarlar, iş bizde bişey vardır orda gelin çıkarken bizde bulgur, buyday atarlar, bereketli olsun diye ondan sōra gelin ordan gelir dāmādın evinin içine

girerken sâ ayânı atar. bah bunnâ çoğ_önemli sâ ayânı atar, sâ ayânı attıktan sōra orda bi bıçak var, bıçā alır. ēr bıçā alır veyavut da urda bi hamır vādır, hangisini eli dērse o çocuğ_olucak bizde ôle bi inanç vardır. hangisine eli dērse o olucak. **175**ha oklavayı alırsa kız olucak, bıçā alırsa erkek olucak. işte istiyo anlamında yani ôle. ondan sōra gelini alırlar oturturlar. işt akşam dāmāt içeriye gelini oturtur, bi dā göremez. işte camiye gidilir dualar yapılır, imam nikā yapılır. tabı zaten resmi nikā yapılmıştır. onu mu'tar yapmıştır zati. onnar imma nikā yapmıştır yani. ondan sōra herkes beraber gelin dāmādı gōyar. dāmāt içeri girdi miydi o saraylının suyundan içer. işt tabi orda tavık var, tavık yapılır. tavuh verilir.

180

-Tavuk nasıl pişirilir?

çerkes tavū, malum biliyosunuz meşşur çerkes tavū yapılır onnar verilir. işte cezerye gibi parça mācun yaparlar, eskiler ben bilirim yane yaparlardı onu. onu o **185**şē dāmādın yengesi o bādem mācınının evela o masanın üzerine veya sandīn üzerine gōyar. eskiden dūn sandıkla yani, çeyiz sandīnın üzerine gōyar işt orda dāmātla gelin binnem ne alışmağ_ için işte berābē yerler onu. onsan sōra tabi bırahırlar.

-Başka neler yapılır?

190

bayrak ta yaparlar bizde, dūnnnerimiz hepsinde cumartesi cuma, cımayı cımartisiye bālıyan gece daha davıl çalmadan, önce bayrāmız dikilir. hani belki benden evel de vardı, benden evel belki bu köyün kuruluşunda da vardı. bilmiyorum bayrak törenlerini gördünüz mü? bayrak açılır işt bayraktar denir **195**delikanlı gīnmiş kuşanmış, onun kuşamı vardır biliyosunuz bayrān koycak

yerleri vardır. bayrāmızı tutar sapsālam. o adım atmadı mı, kimse adım atmaz. o ne senin sadıcın atar adım kimse oynamaz. istlal marşı söylenir, bayrak açma havası vardır. o davıl çalar, marş söylenir, ondan sōra herkes dālır. yani oynar, istedîni yapar, ama isterseniz küb gibi sēroş ol, o bayrak açılmadan kimse oturamaz. bayrak açılıcak, ondan sōra. bu dūnün en büyük şerefidir. bizde ôle tab **200**başkasını bilemem. tab biraz da bu buradaki bayraklı temsili daha ziyade v bizim bi orta asyadan gelen bi adet. çünkü orlarda biliyorsunuz filamalar açılmıştır. bizde buraya artık o yerleşmiş bi kültür. tabi şimdiki dūnlerde açıyolar bayrā dikiyolar dūn evine ta'am bitti. eskden ôle diildi, eskden her misafire gidişte bayrak çekilir de giderdi. yani bayrakla beraber gidilir, bayrakla beraber gelinirdi. **205**bayrān altında içki içilmez asla. yani bōle bir terbiyesizlik yapılmaz. bayraktar içki içmez hijbişey koymaz sadece işte yemek yer zamanı gelince. bayrā da yemek dahi yanında bulundurur. bi eliyle yemek yer, bi eliyle bayrā tutar. o inmez yani. bizim burda bi bayrak tüşürdü, o aileyi dādırlar. ve herkez o düşen bayrā öper. bakın burda çünkü bunun bir özelli vardır. bizim burda çoktur gazimiz mesila **210**benim dedem gaziydi. onun abisi burda işte gaziydi. şeitlerimiz çoktur. benim annemin dayıları, işte hep çanakkaledde kalmış. gideriz, orayı ziyaret ederiz zaman zaman. yani bu köyün aşşā yukarı bizim bir ebemiz dedîmiz çok yaşlı bi kadıncāz vardır, eşi kalmış, ābisi kalmış, kardeşi kalmış hiç kimsesi kalmamış. dokuz tane erhekten bi tane kalmış. tabi erkek hij bi tane on bir yaşından, bakın on bir yaşından yukarı erkek bulamazsınız o zaman, istlal harbinde kalmamış yani **215**hepsini götürmüşler. işte asker yapmışlar ne yapmışlarsa. ve o zaman anlatırdı, ölüm derdi erkesizlîn ne oldūnu ben çok î bilirim derdi bu balta saplarını gördük mü öperdik diyodu balta saplarını. tab bu çok savaş görmüş burası. yunanlılar gelmiş buraya şurda bi badem ācı var, badem ācından geçmişler, kızları, kadınları asmışlar, deşmişler. sonra burda işte çakırcalı efeler geliyo. tē onları kovuyo **220**burdan. sōra işte türk askeri burā yardım ediyo, milisler. burda tekrar milisler oluşuyo. yan bizim köyümüz de kurtuluyor. yidi eylülde, altı eylülde ilçemiz

kutuluyor. yani ble bi kltrmz de var yani. he kutlanıyor mu kutlanmıyor.
222onu da syliyim yani kutlanmıyor. ondan sra bizim slceklerimiz bu kadar.

16

Konuşan: Ali keskin (53)

Derleme Yeri: Koğukyurt Köyü

Konusu: Sohbet

1-Şu an köyün nüfus yapısı nasıldır?

yèdi sekiz_ıldan beri aşırı derecede göj oldu. bôle yaşlılā kaldı. bizden yokarlāda kôle vā hep boş.

5-Eskiden düğünler nasıl olurdu?

esgiden üç gün üç gece oluyodu. üç gece kô meydanında ēelence yapılıyodu. bizim çöcuklümüzda oyunnā yapılıyodu çeş çeşit oyunnā yapılıyodu. artıh şimdi ôle deil o oyunnā yapılmıyo artık.

10

-Hangi oyunlar oynanırdı?

o oyunnardan yöreye āid_işte kel_olan ēelenceli bôle.

15-Kel Oğlan oyunu nedir?

bāzler falan yapılıyodu. kız yapılıyo ārkek falan yapılıyodu. ôle çeşitli oyunnā oynanıyodu.

20-Oyun tiyatro şeklinde mi oynanıyordu?

evet şimdiye göre tiyatro. şimdiye bakıyom ben esğinin dahı ēlenceli düünner daha muabbetli olurdu. ama şimdi ôle deil, adam cımartesi düün oluyu. bi günde iş bitiyô şimdi. bizim kôde esğiden, gerçekten burlān dūnneri sēretmeye doyardık 25yane. şimdi ôle deil. yani şimdi şeirde nası yapıyolāsa şimdi kôde de ôle yane. salon kiraliyo, bi ēlence yapılyo, bôle bi akşamda bitiyô yane.

-Düğünlerde hangi yemekler yapılır?

30 düünnerde keşgek yapılır. keşgek dübek taşında dövülür. unu atarlar içine gorlar, unun ôle bi çukuru vādır. taş unun üstünde döner, üstünün kepini ayırır. kepek diyoş galî biz. kazana özel çukur ğazılır. onun içine köz deriz, o ğonur. ğazanın üstüne Pişiren aşçı ôle ğor. ondan sōra içinin māzemesini de atar, kapadır falan. onun çukuru vādır. taş unun üstünde döner, kepini ayırır. ğazanın_üstüne 35Pişiren aşçı üle etlēni falan ğor, ōndan sōra içinin māzemesini atar, ğapadır falan, o ğaynadıktan sōra da ateşin üstünden alınır o. bôle sopalar vādır işte ihışer kişi o yōrulur yani. e eskiye bakınca azaldı yane.

-Yöreyle ait özel günler dışında hangi yemekler yapılır?

40

bulgur pilaFı falan yapılyo. keşgē çok benzer ama o. işte dışardan gelen misafirlē keşgek diye yer de asıl bu yörenin keşgē dēldir. biz pilaF deriz ona. kırık yılın başında bi yapılır zatēn. öbürküsü iri būdaydan yapılır. o dā hoş_olur.

45-Kriz sizi de etkiledi mi?

çifçiyim. bizde sulu tarım yok, sulu tarım olmadı için işte ôle kendimize kadā. ôle işte hayvanımız vā. ama kriz bizi etkilemez. kriz bizi ne etkilecek? hinci kırız

beni ne etkilicek, evde süt v yourt v mtar zengindir ama mtarın kırk yedi sürü
50v ne etkilicek mtarı kırız. yok ulan sende duymaz o. ben daha geçen seneki
un var d. Şe un o bdayı fabrikıya bırakıyoz, fabrika sibi diyo ki un getirem mi
diyo. yok diyom getime. yani bizi etkilemez. aşırı derecede bday verim vermed
için burlda yani on dnm bday ekmiŐtik yatırmıŐtık fabrikaya bi d ordan
yavaş yavaş. slık durumu da ii oldu mu çoluk ocda everdin mi, herkezi
55yuvasına gönderdin mi, çay parası oldu mu kırız vurmaz. nerde vurcak bizi
kırız. u insanı vuruyo yane. Şimdi adam istanbul gibi yerde durmuş, e zati bi evi
v e tabi fabrika tüketmiŐ satış yapamıyo, e hazır mal yok, e senin mayıŐı nle
verecek? e işte bunu kırız vur. bizi vurmaz kırız. bi de klede dayanışma d çok,
Őerde kimse kimseyi tanımaz. basan hacı abiye y para v para yok disem çıkartır
60verir. bunu istanbulda yaparl mı?

Konuşan: Kamil Özer (75)

Derleme Yeri: Dikmeler Köyü

Konusu: Sohbet

1-Şu an köyün nüfus yapısı nasıldır?

çok göj oldu be. bizim gibi yaşlıla ğaldı. nası bu bā ğur bûle sigorta çıktı. gençler yavaş yavaş çekildi. Şindi adam ğoyunna ğuzuynan ũrařmā bakmācek. git bi sigortalı iş bul, orda alıŐıyo.

5

-Siz ne iş yapıyorsunuz?

biz kendimiz hāvancılıkla ũraŐıyo ğoası. bizde bi bok yoĝ_ama. işte ôle. yoĝ yav benim maallelede boşaldı evlē gittiler adamlar bursıya gittiler, bilmem 10balkesire gittiler. benim_allede ğimse ğalmadı yane.

-Bu yörede düĝünler nasıl olur?

valla bu yörenin, bu yörede düünler Tahı eŐgiden düünner Tavulnan oluyudu. 15Şimdi adam işleri TeniŐtirdi. yok Őē getiriyo, yok cızgıdı getiriyo bimmem napyó. eŐili eŐili iŐlē oluyu. deniŐıyo ama eskisi durumlar deniŐti yok. deniŐıyoŐ. eŐĝisi gibi gözükmüyo yāni.

-Eski düĝün adetlerinden bahseder misiniz?

20 esgiden düünner gençler bayrak çekiyolaşdı. indan sōna gelini dolaştırıyoladı. bōle bayraklan, bārısın çārısın. ōle köyün içersinden dolaştırıyoladı gälini, kōlen gelirdik kıyına. şindi ĩse gine oluyuda o ğudā olmuyı yane. şindi ĩři dā başka türlüye çevirdi yane başka türlü deniştirdi.

25-Eskiden düğünler kaç gün sürerdi?

esgiden düünler üş gün sürüyodu. kō meydanında ēlence yapılyodu. dahı muabbetli olurdu. esgi deil, esgi çok denişti. kōde de şeirdeki gibi olmā başladı yane.

30

-Düğünlerde hangi yemekler yapılır?

dünnede keşgek yapılır. yapılışı bi çukur ğazalā, sōna bi çukur ğazarlar. undan sōra orıya biraz odun yakarlar. onun üzerine ğazan ğurulur. dövülür dübekte, 35ğabū soyulur. dübek taşı bilir misin? una atarlar, biraz et atarlar içine. unu ōle ğaynadırlar. büyük sopalā vādır içine, ikişer kişilik ğarıřtırılā. o būdayer ezilir.

-Yöreyle ait özel günler dışında hangi yemekler yapılır?

40şimdi muhtarla bizimde, burlāda bildimiz, ekseri köyümüzün en önemli yimeklēnden pilaF oluyo yane. bulgurnan yapılan bulgur pilaFı yapılır.

-Köy Yunan işgaline uğramış mı?

45 ğemiş ğemiş, esgi ĩtiyarlā, řorē sovari alayı ğemiş, karşı tepiyi iřğāl etmiřlē. ōndan sōra köylēde bařlamıřlā çarşaf çekmiřlē, biyaz bārak, bēyaz çarşaf biz teslimiz deye. aha bizim lombak vādı. ğomşu vādı, orda bizim böük çınarlā vardı.

o ğovuk ınarlā vardı, o ğuvuk çınarın içine girmiřlē saklanmışlar yanđ orlıra, yınanlılar girmiş yan_orlıra.

50

-Köy halkına eziyet edilmiş mi?

bi ayan_ā vādı bizim, ayanlā vaşdı, ayanlā dirdik. şorda orman_ānın bi dud_ācı vaşdı. dud_ācı vaşdı. ona biraz o unun baca'lāndan asmışlar. biraz 55dōmüřlē. biraz dōmüřlē aya'lāna vurmuřlā, ayan_ā vā dirdik, unu dōmüřlē.

-Onu neden dövmüşler?

valla işte bilmiyom, dōmüřlē onu orda. haşaret, haşaret yanē. yınanlılar 60gelince tabi yınanlılar ğemiş. başka hiçbi řē yapmamıřlā. ama zulüm vādı. sōra efēlē çıkmış burlāda efēlē efēlē bizim bırda řē dirlē hacılā řē hacılā dirlē, onda dimişler parı vā, para vā dimişler. adımın evirmiřlē elini, undan sōra adam ğa'kmış şorda biz yukar diriz, yukarı çıkmış dere boyına kaçmış, iki_sfer silah atmıřlā adamı vuramamıřlā, hā adam ğaçmış, hī ondan sōra çete ğāri, unda para 65mı vā para alcaklā ondan u da ğaçmış yanē bu sefer silah atmıřlā ama vuramamıřlā. bunu da bōle sōlerlerdi yanē.

-Hükümet dağılınca eşkıyalık mı başlamış?

70 hī eřğiyālđ_eřğiyālđık, efē yanē efē. hepsi tōplanıyo, o kōde kim var cengiz, orda ali_bram o vā şu bu derken, gidiyulā bize diyulā sen diyulā, u zıman osmanlı sālirasından para virceksin diyulā üş Tane, beş Tene yavud_on tene ver adam veriyo, e o gidiyo başğası geliyo. nāpsınlar ôle řē tükenmāz mi? tükenir, mijbur

ğalıyo gine sıkıştıriyolā, adam bu sefē mejbur ğalıyo kaçmā tebi, ya vurulur ya
75ölür ıati bōle yani. başarmış ama ğaçmā.

-Bu efeler Yunan askeriyle savaşmış mı?

yonanla tebi baş ğōmuřlā, ğōmuřlā amma u bizim şordan bi sucı ali vādı, bizim
burlāda da kōçik_ asan dirledi ama unlar efē başkanımış unlā efē yanē efē başkanı.
80ondan yunana baş ğodūnu duymadık yanē. esas u sucu ali dirledi o yonanı
afyon karaisardan yonanı uşak manisa izmire ğadā gittik orı denize dōktük dirdi.
pūskürtmüřlē yonanı. ōle durulmuř burları. u adamdan duyādım ben yanē. yanē
řēden afyondan afyondan yanē dūřman burdan ğōmuřlā uřā ğıdā ğōmuřlā uřaktan
manışadan izmire denize dōktük dirdi. yanē undan duyādık. biz seksen senesinde
85ğoyunlā vādı bānim, bōle çobanlık yapādım bān. üç ğız var ıdı. ğızlar bıraktı
nēse geçti. işte bōle anlatçaklām

18

Konuşan: Fatma İşbiler (64)

Derleme Yeri: Eğerci Köyü

Konusu: Sohbet

1-Hacca nasıl gittiniz biraz bahseder misiniz?

hadi bi hacca gitmek niyet oldu. nâsipmiş gittik, geldik. o zamnarı bôle uçaklan muçaklan deil, ğara yolunnan gittik. ordan adana, ordan iskenderun, ordan hatay, ordan sureye, sureyeden sōra ürdün, ürdü' _den sōra sūdi arabistan. 5kaç günde gittik? dokuz günde gittik. sekiz gün mü, dokuz gün mü vādık. u çöllēden, bu çöllēden ni zāmetle gittik. çöl yā o her taraf çöl, çöl yav kum.

-Köy mü güzel yoksa oraları mı?

10 hinci bizim memleket urlara bakınca cennet, cennet yav. şimdi bak sūdı arabistan, sūdı arabistana kittîn zaman dālar ğapğara daş. nē āç vār ni bişi yani sūdı arabistanda yok, yani çöl, daş yav ğapğara, ğapğara daş yav. ğüçümsemek gibi de olmasın amma, gine de yok yok emme hep tışardan geliyo. nē _kersen ğuruyo, çölde hē nē _kersen ğuruyo amma şôle iş bakımından bakarsan bizden zingin 15araplā. ôle zarraf tükkanları vā, ôle apartımanlā vā. ôle şelē yapmışlā ki aklın durur. ama petrol vā ya, ôle zarraf tükkanları va, ôle apartımanlā vā valla aklın durur. ôle yanē.

-Ne işle meşgulsünüz?

20 bu kô çifçi, hayvancı, çifçi hayvan işleri. bi zamannar şimdi yine ekiliyo da tütün ekerler, ē yaz aylānda tütün ekerler. undan sōra da būday arpa. bān geçen sene nōd_ekmiştim bi yirmi beş otuz sene zor ğatlandık ama da u da parı yapmadı. o nōt ta parı yapmadı. on beş yirmi bini buluyodu onu da sattık. nōt da para yapmadı yane.

25

19

Konuşan: Sebahattin Balcı (68)

Derleme Yeri: Karaçam Köyü

Konusu: Sohbet

1-Ekmek yapımını anlatır mısınız?

e işte furın yanğıyori hoş gâldin. e furın yandıktan sōra pidâleri sürüyon fırına ıfaklarını, Pişinci bunnarı ğoycaz onnarı çıkarıp ta. äkmek nu işte köy _ekmē kōlü ekmē denir buna Pide denir buna öngden Pidelēni ğoduk öndän, pidelē çıktı mı 5da ondan sōra äkmēni ğōcaz.

-Hamurunu nasıl hazırlıyorsunuz?

āşamın, āşamın şu ğadā ēşi hamır olur. unnan acık hazırlāsın sābalēin sēre 10hazırlāsın ğayi. bunu sōradan yapıyız. işte bōle u zamannarı ekmek hazırlanır, yāstācın yastac denir şuna hazırlāsın içine yuvarlāsın bunun içine ğorsun. içine ğodu mu işte bōle kapāsın fırın yandı mı işte getiriyosun, bunnarı hinci bōle alacāsın, yāstācın üstüne bōle alacāsın būra altına gelecek altı üstüne gelecek bōle bi her tarafı pişsin diye u zaman bu üstü pişse o ğabuk olur. u üstündeki ğabuk 15altına gelir, u zaman güzel olur. hem gevreğ hem hafif olu öğürtmez ôle.

-Burada pişen ekmek bütün köyün ekmeği midir?

bütün köün ekmē olur mu, kändimizin kändimizin bi afta yiyoz bunu biz hafta sonuna ğadā, hafta sonuna ğadā yiyoz unu biz. altı kişiyiz biz evde dört ğızan iki **20**de ğarı ğoca, altı kişi, ğızanlardan sıra gelmiyo bizim. az müsāde edin de bi ekmek alın ôle gidin. susadıysanız su da vař.

Konuşan: Ümmühan Çivici (59)

Derleme Yeri: Türdüler Köyü

Konusu: Sohbet

1-Bu yörenin düğünlerini anlatır mısınız?

nası olsun işte aynı. üç gün olur bizim burlâda düün. üç gün dúbek dólür. aynı öle yapıyız işte aynı esgisi gibi, cuma gün dúbek olur, ya salı gün olur dúbek şimdind davılcı gelip güm güm davıl yok ğali. biraz ğız evinden toplanırsın, biraz 5ölan evinden toplanır, biraz çavlanır ğaynaşirlâ undan sōra da ğız evinden olan evinden olan erkekler oynar, oynadın mı ondan sōra davılcılara birē yer gösterîsin, sana gösterilen eve girē yatâsın. ğarnını doyurulâ, sōra caminin yanına gelîsin, orda dún ğurulur. orda çember yapâ, gençler orda oynar tünülür. biraz muabbet yapar, ondan sōra gelin yerine yatar. işte bu sıralarda, tam bu sıralâda 10davılcılar gelir yine, bayraktar da gelir, bi bayraktar tutarlar. bayrâ u gezdirir. ha sizim gibi ğänşlê, evleri dolaşır, senin evine gelir, ha benim evime gelir. aynen onu öle bi ârladın, sōra davılcılara çaldırî, oynar herkez. artık mastikayı çaldırıyolâ, unu da ii bilenlerden alınır. bilmeyenden olmaz. di mi o bilenlerden olması lazım. aynen beş on ğişi verî para verî davılcılara, dolaştı geldi undan sōra 15gelir davıl. davılcılar ondan sōra bi gelir, ğāvaltı yapar, ğarnını doyurur bi ğāvaltı yaparlâ. ğāvaltı yaptı yatarla, ondan sōra akşam muabbet olur. dún āşamı cuma āşamı da. saat ikiye üçe vurunca içēlê, eskiden ôlêdi, içeni gine içiyo ya, gene aynı içki içeni içē, gece dâ bi müddet olur muabbet yapâ gençler karılar unların sêrine bakâ. işte ēlenirlê

-Düğünde gelin beyaz gelinlik mi giyiyor?

hindi ak gônek. eskiden boydan boya al gônek tikiliyodu. bôle buydan buya al gônek tikiliydi, sarmalâdın onu, yeşil ğadifeden Ton dikiliydi. biz genşken bôle 25bunnarın gibiyken. bôle on beş yazma dolaylâdı, gelinin başına. şimdi yazma dolanmayı. üç metire ğırmızı alınıydı, üç metire yeşil alınıydı. bak biliyo bunnâ sırtıyo görüyon mu. bi de gelin olacak olana ğayi sepi derlêdi sepi seriylêdi, on dene yirmi dene yazma, ğızın ğazânı, seriylêdi. unnâdan çok alınırdı esğiden. hinci alınmıyo da takı tuku çok alnıyo şimdi. esğiden şunu bunu seriylêdi, büfe 30mi vâdı? evelden bişî yok, evelden bi sepi bez oluyu bunnâdan, bunnâ yeni çıktı ya. on beş yirmi tene yazma olüdu.

-Yazmaları kendiniz mi dokuyordunuz?

35 kândimiz dokur muyuz, balıkesirden alıyuz. balıkesirden dükkenlêden, işte ôle mâzalâdan. orâ otubüslen gidip alıyuz.

-Bu köy Yunan işgaline uğramış mı?

40 biz bilmiyoz, biz de yabandan burâ ğälin ğälmişiz. biz de kôlêden ğälmişiz. orasını biz bilmeyiz. tâ biz oralarını sormazdık. yok unnarı dediler bilir. ninele dedile de öldü yok.

Konuşan: Vahice Canbazoğlu (73)

Derleme Yeri: Yolcupınarı Köyü

Konusu: Sohbet

1-Bu fırın köyün ortak fırını mı?

bizim dël kôlünün ortak fırını, kôlünün kôlünün aynen kövlünün ortaktır. hârkes burda ekmek Pişirî, kô fırını denir buna. Pişirmek istiyen yakar, pişirir gider. halen gelen çalı çırpı getiriyi, çırpısıyla yakar, bôle äkmëni eder. iki 5Pişircek oldu mu öndän bän edering arkıdan seňg ädersin, vâsa u eder, sıraynan. işte ôle çırpı konur, kim öne ğorsa o eder. çeşit çeşit işte kövün âdetleri. yalnız bura da köv çöplü. üşengeç olmamak lâzım. salgın bile olu.

-Bu fırın kim tarafından yapılmış?

10

niniler, dediler yapmış. hinci bözuldu mu sıraylan girer, oluklarını, içini tülalâni sıvarlar. tüladan yapmışlâ. yakacak yeri falan da var.

-Düğünlerde keşkek yapılır mı?

15

yapılmā mı keşgek, nōut, çorba, pilaF. keşgek evelen buyday diriz, bilir min buydayı? buydayı çektiriysun, çektirivēdin mi aklaysın içinde bulamaysın. çektirivēdin mi, u zor gēdi mi elek diyiz biz, u getiriyu, undan alıruz bi teneke bi de yarım teneke alıruz, kazan etini dökeriz. öndan sōra suyunu ğoyarız. ğaynar su 20ğoyarız. ğaynadı mı altını yakarız, yavaş yavaş olu o doldurüz, nōduda ğoruz

içine ğaynadırız olu öle. bulamaç gibi odunna bişer o keşgek yalazgıda pişmeyo. keşgek odunna pişiyö. ötekinin altına çırpıda Pişiyö. odunnarı de öle atarız işte. keşgek öle yapılyo, akşam olur müsavir olur olmaz gelen gidene verilî. masalâ diziliyi, masalâda yiniyi. evelce evlere alınıyudu. hinci masalara diziviriyusun, **25**masalâdan yiyen yiyo. hinci burda Piştin mi, bi sinilik veya bi sofralık diyiz. öle gelirsin beş altı evde yiniliydi. hindi sen de masada yirsin ben de masada yirim. dûn sâbı da masada, dûne gelen de masada. övünç kaynâ bunnar.

Konuşan: Dursun Dinç (54)

Derleme Yeri: Sarı Süleymanlar Köyü

Konusu: Sohbet

1-Köydeki binaların tarihi değeri var mı?

şu binālān o şu taşlā dāhi deveyeyle geliyu yani o zıman, devilēlen çekiliyo yani o zıman binānın taşları, köşe Taşları yanē. hanı o taşlā vā ya sıralama ya, hep o taşlā kesme taş unnā. hep unnā işte kesme taş.

5

-O taşları nasıl kesiyorlar?

silennen kesiyō, sōra ğazmalan yontuyu. çok sēt diildir zaten, ğazma vuruşuyla, ğazma işlē yanē ğazmalan, ğazmanın sivrisinnen. şimdi ó taş binālā ālli 10santim genişlīnde. yanē ne sıcak işler ne souk işler yanē. ya şimdi ատen şē oluyu meselā, tūlālā oluyu, e tūlālān tabi, az bi sıcak verdīn zamanda sıcak oluyu. hava sou, içersi azcık sōdū zamanda souğ_oluyu yanē. tūlā duvarlā ôle. yanē yirmi santim yirmi santim dovar, ama bu arası bi şēlē çamurlā şēlē doldū için dolduruldu için dā şē, dā sıcak oluyu yānē. ama tek taş deil, çift yönnü taş ğonulū 15ատen. mesilā elli santim, elli santim var yāni, mesilā arası da çift tōprak doluyu yānē çamırdan oluyu. çok büyük oldū için ne ısıyı alır, ne soū alır, rutūbet yapmaz yānē. rutūbeti çeker, beton gibi olmaz yānē. şim beton beton mesilā rutūbet yapar. şē çekmez yānē ama bu rutūbet yapmaz hēç. tabi bu taşlar, devēylen geliyomuş, ordan sōna...

20-Köyde deve besleyen var mıydı?

yok, yakın bi kô vardı deve besliyen bi kô vâdı şurda ordan gelirdi develē burē, e bizim kändi kövümüzde yok yāné, evet orası devecidi eskiden devamlı deve bulunurdu. tabi eskiden mesilā bôle vesāitlē olmadı için tabi yük taşımağ için **25**göç olanlar tabi deveyi kullanıyodu.

-Bu yöre göçerler var mıydı?

yok burda ôle yoktu yāne. burda yok ôle ben bilmiyom yāné göç duymadık **30**yane. dā evel mesilā şurda pelidöven var, eski ismi yama bunnar, bunnar mesilā göçebe. bunnā diziyulāmişti bôle, mesilā şurda yamaya gidîmişlē çadırla. orda sivrisinekten rād edememişler, urdan kalıkyulā, şó karşı tepiyē geçiyulā. şó karşıya tepiyē orıya kuruluyulā, undan sōra bi emir geliyu herkez oldū yerde kalsın deniyu, onnar da oldū yerde kalmışlē yāné, onnā gezici göçebemişlē yāné, **35**benim bildîm bi orısı vā yāné. bôle çadır kuruyolāmişti ôle burdan orē gidiyolāmış. o köye de aynı burdan dolaşiyosunuz, tam ilerden, bi mezar geliyo önünüze, şo sola, bi dā mezar geliyu, tā orē burda var bi mezar bu diil. tam şu bak sırtın arkasında bu taraFında bi mälle vardır. burdan geçiyosun orē geliyosun ından sōra şurdan gidiyusun.

40

23

Konuşan: Mustafa Karaçoban (61)

Derleme Yeri: Çavlı Köyü

Konusu: Sohbet

1-Yörede düğünler nasıl olur anlatır mısınız?

esgiden dünner davullu oluyomuşmuş, millet ata bincek felan, şimdi ôle dël arabayla konvoy yapıyo adam gelni alıp gidiyo arabayla gidiyo. bu şeyleri yaşatmak çok zor yané.

5

-Eskiden gelinler ata binermiş değil mi?

gelni ata bindirip götürüyolamışmış, tabi yengeler de tabi işte gelniñ, yengeleri de tabi ata biniyomuş şimdi ôle yok şimdi arıbay mesilâ gelinin gelin 10arabasına bindiriliyo gelin, yanındaki yenge hatta dâmat bile eskiden dâmat binmiyo.

-Düğünlerde cirit oynanır mıymış?

15 e cirit oynamalar falan şimdî bu ciritler miritler tab günümüzde ğalktı şu anda para da bitti tabi. burda adamın çok hâli vakti düzgün olsa yani çok zengin bi kişi olsa at koşsu düzenliyolar iş o job mu oluyo cirit mi oluyo? bôle yere çomak vuruldu mu bôle ipten urgandan aşırıyosun bile. ôle oynuyosun işte.

24

Konuşan: Musa Oturmaz (73)

Derleme Yeri: Hıdırbali Köyü

Konusu: Sohbet

1-Job nasıl oynanır?

u bişi job _oynanır. urgan bişi, urgan bi eve bālanır, ġāşıdaki eve bālanır, urē bi yazma bālanır. bi de başı bi elli ġayme yüz ġayme konur bāşış. kim jobu geçirdi u parayı u alır. her kişi geçirî ōrdan. ha u bāşış sānā verilî urdan geçirinca. sen unu 5aşırınca o bāşış sānā verilî hemen. una joP diyiz. o oynamak da karların içingde oynanır. atlara pinilir, iki bölük, iki fırka olur, hangimiz ġalabaysa dieri ona geçer. ôle oynanır. başka şēlē de yapılmış.

-Eskiden düğünler nasıl olurdu?

10

hinci eskiden bizim şôle olurdu. işanlandık mı, ōlan geldi bizi görmē, hinci eskiden yavıklı olurduk, ôle ōlan ġızı göremāzdi. duydun mu ġaçılırdı. ti ordan ōlan geliyı mı, ġız ġaçardı, ōlan da ġaçardı. bayram geldi mi, ġaynatanın yanına geliyı yavıklı, yavıklı deriz ona. gelince, ġız hemen ġaçar. hemen ġaçar, undan 15sōra gelin ġıza hani bizim ōledi ādetmiz. nişan dakılır. sōra düün olur. düün oldu mu bizim esġiden davıllıdı. duydun mu davıl Tutulūdu. davıl Tutulunca işte ġāli, şē sana gelir, dübek diriz biz bugün.

-Eskiden düğünler üç gün mü olurdu?

20

bizim düünner üç gün olur. cıma gün dibek olur. cımartesi gün muabbet olur, kapalı Pazar gün davıllı olur. ından sōra a'şamdan gelir miseFir, sabāla gelir. ğazanlara aş kurulur, undan sōra sabah yenilir, içilir. dānek, job_oylanır. bunnarı yapmıssa kişi dā î olu.

25

25

Konuşan: Naci Kurter (63)

Derleme Yeri: Kocabıyıklar Köyü

Konusu: Sohbet

1-Job nasıl bir oyundur?

joP dedîm şu saha ya, bu evin tirsêne bālanır, bi urgan sap urganı. bi de öteki hanenin şeyine direk dikerlê hani bôle şê telefon direkleri gibi. unun üstüne ğāli artı ne ğadā vāsa, ôle esġiden bôle bin filen mi vardı. elli ğayme, yirmi ğayme 5bāşış orê bi para asarlar, bi de ortı yere yazma asarlar. işte aşşādan haydi bakam davıllar çalınır, urda job_oylanır. kim en evelâ geçirdi o jobu, urganın üstünden, u alır bāşışı, u oynannır.

-Düğünlerde başka neler oynanır?

10

hinci tarlalarda mezarlān tarla, ām tarla deriz orda, yini işlēde de dēnek oynanır. atların üstüne adamlā piner, ğavak tutar, bayraktarlā, iki dene bayraktar olur. şê evlencek olanın,ġavakları tutarlā, üş dört gün evelsi, dēnek yaparlar bôle uzun uzun duydun mu. işte ne ğadar ğadar dēcek yirmi kişi bu tarafa, yirmi kişi u 15tarafa, ğāri birbirine ğovalar, hōp açılır, ğovalarlar. ölen ölü, ğalan ğalır, duydun mu bizim esġiden dūnner bōledi.

Konuşan: Zekiye Kaynak (65)

Derleme Yeri: Sıtmapınarı Köyü

Konusu: Sohbet

1-Düğünler eskiden nasıl olurdu?

şinci başımız yapılırdı bizim, dovak, yānız, sā yanız emim, sol yanımız al ıdı bizim. başımıza bi sıra baş altını, bizde eskiden öledi, bi sıra baş altını sıralı olur. bi sıra baş altını yapılır yüzü örtülür. senin için ó gün, gelini ó gün görü olan 5annadın mı. ôle, ôle annadın mı, hinci yüz açık, bi ak kefen... işte bôle bôle olurdu bizim düünnē.

-Beyaz gelinliği kefene mi benzetiyorsunuz?

10 e ôle kefen işte o. ak bişē yüzü açık. hiç eskiden yüzü açık yoğ_udu. gelin ôle kapalı gidēdi. gittînden orda durcak, yüzü ôle açılacak ata biner giderdi gelinner. gelinin elbisesi ğırmızı olu. ğırmızı, sā yanı emir olu, sol yanı al olu. o telle salınır bôle, bi sıra altın dakılır. üstüne ğāri yazmalā, bôle yazmayı dolarlar. işte u günneri ğāli gelini ure indirilē davılınan. işte u gün görüsün şeyi gelini 15undan sōra evelce, hinci ğāri gülüm, ğaç göç yok. ğoluna Takıp Takıp dolaşıyo millet, undan ayrılıyo ya ğarı ğoca takıp takıp geziyo takıp takıp geziyo.

-Eski adetler daha mı iyiydi?

20 unnā ôle iyidi. niden dersen, nāsip olur bälki, bälki de olmaz. hinci deyün gelin oluyu, filen ğız ayrılmış, kulân ğızı ayrılmış. ämmä niden işte koluna takıyo da undan hinci ne o ôle? hiç hiç iyi dîl bôle. bilmece filan olüdü esğiden ôleydi.

-Siz görmüş müydünüz?

25

bän bi kere gördüm, leblebi fındık alırke, çerez aldıydım da. bu komşunun kınası olduydu derede hadî dediydi, anam rahmetlik ğali sen git dediydi bene. gittik işte urda dädänġ vā ya onlarlan nāmık sabānı inmiş aşşadan geliyu. bän de yokardan geliyöm, hiç bôle allah seni inandırısın, bak aptasımla dā ni u bänä sôleđi ni bän 30una sôleđim, esğiden ôledi ğaçılıdı bizim. sōna ā hēç ni u bana sôleđi, ni ben ōna sôleđim. sōna biz kına yirine vādık. esğiden ceviz alır da güve olan olan, a'sam ya ğardeşine verıdı, ya anasına veridi düün yerinde. bizim bôle manciner olurdu iri ğarı ceviz hep bôle çeşit çeşit olu. bunar bi evdedi, ğardaşı anası yavıt yingesi, yingesinin ğızı olur. onnarın yingesi olur. sōra malcı yani ele virme 35başladı, ğızın eline olan urda u kınaya vādık biz, bizim ğocamın adı halil idi. mällenin evi aşşada şu arkadan geliyur, ben ğaçıyom. bän gibi bi ğaraca ğarı vādı, ümüş ebe dēdik. ne ğaçıyon al, ğarı aldı ümüş ebenin elinden bôle bôle bizim düünner bôle hinci. de orda bizim yōkarda kıyıda şē demiş adam, yā a ğızım 40adam ğoluna takmış gezip duru. u î dîl ôle, gene bizim adetimiz iidi. görgü bilmezlik bu bôle. ben bēnmiyom ama ne yapıcan?

Konuşan: Zehra Tetik (67)

Derleme Yeri: Ardıçlı Köyü

Konusu: Sohbet

1-Eskiden düğünler nasıl olurdu?

eskiden düünner davıllan olüdu. hinci davıl ğāktı. hinci ğāri niden ğāktı davıl biliyonnu? evel davıl dutulurdu ämmä, ğızan genşlē çok. hep ırakı şarap içerlēdi. millet parıdan kurtuldu, parı yoğ_a. hindi ğari dovaylan oluveriyo. hindi işte ôle 5bi dovaylan oluveriyo. ôle oluyo ğāri. davıl ğāktı.

-Davul neden artık tutulmuyor?

davıl şôle ğāktı, işe para yok. nōlcēdi millete? dovā oldu ii oldu. çoğ_eyi. 10yannız ğāri benim dedîm örneklē ğāktı. unnar yok ğāli.

-Düğünlerde hangi yemekler yapılır?

bıydey keşĝē, çōrba, eskiden bahar gün oldu mu sütlü çorba yapılırdı, ğıymalı, 15sütten, hinci ğāri şe, aşam nōt ıslanır. aşama Pişer. keĝek pişer buydeyden keşĝek yaparız ğoyun kesilir. urdan çorba Pişer. hōşaf ğaynadırız. bulgur pilavı yaparız. aşam sabah bunnar Pişer işTe.

-Düğünlerde bulguru nasıl yapardınız?

bulgur da şēde dövülyodu dübekte. davıl çala çala, dübekten evel davıl gelir. olanlar toplanır kövün genci tókmak dinirdi una. u saplı bi tókmak ğoca, lāp lāp bi çukur baştan a şē vādı söbü, onun içinde dövülürdü. dübek dinilirdi una. o davıl çala çala gençler hem oynar, hem o dübekte dövülürdü. cuma günneri ğāyı **25**dübek oluy ya bi gün evelisi başlardı. davıl gelir bi gün evelsi. ğā dübek gün ôle şē edēdi. ôle dövülürdü keşgek.

28

Konuşan: Aşsa Az (75)

Derleme Yeri: güvem Köyü

Konusu: Sohbet

1-Eskiden kız isteme nasıl olurdu?

ğızı istedi mi verilēdi. istemedi mi vēmezlēdi. hinci ğız istemē, hinci sen benim akrabamsın di mi? hadi filanın ğızına dünür gidivē bi akıraba ya bi koŋşu hanımına... e işte olūsa olū olmassa olmas ôledi. yavıt olanın amcası varsa, dayısı 5varsa, yakın koŋşulāna zaten bu işleri koŋşu ider en güzeli.

-Çörek götürülür müydü?

aa yog_udu onnā esğiden, yoğ_udu, hinci ādet çıkmış, bi yire dünğür oldu mu 10çay şeker gidiyomuş. esğiden yoğ_udu, selamnaleyküm aleykümselam, senin olu habarın olmaz. adam kapı açar, neymiş hadi ğızım sen git, dünürcü gelmiş, çıkiverîsin ordan işte babamınan verî vēmesse başğası gelir.

-Kız evlenmek istemezse ne olurdu?

15

aa hēç dānmezdi, ana baba biz hēç bōle, hinci ğāri, biz hēç hēç hēç şuna vēcez, buna vēcez dimek yoktu, bizim günümüzde ôledi. anan bana ni didi urdasın. ister kötü olsun ister ii olsun.

20-Eskiden köy hayatı nasıldı?

ni işlê yapalım, darı çapalâdık, órak biçēdik, bıçak yolâdık, a'pa yolâdık, nohut yolaşdık ôledi bizim işlê. hep ellen biçēdik orâ. öküz arabası vardı eskiden, öküz arabası iki tekerdi, sōna çatal araba çıktı. harman yirine bi gün âşama ğâda **25**orâ biçtin mi çekilir, demet yılır ğoca ğoca, undan sōra düven sürülürdü öküzlēlen. hüncü ğâri unnar ğâktı. hinci ğâri unnarı ğaldırdılâ.

-Kışın ne işler yapardınız?

30 ğışın da zētine gidilirdi. işinde yok ta işte ğınaman. ğonuşurum ämmâ kötüyê ğonuşmam. işte ôle evel zamannar lafı yaparım, ölüm ğalım lafı yaparım. esğiden de ğâri orak çapa bitti mi yazın olu u işlê, bustan ekēdik, araba araba bostan getirîdik bôle saman çitilesinlen getiridik, hep öküzlen getirîdik. undan sōra eskiden bôle tomat ekmek urdan beriden ekmek yoğ_udu. bi seneden bi **35**sene zētın var ıdı. zēytine gidēdik, ayvalığa. zētinde ğâri üç ay mı durcen beş ay mı durcen atan bôle karlı olur. senin çocū alır, benim çocū alır, işte yirmi ğadar insan. ärkekler sıırık çeker ğoca şelen sıırıklâlan bişeyler toplar. dâ esğiden benim abalarım yayan geldi gitti. şıye bôle araba baş yoğ_udu dâ esğiden. ôle motur filen binmek yoğ. sabâlan burdan bôle yimeğ_içmek ne arasın? bi ğaç tarana **40**çorbasını bi yesin arkana sepetçi olur. bi çóval verî sänâ sabâ kapıdan çıkarken sepete ğoyarsın sepeti olu ğulplu. önüne onu sarısın bi de sepet sana bi çoval verî, bıran ğalkar sabâla saba ezeninde, bi ğaç bi çorbeyi yersin ta savaştepi gibi yere yayan yörüsün. sōra yarın âşama yine yayan gelîsin. ôle Pinmek yoğ_udu. hinci ğâri işşê pinemdiğ_adam motura arabaa biniyo. yok eskiden yok.

45

-Şimdiki gibi yollar var mıydı?

yol da yok yok, yol da yok. niķaha gittik de yayan geldik savaştepiye. neķ arasın
araba ğamyon, bi řē yoğ_udu, yayan geldik, emme zati hep savařtepede olūdu.
bazen izmire varıdık, e bizim gūnūmūzde ğayrı savařtepede olūdu.

Konuşan: Hülya Şirin (73)

Derleme Yeri: Kogurca Köyü

Konusu: Sohbet

1-*Eskiden neler yapardınız?*

eskiden tamam annadıverem hadi gusurum yok. sözüm yabana hani, ôle huysuzlüm, başım yok a tamam annadıverem. bunu cenabı allah bak aptasımla allân adını alıp ta sôlüyom ya. hinci benim üş dene görümce vâdı. biri gelin oldu 5üş Tane evde, ğaynananın ğulâ sağır ıdı. ğaynatam da çok akıllıdı, siĝirlidi. çocukları baydan dutmuş annadın mı. bizim bey de ôle yalanı yannışı sēmezdi, ābeylerde biliyon mu. ôle bi gün ekmek yapıyoz, çiFte gidiliyi işte. adam çiFte gitti mi sen de nāpçen sabānı güç çiFtinden. biz geldik bunna görümcenin biri didi had didi, ekmek teknesini, teknelē yūluy ya eskiden hāmır. ôle bi fırın ekmē 10ne arasın, anca yapçan da yicen. ben ettim ettim üle hadi gene sen, halil gitti desen a be ôle desene. yavıt ekmek gelmediyse iki tıkım ekmek yeyin den. bize bôle diyen de yok. halil nerde, halil gitti. biz ôrdan bi dene mısır sapı alıvıdik.

-*Mısır sapını neden aldınız?*

15

öküzler ôlen bi yirde dinleniken sen yirsin iki yudum ekmek, öküz ne yicek, öküz de yer mısır sapı. mısır sapını biz sardık, tarlā varıkana, ben çoluk çocuk yok u zaman dā. bizim adam sokattan gelip varı u ara, nēse gēdin mi didi, gēdim didim ben de kōün içinden geliyim. anamgil de urda kōün içinde tarlanın da bizim dere 20boyu tarafında nerde ğaldın dedi bu bānä. nerde ğalıyın dedim anca geliyin

dedim ama benim ôle ğayıt gördüm adamdan habarım yok, evden sinĝirli gitmiş adam, evden sinĝirli gittiysen hadi benim hanımı buluver de biz gidelim ana baba desene. ana baba da ônu bilmiyu ya. ğaynatanın ğıyında duruyoz ayrı dēldik ki biz. işte aha evel demince girdin işte aha bu kadā. üç görümce bi de ğaynata de **25**ha_şTe urda duruyon ben burē yimek yimē geldim bu benim ôlancım. urda yatıyyom, burda aha işte yiyip içiyoz. bi göz evin_ içine girdik yānē biliyon mu. urda nerde ğaldın didi bu. ben de didim anca geldim didim. anangile vāmişındır didi. ben anangile vāmadım didim. bir aydan bir aya bak konak geliyyo, görümcenlē zētine gitti, u zaman vādık didim hēç vādık mı. eyi dedi bu bānā. **30**sānā ben gösteririm didi. ii göster. adam vā ya evden ben evden sinirli gittini ne bilem söz sôlesene di mi. işte didim gibi yavıt evden bānā hadi ğızım ğāk ğarnını doyur git. hayır gitti desene demedi. biz vādık orē sabana ğoştu dāk dāk āmā ben demedim dey hēç yalan sôlemez. ülen ğāri gitti deyim bu anaĝın yanıa varyıyn anaĝın yanıa varyıyn diyı didim. neden ôle de diyonuz didim. e de u zaman bana **35**bi ôle övendene çarpıvēdi bizim adam.

-Övendene nedir?

esĝiden övendene öküz dürtülüyo, öküz unnan yörüyo. ucunda şē, çikel, çikel **40**götünde, ucunda da çivi vā. götündeki çēkel, sabanın bu ğulā şē ediliyo, ğazılıyo, övendeneyi bize bi dutuvēdi, biz aman dedik atıvēdik o kendimizi, bi övendenede bizim bacā kırdı.ben aman dedim attım kendimi bi övendenede bizim bacā kırdı bu. şuradan işte daħa ben dedim ğāri, gel ğāri ii ettiniz dedim ben. evvel dedim şē ettîseniz benim suçum ne, sen adamına da ne îti bişeyimiz vā, **45**nē çekişimiz vā, madem dedim beni nāpıçēseniz yapın.

-Bunun üzerine siz ne yaptınız?

nîse ğāri benim de bi olan ğardeşim var bekar. tab ğoyuncu olurdu, ben
50kendim evmizin ğoyuncu olan ğardeşim vā ğoyuncu ğoyun güdüyo bekar, bi de
amıcamız vādı, unda da vādı ğoyun. ben ğāri bi çīrdım. başka da olsa hani şôle de
bôle der, hēç āzımı açıp sōlenmedim. nēse gel ğāri gel dedim, eyi ettin benim bacā
ğırdın didim, urdan bu öküzleri sayıbaşı diriz, çitin bi başına varī sayıbaşı diriz
ōha didi geri döndü, ğaba yere ğarşı durdu öküzleri. beni bindirdīnen onnan ğoc
55araba keçi de vā ğāri, arıba keçnin yanına beni oturttu. bi de baktım benim olan
ğardeşim bi ğoca kepenek olurdu eskiden hinci ğoyunnar ğāri hanım insannar
gibi. urdan kepenē ğımiş de gelip gelir. bizim kāndi taraFımız çok sabırlıdır.
benim adamgil siġirliydi. selamınaleykim dedi, aleykimselam dedi gene bizim
ğoca, ôle diyince eyi ittin gülüm süleyman dedim ben, gülüm bunnar ben
60anamgilin yanına varıncaya anam bunnar itçē yāni bôle. hani ya nōldu? o gün
yok yā dedi sorma dedi. bunnar ben didim anaġın yanna varıyın anaġın yanna
varıyın bunnar bānā biraz hakaret ediyı dedim. beni burda koma götü git dedim
ben. bānzi bi atıvēdi bizim süleyman ğardeş kepenek de omzunda dōru eve getti.
eve de sabālan girmedim aha bak. allah vā ya, gen urdan unnarın kapsının
65āzından urdan geştik, urdan geçiliyo, anam î dedim babam hasta mı yohsa ocān
başına varıyın gitme ğuzun didi. geliveriyın dedi, bizim ğoyunumuz yoġ_udu.
bizim kara sīrımız filen çoktu. ötekiler dedi hambardan mısır get'di de didi.
ābimin biri de ôle ordadı ğüççû, öbürü de dedim olan ğardeşim de yeni aşġerden
geldi. u dedi şē dedi mısır geti de dā evin içine ğaldıramaz dedi evin içi yayılıp
70duru dedi. işte bu. bēş ay yatTım ğāri, sōra ğāri ben ğarıyı götücem ben hanımı
götücen, dikildi ğaldı. ya bēş ay, bēş ay, bēş ay

Konuşan: Selvinaz Uysal (78)

Derleme Yeri: Çukurçayır Köyü

Konusu: Sohbet

1-Köydeki taş binalar nasıl yapılırdı?

bizim adam usdeydi Taş usdası, bizim hep bu bināları onnar yapar, Taş usdalarıdı. Taşınan yapılırdı eskiden evler hap Taş, kesme Taşla yapılırdı. kesme taş yonarlardı, āşama ğadar, u binālar hep çalının üstünü görüyon mu hep urdan 5gelirdi, kövün Taşı. hep Taşınan yapılıdı Taş ustasıdı. hep babalā da dışa gidiyı. baydan gidı bizim ğızlā, fakirlē de e işte fakirlere gidince bizim ğızlā ôle oldu işte.

-Okula gittiniz mi?

10 aa yok okul yok bizde. şurē bi sālık ocā açıldı orē bi fırın vā, bizim evin üstünde bi ev dā vā. urā bi sālık ocā yaptı bizim hükümet, u olemışmiş bize okul ğuruluyomuşmuş biz okul görmedik. okuduk allah için okuduk. hee yok yok nerē bu okullar falan hēç yog_udu. ama adam benden iki yaş böyüg adam görmüş, adam okuma yazma ğāyet eyi biliyodu. ha unnar eski yazı okudu. okudu ämmā 15unnar da şākir hoca dirdik bu ğıyıdan, ğayı burdan yaka, dere boyunda urda bi hoca geldi de bizim günümüzde okullar falan yog_udu. şērlēde felen vādı. yanğız u adam çıkardı bu köün haFızını şeini.

Konuşan: Nefise Őimőek (64)

Derleme Yeri: Madenmezarı K y 

Konusu: Sohbet

1-Okula gittiniz mi?

n rde  lum, bizim zamanımızda okul falan yoğ_udu. biz okula falan gitmedik. biz bilmeyiz  le Ő .

5-Cami hocası okuttu mu?

camide okuduk, okumaz mıyız heç. fadayi haziretlerinin y z d rt kit bı vardır. y z  g ç k d rd  b y k kitaptır. d rt b y k kitaptan z bur, davıt aley selama, tevr n musa aley selama, isan, isa aley selam incil, he ğ ri d , he d  10c mle peygamberlerin eveli hazireti  dem ahir , bizim peygamberimiz muhammedT mustaf  bu iksinin arasına  ok peygamberler de gelmiş geçmiőtir. bunnarın sayısını all h  teala bil . ğur nı kerimde ismi Őerifleri zikr olan yirmi sekiz peygamberdir. bunnarı herkesçe bilmesi v cipTur dediler.

15-Hangi peygamberlerdir bunlar?

 dem, idris, n t, n t, s lih, i ak, ibr him, ısm il, y k b, y suf, Ő ayip, y hya, zekery , m sa, h run, d vıt, s leyman, y nis, feyyaz, elyas, alyasa, z lkif, z lkifli,  sa, eyy p, muhammed salavatullah  aleynebine, ve  la  zeyir lokman,

20 zürganneyi bu içinde îtilaf olurdu. kimi nebîdir, kimi velîdir dediler. kaç peygamber geldi geçti dünyadan? tamam işte daha eskiden bôledi.

-Bunları Muhammediye'den mi okudunuz?

25 işte hoca okuttu bizi ğâri, hāvızları, aptası, namazı hocadan ôrendik. ıkra bismi rabbikellezî alak... dişlēm çıktı da dilim dönmüyo. rabbim allā biliyon mu?

-O nedir?

30 bak öldü mü bu sorulcek, rabbim allah, nebim muhammeT, dñim islam, kitābım ğuran, adım nuşam, kıplem kābeyi şerif, îtikaTım ehli sünnet, vel cemaat, amelden meshebim obū hanife, züriyetim züriyet, islām, ümmet, ümmetim muhammeT, sünneti cemaat, hakTan müslümanız elhamdülillaḥ. ni zamandan beri müslümanız? ğalūbelādan beri müslümanım elhamdülillaḥ. ğalūbelā demek 35ni demek? elesti rabbimin kitābımın cevābımın, yani ben şimdi rabbiniz, vāliniz, deĝil miyim dedikte, veli dedik, şecābım zamandan beri müslümanız. öldün gün bu sorulcēmiş insana, mezerde. rabbın kim? işte bu okumak o gün işe yarıcēmiş.

40-Kālūbelādan sonra verilen cevap neydi?

ol zamandan beri müslümanız elhamdülillaḥ. ô ğabre ğuydūn gün bu sorulcek işte. o soru sorulcek, o hoca ôretti bunu işte bize. aptasımızı, namazımızı, bizim günümüzde şerlerde varıdı. burılāda okul yoĝdu. undan sōra başladı bu okullā.

45

32.

Konuşan: Cevriye Yıldırım (73)

Derleme Yeri: Kumdere köyü

Konusu: Sohbet

1-Eskiden insanlar inanışa daha mı fazla dikkat ederdi?

édēdi ya. dā dikkatlidi herkez. ama Tikkat etçen. bān hindi sayılarını unuttum bak. kapı eşîne oturmācan, oturmēcēn. süpürge çöpüyle dişini ğurcalamēcen. çanağ ve çömleğ_örtüsü bırakmācēn, bunnarın sırası var da ben hindi sırasını 5unuttum. hepsini ha bōle hatırımda deil. bān né ôle kendim tuttum sen de ôle Tutucēn. ğavtanının yenini bōle otudun mu ğavtanının yenini bōle toplēcen otudun mu, ôle otumēcēn. muhammediyeyi, ezenî muhammediyeyi dinlememek, ezenî muhammediyeyi dinlicen, dikildîn yerden bevl étmek, kimsenin, dikildîn yerden bevl etmeğ_ā, dikildîn yerden bevl étmek şē hani, evel adamcıklā 10diziniñg biriñgi yire ğordu ôle bevl éderdi. zāten sālğ_ için de, islāmiyette de şē sōlemişlē, zāten ğuzum esğiden ôledi. hanı bunnar kimseniñg aslen dişin ğurcalıyacak çöp almācan ôle ğızancım, bunnar hep bōle yirmi sayılır da ben ğāri şē.

15-Gece süt vermeme ādeti var mıydı?

niye? gice süt vēmek mi? vimē miyiz biz! bizim né zaman olsa koñğşumuz, hinci bak siz geldiniz dey mi? bānā koñğşu bi ğaşıık süt vē veririm. benim damızlīm yok, bizim ôle ādetimiz yok. yalnız ēşi hamır falan olur. ama ó da

20verilî. aslında esas adı maya da burlāda ēşi hamır. unu ğice verdin mi bazı yerlêde bozlulur o.

Konuşan: Mustafa Yavuz (81)

Derleme Yeri: Beyköy

Konusu: Sohbet

1-Bir kişiye nazar değerse ne yaparsınız?

ni yapalım gülüm okuturuz. ben nazar duasını bilmiyom da yalnız kulfuallā okuruz, innā tayne okuruz, allāhulü elhamı, kulhuallā okuruz, yāni bunnarı okuruz. ben yalnız, bunnarı bilirim, ôle nazar duası bilmem, benim olan bilir 5yannız. benim olan havız o biliyo. ben yalnız bilemiyom, bu havız o biliyo, ben bilmem ôle. benim olan havız, hepsini bilir bu.

-Kurşun dökülür mü?

10 he kurşun da dökeler nazara.

-Kurşunu nasıl dökerler anlatır mısınız?

başını tül den geçiriyola, tül ben örtüyolā bi şē yapıyolā. ben de yolcuboyunda 15gördüm onu annadem, āşe abama gidince, biz o zaman āşe abama gidince de şu memet alinin ğarısı kamil bakkal vā ya nāpıyon āşe aba dedim ekmek almā gittik ğari su vē paspaslān bişesine urdan nāpıyon? de ge burē ılmān gelini ne acele ediyon ge burē ne acale ediyon ğuşun döküyo biz dedi. ğız nōldu, nēmiş ô didim. görecēsın işte didi. kazdālı ôle sōledi. ge borē didi, ge burē sen de bak dedi. vādık. 20ğara bi demir parçası ğurşun ğurşunmuş o hele. ıslak suyu ğaynattılā, çanān

içine ğoydulā u şeyi, ğurşunu, şeyi suyu. undan sōna kūşun tıp tıp tıp damlattı, u da yuvarlandı ğuşun ôle olu, suyun içine ğoydu mu, ôle olu işte.

-Kurşunu suya sonradan mı katıyorlar?

25

önce ğurşunu tavada, tavası vā onun, tavada tamamen ateşliyorsunuz, u ôle ğoyulmaz hêç, u suya atılmaz hêç, suya atıldı mı patlar o. unu sâde ğorsun tavaya, tavada ğurşun ısındıkça erir yani zaten normalinde. kafana bi tülben geçirirlē yani sıçramasın deye. üstüne bi ğap su ğorlar, bi çanakla veya bi büyük tencere, bôle **30**hoşaf tası gibi, hemen üstüne ēlivîdi bi anda, zatan içine döker onu, tavadan suyun içine döker, topağ topağ olusa erkek nazarı, göz göz olusa ğadın nazarıdır.

34

Konuşan: Arife Uysal (76)

Derleme Yeri: Deveören Köyü

Konusu: Sohbet

1-Hiç kurşun döktürdünüz mü?

ğurşun ben bizzat döktürdüm yani, tas ile aynı ôle. gerçek yani nazar dēdi mi
ğurşun dökme şeyi gerçek yani nazarı eritmede.

5-O nazarı alır mı?

e alıyo tabi, almaz mı o, herkes ôle diyo. ama inanmak lâzım, inanmadı mı
geçmez. burda bi dede vādı benim babamın amcası, çok adam derin idi, zāten
ölümün yarı yeri o. o işte nazardan ölünyo derdi. hani bu hastalık ôle çok zaman
10nazardan gelirmiş insana hani. dedemin māllesinde izzet hoca diye biri vādı,
öldü şimdi bu adam, çomakları vādı. cinleri vāmiş bu adamın. işte sorar meselā
memet anasının adınnan sorā, ümmühān ölu memedi işte sorā, kimin nazarı dēdi,
çomā diker işte köyün gômşusunnan biri douda mı batıda mı? çomak dinēlir işte
bôle. der sana gômşunun nazarı dēmiş, ğadın nazarı.

15

-Köyde şifacı var mıydı?

işte yeni kōden yakın bi kōden bi adamın çok acaip kafası ārıyomuş, bi türlü
ğākmiyomuş, bi türlü ğafasının ārısı geçmiyomuş adamın. bu izzet hocaya gidelim
20de demiş yanı şu mıskayı yazdıralım demiş, tam mälle bizim şordan dibeğ_ alan

mällesi diye bi mälle var, tam urē girerken, buran isminde bi adam oturuyo orda, girişte. adam da işte biraz ozan yāni işte sormuş una selamınaleyküm aleykümselam, yā demiş bu şeyin evini biliyon mu sen, burda bi hoca varmış izzet, onun evini biliyon mu demiş. yā sen tam üstüne geldin. benim hoca demiş **25**gel. sen beni mi arıyon. hē seni arıyom. gel. nēse eve getiriyo, nēse buna biraz okuyo gibi işte tudānı kıpırdatmış kıpırdatmış.

-Hangi duaları okumuş?

30 üflemiş. hij okumamış, bi kāt yazıyo buna. hep kāda se harfi yapmış se se se se yazmış. dürmüş bırkmış, bunu demiş bak, üş gün başının altına goycen. üç gün sōna da unu boynuŋga Takıncen, bi _hafta gezdircen undan sōna üç gün suyunu aldircen bunun suyun içine goycen, bu sudan içcen. adam gidiyo aynı şeyi yapıyo. kavasının ārısı geçmiş, yav bi de inanıcen yani.

35

-Peki sonradan durumu anlamış mı?

izzet hocanın evine varıyo bunnar, bekliyomuşlar bu ğarısını almış, sormuş, adam da u zamannarı tıraktör ilk defa çıkmış burlara. bu adam tıraktörcülük **40**yapıyo, patozculuk, te o mır mır için. nöldu diye ğarısı soruyo, valla ben hocanın yanına geldim demiş yav. bu hoca dēl ki demiş benim adam. ne ki senin adam? benim adam motorcu. yav olmaz yani demiş adam bu bana muskayı bu adam yazdı. ya ğalbi inandı. mıskayı da yanında getirmiş hani ii oldu dıcek. hani bi bakıyo içine su gitmemiş. nēse demişler yav seni bu adam ğandırmış esas hoca **45**burda izzet denilen adam, adamı getiriyolar. getir ölüm diyo ben muskana bi bakem ne yazmış içine, bizim bu buran. bi açıyyo, adam içine sadece se se se se yazmış. hadı ölüm sen düzelmişin demiş. yanı inanmışın düzelmişin. ämmä zāten

här řē inanmala. hē inannıcen allān duasını alcen. hē ğalbe inanmış ōle denk
gelmiş. esas okumā inanıcen.

50

Konuşan: Tahir Yazar (75)

Derleme Yeri: Kaleköy

Konusu: Sohbet

1-Yunanlılar köyü işgal etti mi?

ben uralānı bilemem. yunanı felen bilemem ben. unu dediye sorun siz. he unnara sorun ben o ğadarını bilemem. benim dedem filen benim dedem filen hep balkan harbinde ğalmış. anamın babası ämmä, ha unnarı ben bilemem. ben dā 5unnara bakınca dünkü çocuk. amcan olsa eski amcan olsa ó bilirdi unnarı. ben nerden bilem.

-Onlar anlatır mıydı?

10 önnar bilmē mi canım. unnar ğoyunnar ğöye geliyomuş. hē ôle annadırdı, bizim yaşlı amcan vādı o ôle annadırdı. ğoyunnar kôde geliyolāmıř da biřeylē soruyolāmıř. takada rakada pakada biřē soruyolādı bana derdi bi hoş annadırdı yāne. tab_annamadım ni diyonuz dedim deyyo, ğoyun çobanımiş adam, yine bişeyler sôlemiř, yine annamamış, undan sôra uff yapmış yanē řeye. gavur bānā 15bôle didi derdi. bize annTıveridi çocukTuk biz. gavur bana bôle dedi derdi. yani yunanlıların bastı dōru burları. ama anamgilin ó zıman. benim anamın babası balkan harbinde ğalmış, ğaynatamın babası balkan harbinde ğalmış. bunnar hep de anamın dayısı balkan harbinde ğalmış, deliĝanlı olan. ämmä ben onnarı bilirim. unnarı bilicek adam, bak eřĝiler ii bilirdi hep önnarı. ibrām dede

20burda oluvēse ġāri, annadırdı. su gibi akıTırdı ó ämmä yā sen ónnarı nerden bilcen?

-Bilen kişi kimdi?

25 bunun ħanımın dedisi oluyu o ibrām denen adam. unnara geliyo bôle işte, eski zaman çocukları. hem de o dôt sene asđerlik yapmış. ämmä annatmayı çok sever. bi başlardı sabāla saat sekiz buçukta bi gelî, saat iġi buçuk oldu, dā acemi birlîni bitiremedi. bi gün dā dinlesedim adam teskereyi zor alcaktı. ben dayanamadım en son ġafam şişTi. benim olan, olanlā vā somada çalışıyolā, biz 30ölcez ya ġāli derdimiz çok. urada ġamara çekir bôle, gencin biri. yeri geliyı bôle başıma bakıvarî. burē bôle geliyo, ulan nāpıyon nāpçan onu, yine başıma geliyo bôle beni künā sokma dedim ġē beni hep órdan tutuyon didim. gülermiş işte ôle istanbullāda falan gülēmiş. u gibi beni ġamaralan mı çekicēniz yāni.

Konuşan: Veysel Yılmaz (62)

Derleme Yeri: Ardıçlı Köyü

Konusu: Sohbet

1-Aşık dayı köyde neler yaparsınız?

saz çalarım, neşriyat yazarım,

-Bize saz çalabilir misiniz?

5

sazım da yok ki yanımda.

-Neler yazıyorsunuz?

10 ben yazdığım dan ziyade, ğuran altı yüz atmış altı ayet, bundan başka ne hâcet, âdemölu sadece bi imtândadır. her güzelin üstünde de her mübārēn üstünde de ğurandadır. okuyalım, okuTalım. her işi gönüllēn yapalım, gönülsüz ğılınan namaz göe āmaz. işte hayır ğuran ôreTelim, buyurur, resulaħ eFendimiz. bizden bôle bi genç fıransıza gitti, hapis_ oldu. harbe gitti. zındana attılar, felen 15zamanda top atejine bālayıp, idama karar verdiler. bi haber aldı mesilā, adamın biri. vād_ Yannına bir, şey neye göre sizin idama ğarar verdiler didi. imanıma göre verildi. selatten tenziye vā. tenziye dôt bin dôt yüz

37

Konuşan: İzzet şenyüz (63)

Derleme Yeri: Kaleköy

Konusu: Sohbet

1-Köyünüz Yunan işgaline uğramış mı?

bilmem ben şimdi bilmem.

-Büyükler anlatır mıydı?

5

ôle şē işte geldiler, hep mesilâ hep işittik yunanlılar, yunanlıları gövduk burdan memleketten, hep hē şē meydanda.

-Burada halka eziyet yapmışlar mı?

10

yapmazlâ mı. paralarını almağ_ için vatandaşların kafalarına sac_ayâ geçirmişlê meselâ, yörûn şeyi nerde olur, parası? esgiden göçebe oluyomuşmuş. meselâ atiyom, dâ işte hayvancılık yapıyolâ orda peynir datlıları göyuyolâmış, o dârcıkların, bi tane de ğadın varmış unnarın yanında. soruyolar ğadına nerdedir? 15yôrûn parası ya pēnir dârcında olur, kilimin altında ya furının altında olur. sōra hepsini almışlê gitmişlê. kafasına sac_ayâ geçirmişlê boynuna. mustaFa dedê diye biri, u adamı yakalayamamışlar, kementle yakalamışlar. u geliyu eşkıyalar, eşkıyalar geliyo biliyon mu, eşkıyalar geliyo ğocan nirde diyolar. şafōlu dirler, şafōlunun parası nirde diyı? ya ne biliyim ğuzum der salarmış. git artık der,

20uzamış gitmiş. eziyet olmaz mı ğızanım ne kadar eziyet olmuş. bize anamız babamız ôretivēdi tabî biz bunnarı bilmeyiz de.

Konuşan: Kemal Grtekin (83)

Derleme Yeri: altılı Ky

Konusu: Sohbet

1-Kynz Yunan işgaline uğramış mı?

uğramış evldım ramaz mı. ama biz bilmeyiz. nden bilelim?

-Eskiden yaşlılar anlatır mıydı?

5

anlatırdı. anlaTırdı. hem yunanlıdan işkence grmş vatandaş, hem etelden. Çete de  zaman şimdiki sayışı slayan jandarma gibi. işte yunanlıları, yunanlılardan vatandaşı korumağ_in çete gurulmuş, bunnar yunanlıları psgrtekler, tabı mimmat alcekler, vatandaş da bakmamış bunnara, hem 10eteler eziyet ediyo, hem yunanlılar. eziyet ediyolar yni, oğ_eziyet grmş halk. yanı şu anda aşgeriyenin eliņe yeterli mimmat vermessen npek? halka gelip halkın zengininden alcek, parayı, mimmat alcek. burda bi doksan yaşında adam vdı o olsadı ne annaTırdı ama. o çok biliydi. hep annadırdı.

15-O kişinin anlattıklarından hatırladıklarınız var mı?

ř demişl adamın birine, kye etel gmiş de para nirde demişl. adam yok demiş sac ay geirmişl. gelmişler, evel yaylalara glrd. yaylada ardak yapıldı ya alıldan elifi de ebenin adı elif imiş ebe demişler para nirede, eskiden 20malın nirde rt etek ur gtrdn,  da yok para demiş  zaman gitmişl.

atatürk geldi de kurtardı o allahın bu millete ikrāmı. onun fasıtasıyla bu memleket kurtulmuş. hep bazıları ne yapıyor? iresmini yırtıyor. onları gördüm.

Konuşan: Celal İşbilen (77)

Derleme Yeri: Akpınar Ky

Konusu: Sohbet

1-Kynz Yunan işgaline uğramış mı?

ramaz mı lum ramış. ynanlı hep gmiş burlara. hep burlara kad gelmişl.
annaTırdı hep bykl.

5-Halka eziyet etmişler mi?

etmişl lum, etmişl. hem yunanlıl etmiş, hem etel eziyed _etmiş burda halka. eřęiya ok oluş gli ok, milleti gırmışl geirmişl. işte benim ğaynatanın babası balkanlda ğalmış, benim adamın babası. lum bak anağale balęan 10habrine anamın dayısı ğalmış anakęalede deliğanlı lan, nişanlımış ocuk burda. harpte bu benim adamın ebesiniğ ğocası orda ğalmış da mayış alırdı hep. balkan harbinde ğalmışl da mayış alırldı hep. mayış veridi hkmet. ok inen _olmuş, burda ř vdı. zneb _ebe derldi, met avış ğocası u da ğalmış, u da hep alır ıdı mayış. gine de ğadın burda mayış alır ıdı. ğocaları hep harpte ğalmışl.

15

-Yunanlılar hangi eziyetleri yapmış?

ok eziyet etmişl kiminin damını yakmışl, kiminin evini yakmışl. kiminiğ ğızını almışl gitmişl glm. ok ok mm o eşkıyalık yapannar burda bizim

20kôden de var. bizim kôden de şôle yakın mällelerden unnar gāri öldüler. ölmeseler hatırladı. yañgız burdan işte o benim gelin o, onun dedesi bak dokısan yaşında adam burda görsen deliğanlı gibi iki sefer de evlendi. on iki dene de çöcū var. ya ya iki sefer evlendi, yā ğarısı öldü.

25-On iki çocuğa nasıl bakıyor?

on iği çöcūa nasıl bakacak, boş duru mu ālem, pēnire gitti, zētine gitti. bôle eskiden çok üs baş yoğ_udu. yalın ayağ başı ğabağ, eskiden hinci gāri evlere babıçTan, şundan bundan şindi çok bolluk. evël ğıtlıkdı. hinci gāri çok bolluk **30**gülüm memleket. eki filen gülüm yoğ_udu eskiden sümenden eyidik de undan çok dokunurdu, eskiden ya ya hinci gāli bulmuş millet, kot pantul hep alıyo gāli bolluğ_ersey. ğī esgile ğadı mı? ölûcesine çalışTık biz. çatır çatır çalışTık.

40

Konuşan: Mustafa Grel (66)

Derleme Yeri: Kaleky

Konusu: Sohbet

1-Kyde dĞnler nasıl yapılır?

kde dn oluyor, dn olunca, okuntu dlıyoru s sola, orda temsil, o hane dn evi diyelim, len geliyoruz le sdan soldan glm toplanıyor buraya. al yap veriliyor. ř dn sbına sra şleri blayıp, o şler burda oynanır. burda oynanır 5işTe bura meydanlık. meydanlık bura işte burda oynanıyordu. burda oynanıyordu tnnnyoru, buran sra gelinse gelin, snet hayırısı snet hayırını, ble grn, ble burası. ble oldnda ii oluş. en birincisi hayır yapıcın.

-DĞnlerde hangi yemekler yapılır?

10

dnnde işte keşgek nT_ aşı, patatis az et alınıyoru, çorba, bi de hoşaf Ėıyme tamam işte bunnar oluyor. yuvalama yapıyoru.

-Keşkek nasıl yapılır?

15

keşkek, hinci, keşk bi ezme şeylerinle oluyu. eřĖi yapTına bakma. zmele olu o. mcınımsı oluş.

41

Konuşan: Muhittin Güler (73)

Derleme Yeri: Tavşancık Köyü

Konusu: Sohbet

1-Köy Yunan işgaline uğramış mı?

valla eskiden yunan gelmez mi. yalnız yunan gelmiş burlara gelmiş geçmiş. buldünü kesmiş şē etmiş, çeteler gelmiş asıl yunanı bilmörüm de çeteler gelmiş.

5-Eşkiyalık mı varmış?

işte öle yonanı pek duymadım da çeteler varmışmış. bunnar, nēse işte bunnar da denk gelene parañg vā mı, işte işkence yapmışlā kiminden pıra almışlā, kiminde yoğ_olanın nāpsinnā velāsılı bōle. devletsizlik zor. çatırtı gimış.

10

-O çeteler savaş zamanı mı türemiş, yoksa önceden de var mıymış?

savaş zamanı türemiş, savaş zamanı türemiş, yok yāni bōle benim hatırladım bu. soşmaksızın alıyolāmış hēşeyi. adam malını vēmektense ölüyomuş.

15

-Düğünlerde değnek atma oyunu oynanır mıydı?

vardı, dēnek atma vardı. şu Tabanda cırit cırit dērlerdi. kaç bēgir vā? yirmi bēgir vā. onu bi yanına onu bi yanına aynı bōle, öteden boy uruyor, bu cırit 20bōle lōpür lōpür lōpür burdakı aşşā gēsın, aşşādaki gēliyor bi dönüyor, u una, u

una önünden bi çıkıveriyor. bôle bôle işte vakıt geçiyor. bôle bôle cırit oynarladı işte. dā dēnek vādı, sōna da bura organ yeri İdi. şorda da vardı bi dal. bi cop deriz, hemen şu ğadardı ó, öteden geliyor hemen bi vuruyor yere, Órganı geçti mi, ona o zıman om milyon baş diyelim, beş milyon baş altı, cirit işte cop da ôle olurdu.

25 birbirini vurū gibi oyun işte. öbürkü vurana ğadā vurcan. adamı indirinceye ğadā ūraşırısın

Konuşan: Ramazan Cam (73)

Derleme Yeri: Pelitçik Köyü

Konusu: Sohbet

1-Köydeki düğünlerde hangi oyunlar oynanır?

cirit mirit oynanırdı ama, onlā yok gāli. cirit mirit ok gā onlar öldü. şinci eski görenek, dübek gün başlar dūne, kına evine ete beri giderdi, ceyiz, yiyecekler, efendime sōlüyem, dūn evi ayrı, kına evi ayrı bōle bi yapılırdı. dūn āşam olurdu, 5davıllar Tutulurdu. çengi yoğ_u zaman, çengi teze çıktı.

-Çengi ne zaman çıktı?

çengi işte üş beş sene önce çıktı. efendime sōlüyem, job koşulurdu, cirit 10koşulurdu. dēneğ_oynanırdı. bēgirlere binilirdi de, efendime sōlüyem Küleş olurdu, adam zengin fakirinin hoşuna göre, ödül ğordu meselā.

-Nasıl ödüller konurdu?

15 adam ödül ğordu meselā, başa bi dana ğoydun, alta bi ğısır ğoyun ğoydun, alta elli, yüz, on, beş para toplanırdı millet, bi Küreş atılırdı. Küreş yapılırdı. āşamınan yemek yenirdi, gelin almaya gidilirdi. bunnarı biliyom ben.

-Düğünlerde hangi yemekler yapılırdı?

dûnnerde keşgek, bıydaydan keşgek dövülürdü, Pişirilirdi meselâ, şe olurdu, çorba, keşgek, nohôt şe şerbet, bunnar. doyarcasına yinir.

-Keşkek nasıl yapılır?

25

buydayı dövüler hele. şeyde dârmenerde yavut yardırıyolar. dârmenerde, yavıt şeynen döverlerdi. î tokmaknan dövülürdü, onlarda ona o yēkenirdi, ğapçī gitti mi, ó keşgek oluyu, Pişiyu o ğazanda o, ğazanda PişTikTen sōra, sopalālan eziliyır daha. içine ğoyun bacā atılıyurı, bişiyler bişiyler, yā ğatılıyo, **30**bacāğ_olmasa, ôle yāni bunnar yapılyudu. ii gözel ben çok durmācām, sırda hasta vā ben şe şurē geldim, namaza gittim. hoca ben gelmeden, ben burdan giderken hoca eve geçti, namazı ğılmış da. ôle yāni hoş beş etTik, gēdim ôle, namazı ğılam dedim, ben namazı ğıldım da. burē baldız vā benim bacanak unun urē varı varıçām.

35

Konuşan: Adnan Avcı (91)

Derleme Yeri: Söğütçük Köyü

Konusu: Sohbet

1-Köyünüz Yunan askerinin işgaline uğramış mı?

yonan burē bin dokuz yüz yirmi üçte gelmiş. yonan bırda iki sene ğalıyu, iĝi sene ğalmış, ından sōna zatan yirmi üçte cīmīriyet ğuruldu, bin dokuz yüz, bin dokuz yüz yirmide geldi buraya yonan. hani bōle cumuriyet ğurulmadan iki üç 5sene öncesi geldi buraya yonan. ama ben bimiyoum tabi de, faket biliyoumuşla yani anlattılā.

-Yunan askeri geldiğinde siz kaç yaşındaymışsınız?

10 yonanın geldinde ben, yonan geldinde ben imekleniyomuşum bōle, anamnan halam beni totalöz deresine atmışlar. burdan ğaçmışlā, yonan burayı işgāl etmiş, ānadın mı? dedem de şēdemiş şu ğarşıda tarlalā vā ya hümmetlēn tarlaları, şē orda.

15-Yunanlılar insanlara çok eziyet etmiş mi?

yav bu köyü basmışlādır. gayrı insanlara hakaret ediyolādır. ğaçıyolā meselā şimdi, e çocuk ālıyo da, meselā bāriyo da, beni bōle atıvemişlē urda. sōra dedimin yanına varmışlā dedem, hani nerde çocuk demişlē. biz atıvēdik demişlē totalöz 20deresine, bizim tālanın arkasında totalöz deresi vā ya. uraya gitmiş dedem beni

almış, hem ālamış, amcama demiş, ó da yanındamış, ğaçmıŝlā, bu köyü terk etmişlē. git bakalım demiş, köyün tepesine çık demiş, ğoyun sayasının yanına, köyde ne va yok demişlē. amcam bakmış ŝimdi geŝti ya ibrāmın damı ya orda. dedim damı urdaymıŝmıŝ. unu yakıyolar, bi de burda memeTin evinin oldū yerde **25**dedemin evi vardı. unu yakıyolar. köv yanıyu demiş. ğaçmıŝlā tabi burlara girememişlē yan bōle yanı ŝelere falan. yonan burda iki sene ğalmıŝ. iŝĝāl etmiş. yani eskiden göç ediyomuŝmuŝ da yani eskiden hayvancılık vādı ya, çadırlar vāmıŝmıŝ, biz meselā duydūm. iŝte çadırlara gelmişler yonanlılar, yōrūn parası nerde bulunur. iŝte paralarını almıŝlā, ekmēni buydayını almıŝlā, ğoyunlarını, **30**ĝuzularını kesmişlē. sōra ğurmuŝlā hep ğoyun yemişlē.

-O dönemde eşkiyalık olmuş mu?

şindi, çete ŝē çıkardılā, çete çıkarmıŝlā biliyo musun? mıstafa vardı, hüseyinin **35**bobası, unun bobası ğüççük memet derlēdi, çete başkanımış annadın mı? şindi erci köyünden, tabi şindi, burda şindi ğoc_alanda eriĝ derler ğoca Pınar vā ya orda. ğoca Pınarın beri yanda eriĝ dalları vādı. bōle dallā vādı. urda onnā toplanmıŝlā, ğuzu kesmişlē, ğuzu yiyolāmıŝ orda biliyo musun şindi? yonan yaylaĝıranını basıyo şindi evler iŝĝāl ediyō. iŝĝāl edince memeT_onbaŝı vardı **40**anadın mı, onun ailesi neclenin ğızıydı. şindi evdeyke yatırıyo mesela, ğızın ırzına geçicek annadın mı? yonanlılar basıyo eviĝ_içine giriyo, bi haber geliyo onnara, yonanlılar yayla ğıranını bastı deye. bunnar annadın mı, hemen biniyolar hayvannarına varıyolar hemen şinci cami yapıldı ya, uradan bi ateş ediyolar, yonanlar terĝ_ediyo yani ğızın ırzına geçmeden ğurtrıyo ordan. bunnarı **45**govuyolā ŝeye ğadā, öredereye ğadā ŝē yapıyolā. biz burdan mıstafa cambazlık yaptı. ó memeT_onbaŝından bi dana alcak olduk biliyon mu? ben de gittim orē baraba biliyon mu? ben de gittim orē baraba alcek olduĝ. bi analāndan para ğalcek

oldu, öleşemediler, ğarı gelivēdi, u ğarı memeT_onbaşının ğarı. ni deyonuz siz dedi bôle bôle dedi. mıstafa danayı çek de git dedi şimdi. benim ırzımı namısımı 50kurtaran bu, bunun babasıdır dedi anadın mı? çek danayı çek dedi. danayı urdan beri çektik geldik. yonan burayı iki sene işğāl etmiş annadın mı, işgal etmiş, iki sene burlāda ğalmış. o küççük māmūt denilen adam çetelerin başkanı, bobamgil de unnara dāil, bu bilalgil, hep unnā falan yani hep bôle ğalabalığ. daha sōra öldürüyolar küççük mēmedi, kafasını kesip yunanlıya götürüyolar.

55

-Köy halkı mı ihbar etmiş?

şindi küççük mēmeT burda edremit taravında şē vā, orda ğışlālā vādı ōrda bi kimi almış bu, kılçının ğarısını mı ne aldıydı bu. onnanmış burē geldi ya, unnan 60bilmem bu devrişōlu yonancı olmuş anadın mı? şindi annadın mı?

-Yunanlıların tarafını tutanlar olmuş mu?

şindi yonan burda milleti, îsannarı ğandırıyor. burdan ğaraPınara varıyo gidiyo, 65bize para verin diyyo, anadın mı, işte silah_alcez şunu bunu alcez deyyo. işte devrişōlu şē yaPıyo. urda bunnar annadın mı ğaraPınara geliyo. urda bunnar ğarabınara geliyo onnāla buluşuyo memet çavış falan vā, unnar burda küççük mēmedi vuruyolar şindi. bi sığı çekiyolar öldürüyolar. şindi atman deyo, ben bu yaraylan ölmem deyo. deyo şindi küççük memet. fakat devrişōlu da annadın mı bi 70taş alıp gelip küççük memeTin kafasına vuruyo annadın mı, bu küççük memeTi urda öldürüyolar. bunun kafasına alıyolar, yonanlar, anadın mı yonana teslim ediyolar anadın mı. yonanlar bunun kafasınnan top oynuyolar. anadın mı küççük memedin kafasınnan. çete başkanıydı ya. yani o haller mesela bôle geldi geçti meselā. küççük annatım gibi devletin olmadı zaman cumuriyet yoğ osmanlının

75son dönemi, yonanlı da basınca āsayişi sālamağ için adam çete başkanı oluyo yanē temin annatīm gibi.

-Yunnahılar başka eziyetler yapmışlar mı?

80 yanē işte tam ğızın üsTündeken yani yonanlılar, yanē burlarda yapmışlar. ğaracalar köyü vādır, asfalt yāni o teren yolunun etrafında o asfalt yollā vādır. heP_orde ğadınlara tecāvüz etmişler. biliyon mu, hala yonan tōmu felan deye yani şē tiren yolunun işte soucak, ğaracalar, bazı kōlerde vā yani yonan toumu. ğaracalar biraz tēlikeli bi yerdir sōra. adam madam öldürüler kimse gördüm 85demez.

-Suç oranı orda fazla mıdır?

yenide bi iki sene öncesinde belki dinnemişinizdir. iki ğız ğayboludu, bak 90ölüsü dirisi hālā çıkmadı. balıkesir buraya toplandı, alay geldi hala çözemediler, istībāratlar, mistikbāratlar, yanē her iki üç yılda bi adam ölüyümüştü orda. kesiyolar, adamın ölüsü dirisi hiç bi yerde çıkmıyo. gördüm diyen de yok.

-Niye kimse şahit olmuyor?

95

hala yonan toumu da ondan. yonanlıdan ğaldī için işte. o adam işte ğızın üstünde öldürüyo adamları, çete başkanı, halk yannız bunnarı ğorumak için para veriyomuştü bunnara, yanē çetecilik yanē parayla olur, yanē çetecilik yapmak. bu sefer yonanlıya ğarşı savaşıyo bunnar, cepe alıyo, vatandaşı ğoruyo yanē, sila 100alcekler kōleri bekliyolar. sila alcekler mesela çeteler çıkar bu köylerde saligiller, memed aligiller, bu ivrindili gevrur ali diyolar, onnar vā onnar da çete başkanıydı.

-Peki neden Gevur Ali demişler?

105

gevur ali demişlê, yonanlılara desteklêdî için, gevur ali deyolâ, asıl adı ali annadın mı, sâli vâdı, gara_mmet bunnar bide üseyn, bunnar bôle burda şeydi. bunnar bi ayrı gurup, burada da bi ayrı gurup. bunnar yonana ğarşıdı. bütün çetelê, çıkıyolâ köyleri ğovuyolada hani, bôle yani, bôle. ğaraPınar deye bi kô vâ 110şorda, ğaraPınarın insanı da yonanlılara yardım ediyö. yonanlılardan para ğoparabilmeğ_için bu çetelere de, çeteler de bizden paramızı alıyo gibi, yonanlılarla işbirli yapıyolar. yonanlılara kafasını o küççük memedin kafasını, çete başkanının kafasını onnar götürüyo. ğaraPınarı mergez yapıyolar, soucak falan orê yakın yerleri bilirsiniz, tiren yolu falan var. burada toP_oynuyolar 115adamın kaFasıyla.

-Bunların dışında halka eziyet edilmiş mi?

yanê yonanlılar burda yanê temin annâtım gibi, bu isaderesininġ, isaderesi diye 120bi kô vâ şurda bi tane yaşlı adamı yakalıyolar bunu, adamı bizim havızlâdan pala çavuşu kemenT_atarak yakalıyolar. ğozçâzdan da bi ğarı çalışıyomuş önnarın yanında sormuşlar şeyin parası nêrde olur? yörûn parası nerde olur? yav burê köyleri basıyo bunnar biliyon mu? şimdi ibrâm ölu âmet vâdı ya âmedin babası vâ bunun tası nerde de, şindi şe yapıyolâ, o ğız sarıdere vâ biliyon mu? 125orda şe atıyolâ sac_ayâ atıyolâ boynuna geçirmeğ_içün onun da yine yâni aynı bôle şe ğurtarıyo, çete ğurtarıyo. adamın ğafasına ğızdırmışlar sac_ayâyı, ğızdırmışlar sac_ayâyı boynuna geçiriyolar, parayı söylesin deye, onu da çeteler ğurtarmış. mısa çaviş gene yakıbın babası dedamin ğardeşi bu şe atçıymışmış,

dēnekçiymişmiş bunnar mesela şēde ivrindi bēköyde ısmail çavış bunnar, tariye
130geçtiler annadın mı? hani bôle atçı, burlāda mesela bôle cirit şeyinde
biricimişmiş mesela. işte bôle benim annatçām.

SÖZLÜK

A

ā- : al-
abīla : abla
ablā : abla
accık : azıcık
āç : ağaç
âdam : adam
âdet : adet
aḥali : ahali
akīl : akıl
âl : el
āla- : ağla-
âlâ : hala
alīmanya : almanya
allah : allah
âlli : elli
amcı : amca
âmma : ama
âmmâ : ama
anca : ancak
âr : ağır
arâba : araba
arkâ : arka
ârkek : erkek
ârman : harman
askâr : asker
âşa : ayşe
aşşâ : aşığı
ât : et
atâş : ateş
atmış : altmış
ayakgâbı : ayakkabı
aynî : aynı
ayşâ : ayşe
äv : ev
ävval : evvel
azârla- : azarla-

B

baarsak : bağırsak
bakıt- : göster-
bäl : bel
bāla- : bağla-
bali : balya, saman balyası

bän : ben
bänim: benim
bārsık : bağırsak
barabā : beraber
barabaş : beraber
baş : baş
bedrik : dokuma işinde kullanılan bir alet
bēgir : beygir
berīket : bereket
bēyaz : beyaz
bēz : bez
bırak : burak (özel isim)
bırē : buraya
bi : bir
bilādēr : birader
bilenek : bile
biş : bir
biş : beş
biřēy : birşey
bôle : böyle
buba : baba
bubamgil : babamgil
buñġlar : bunlar
bunnar : bunlar
bura : burası
burâda : burada
burâya : buraya
burı : burası
buşda : burada
burıda : burada
buy- : soğuktan donmak
buydây : buğday
buydēy : buğday
bürek : börek
büyüķ : büyük

C

cämil : cemil (özel isim)
cizme : çizme
cumaştesi : cumartesi
cumây : cuma
cumèy : cuma

Ç

çalaba: Balıkesirin Gönen İlçesinin Çalıoba Köyü
çamaşır : çamaşır
çami : cami
çanak : dümbelek
çarık : çarık
çavuş : çavuş
çek- : çek-
çengi : dansçı, çengi
çeşme : çeşme
çih- : çık-
çıkırık : çıkırık, dokuma işinde kullanılan bir alet
çırçır : pamuk çekirdeğini çıkarmaya yarayan alet
çinga : kıvılcım
çorba : çorba
ço'cük : çocuk
çocuğ : çocuk
çul : bir dokuma türü

D

dä- : de-
dädä : dede
dakka : dakika
danâ: dana
dâri : deri
dē : değil
dè- : de-
dedè : dede
deil : değil
dèlik : dilek
dene : tane
dērmən : değirmen
dève : deve
dèye : diye
di- : de-
díye : diye
díye díye : diye diye
dırnak : tırnak
dō- : doğ-
dohuma : dokuma
dolak : dolak, çarığı giymeye yarayan bir ip
doldor- : doldur-
dōra- : doğra-
dovak : duvak
dörd : dört

dözeş : dozer
dū- : dur-
dut- : tut-
duz : tuz
dûn : düğün
dübek : dübek taşı
düy- : döv-
düven : düven

E

èi : iyi
èki : iki
esği : eski
etîraf : etraf
év : ev
evel : evvel

F

fasılye : fasulye
fasılye : fasulye
fasılye yemē : fasulye yemeği
fileñ : filan

G

ğaba : kaba
ğaç- : kaç-
gäç- : geç-
ğadir : kadir
ğadā : kadar
ğadeğ : kadar
ğal- : kal-
gäl- : gel-
gälin : gelin
galba : galiba
ganiştır- : karıştır-
ğaş : kaç
ğar : kar
ğara : kara
ğaracalar : Balıkesir İlinin Savaştepe İlçesinin Karacalar Köyü
ğardaş : kardeş
ğarı : kadın
ğarış- : karış-
ğarış : karış
ğarışTır- : karıştır-
ğarşı : karşı

ġarşıla- : karşıla-
ġat : kat
ġat- : kat-
ġay- : kay-
gayi : gayri
ġaymıkam : kaymakam
ġayna- : kayna-
ġaynına : kaynana
ġaynıta : kaynata
ġayı : gayri
ġävrek : gevrek
ġavır- : kavur-
ġazan- : kazan-
gē- : gel-
gece : gece
gecere : dokuma işinde kullanılan bir alet
ġeçi : keçi
geçiveş- : geçiver-
geliġg : gelin
gelivi- : geliver-
geş- : geç-
ġet- : git-
gevreġ : gevrek
ġeysi : giysi
ġır- : kır-
ġış : kış
ġıvrak : kıvrak
ġıy1 : k1y1
ġıymat : kıymet
ġız : kız
ġızan : kızan
gine : gene
ġitiř- : getir-
ġo- : koy-
ġocá : koca
ġoca : koca
ġóca : koca
ġok- : kork-
ġōk- : kork-
ġol : kol
ġōnek : gömlek
ġoy- : koy-
ġoyun : koyun
ġoyunnā : Balıkesir İlinin İvrindi İlçesinin Koyunlar Köyü
ġoza : koza
ġō- : gör-
ġörānek : görenek

götü- : götür-
göt'- : götür-
ğucak : kucak
ğulak : kulak
ğullan- : kullan-
ğurbanlık : kurbanlık
ğurşun : kurşun
ğurt : kurt
ğuru : kuru
ğuyumcu : kuyumcu
ğuzu : kuzu
güççük : küçük
ğüçücük : küçücük
gülišme : gülüşme
güzäl : güzel

H

hal' : hal
haleñ : hala
hamır : hamur
häpsi : hepsi
här : her
ħarmän : harman
hattıa : hatta
hêç : hiç
heralda : heralde
heşkez : herkes
hinci : şimdi
hindi : şimdi
heng : folklorik bir oyun

I

ılgıdır : dokuma işinde kullanılan bir alet
ırahat : rahat
ıramazan : ramazan
ısıT- : ısıt-
ıskar : bir dokuma türü

İ

ibrām : ibrahim (özel isim)
îce : iyice
içün : için
iği : iki
iğri biğri : eğri büğrü
ilâçbär : reñber

inäk : inek
irtesi : ertesi
isak : ishak
ište : işte

J

K

kadan : kadar
kalıŋg : kalın
kändi : kendi
kasım : kasım
kaz : gaz
keşgek : keşkek
keşi : keçi
kırā : kırağı
ki- : giy-
kîcek : giyecek
kiriş : bir dokuma aleti
kiy- : giy-
koyver- : kendi haline bırakmak
kô : köy
köççek : bir tür kuşak
köv : köy
kurı : kuru
kuşşak : kuşak
Kümüş : gümüş

L

laķap : lakap
lasTik : lastik
löküs : lüks, güçlü ışık veren gaz ocağı

M

mācır : muhacir
madän : maden
mārmi : mermi
masıraf : masraf
maşinga : bir tür soba
melî : melih
meliĝ : melik
mēşur : meşhur
mivsim : mevsim
moderin : modern
mümkün : mümkün

N

nä : ne
nası : nasıl
nasıl : nasıl
nè : ne
néfes : nefes
ne_bleyim : ne bileyim
nişan : nişan
nohót : nohut
nolcak : ne olacak
nolcek : ne olacak
nūr : nur

O

ó : o
óğlak : oğlak
ōlak : oğlak
ōlan : oğlan
omar : ömer (özel isim)
ónmar : onlar
onı : onu
oñga : ona
oñgu : onu
orâya : oraya
orda : orada
órda : orada
ordan : oradan
orh : org
oşta : orta

Ö

öç : üç
ôle : öyle
öncek : önce
öñg : ön
övelemeç : bir tür yemek

P

pamık : pamuk
pamık çekirdē : pamuk çekirdeği

patatéz : patates
pazâr : pazar
Pazaş : pazar
Peder : baba
pıynar : bodur bir ağaç
piynir : peynir
Pin- : bin-
Pişir- : pişir-

R

rāmetli : rahmetli

S

sā : sağ
sabaĥ : sabah
sān : sen
sávařtepi : Balıkesir ilinin Savaştepe İlçesi
savır- : savur-
saya : koyun barınağı
selām : selami (özel isim)
sepi : çeyiz
soņra : sonra
sonşa : sonra
sōra : sonra
soņgra : sonra
sosiyetik : sosyetik
sovan : soğan
sovu- : soĝu-
sōle- : söyle-
söven : söven, büyük sopa
sucaāz ibrām : sucağız ibrahim (özel isim)

Ş

şē : şey
şēr : şehir
şekār : şeker
şi : şu
şimdik : şimdi
şindi : şimdi
şiy : şey
şo : şu
şōle : söyle

T

tā : daha
ta'la : tarla
tamah : tamah
tari : tarih
tarlá : tarla
taşla : tarla
Teneğ : tane
Tēneę : tane
tevir- : devir-
tēze : teyze
tēze : teyze
tırakya : trakya
tirit : bir tür yemek
topalak : bir tür yemek
tópla- : topla-
tórba : torba
Tutuş- : tutuş-
tülü : bir tür deve
tüşkü : türkü

U

u- : i-
u- : o

Ü

ünce : önce
üsT : üst
üş : üç
üzeriñge : üzerine

V

vā : var
valıde : valide
vār : var
vē- : ver-
veş- : ver-

Y

yā- : yağ-
yağni : yani

yaká : yaka
yalínız : yalnız
yāmır : yağmur
yāmırlık : yağmurluk
yär : yer
yarı : yarı
yaş- : yaşa-
yâşil : yeşil
yây : yay
yaynık : bir dokuma aleti
yavrı : yavru
yemek : yemek
yene : yine
yèr : yer
yıt- : yat-
yi- : ye-
yimek : yemek
yir : yer
yokar : yukarı
yoğ : yok
yoh : yok
yók : yok
yori- : yürü-
yörü- : yürü-

Z

zámheri : zemheri
zatañ : zaten
zāti : zaten
zētın : zeytin
zèytin : zeytin